

Razumkov
centre

**FRIEDRICH NAUMANN
FOUNDATION** For Freedom.

Ukraine and Belarus

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Київ-2022

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Керівник проекту – Ольга ПИЩУЛІНА

Автори доповіді: Ольга ПИЩУЛІНА, Василь ЮРЧИШИН,
Катерина МАРКЕВИЧ, Михайло МІЩЕНКО,
Данило ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

У виданні міститься інформаційно-аналітична доповідь, що складається з п'яти розділів. У кожному розділі наведені результати дослідження впливу російської агресії на українське суспільство, аналіз прямих та опосередкованих наслідків війни на зайнятість, рівень життя населення, сферу соціального захисту та ринок праці. Аналізується вплив війни на соціальне самопочуття громадян, які стали тимчасово переміщеними особами. У дослідженні також розглядаються інструменти державної політики та ефективність державних антикризових заходів, спрямованих на підтримку населення України (особливо ВПО).

Видання орієнтовано на широке коло читачів: урядовців, наукових працівників, викладачів і студентів.

Видання підготовлене за сприяння Представництва
«ФОНДУ ФРІДРІХА НАУМАННА ЗА СВОБОДУ» в Україні

Думки, висловлені в цьому виданні, не обов'язково відбивають позицію чи схвалюються грантодавцем.

У разі використання матеріалів, посилання на видання є обов'язковим.

Усі фотоматеріали, вміщені в цьому виданні, взяті із загальнодоступних джерел.

ЗМІСТ

5 ПЕРЕДМОВА

7 I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ГУМАНІТАРНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Гуманітарні потреби людей на непідконтрольній Уряду України території в період 2014р. - 24 лютого 2022р. • Фактори, що посилюють гуманітарні потреби в Україні • Оцінка потреб у гуманітарній допомозі • Уразливі групи населення • Руйнування і пошкодження цивільної інфраструктури та житлових будинків • Руйнування закладів медичної сфери • Обмеження рівня надання послуг • Забезпечення продуктами харчування в містах, де здійснюються бойові дії • Внутрішньо переміщені особи (ВПО) • Тимчасово переміщені особи/біженці • Допомога з боку країн ЄС • Повернення біженців до України • Висновки

33 II. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО І ГУМАНІТАРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Реальний ВВП • Номінальний ВВП і номінальна зарплата • Споживча модель української економіки • Інфляція • Співвідношення зарплат в освіті і промисловості • Пенсії • Заощадження домогосподарств • Зовнішньоекономічні впливи • Приплив чистих переказів • Особливості витрат домогосподарств • Втрати в сільській місцевості • Проміжні висновки

Напрями і суперечності соціально-економічного розвитку України • Коли починати відновлення • Публічні фінанси • Інфляція • ВВП і безпекове економічне середовище • Зарплати і ресурси домогосподарств • Зовнішній сектор • Захищеність інвестицій • Накреслення для відновлення

81 III. РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Наративи розвитку ринку праці під час війни в Україні • Формування ринку праці в післявоєнний період • «Воєнізація» ринку праці в Україні • Військова служба в Україні: гендерний аспект • Реінтеграція колишніх комбатантів

129 IV. СТРАТЕГІЇ РЕАГУВАННЯ: ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ПОДОЛАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Державна допомога • Основні заходи, здійснювані Верховною Радою та Урядом України, спрямовані на швидке подолання гуманітарної кризи • Деякі проблеми, що потребують вирішення • Підтримка міжнародних організацій • Міжвідомчий Регіональний план реагування на ситуацію з біженцями для України (Regional Refugee Response Plan (RRP)) • Тимчасовий захист для українців • Пастка «безвізу»

164

V. СОЦІОЛОГІЧНЕ ОБЛИЧЧЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ. ГУМАНІТАРНА СИТУАЦІЯ, СТАНОВИЩЕ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ОЧИМА ГРОМАДЯН

Гуманітарні наслідки війни в Україні • Гуманітарна ситуація в західних і центральних регіонах України • Емоційне самопочуття українців • Уявлення про тривалість військових дій і плани на майбутнє • Становище внутрішньо переміщених осіб • Соціально-демографічні характеристики ВПО, які проживають у Львівській області та м.Івано-Франківськ • Фактори занепокоєння • Мотиви вибору області як місця проживання • Ставлення до переселенців • Плани на майбутнє • Забезпеченість житлом • Матеріальні та нематеріальні потреби ВПО • Проблема зайнятості • Оцінка переселенцями діяльності органів влади та місцевих громад із забезпечення гуманітарних потреб громадян • Становище біженців з України в країнах ЄС • Оцінка переселенцями допомоги, що їм надавалася • Наміри біженців стосовно повернення до України

Настрої та оцінки українських біженців, які повертаються на Батьківщину. Дослідження Центру Разумкова • Біженці. Ситуація на кордоні • Біженці, які повертаються до України • Самооцінка психологічного стану • Оцінка дій державного керівництва України та міжнародної допомоги • Висновки

249

VI. ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОБУТКІВ У СФЕРІ РОЗВИТКУ

Формування стратегії повоєнного відновлення • Збереження здобутків у сфері розвитку • Реформування системи соціального захисту • Реабілітаційні напрями соціальної і гуманітарної підтримки • Менеджмент у галузі гуманітарного реагування • Державна політика стосовно тимчасово переміщених осіб/біженців • Підтримка внутрішньо переміщених осіб • Механізми та регуляторні інструменти відбудови ринку праці

262

VII. SOCIO-ECONOMIC AND HUMANITARIAN CONSEQUENCES OF RUSSIAN AGGRESSION FOR UKRAINIAN SOCIETY

Humanitarian situation • Sociological portrait of a Ukrainian refugee • Labour market • Economic basis • Response strategies to humanitarian and socio-economic crisis

ПЕРЕДМОВА

Російська агресія проти України спричинила серйозну гуманітарну кризу. Повномасштабне військове вторгнення Росії та інтенсивні бойові дії, що тривають в Україні з 24 лютого 2022р., завдали потужного удару по всіх ланках економічної, соціальної, гуманітарної системах української держави.

Воєнна ескалація призвела до значної кількості випадків смерті, поранень, масового переміщення цивільних осіб, у т.ч. дітей, до пошкодження соціальної, транспортно-логістичної, інженерної інфраструктури цілих регіонів, а також серйозних руйнувань і пошкодження цивільної інфраструктури та житлових будинків. Допомоги потребують десятки мільйонів людей — як усередині країни — на окупованих територіях, на звільнених від окупанта і на тих, що не були окуповані, але постраждали від варварських обстрілів і бомбардувань, так і ті громадяни, які виїхали за кордон. Кількість розділених сімей обчислюватиметься мільйонами.

Вирішення нагальних завдань — стабільне забезпечення усім необхідним Українського війська, допомога постраждалому цивільному населенню і відновлення інфраструктури, повноцінне функціонування систем життєдіяльності країни в умовах війни, а також запровадження елементів повоєнної відбудови, є практично неможливим без достатнього економічного базису. Саме тому сьогодні вітчизняна економіка стає одним з пріоритетних фронтів, який визначатиме як подальший перебіг військових дій, так і спроможність України успішно відбудовуватися після їх закінчення.

Успіхи на економічному та соціальному фронтах значною мірою залежать від спроможності управлінців різних рівнів сформувані адекватні стратегічні плани та забезпечити ефективність їх практичної реалізації, включаючи своєчасне виконання першочергових прикладних завдань. Перші економічні шоки війни подолано, час чіткіше визначати пріоритети. Країна має передумови для неминучого повоєнного економічного та соціального відновлення, невідкладної відбудови зруйнованих міст чи модернізації інфраструктури. Значною мірою це пов'язано з міжнародною допомогою, яку надають і гарантують на майбутнє наші зарубіжні партнери. Але без адекватних дій з боку влади, що полягатимуть у впровадженні відповідних інструментів економічної політики, без активної участі і контролю з боку громадянського суспільства, значний потенціал повоєнного відродження може бути використаний не повною мірою.

Урядом в екстреному порядку було запроваджено низку важливих регуляторних новацій, покликаних зменшити фіскальне навантаження на бізнес та стимулювати розвиток малого підприємництва. Заходи з лібералізації економіки свідчать, що в Уряді чітко усвідомлюють прямий взаємозв'язок між ступенем економічної свободи і темпами економічного розвитку. Започатковані зміни повинні не лише продовжуватися, але й посилюватися на повоєнному етапі. Усі позитивні інновації економічної політики, що виправдали себе в умовах війни, мають бути застосовані в процесі підготовки та реалізації стратегії повоєнного економічного розвитку України.

У цьому виданні представлена аналітична доповідь, в якій увага концентрується на дослідженні соціально-економічних наслідків війни, від якої потерпають громадяни України, зокрема поширення гуманітарної кризи та ризиків розбалансування зайнятості та доходів. Авторами формулюються практичні рекомендації щодо напрямів і механізмів публічної політики, покликані протидіяти зазначеним ризикам. Їх врахування і реалізація можуть сприяти ефективному вирішенню завдань забезпечення стабільної поточної життєдіяльності, майбутнього відновлення, зростання і розвитку.

Юрій Якименко,
Президент Центру Разумкова
1 серпня 2022р.

I. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ГУМАНІТАРНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Повномасштабна війна, розв'язана Росією в Україні, зумовила негайне та різке зростання гуманітарних потреб. Гуманітарні наслідки для населення України є руйнівними, оскільки постачання базових товарів і послуг призупинилося, а цивільне населення тікає від бойових дій. З одного боку, люди вимушені лишати свої домівки, з іншого — мільйони опинилися замкнутими в районах інтенсивних бойових дій. Географічні масштаби бойових дій є великими, обстріли — невибірковими. Подальше розширення конфлікту поглибить гуманітарні потреби мільйонів українців.

Гуманітарні потреби людей на непідконтрольній Уряду України території в період 2014р. – 24 лютого 2022р.

Криза на Сході України, що триває з 2014р., призвела до зростання гуманітарних потреб у країні. Станом на початок лютого 2022р., за оцінками ООН, близько 2,9 млн. осіб потребували гуманітарної допомоги¹ (наприклад, продовольства, житла чи медичних послуг). Переважно це були люди, які постраждали в результаті подій на Сході України і проживали на територіях, непідконтрольних Уряду до 24 лютого 2022р. (відповідно до національного законодавства, такі території визначені як тимчасово окуповані території Донецької та Луганської областей).

На підконтрольній Уряду території гострота потреб була нижчою, особливо в населених пунктах, розташованих подалі від «лінії розмежування», відповідно менше число людей потребували гуманітарної

¹ Екстрене Звернення. – Україна, <https://ukraine.un.org/uk/174703-ekstrene-zvernennya-ukrayina>.

допомоги. Нижча гострота потреб частково пояснюється підтримкою, яку надає Уряд України, громадянське суспільство та міжнародні організації.

Найбільш гострі гуманітарні потреби було зафіксовано в районах, розташованих поблизу «лінії розмежування», де тривалий час велися активні бойові дії. Літні люди, люди з інвалідністю, сім'ї, очолювані жінками, та діти є особливо вразливими категоріями через обмежену мобільність, постійний вплив обстрілів, а також економічні проблеми.

Останнім часом на непідконтрольній Уряду України території (НУУТ) жителі додатково потерпали від обмежень на пересування через «лінію розмежування» внаслідок пандемії, що призвело до збільшення числа людей, які перетинали кордон з РФ. Проте стійкість найбільш уразливих груп населення з обох боків «лінії розмежування» вичерпалася, що призвело до зростання залежності від гуманітарної допомоги.

ООН восьмий раз представляє План допомоги постраждалим від конфлікту на Сході України. Наприкінці 2021р. агентствами структури ООН розроблено План гуманітарного реагування (ПГР) (*Humanitarian Response Plan*) на 2022р.², який передбачав надання допомоги для 1,8 млн. постраждалих осіб³. У плані на 2022р. була передбачена діяльність з надання допомоги у сфері освіти, постачання продуктів харчування, забезпечення населення соціальною допомогою, послугами у сфері санітарії та житлом. Для реалізації цього плану було потрібно \$190 млн.⁴

ПОТРЕБИ ПЛАНУ ГУМАНІТАРНОГО РЕАГУВАННЯ НА 2022р.⁵

Потребують допомоги	Цільові групи	Потреби	Оперативні партнери, кількість
2,9 млн.	1,8 млн.	\$190 млн.	119

² Див.: Ukraine – Humanitarian Response Plan 2022 (February 2022) [EN/UK], <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-plan-2022-february-2022-enuk>; Стратегічний план на 2022-2025 годы. Программа развития ООН, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2021-09/UNDP-Strategic-Plan-2022-2025-RU.pdf>.

³ Екстрене звернення. Цикл гуманітарних програм. – Україна, березень-травень 2022р., <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022-UK.pdf>.

⁴ В этом году в международной помощи нуждаются 2,9 млн. жителей Украины. – Новости ООН, https://news.un.org/ru/story/2022/01/1417412?utm_source=UN+News+-+Russian&utm_campaign=dfc32c36e4-EMAIL_CAMPAIGN_2022_01_25_01_00&utm_medium=email&utm_term=0_6a23d2f3b7-dfc32c36e4107941861.

⁵ Ukraine – Humanitarian Response Plan 2022 (February 2022) [EN/UK], <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-plan-2022-february-2022-enuk>.

Переважна більшість із 1,8 млн. осіб, які потребували гуманітарної допомоги, проживали у двох постраждалих від конфлікту областях — Луганській та Донецькій:

- ✓ 750 тис. осіб на непідконтрольній Уряду України території, що становить 43% загального числа цільових груп;
- ✓ 981 тис. осіб на підконтрольній Уряду території у Донецькій та Луганській областях, що становить 56% загального цільового показника.

Важливо відзначити, що цільовий показник підконтрольній Уряду території (981 тис.) охоплює 120 тис. ВПО, які постійно проживають у Донецькій та Луганській областях. 24 тис. осіб — це ВПО, які постійно проживають в інших областях України, що становить близько 1% загального цільового показника.

Серед найбільш уразливих — літні люди, які становлять 32% тих, для кого передбачено допомогу у 2022р., а також діти з сімей, очолюваних жінками, які становлять 14%. Важливо відзначити, що заходи підтримки уразливих категорій також спрямовані на задоволення критичних потреб 225 тис. осіб з обмеженими можливостями⁶.

З початком повноцінного вторгнення РФ на територію України тип потреб та гуманітарної діяльності, необхідної у Донецькій та Луганській областях, змінився у зв'язку з новим масштабом бойових дій.

Наразі загрози безпеці існують майже для всієї території України.

Фактори, що посилюють гуманітарні потреби в Україні

Гостроту гуманітарних потреб потенційно посилюють низка факторів, зокрема:

- ✓ гуманітарний доступ та логістичні обмеження через загострення вже існуючих проблем, у т.ч. забезпечення безпечного доступу і для міжнародних гуманітарних організацій;

⁶ Ukraine — Humanitarian Response Plan 2022 (February 2022) [EN/UK], <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-response-plan-2022-february-2022-enuk>.

- ✓ численні екологічні ризики (обстріли або пожежі призводять до викиду небезпечних матеріалів, токсичного диму або хімічних речовин);
- ✓ ризики, пов'язані з мінами та вибухонебезпечними залишками війни;
- ✓ погодні умови, в т.ч. суворі зимові умови.

Відповідно до звіту Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ), станом на 23 травня, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну зафіксовано 8 533 жертви серед цивільного населення країни: 3 942 убитих, включно з 258 дітьми, та 4 591 поранений⁷. УВКПЛ зазначає, що реальні цифри, швидше за все, є значно вищими.

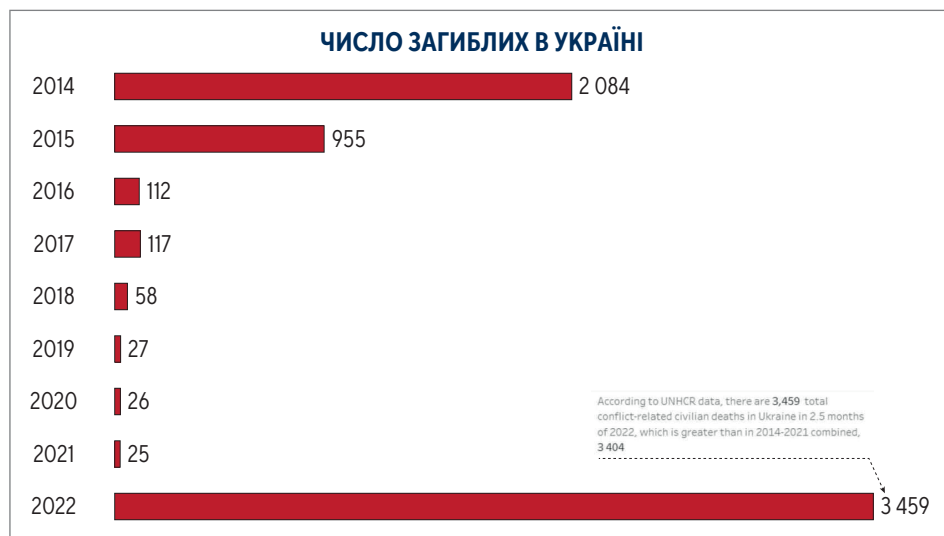
У Донецькій та Луганській областях: 3 846 жертв (1 897 убитих та 1 949 поранених). На території, контрольованій Урядом: 3 254 жертви (1 781 убитий та 1 473 поранених). На території, контрольованій пов'язаними з Росією збройними формуваннями: 592 жертви (116 убитих та 476 поранених). В інших регіонах України (Київ, Черкаська, Чернігівська, Харківська, Херсонська, Київська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Запорізька, Дніпропетровська, Полтавська, Рівненська, Вінницька та Житомирська області), які на момент виникнення втрат перебували під контролем Уряду: 3 480 жертв (1 644 убитих і 1 836 поранених).

Більшість зареєстрованих жертв серед цивільного населення були викликані застосуванням вибухових речовин із великою площею поразки, включно з обстрілами з важкої артилерії та систем залпового вогню, а також ракетними та авіаційними ударами. УВКПЛ вважає, що реальні цифри є значно вищими, оскільки отримання інформації з деяких місць, де йшли інтенсивні бойові дії, затягнулося, і багато повідомлень ще не підтверджено. Це стосується, наприклад, Маріуполя (Донецька область), Ізюма (Харківська область) та Попасної (Луганська область), де, як стверджується, є численні жертви серед цивільного населення.

Відповідно до даних УВКПЛ, чисельність загиблих мирних жителів з 24 лютого по травень перевищила чисельність загиблих за останні вісім років.

⁷ Ukraine situation: Flash Update #14, <https://data.unhcr.org/en/documents/details/93039>.

Оцінка потреб у гуманітарній допомозі

Потреби допомоги стрімко зростають, особливо в районах, де тривають бойові дії. У березні 2022р. ООН прогнозувала, що 18 млн. осіб в Україні постраждають від конфлікту у 2022р.⁸ Понад 12,8 млн. осіб⁹ на території України потребують допомоги та захисту – в т.ч. до 6,7 млн. осіб, які, за прогнозами ООН, будуть ВПО. 6 млн. осіб з тих, які мають найнагальніші гуманітарні потреби, отримають допомогу за рахунок ресурсів Управлінням ООН з координації гуманітарних справ¹⁰. Серед них 2,1 млн. ВПО.

До тих, хто потребує допомоги, належать¹¹:

- ✓ 12 млн. потребують допомоги в доступі до води, санітарії та гігієни після їх переміщення та пошкодження інфраструктури;

⁸ Ukraine Flash Appeal (March-May 2022) [EN/UK/RU], <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-flash-appeal-march-may-2022-enukru>.

⁹ Екстрене звернення. Цикл гуманітарних програм. – Україна, березень-травень 2022р., <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022-UK.pdf>.

¹⁰ Там само.

¹¹ Ukraine crisis 2022: Aid and refugees. House of Commons. – Parliament UK, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9467>.

- ✓ 5,2 млн. потребують житла та непродовольчих товарів через пошкодження інфраструктури, включно з енергетичними мережами;
- ✓ 2,3 млн. потребують продовольчої допомоги у зв'язку з переміщенням населення та впливом конфлікту на сільське господарство.

Головною проблемою залишається забезпечення безпечного доступу до районів, де продовжуються бойові дії, в т.ч. і для міжнародних гуманітарних організацій.

Значна частина постраждалого населення не залишають своїх домів, що створює для них значну загрозу для життя, ускладнює задоволення щоденних потреб і доступ до гуманітарної допомоги. Значне число громад опинилися в районах бойових дій і відповідно потребують допомоги, зокрема матеріалів для відновлення будинків, одягу, палива, продуктів харчування, медичної допомоги та соціально-правового захисту.

Попри те, що суспільство вже отримало досвід гуртування, потреба в гуманітарній допомозі в Україні буде актуальною ще багато років. Це стосуватиметься багатьох регіонів, навіть тих, що не постраждають від бойових дій, а лише прийматимуть вимушених переселенців.

¹² Станом на початок травня 2022р.

Уразливі групи населення

Під час збройних конфліктів уразливі групи — жінки, літні, діти, біженці — стають жертвами порушення прав людини.

До особливо вразливих груп належать люди похилого віку та люди з інвалідністю, які без сторонньої допомоги не можуть покинути небезпечні місця або залишаються в постраждалих районах. Вони наражаються на небезпеку, стикаються з труднощами щодо задоволення основних потреб та отримання доступу до гуманітарної допомоги.

У Донецькій та Луганській областях більшість уразливого населення становлять люди похилого віку, яких понад 30% населення¹³, і вони потребують допомоги.

Гендерно зумовлене насильство. Для жінок і дівчат, які є вразливими до різних форм гендерно зумовленого насильства, як-от сексуальні послуги за винагороду, секс заради виживання, сексуальна експлуатація та наруга, ще більше зростає ризик гендерно зумовленого насильства, включно із сексуальним насильством, пов'язаним з конфліктом. Зґвалтування, примусові шлюби, сексуальна експлуатація, торгівля людьми — на будь-якій території, де ведуться бойові дії, стають характерними видами злочинів.

Руйнування і пошкодження цивільної інфраструктури та житлових будинків

Понад вісім років конфлікту з 2014р. вже завдали значної шкоди системам і службам у постраждалих районах, причому потреби були особливо виражені на непідконтрольних Уряду територіях та вздовж «лінії розмежування». Ще до ескалації відсутність доступу до транспорту, погана інфраструктура та комунікації, а також децентралізація соціальних та адміністративних послуг створювали додаткові проблеми для доступу людей до державного соціального захисту, особливо в районах, якими керують цивільно-військові адміністрації.

У березні 2022р. Програма розвитку ООН (ПРООН), посиляючись на оцінки Уряду України, оцінила збитки від руйнації інфраструктури,

¹³ Огляд гуманітарних проблем та ПГР 2022р.

будівель, доріг, мостів, лікарень, шкіл та інших матеріальних активів з початку бойових дій на \$100 млрд.¹⁴ Війна призвела до того, що 50% українських підприємств повністю закрилися, а інша половина змушена працювати набагато нижче за свої можливості.

На початок травня 2022р. загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури, за оцінками Міністерства інфраструктури, перевищила \$94,3 млрд., або 2,7 трлн. грн. і кожного дня війни цей показник зростає¹⁵. Прямі втрати економіки України за цей період через руйнування та пошкодження цивільної та військової інфраструктури зросли на майже \$4,5 млрд.¹⁶

Загалом з початку війни Росії проти України пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 195 заводів та підприємств, 231 медичний заклад, 543 дитсадки, 295 мостів та мостових переходів, 151 об'єкт складської інфраструктури¹⁷. Крім того, за час війни пошкоджено чи зруйновано щонайменше 97 релігійних та 144 культурних об'єктів. Унаслідок бойових дій пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 23,8 тис. км доріг, 33,7 млн. м² житлового фонду. Крім того, постраждали щонайменше 54 адміністративних будівлі, 289 автомобільних та 41 залізничних мостів, 10 військових аеродромів, вісім аеропортів і два порти¹⁸.

Зокрема, за оцінками KSE, станом на 2 травня, прямі втрати підприємств (активів, складів) від війни вже складають близько \$10 млрд.¹⁹

¹⁴ The Development Impact of the War in Ukraine: Initial projections [EN/UK], <https://reliefweb.int/report/ukraine/development-impact-war-ukraine-initial-projections-enuk>.

¹⁵ Ми змушені оперативно перебудовувати нашу логістичну систему, — Олександр Кубраков. — Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/news/perebudova-logistiki-v-umovah-vijni-u-fokusi-mizh-narodnoyi-konferenciyi-yevropa-karpat>.

¹⁶ Загальна сума прямих задокументованих збитків інфраструктури становить майже \$92 млрд. — Kyiv School of Economics, 3 травня 2022р., <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zadokumentovanih-zbitkiv-infrastrukturi-stanovit-mayzhe-92-mldr>.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Ми змушені оперативно перебудовувати нашу логістичну систему, — Олександр Кубраков.

¹⁹ Фіксація втрат про пошкоджені, зруйновані та захоплені підприємства здійснюється, в т.ч. на основі мікроданих — свідчень про втрати конкретних підприємств, що збиралися з (1) публічних джерел; (2) подавалися безпосередньо підприємствами через веб-сайт проекту «Росія заплатить»; (3) відповіді підприємств на спеціальний опитувальник, розроблений та розісланий підприємствам-членам найбільших бізнес-асоціацій в рамках проекту. Обрахунок зафіксованих втрат здійснюється на основі даних фінансової звітності, <https://damaged.in.ua>.

Руйнування закладів медичної сфери

Війна суттєво вплинула на систему охорони здоров'я в Україні, яка функціонує у надзвичайно інтенсивному режимі. Служби екстреної медичної допомоги та соціальних послуг стикаються зі значним навантаженням, а доступ людей до медичної допомоги обмежений через небезпеку.

Більшість лікарень працюють у скороченому режимі, потрапити до необхідного спеціаліста вдається далеко не всім. Унаслідок масової міграції населення порушена медична логістика, тобто шлях від сімейного лікаря до профільного фахівця. Отримати послугу можливо переважно в online-режимі або в медичному чаті.

Спільна заява ВООЗ, ЮНІСЕФ, UNFPA²⁰ наголошує на тому, що атаки на об'єкти охорони здоров'я в Україні призводять до загибелі та поранення найбільш вразливих пацієнтів, зокрема жінок і дітей, а також медичного персоналу, руйнують життєво важливу інфраструктуру системи охорони здоров'я та примушують величезне число людей відмовлятися від медичної допомоги, не дивлячись на катастрофічну потребу.

З початку повномасштабної війни в Україні (з 24 лютого по 18 березня) було підтверджено загалом 62 напади на медичні установи та медперсонал, унаслідок яких загинули 15 осіб та 37 отримали поранення, що задокументовано в Системі моніторингу за нападами на охорону здоров'я ВООЗ²¹. Обстріляно 135 лікарень та пошкоджено 43 машини швидкої допомоги, ВООЗ підтвердила 49 нападів на лікарні та дев'ять на медичні транспортні підрозділи. Повністю зруйновано сім лікарень та пошкоджено 104. Через обстріли загинули шість медичних працівників. Найбільш критична ситуація з медичною допомогою склалася в Маріуполі, Харкові, а також у регіонах Донецької та Луганської агломерації.

Медично-санітарні потреби вагітних жінок, породіль, дітей молодшого віку та людей похилого віку зростають, а насильство обмежує доступ до допомоги. В Україні народилося більше 4 000 дітей, а найближчим часом очікується пологи у 80 тис. українських жінок.

²⁰ Спільна заява UNICEF, UNFPA, ВООЗ щодо атак на систему охорони здоров'я в Україні, <https://ukraine.unfpa.org/uk/14756?msclid=ec46a6cccbc011eca92b6f19d44fafa6>.

²¹ Украина: основная проблема на гуманитарном направлении – безопасный доступ в районы боевых действий. – Новости ООН, <https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420382>.

Напади на заклади охорони здоров'я та медичних працівників безпосередньо впливають на здатність людей мати доступ до основних медичних послуг, особливо уразливих груп. Очікується, що потреби вагітних жінок, молодих матерів, дітей та людей похилого віку в охороні здоров'я зростатимуть, а доступ до послуг суттєво обмежений через насильство.

Обмеження рівня надання послуг

Суттєво погіршилося надання основних послуг — послуг банківської сфери, соціальних виплат, послуг транспорту, постачання води, електроенергії та теплопостачання, а також послуг місцевих адміністрацій. З продовженням військової операції та погіршенням безпекової ситуації порушені на тривалий період ланцюги постачання.

Надання адміністративних послуг у Центрах надання адміністративних послуг (ЦНАП) було призупинено з першого дня повномасштабного вторгнення. Адже більшість послуг, що надаються у ЦНАП, — це послуги, делеговані органам місцевого самоврядування державою, і потребують виконання дій у відповідних державних реєстрах. Робота всіх цих реєстрів з 24 лютого 2022р. була призупинена. Тому й громадяни, і працівники ЦНАП потрапили у форс-мажорну ситуацію неможливості працювати не лише з питанням безпосереднього надання адміністративних послуг, але й з наданням будь-яких роз'яснень тим, хто звертався до ЦНАП.

Перебої в наданні та припинення надання основних державних послуг спричиняють мультисекторальні потреби. Державні послуги охоплюють водопостачання, вивезення відходів, охорону довкілля, транспортну інфраструктуру, телекомунікації, соціальні послуги, охорону здоров'я, невідкладну допомогу, освіту, електроенергію та судову систему. Ситуацію погіршує порушення роботи ринку та банківської системи.

Особливо гострими проблемами в перші тижні початку активної фази війни були:

- ✓ встановлення особи в разі втрати всіх документів і одночасного закриття чутливих реєстрів (зокрема демографічного) та припинення роботи підрозділів ДМС;

- ✓ тимчасові перебої у роботі застосунку «Дія»; швидка динаміка інформації щодо використання й оновлення застосунку, про яку громадяни могли дізнаватися із запізненням;
- ✓ зупинення роботи всіх державних реєстрів, що фактично зупинило надання всіх послуг, які надаються за допомогою цих реєстрів (реєстрація бізнесу, нерухомості, авто тощо), тобто найпопулярніших адміністративних послуг;
- ✓ проблеми з наданням однієї з наймасовіших груп послуг — реєстрація/декларування місця проживання, що мало вплив і на (не)можливість надання інших послуг або суттєво ускладнювало їх надання;
- ✓ втрата ЦНАП більшості послуг, які були «прив'язані» до державних реєстрів та/або, адміністративних центрів комунікації та консультування, гуманітарними штабами та точками входу для ВПО і нових послуг.

Реєстрація актів цивільного стану. Ці послуги мають найбільший попит серед громадян, вони пов'язані з такими життєвими подіями як народження, смерть, шлюб тощо. У разі втрати громадянами окремих документів, актуальними є послуги з отримання повторних будь-яких свідоцтв. Отже доступ до цих послуг має бути забезпечено державою. Проте з дня запровадження воєнного стану було відключено всі державні реєстри. Доступ до Державного реєстру актів цивільного стану громадян був призупинений²². Таким чином по всій території країни органи місцевого самоврядування надаватимуть адміністративні послуги та видаватимуть дозвільні документи за можливості.

Так Міністерство цифрової трансформації повідомляє, що наразі комплексна адміністративна послуга «єМалятко» недоступна²³. Хоча **недоступність цієї комплексної послуги не стала критичною через можливість доступу до окремих послуг, що входять до її складу, зокрема**

²² Уряд призупиняє строки надання адміністративних послуг. — Адміністративні послуги, <https://auc.org.ua/novyna/uryad-pryzupynyaye-stroky-nadannya-administratyvnyh-poslug>.

Див.: Постанова КМУ «Деякі питання реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб» №165 від 28 лютого 2022р.

²³ «Малятко», <https://guide.djia.gov.ua/view/kompleksna-posluha-iemaliatko-b67bcfd2-2939-4365-b53b-96d25800e6e8>.

послуг з реєстрації народження, призначення державних допомог. Зареєструвати народження дитини під час воєнного стану можна в будь-якому відділі державної реєстрації актів цивільного стану, який працює.

Паспортні послуги. Чимало громадян України втратили або не мають доступу до документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи спеціальний статус. ДМС тимчасово призупинила роботу всіх власних інформаційних систем²⁴. Через це й деякі цифрові документи в застосунку «Дія» певний час могли бути недоступними. З 24 лютого 2022р. повністю призупинено роботу всіх територіальних органів і підрозділів ДМС. Але вже з 15 березня розпочали відновлювати роботу ті територіальні підрозділи ДМС, які знаходяться в районах, де не ведуться активні бойові дії.

Реєстрація місця проживання. Від початку запровадження воєнного стану органи місцевого самоврядування не здійснювали реєстрацію/декларування місця проживання (за винятком окремих громад, де здійснювали зняття з реєстрації померлих осіб)²⁵. Це відбувається у зв'язку з обмеженням доступу до єдиних державних реєстрів і обмеженням обміну даними між ними. Також реалізація чинного відповідно до законодавства алгоритму декларування/реєстрації місця проживання є надзвичайно складною, що в умовах воєнного стану є технічно й логістично неможливою. Це негативно впливає на реалізацію громадянами їх прав і законних інтересів, а також ускладнює виконання органами влади їх повноважень.

Послуги декларування/реєстрації місця проживання фізичних осіб й досі зупинені, що унеможливорює повноцінну реєстрацію і ВПО. Відповідно до ст.8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями (в разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати

²⁴ Інформація Державної міграційної служби щодо найчастіших запитань стосовно паспортного документа. – Урядовий портал, 15 квітня 2022р., <https://www.kmu.gov.ua/news/informaciya-derzhavnoyi-migracijnoyi-sluzhbi-shchodo-najchastishih-zapitan-stosovno-pasportnogo-dokumenta>.

²⁵ Порядок декларування та реєстрації місця проживання діє з 14 березня 2022р. – <https://www.kadrovik01.com.ua/news/7527-uryad-zatverdiv-poryadok-deklaruvannya-ta-restrats-mstsya-projivannya>. Див.: Постанова КМУ «Деякі питання декларування і реєстрації місця проживання та ведення реєстрів територіальних громад» №265 від 7 лютого 2022р., <https://www.kadrovik01.com.ua/news/7527-uryad-zatverdiv-poryadok-deklaruvannya-ta-restrats-mstsya-projivannya>.

в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, у т.ч. військове командування разом із військовими адміністраціями (в разі їх утворення) самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування приймає рішення про запровадження заборони або обмеження на вибір місця перебування/проживання осіб, яке негайно доводять до відома населення через ЗМІ²⁶.

Соціальні адміністративні послуги. Відповідно до Закону «Про правовий режим воєнного стану» у країні зупинено доступ та обмін даними між інформаційними системами, які використовувались органами соціального захисту для ухвалення рішень з призначення державних соціальних допомог, компенсацій та житлових субсидій. Це ускладнило реалізацію повноважень органів соціального захисту²⁷.

Реєстрація бізнесу та нерухомості. До травня 2022р. було тимчасово заблоковано доступ до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських об'єднань²⁸. З часом деяким державним реєстраторам, включеним до Переліку, визначеного Мін'юстом, надано можливість надавати лише окремі адміністративні послуги у сфері державної реєстрації бізнесу. Надання послуг з державної реєстрації нерухомості відновлено з травня, але також діє з обмеженнями.

Реєстрація транспортних засобів. Унаслідок високих безпекових ризиків, а також припинення роботи установ Головного сервісного центру МВС і закриття відповідного реєстру до середини березня 2022р.,

²⁶ Місцеве самоврядування під час воєнного стану. – Асоціація міст України, <https://auc.org.ua/povyna/misceve-samovryaduvannya-pid-chas-voennogo-stanu>.

²⁷ Постанова КМУ «Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» №214 від 7 березня 2022р.

²⁸ Див. постанови КМУ 2022р.: «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» №164 від 28 лютого; «Про зупинення строків надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру» №165 від 28 лютого; «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» №187 від 3 березня; «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» №209 від 6 березня; «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» №480 від 19 квітня.

були зупинені реєстраційні послуги щодо транспортних засобів²⁹. Отримання, обмін, виготовлення дубліката посвідчень водія також були неможливими. Крім того, актуальною є потреба зняття з обліку транспортних засобів, які були знищені або пошкоджені без можливості їх відновлення внаслідок обстрілів, або були викрадені. Також зняття з обліку підлягають транспортні засоби, зареєстровані юридичними особами та/або фізичними особами, що були мобілізовані для потреб ЗСУ³⁰, та в подальшому знищені або стали непридатними внаслідок їх використання у військових діях.

Забезпечення продуктами харчування в містах, де здійснюються бойові дії

Продовольча безпека. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) попередила, що у трьох з 10 областей України існують проблеми з продовольчою безпекою. Ще на 11% території, частково порушеної бойовими діями, дефіцит продовольства, за прогнозами, виникне протягом двох місяців. Від відсутності продовольчої безпеки найбільше страждають сільські та віддалені від великих міст громади. У зв'язку з цим ФАО оголосила про початок надання допомоги українським фермерам в обробці ланів, порятунку худоби та виробництві продуктів харчування. ООН планує також надати екстрену грошову підтримку найбільш незахищеним сім'ям, насамперед — жінками, людям похилого віку та людям з інвалідністю.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО)³¹

Війна в Україні призвела до спалаху однієї з найстрімкіших криз вимушеного переміщення населення та гуманітарних криз в історії. Інтенсивна воєнна ескалація та безпрецедентне погіршення ситуації у сфері

²⁹ Постанова КМУ «Про внесення змін до пункту 16 Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів» №273 від 13 березня 2022р.

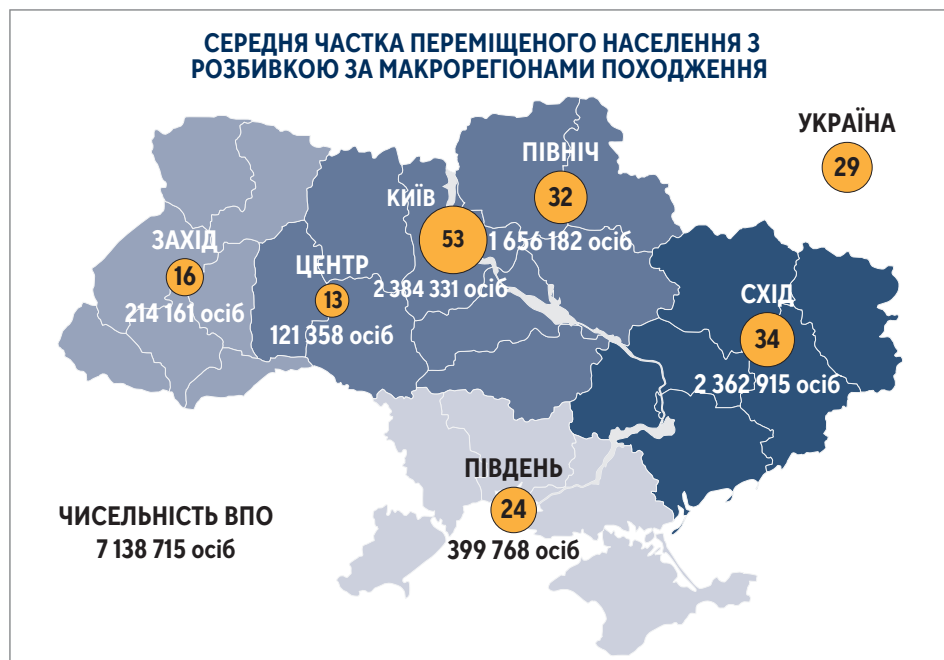
³⁰ Постанова КМУ «Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок» №1921 від 28 грудня 2000р.

³¹ Залежно від того, куди перемістилася людина, визначається її статус. Ті, хто виїхав за кордон, вважаються біженцями. Громадяни, які переїхали з одного регіону до іншого, щоб врятуватися від війни, і при цьому залишилися на території України, є внутрішньо переміщеними особами.

безпеки призвели до загибелі людей та поранень, що зумовило масове переміщення цивільного населення як по території України, так і до третіх країн. При цьому значне число громадян уже кілька разів були переміщені в результаті попередніх бойових дій.

Дані про ВПО не є достовірними, різняться залежно від джерел отриманої інформації.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), (станом на квітень) частка переселенців у загальній чисельності населення України складає 17,5% — тобто кожна шоста людина стала внутрішньо переміщеною особою. Не менше 60% ВПО становлять жінки³². Дослідження МОМ показали, що в середньому з населених пунктів постійного проживання виїхало майже 30% населення. Попри недосконалість способу збору інформації, дані обласних адміністрацій демонструють значні диспропорції у чисельності новоприбулих ВПО за областями. Найбільша частка виїхала з Києва, Східного та Північного регіонів.

³² Звіт про внутрішні переміщення в Україні. — МОМ, https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM_Ukraine%20Displacement%20Report_R2_final_UKR.pdf.

³³ Там само.

ПОТОЧНЕ МІСЦЕ ПЕРЕБУВАННЯ ТА МІСЦЕ ПОХОДЖЕННЯ³⁴

Топ-5 областей за числом прийнятих ВПО	% ВПО	Топ-5 областей походження ВПО	% ВПО
Київська область	9	місто Київ	33
Львівська область	9	Харківська область	18
Полтавська область	8	Київська область	15
Закарпатська область	7	Донецька область	8
Житомирська область	7	Чернігівська область	4

Щоб якісно організувати підтримку внутрішньо переміщених осіб, необхідно забезпечити їх об'єктивний облік. Поняття ВПО для України не є новим, як і процедура їх реєстрації. За даними Мінсоцполітики, в кінці березня як ВПО зареєструвалися лише **130 тис.** громадян³⁵, тоді як за підрахунками МОМ, такими є понад **6,5 млн.** осіб³⁶.

Наприклад, МОМ оцінює, що до західного макрорегіону переїхало понад 2,5 млн. осіб. Проте дані, надані державними адміністраціями в західних областях, не відповідають оцінкам МОМ. Переміщення всередині країни відбувалося хвилями, залежно від наявності/активності бойових дій у регіоні чи населеному пункті. При цьому частина людей вимушені покидати дім уже вдруге. Серед областей і міст, які зараз перебувають у зоні активних бойових дій, багато таких, що ставали прихистком для ВПО з 2014р. Найбільше число ВПО налічувалось у Донецькій (512 тис.) і Луганській (282 тис.) областях, у Києві (163 тис.), у Харківській (136 тис.) області. Серед міст, де частка ВПО була високою до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, – Северодонецьк (44% ВПО), Маріуполь (20%), Ізюм (13%), Буча (11%), Ірпінь (9%), Бердянськ (8%), Київ (5,5%) та інші.

Частина ВПО продовжує переміщатися у межах України. Дані обласних адміністрацій демонструють значні диспропорції у числі новоприбулих ВПО за областями. Станом на II декаду березня, повідомляли про таке число ВПО:

³⁴ Там само.

³⁵ Більше 130 тис. людей зареєструвалися як ВПО після впровадження воєнного стану. – Міністерство соціальної політики України, 30 березня 2022р., www.msp.gov.ua/news/21632.html.

³⁶ В Україні вже 6,5 млн. переміщених осіб. – DW, <https://www.dw.com/uk/в-україні-вже-65-мільйонів-переміщених-осіб/a-61180611>.

- ✓ Львівська — 200 тис. переселенців, з них **158 тис. людей зареєструвалися та стали на облік**³⁷
- ✓ Івано-Франківська — 80 тис.³⁸,
- ✓ Закарпатська — 80 тис.³⁹,
- ✓ Хмельницька — понад 200 тис., зараз в області понад 70 тис.⁴⁰ (на території Хмельницької ОТГ розмістилися близько 21,5 тис. переселенців.)
- ✓ Чернівецька — 50 тис.,
- ✓ Тернопільська — 45 тис.⁴¹,
- ✓ Волинська — 23 тис.⁴²,
- ✓ Рівненська — 20 315⁴³ (з них майже 6 000 — діти віком до 18 років; 4 285 — студенти).

Різницю в оцінках між офіційними урядовими даними та даними міжнародних організацій в першу чергу можна пояснити тим, що тільки частина людей повідомляють про своє прибуття місцевим органам влади. Реєстрація частіше за все відбувається у випадках, коли прибулі звертаються по допомогу з поселенням або по гуманітарну допомогу.

Наразі реєстрація ВПО є найбільш популярною послугою в Україні, адже щодня велике число громадян переїжджають до інших міст, сіл, регіонів та областей, втікаючи від жахів війни. Наприклад, щоб отримати фінансову допомогу від держави, необхідна саме довідка внутрішньо

³⁷ Львівщина готова прийняти ще майже 17 тис. переселенців, <https://suspilne.media/218429-lvivsina-gotova-prijnati-se-majze-17-tisac-pereselenciv-lova>.

³⁸ Телеграм канал Івано-Франківська ОДА, <https://t.me/onyshchuksvitlana/833>.

³⁹ Майже 80 тис. людей розселили в ТГ та районні центри Закарпаття. — Закарпатська обласна військова адміністрація, <https://carpathia.gov.ua/news/majzhe-80-tisyach-lyudej-rozselili-v-tg-ta-rajonni-centri-zakarpattya>.

⁴⁰ На Хмельниччину переїхали понад 70 тис. переселенців, https://teren.in.ua/news/pereselenicyam-u-ternopoli-kartki-dlya-proyizdu-u-gromadskomu-transporti-dayut-bezkoshtovno_389807.html.

⁴¹ Переселенцям у Тернополі дають безкоштовно картки для проїзду у громадському транспорті, https://teren.in.ua/news/pereselenicyam-u-ternopoli-kartki-dlya-proyizdu-u-gromadskomu-transporti-dayut-bezkoshtovno_389807.html.

⁴² Волинська обласна державна адміністрація, <https://www.facebook.com/voladm.gov.ua/posts/1634610163567262>.

⁴³ Скільки переселенців прийняли райони Рівненщини. Офіційні дані, <https://suspilne.media/218836-skilki-pereselenciv-prijnali-rajoni-rivnensini-oficijni-dani>.

переміщеної особи. Проте Україна має проблеми з обліком переміщених осіб усередині країни. Так, послуга з реєстрації на порталі «Дія» запрацювала лише з квітня⁴⁴.

На початок активних бойових дій національне законодавство про внутрішньо переміщених осіб не містило відповідних змін, які сприяли б реєстрації ВПО. Тому документи, які видавали ВПО у громадах протягом перших тижнів повномасштабної війни, мають тимчасовий характер і обмежене застосування: посвідчення або довідки діють лише на території конкретної області чи громади. Створену систему реєстрації місцеві органи влади використовували зокрема для обліку та фіксування обсягів гуманітарної допомоги (харчі, засоби особистої гігієни, одяг, взуття), яку видавали ВПО.

13 березня Урядом внесено зміни до Порядку⁴⁵ оформлення та видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи⁴⁶. Відтак люди, які після запровадження воєнного стану 24 лютого перемістилися з регіонів, у яких ведуться активні бойові дії, визнаються внутрішньо переміщеними особами. Перелік таких регіонів міститься у Розпорядженні КМУ⁴⁷, і наразі це Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області та Київ. Станом на 18 березня, деякі громади не мали можливості сформувати відповідні електронні справи і не мали доступу до реєстрів та Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб, тому не могли видавати довідки одразу після внесення змін до урядової постанови. Очікувалося, що з 21 березня всі громади зможуть повноцінно розпочати роботу з реєстрації ВПО.

Покращити ситуацію мають додаткові канали реєстрації. Проте, як свідчить практика, ці процеси відбуваються з великими труднощами.

⁴⁴ Про це було повідомлено віце-прем'єром цифрової трансформації М.Федоровим під час телемарафону.

⁴⁵ Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи затверджено Постановою КМУ №509 від 1 жовтня 2014р.

⁴⁶ Постанова КМУ «Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» №269 від 13 березня 2022р.

⁴⁷ Розпорядження КМУ «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «єПідтримка» №204 від 6 березня 2022р.

Доступ до реєстру ВПО мають лише міста і райцентри, а на рівні інших територіальних громад дані вносяться довго. Це відбувається через те, що на рівні громад встановлене програмне забезпечення – «Соціальна громада»⁴⁸. Воно повноцінно не синхронізується з головним реєстром, і через велику завантаженість сервери не працюють. Крім того, на рівні територіальних громад багато ручної роботи. Потрібен єдиний програмний продукт з достатньою потужністю серверів, інакше ВПО ще довго чекатимуть на реєстрацію, а отже – на допомогу.

Мотивації переміщеним особам ставати на облік сприятимуть запроваджені Урядом програми підтримки. Значна частина переміщених осіб потребують мультисекторальної допомоги, оскільки вони залишили своє житло без основних речей і мають обмежені фінансові можливості. Враховуючи різні фактори, такі як тривалість поточної ескалації, інтенсивність бойових дій, а також охоплення і масштаб руйнування приватного житла, приймаючі громади та центри колективного проживання є перенавантаженими, що призводить до напруженості у приймаючій громаді та переповнення об'єктів колективного користування.

Лише невелика частина переміщеного населення розміщуються у приймальних центрах/сервісних центрах та в центрах колективного проживання в західних областях України. Більша частина орендують житло чи живуть у родичів і друзів у різних областях України. Також розповсюдженим є переміщення від міських центрів у бік околиць та сільської місцевості, де будинки і дачі використовуються як тимчасове житло.

Внутрішня міграція дуже впливає на розвиток людського капіталу і може стати істотним фактором перерозподілу людських ресурсів усередині країни.

Тимчасово переміщені особи/біженці⁴⁹

Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН) визнає, що війна в Україні викликала «найшвидше зростання кризи біженців з часів Другої

⁴⁸ Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада», <https://hromada.gov.ua/instruments/integrovana-informaciina-sistema-socialna-gromada>.

⁴⁹ Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів наполягає на тому, що у випадку України більш коректним є використання терміну «тимчасова переміщена особа», наполягаючи саме на тимчасовому характері зміни місця проживання українських громадян, які виїхали за кордон унаслідок військової агресії РФ. До основних механізмів правового захисту громадян України, які вимушено перемістилися за кордон, належать: тимчасовий захист і статус біженця, додатковий захист.

світової війни»⁵⁰. 29% із 44-мільйонного населення України (12,8 млн. осіб) були переміщені в межах країни або за її межі.

Біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань (ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового чи тимчасового захисту»).

Тимчасово переміщені особи – іноземці та особи без громадянства, які масово змушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження (ст.1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»).

Найбільше людей виїхали з України у проміжку з 27 лютого до 9 березня. У цей період кордон України на виїзд перетнули 1 649 088 осіб⁵¹; щоденно з країни виїжджали понад 150 тис. 6 березня кордон перетнули 210 526 осіб, що є найбільшим показником за один день. З України виїхало 1,4 млн. (18,8%) дітей⁵².

З 17 березня чисельність тих, хто виїжджає, поступово зменшується, що свідчить про спадання першої хвилі біженців. Верховний комісар ООН у справах біженців заявив, що планові цифри, в 4 млн. людей з України, які шукають притулок, швидше за все, доведеться переглянути у бік збільшення⁵³. І ця чисельність була досягнута вже к середині квітня. Станом на 31 травня, 6,8 млн. українських біженців, серед яких переважно жінки та діти, потребували захисту та допомоги в сусідніх країнах⁵⁴.

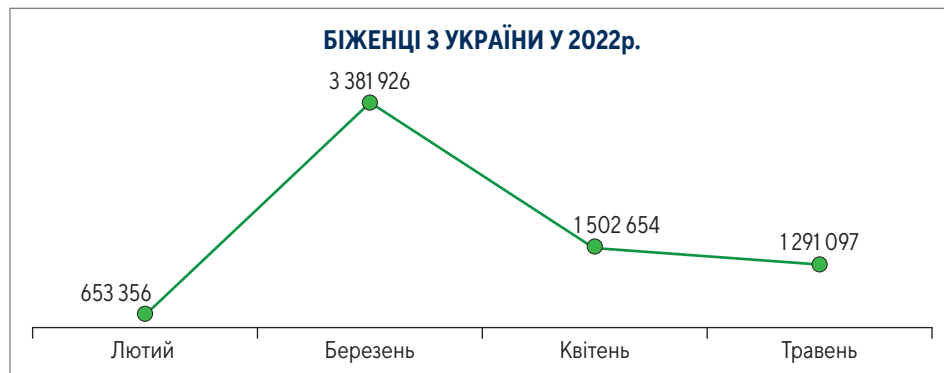
⁵⁰ The Refugee Brief – 11 March 2022. Refugees Brief. – UNHCR, <https://www.unhcr.org/refugeebrief/the-refugee-brief-11-march-2022>.

⁵¹ Там само.

⁵² Українські біженці в Європі. Підлітки, https://drive.google.com/file/d/18EhRqhlXqkN30jJv0ZKiqk2QoKAKCfr1/view?fbclid=IwAR23jl6c-fomZCBEd4y9LjSPYbH4LHIDqSSawolEez4_ielaKnJttLKqb4w.

⁵³ The Refugee Brief – 11 March 2022. Refugees Brief. – UNHCR, <https://www.unhcr.org/refugeebrief/the-refugee-brief-11-march-2022>.

⁵⁴ Operational Data Portal, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

УВКБ ООН надає щоденні дані, отримані від урядів приймаючих країн за числом біженців з України, які дісталися третіх країн, зокрема країн ЄС⁵⁵.

Перетин кордону є регламентованою процедурою, тому точність представлених даних є досить високою. Водночас ці дані не дають уявлення про чисельність українських мігрантів у країнах призначення. Статистика за числом мігрантів у країнах, що приймають, надається національними урядами і залишається приблизною.

ТОП-КРАЇНИ, ЯКІ ПРИЙМАЮТЬ БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ⁵⁶				
	Зареєстровані біженці	Зареєстровані за програмами тимчасового захисту або подібними національними програмами біженці	Біженці, які виїхали з України	Біженці, які в'їхали до України
Польща	1 152 364	1 152 364	3 864 723	1 738 193
Росія	1 136 248	—	1 136 243	—
Румунія	89 784	37 353	622 929	309 136
Молдова	86 254	—	494 421	122 603
Словаччина	77 330	77 141	487 153	217 902
Угорщина	24 091	24 091	741 504	—
Білорусь	8 027	—	16 659	—
Загалом	2 574 093	1 290 949	7 363 623	2 387 834

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Там само.

БІЖЕНЦІ З УКРАЇНИ ПО ІНШИХ КРАЇНАХ⁵⁷

	Зареєстровані біженці	Зареєстровані за програмами тимчасового захисту або подібними національними програмами біженці
Німеччина	780 000	565 821
Чехія	366 632	366 490
Туреччина	145 000	—
Італія	125 907	97 314
Іспанія	118 199	118 122
Болгарія	78 291	113 030
Австрія	70 153	69 760
Нідерланди	62 970	62 970
Литва	53 913	53 891
Швейцарія	53 120	53 120
Бельгія	45 882	45 300
Франція	43 300	43 300
Португалія	41 546	41 451
Естонія	39 802	25 693
Швеція	39 592	37 995
Велика Британія	37 400	37 400
Ірландія	33 842	33 151
Данія	29 191	27 208
Фінляндія	26 196	24 455
Латвія	23 382	23 375
Грузія	20 030	—
Норвегія	16 708	16 708
Греція	14 887	14 887
Хорватія	13 759	13 758
Кіпр	12 500	12 788
Сербія	7 704	695
Чорногорія	7 355	2 530
Словенія	7 050	7 050
Люксембург	5 300	5 300
Азербайджан	5 062	—
Албанія	1 479	—

⁵⁷ Там само.

БІЖЕНЦІ З УКРАЇНИ ПО ІНШИХ КРАЇНАХ*(продовження)*

	Зареєстровані біженці	Зареєстровані за програмами тимчасового захисту або подібними національними програмами біженці
Північна Македонія	1 097	—
Ісландія	997	997
Мальта	994	922
Боснія та Герцеговина	362	—
Вірменія	300	—
Ліхтенштейн	212	—
Загалом	2 330 114	1 915 693

ТОП-5 КРАЇН ЄС, КУДИ ВИЇХАЛИ ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ⁵⁸, %

Країна	Громадяни 18 років і старші	Підлітки 14-17 років
Польща	39	47
Німеччина	13	31
Чехія	5	4
Словаччина	5	1
Франція	5	1

Оскільки всередині ЄС немає обов'язкового прикордонного контролю, оцінки числа вимушених мігрантів з України у країнах ЄС, що не мають кордону з Україною, можна робити на підставі інших джерел. Передусім це приблизні підрахунки профільних органів приймаючих країн, що ґрунтуються на кількості безкоштовних квитків на транспорт, виданих біженцям України для переміщення країною, та/або на чисельності людей, які скористалися автобусами, організованими національною владою, муніципалітетами чи громадськими організаціями, аби дістатися до цієї країни. Альтернативним джерелом даних також є дані мобільних операторів. Про число біженців з України в цих країнах можна говорити і на основі даних про реєстрацію у тих чи інших органах, передусім на отримання тимчасового захисту, а також на отримання соціальної допомоги та/чи реєстрацію у місцях тимчасового розміщення для тих, хто його потребує.

⁵⁸ Українські біженці в Європі. Підлітки (за даними роумінгу мобільних операторів України та офіційних джерел статистики.), https://drive.google.com/file/d/18EhRqhlXqkN30jvOZKiqk2QoKAKCfr1/view?fbclid=IwAR23jl6c-fomZCBE4y9LjSPYbH4LHIDqSSawolEez4_elaKnJttLKqb4w.

Допомога з боку країн ЄС

Єдиного фінансового плану для забезпечення тимчасово переміщених осіб/біженців із України в ЄС немає. На основі програм, що приймаються окремими країнами-членами Союзу, кожна з яких бачить можливі витрати по-своєму.

У спільному зверненні до Єврокомісії 10 країн-членів ЄС (спільне звернення до ЄК підписали міністри фінансів та регіональні міністри Естонії, Болгарії, Хорватії, Чехії, Угорщини, Латвії, Литви, Польщі, Румунії та Словаччини) попросили виділити кошти для прийому біженців та втілення у життя будівельних проектів, що зупинилися через війну в Україні⁵⁹. Європейська Комісія дозволила державам-членам освоїти невикористаний виділений на боротьбу з кризою залишок за попередній бюджетний період для прийому біженців з України. Низка країн-учасниць програми ефективно використали європейські субсидії, а це означає, що надлишків або невикористаних ресурсів дуже мало. У своєму зверненні країни заявляють, що лише структурної підтримки недостатньо і необхідне додаткове фінансування.

В оприлюдненому аналізі виконання Директиви про тимчасовий захист (Temporary Protection Directive, TPD)⁶⁰ після трьох місяців прибуття біженців з України під час реалізації Директиви виникло кілька проблем⁶¹.

По-перше, існують розбіжності в масштабах застосування TPD у різних державах-членах. Хоча щонайменше 12 держав-членів використали на свій розсуд ресурси для розширення охоплених категорій, наприклад, для включення громадян третіх країн, які проживали у країні, але не мали постійної посвідки на проживання, або українців, які поїхали до вторгнення, більшість держав-членів обрали більш обмежувальний підхід.

По-друге, існують проблеми з реєстрацією, враховуючи, що на цей момент зареєстровано 2,7 млн. осіб, але близько 2,4 млн. все ще чекають на реєстрацію.

⁵⁹ Estonia joins appeal to European Commission for more refugee crisis funding, <https://news.err.ee/1608581350/estonia-joins-appeal-to-european-commission-for-more-refugee-crisis-funding>.

⁶⁰ EU UPDATES – MIGRANTS AND REFUGEES IN THE EUROMED REGION, <https://euromedrights.org/eu-updates-migrants-and-refugees-in-the-euromed-region>.

⁶¹ TPD Implementation: Ukraine Displacement Crisis at the End of Its Beginning, <https://ecre.org/tpd-implementation-ukraine-displacement-crisis-at-the-end-of-its-beginning>.

Нарешті, держави-члени мають серйозні труднощі з наданням адекватного житла та варіантів розміщення у зв'язку з великим числом людей, які рятуються від конфлікту.

Також слід зазначити, що у зв'язку з величезною чисельністю українських біженців стало виникати питання, чи впораються сусідні країни з новим потоком біженців з України. Зокрема такі країни як Польща, Литва та Латвія важко справлялися з біженцями, які намагалися перетнути кордон з Білорусі наприкінці 2021р. Тоді також число мігрантів з Білорусі було не достовірним, оцінки варіювалися від 5 000 до 20 000 осіб⁶².

Повернення біженців до України

Чимало українців, яким довелося виїхати до інших країн, вирішують повертатися додому. Так, наприклад, серед підлітків 81% планують повернутися до України, але у випадку, якщо родина буде в безпеці та припиняться обстріли⁶³.

За повідомленням Державної прикордонної служби, станом на початок травня, до України повернулися 870 тис. біженців, які залишили країну після початку повномасштабної війни. Щодня повертаються близько 30 тис.⁶⁴ За повідомленням УВКБ, станом на 9 червня, повернулися 2 387 834 громадян України⁶⁵. Але треба брати до уваги, що ця цифра відбиває транскордонні переміщення, які можуть бути непостійними, і не обов'язково вказують на стійке повернення, оскільки ситуація в Україні залишається вкрай нестабільною та непередбачуваною. Через ситуацію, що постійно змінюється, робити висновки про остаточні тенденції передчасно до отримання більш докладних даних про транскордонні переміщення.

За прогнозами ООН, зворотна міграція до України зростатиме. Але вважається, що це не зовсім добра тенденція і не лише з точки зору безпеки. На думку представників ООН, масове повернення посилює

⁶² Belarus/EU migrant crisis. – House of Commons Library, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9389>.

⁶³ Українські біженці в Європі. Підлітки.

⁶⁴ ООН: ежедневно в Україну возвращаются 30 тыс. беженцев. – Новости ООН, <https://news.un.org/ru/story/2022/04/1421952>.

⁶⁵ Operational Data Portal. UKRAINE REFUGEE SITUATION (Last updated 29 May 2022), <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

проблеми гуманітарного характеру всередині України. «Це неминуче створить нові проблеми для гуманітарного реагування на кризу, оскільки людям потрібна підтримка для реінтеграції у свої спільноти або пошуку відповідних приймаючих спільнот, якщо повернення до своїх домівок неможливе або недоцільне»⁶⁶.

Тим не менш повернення громадян до України є необхідною мірою для стабілізації та відновлення економіки. Відповідно до Постанови Уряду⁶⁷ вже у травні ті, хто виїхав з країни після початку російського вторгнення, мають повернутися до України. Тепер лише відрядження або відпустка є варіантами збереження роботи для працівників держкомпаній, які виїхали за кордон через війну. Керівники підприємств повинні погоджувати свої відрядження за кордон з Урядом. 12 квітня аналогічне рішення КМУ ухвалив стосовно держчиновників.

Державний сектор відрізняється від приватного тим, що він має величезну кількість стратегічних підприємств, тому держава як акціонер має право встановлювати порядок роботи своїх компаній. Станом на кінець 2021р., в Україні працювало близько 1 400 державних підприємств, на яких були працевлаштовані близько 700 тис. осіб⁶⁸. До того ж у держсекторі важко на 100% працювати віддалено. У рішенні Кабінету Міністрів можна побачити й ідеологічне підґрунтя, оскільки це не стільки про зарплати, а більшою мірою про роботу на державу, що майже неможливо здійснювати дистанційно.

Висновки

Гуманітарна ситуація в Україні дедалі стрімко погіршується, а в окремих містах досягає катастрофічних масштабів.

З усіх видів соціальної кризи гуманітарна криза є найважчою і найуніверсальнішою. Її універсальність виражається тим, що будь-який вид соціальної кризи — економічна, демографічна, політична чи культурна — у період свого піку завжди набуває характеру гуманітарної катастрофи.

⁶⁶ ООН: ежедневно в Україну возвращаются 30 тыс. беженцев, — Новости ООН, <https://news.un.org/ru/story/2022/04/1421952>.

⁶⁷ Постанова КМУ «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» №481 від 26 квітня 2022р.

⁶⁸ Державна служба статистики України.

II. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО І ГУМАНІТАРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Добробут громадян і економічна спроможність країни протистояти внутрішнім і зовнішнім кризовим шокам значною мірою визначаються міцністю і конкурентоспроможністю економіки. На жаль, поки вітчизняна економіка залишається низькоконкурентною, із слабкими можливостями розширеного сучасного виробництва. Тому результативність соціально-економічного (повоєнного) відновлення та оздоровлення значною мірою визначаються тим, на скільки швидко зможе відновитися (вже на новій основі) економічне середовище країни.

Більше того, відбудова країни має розпочинатися не чекаючи закінчення воєнних дій і звільнення всієї території країни. І її [відбудови] результативність залежить від того, наскільки враховані особливості (галузеві, регіональні, гуманітарні) країни докризового періоду (зважаючи на традиції і спадковість у системі формування сучасного способу життя). Тому в цьому підрозділі головна увага зосереджена на **макроекономічних чинниках і складових** формування і впливу на добробут домогосподарств упродовж кількох попередніх років, що створює основу розвитку суспільства загалом, а також соціального зміцнення зокрема. Це також **зможе слугувати базисом формування раціональних напрямів дій соціальної і гуманітарної політики** в коротко- та середньостроковій перспективі.

Поряд з цим, соціальна і гуманітарна підтримка населення має **враховувати євроінтеграційну спрямованість розвитку України**, що за належного втілення дозволить швидко трансформувати вітчизняне

соціально-економічне середовище і посилити гуманітарну підтримку громадян країни.

Уже ухвалено ряд сприятливих рішень, зокрема — План відновлення для України, згідно з яким саме ЄС виконуватиме значну координуючу роль з чіткої планомірної роботи з допомоги нашій країні та її реформуванню, у т.ч. завдяки створеному 5 травня 2022р. Фонду солідарності з Україною¹. План відновлення для України, крім економічних завдань, також має адекватно вирішувати потреби громадян у соціальній підтримці, забезпеченні повернення до країни людей, гарантування належних соціальних стандартів і посилення соціальної стійкості по всій країні².

При цьому, міжнародні зусилля зможуть бути ефективними, якщо ґрунтуватимуться на національних здобутках. Будь-які соціально-економічні та суспільно-політичні заходи матимуть позитивні результати лише за умови, що вони будуть прийняті більшістю населення країни, коли влада буде користуватися підтримкою громадян.

На жаль, слід констатувати, що впродовж років незалежності ставлення до діяльності владних інститутів у більшості часових періодів було не вельми позитивним і особливо погіршувалось у кризові періоди. Зокрема, слабкість і неспроможність влади проявились і в період поширення (а потім і протидії) коронавірусної кризи. Так, за результатами соціологічного дослідження³, понад 74% опитаних вважали, що українська влада не спроможна або її можливості є обмеженими протидіяти загрозам пандемії, і лише близько 15% респондентів відповіли, що українська влада мала змогу протидіяти пандемії COVID-19 повною мірою. Тобто узагальнена оцінка дій влади з протидії коронавірусу є досить негативною.

¹ Відбудова в обмін на реформи: ЗМІ розкрили план ЄС з повоєнного відновлення України. — www.pravda.com.ua/news/2022/05/17.

² Кубілюс А. План відбудови разом із членством: яким має бути повоєнне відновлення України. — <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/05/6/7138992>.

³ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова 14-20 жовтня 2021р. методом інтерв'ю «обличчям до обличчя» за місцем проживання респондентів. Було опитано 2 018 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей, за вибіркою, що репрезентує доросле населення за основними соціально-демографічними показниками.

Боротьба України проти російської агресії і дії влади з організації захисту Батьківщини докорінно змінили оцінки громадян країни. За результатами опитування⁴, дії державного керівництва України під час російської агресії 78% респондентів оцінювали позитивно, лише 2% — негативно (20% не змогли оцінити). Це дає підстави стверджувати, що набутий позитивний імідж вдасться зберегти і в період (повоєнного) соціально-економічного відновлення, і заходи влади знаходитимуть розуміння і підтримку найширших верств населення. Що є вкрай важливим для вирішення складних завдань відновлення країни.

При цьому слід враховувати низку факторів, які можуть визначати гостроту гуманітарних і соціальних потреб (докладніше див. розділ 1 цієї доповіді). Зокрема виокремимо:

- ✓ загострення актуальності забезпечення безпечного доступу до регіонів і місць надання допомоги для національних і міжнародних гуманітарних організацій, у т.ч. через наявні та виникаючі логістичні обмеження;
- ✓ поширення ризиків, пов'язаних з обстрілами, бомбардуванням по всій території країни, з «залишковими» мінами та вибухонебезпечними предметами, а також зростання екологічних ризиків (обстріли або пожежі призводять до викиду небезпечних матеріалів, токсичного диму або хімічних речовин);
- ✓ потреби забезпечення безпечного доступу до районів, де продовжуються бойові дії.

Звичайно, одним з найвагоміших критеріїв оцінки діяльності влади, результативності спрямованих заходів на подолання проблемних ризиків є добробут населення. Саме через динаміку добробуту найчастіше визначається правильність спрямованості розвитку суспільства. Російська агресія знищила тисячі життів українців, зруйнувала міста, села, інфраструктуру. Відбудова і відновлення наслідків війни потребуватиме десятків років.

⁴ Опитування проводилося соціологічною службою Центру Разумкова на пунктах пропуску через державний кордон України у Закарпатській області (пункти пропуску Ужгород, Малий Березний та Чоп (Тиса)). Були опитані громадяни України віком від 16 років, які перетинали кордон пішки чи автомобільним транспортом України у зв'язку з воєнними діями. З 15 березня по 1 квітня 2022р. був опитаний 101 респондент.

Реальний ВВП. Економічний базис країни визначається щорічно створюваною доданою вартістю або валовим внутрішнім продуктом (ВВП). Поки вітчизняний ВВП є незначним, порівняно з країнами ЄС (у т.ч. навіть тими країнами, які є відносно «молодими» членами), як у номінальних (з урахуванням курсів валют), так і реальних («звільнених» від інфляційної складової) показниках.

Коронавірусний шок у II кв. 2020р. спричинив стрімкий обвал реального ВВП, і вітчизняна економіка змогла лише «оговтатись» у середині 2021р. Хоча поквартальні показники ВВП 2021р. вказували на позитивні значення зростання (у II кв. — 5,7%, у III кв. — 2,4%), однак необхідним є врахування рівнів попереднього року (у II кв. 2020р. падіння складало 11,2%, у III кв. — 3,5%)⁵. Між тим, на кінець 2021р. реальний ВВП вийшов на докризовий рівень 2019р. (діаграма «Індекс зростання реального ВВП»⁶).

Війна вплинула не лише на спроможність створювати додану вартість. Україна втратила ще й величезну частину надбаного багатства як суспільного, так і особистого. І поки не вдасться хоча б частково відбудувати житло для громадян навряд чи буде можливість вкладати значні ресурси в технологічні ніші.

⁵ Тут і далі в цьому розділі використані доступні на момент закінчення підготовки цієї публікації у червні 2022р. статистичні дані, офіційно подані на сайтах Державної служби статистики України (<http://ukrstat.gov.ua>) і Національного банку України (<https://www.bank.gov.ua>). Значної частини даних немає внаслідок їх недоступності через втрати, спричинені бойовими діями.

⁶ Тут і далі в цьому розділі за можливості використовуються поквартальні дані, що дозволить покращити наочність та інтерпретацію аналізованих процесів.

Втрати і руйнування, спричинені війною, ще довгий час вимагатимуть значних ресурсів на відбудову, що суттєво обмежуватиме кошти, які могли б спрямовуватися на соціальні потреби. Звичайно, в таких умовах зовнішня допомога стає вкрай необхідною для виживання країни. Поки ситуація складається на користь України, тому важливо зберегти раціональність і прозорість дій влади, досягти практики і рівня державного управління, притаманного взірцям демократії.

Номинальний ВВП і номинальна зарплата. Хоча динаміка реального ВВП за роки незалежності не вийшла на стійкий висхідний рівень, однак номінальні показники ВВП демонструють помітну тенденцію до зростання, хоча періодичні кризові шоки перешкоджають динаміці ВВП набуту належної міцності. Звичайно, в номінальних величинах доданої вартості присутня інфляційна компонента, однак для оцінок економічної спроможності доречно використовувати саме номінальні показники.

Так, у якості базової компоненти для оцінки рівня поточного та перспективного добробуту виступає **номинальна середня заробітна плата** (т.зв. нарахована, відповідно до бухгалтерських звітних документів), відносно якої визначається низка інших показників. Нагадаємо, що зосередженість на номінальній зарплаті також зумовлена тим, що **величина наявного доходу, купівельна спроможність, структура витрат, готовність до заощаджень та інші показники значною мірою визначаються саме величиною номінальної заробітної плати** (яка також лежить в основі формування соціальних трансфертів).

У структурі ВВП частка заробітної плати значною мірою визначається структурою і динамікою всієї економіки і в багатьох випадках знаходиться на рівні 50–60%. Тобто **зарплати зазвичай формують половину** (або дещо більше) **створюваного ВВП**. Між тим, звернемо увагу на низку особливостей (діаграма «*Номинальний ВВП і номинальна середня зарплата*», с.38). *По-перше*, загальний економічний тренд є позитивним — номінальні показники ВВП, а також ВВП у доларовому еквіваленті⁷ демонструють тенденцію до збільшення.

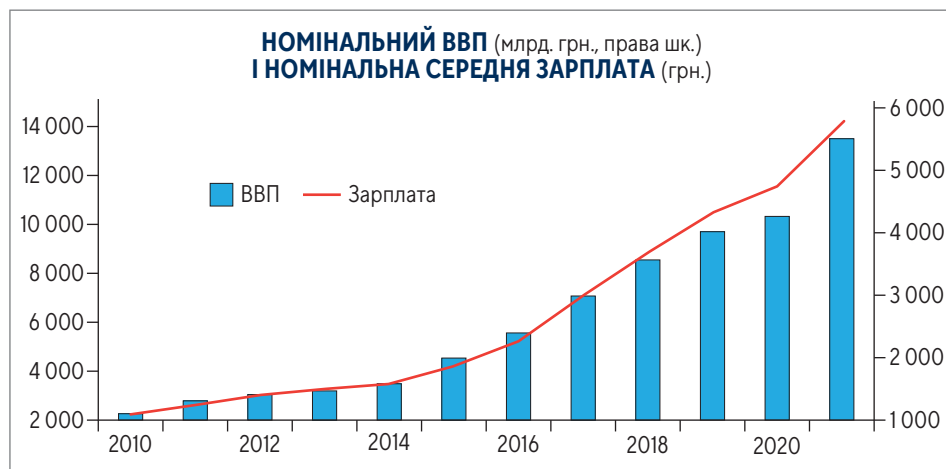
⁷ ВВП у доларовому еквіваленті також є важливою макроекономічною характеристикою, насамперед, у частині виміру зовнішньоекономічних показників у термінах ВВП, платіжного балансу, боргових міжнародних порівнянь. Під час міжнародного **порівняння добробуту** населення часто використовуються не номінальні доларові показники, а т.зв. паритет купівельної спроможності, що крім обмінних курсів враховує інфляційну динаміку в порівнюваних країнах.

По-друге, хоча, як і слід очікувати, динаміка номінальної зарплати співвідноситься з динамікою ВВП, проте останніми роками середня зарплата зростала дещо вищими темпами, порівняно з ВВП. Так, якщо номінальний ВВП з 1,1 трлн. грн. у 2010р. зріс до 5,5 трлн. грн. (у 5 разів), то середня зарплата зросла з 2 250 грн. до 14 тис. грн. (6,2 раза).

Тобто **темпи зростання номінальної зарплати перевищували темпи зростання номінального ВВП** (а волатильність змін ВВП була значно вищою, порівняно зі змінами зарплати). Таким чином, частка заробітних плат у структурі ВВП демонструвала послідовну тенденцію до зростання, і таке співвідношення **підвищує значимість заробітних плат** у формуванні ресурсів (і економічної спроможності) як окремих працівників, так і домогосподарств у цілому (таблиця «Оплата праці...»).

Хоча в таких випадках (прискореного нарощування заробітних плат) **підвищуються інфляційні ризики**, однак інфляцію вдавалося переважно утримувати, що означало підвищення реальних зарплат, а з тим і купівельної спроможності населення.

ОПЛАТА ПРАЦІ У СТРУКТУРІ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ, %

	III'19	IV'19	I'20	II'20	III'20	IV'20	I'21	II'21
грошових доходів	61,1	62,5	63,2	59,4	61,5	61,9	63,6	64,4
сукупних ресурсів	56,8	58,2	58,7	55,6	58,2	58,7	58,9	60,6

НАЯВНИЙ ДОХІД НАСЕЛЕННЯ, млрд. грн. (якщо не зазначено інше), 2021р.					
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	рік
Наявний дохід	786,0	820,5	957,8	994,9	3 559,1
заробітна плата	489,1	516,3	543	585,2	2 133,6
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	369,4	401,8	355,8	446,1	1 564,2
соціальні допомоги/ заробітна плата, %	75,5	77,8	65,5	76,2	73,3
середньомісячний наявний дохід у розрахунку на особу, грн.	6 307	6 592	7 702	8 015	7 168

Слід врахувати, що заробітна плата є не єдиним (хоча й є головним) джерелом сукупних доходів домогосподарств. Важливим є те, що соціальні трансферти в Україні відіграють також значну роль у формуванні сукупних доходів — обсяги соціальних трансфертів сягають трьох четвертей нарахованих зарплат, а відтак — є вагомим чинником добробуту. Також звернемо увагу, що більш точно добробут пов'язаний з т.зв. **наявним доходом**, який визначається як загальний дохід за вираховуванням особистих поточних податків (таблиця «Наявний дохід населення»). Зрозуміло, посилення фіскального тиску (насамперед на доходи домогосподарств) негативно впливає не лише на готовність платити податки, але й зменшує безпосередньо наявний дохід домогосподарств.

Поряд з цим, розширення соціальних і гуманітарних допомог приносить певні додаткові (спровоковані війною) ризики, які важко «збалансувати». Так, вагому роль у впорядкуванні і збалансуванні гуманітарних та соціальних допомог відіграє розширення єдиної мережі реєстрації для тих, хто прибуває на нову територію для (тимчасового) перебування. Мотивації переміщеним особам ставати на облік сприятимуть запроваджені Урядом програми підтримки. Значна частина переміщених осіб потребують мультисекторальної допомоги, оскільки вони залишили своє житло без основних речей, необхідних на короткий та середній період часу для задоволення щоденних потреб, та мають обмежені фінансові можливості⁸.

⁸ Докладніше див. розділ 1 «Загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні».

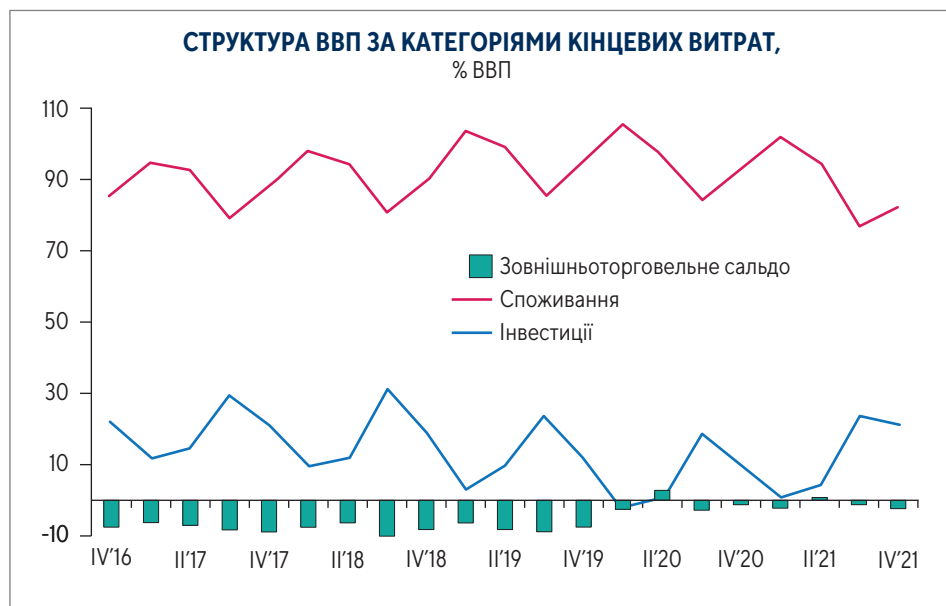
Звичайно, такий високий рівень соціальних виплат має і «зворотну» сторону — провокування значних бюджетних «дотацій» пенсійним і соціальним фондам, а з тим і нарощування бюджетного дефіциту і боргу, що може негативно впливати на макроекономічну та фінансову стабільність держави (про що докладніше далі).

Споживча модель української економіки. Зазначимо, макроекономічне збалансування нерозривно пов'язане із структурою економічного середовища країни, яка для України має відверто споживчий характер. Для такої [споживчої] моделі української економіки характерними є (діаграма «*Структура ВВП за категоріями кінцевих витрат*», с.41):

- ✓ лівова частка економіки у структурі ВВП за категоріями кінцевого використання — це кінцеві споживчі витрати (в т.ч. на імпортні товари і послуги), які суттєво зросли останніми роками і в окремі квартали їх рівень досягає, а то й перевищує, рівень ВВП (тобто вся додана вартість «одразу» споживається)⁹;
- ✓ слабо конкурентна економіка у відсутності або неефективного використання природних ресурсів приречена на утримання значних зовнішньоторговельних (торгівлі товарами і послугами) дефіцитів, унаслідок чого обмежуються ресурси, які могли б піти на соціальні потреби;
- ✓ в економіці, «переповненій споживанням», залишається вкрай мало коштів на інвестиції (валове нагромадження). Зростання інвестицій у такій економіці можливе практично лише за рахунок залучення зовнішніх ресурсів, що, своєю чергою, означає подальше посилення зовнішньоторговельного дефіциту, а надалі й боргового навантаження.

У 2021р. спадний тренд (який домінував упродовж років) у частці інвестицій у структурі ВВП змінився на слабку, проте висхідну динаміку, що надавало певні надії на те, що країна поступово зможе відійти від надмірного споживання. Підґрунтям цього могло слугувати збільшення

⁹ Частково така структура зумовлена низькими доходами населення, яке вимушено витрачати значні ресурси на підтримку поточної власної життєдіяльності (продукти харчування, першої необхідності, житлово комунальні послуги).

обсягів заощаджень, у т.ч. домогосподарств. Однак, російська агресія не дала можливості перевірити це припущення.

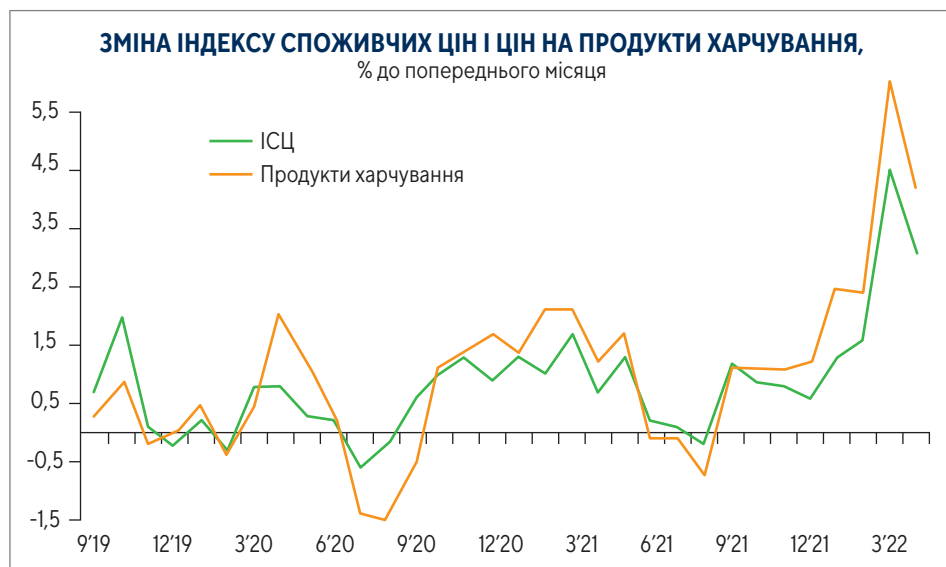
Доречно нагадати, що утримання позитивної економічної динаміки країн ЦСЄ після розпаду т.зв. соціалістичної системи дозволяло збільшувати заощадження та активізувати внутрішні джерела для інвестиційного розширення. Так, у перші роки членства в ЄС економічне прискорення країн ЦСЄ було пов'язане із стрімким розширенням споживання, що є природнім проявом постсоціалістичного соціально-економічного середовища. Однак надалі, завдяки реалізації інвестиційних проектів, країнам вдалося зміцнити базис стійкого довгострокового зростання і розвитку, чим забезпечилася стійка динаміка покращення добробуту домогосподарств.

Інфляція. Як вказано, реальний ВВП визначається валовою доданою вартістю зважену на цінову складову (інфляцію). Відтак, підвищення вартісних показників товарів і послуг, створюваних у країні або імпортованих з-за кордону, погіршує купівельну спроможність.

Найвагомішим фактором інфляційного тиску в Україні є цінова динаміка на продукти харчування. Оскільки значну частку власних доходів

(у т.ч. періодичних додаткових доходів, зокрема доходів, отриманих від власності) населення спрямовує на продукти харчування, що визначає готовність за них платити в першу чергу, то подорожчання харчових товарів відразу відбивається на загальній ціновій динаміці (діаграма «Зміна індексу споживчих цін...»).

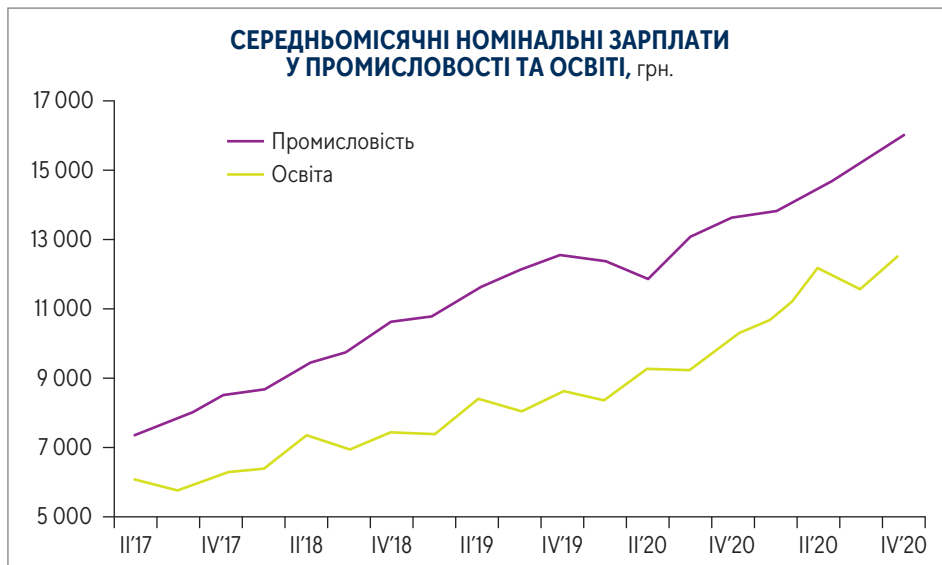

Негативними чинниками інфляційного тиску, що характеризує соціально-економічне середовище загалом, є збереження енергетичних вартостей на високих рівнях, а також можливе стрімке зростання цін на аграрних і харчових ринках¹⁰, що може ще супроводжуватися дефіцитами відповідних товарів і, водночас, послаблювати складові добробуту. Значні ризики, зумовлені подорожчанням енергоресурсів, орендної плати, транспортних і посередницьких послуг (і збільшення виробничих витрат загалом), можуть призвести до витіснення з активної діяльності великої кількості ФОПів, малих і (навіть) середніх бізнесів, які втратили партнерів, посередників, а також до зменшення запасів виробничих потужностей, що також виявить негативний тиск на рівень добробуту.

¹⁰ ... не лише і навіть не стільки на внутрішніх ринках України, скільки на міжнародних фондових біржах, де й формуються світові ціни...

Зауважимо, високі вартості енергоресурсів є вагомим чинником дорогих житлово-комунальних послуг (ЖКП). Адміністративне подорожчання ЖКП зазвичай є болючим для переважної більшості домогосподарств, і за 3-4 місяці відбивається на загальному індексі інфляції. Перебування країни у воєнному стані супроводжувалося консервацією ЖКП (так само, адміністративно платіжки населенню були «заморожені»). Однак це не ліквідувало негативні цінові очікування — вихід з воєнного стану означатиме часткове відпускання вартостей ЖКП, що може спровокувати чергові інфляційні дисбаланси.

Співвідношення зарплат в освіті і промисловості. Важливою характеристикою соціально-економічного середовища є відмінність у номінальних заробітних платах у різних сферах економічної діяльності, що значною мірою може визначати і державні пріоритети, в т.ч. стосовно впливу на заохочення до збагачення людського капіталу. В Україні зберігається і навіть посилюється тенденція утримання помітно вищих заробітних плат (розривів в оплаті праці) у промисловості, фінансовій діяльності, транспорті, порівняно з гуманітарними сферами, насамперед, освіти, соціальному захисті (діаграма «Середньомісячні номінальні зарплати у промисловості та освіті»).

Така недооцінка вартості праці у сферах і галузях, де формуються довгострокові підвалини людського капіталу, вочевидь негативно впливатиме і на потенціал людського капіталу. Водночас, це погіршує як купівельну спроможність, так і заощадження ресурсів у груп населення, які отримують доходи (як правило, заробітні плати) переважно в науці, освіті, охороні здоров'я, що, зрештою, призводитиме до вимирання людського капіталу з гуманітарних сфер.

Запровадження дистанційного навчання, яке отримало широке розповсюдження ще в коронавірусний період і стало ледь не нормою з початком воєнних дій, має незначний вплив на якість навчання лише за умови короткострокових позакласних занять. Однак не може бути системним рішенням довгострокового характеру, оскільки довге відсторонення дітей від школи прискорено негативно впливає на якість набуття знань, практичних навичок, формування людського капіталу, що особливо стосується початкової і середньої освіти¹¹.

Перехід до online-освіти також вимагає і перегляду системи оплати вчителів, робота яких суттєво ускладнюється, у т.ч. зростають психологічні навантаження, що потребує прийнятної компенсації для запобігання відтоку кадрів із системи освіти.

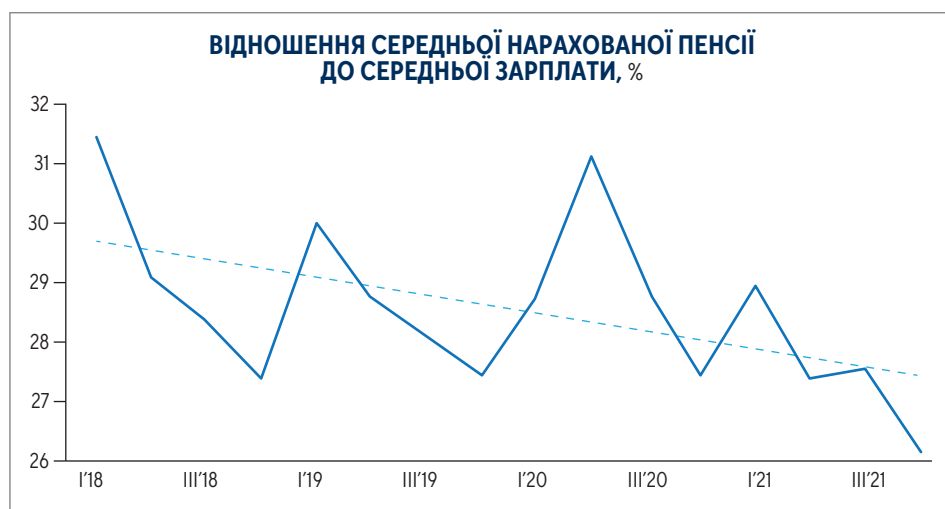
Пенсії. Соціальний і гуманітарний добробут значною мірою визначаються рівнем забезпеченості пенсіонерів, їх гідною пенсією. Однак підвищення виплат пенсіонерам суттєво відстає від зарплат, і таке відставання лише збільшується (діаграма «*Відношення середньої нарахованої пенсії до середньої зарплати*»? с.45), а відрахування до пенсійних фондів не «встигають» за зарплатами.

Адміністративне підвищення мінімальних зарплат (яке останніми роками практикується в Україні) звичайно впливає на рівень оплати праці загалом і зокрема на рівень середньої зарплати. Проте пенсії при цьому залишаються практично без змін (індексація пенсій, якщо й відбувається, то лише за результатами попереднього року, тобто суттєво відстаючи від підвищення зарплат), так само як і інших соціальних стандартів і платежів, у т.ч. прожиткового мінімуму, який лежить в

¹¹ Докладніше див.: Бобух І., Герасімова О. Виклики для системи охорони здоров'я України внаслідок розвитку пандемії Covid-19. Чинники, складові і результати запровадження і реалізації антикризової політики в окремих країнах світу та Україні. Прогноз соціально-економічного розвитку України у 2021р. – Центр Разумкова, 2021р.

основі розрахунку певних платежів. Тому не достатньо підвищення лише окремих соціальних стандартів, завдання соціальної справедливості має вирішуватись з урахуванням різновікових прошарків населення. Це також вимагає зміни підходів до пенсійної політики, оскільки збереження нинішніх практик означає, що вказаний розрив лише зростатиме, що є соціально неприпустимим.

Підкреслимо, низькі пенсії означають високу вразливість мало-забезпечених верств населення. А зважаючи на високу чисельність пенсіонерів у країні, водночас, означають і бідність усього суспільства.

Заощадження домогосподарств. Заощадження домогосподарств є однією зі складових добробуту. А розширення депозитної системи дозволяє нарощувати і обсяги кредитування, що загалом розглядається як позитивний чинник економічної активності, а також підвищення добробуту домогосподарств, у т.ч. шляхом реалізації власних довгострокових «програм» — купівлі товарів тривалого користування, будівництва житла, оплати навчання та інше.

Особисті заощадження населення є одним з найвагоміших джерел ресурсів фінансування майбутніх витрат на освіту, охорону здоров'я, будівництво власного житла чи товарів тривалого користування — тих товарів і послуг, які безпосередньо пов'язуються з поняттям людського капіталу. Дедалі успішніше і частіше, попри економічні ускладнення,

населення формує ресурси для майбутніх платежів за рахунок зароблених і надбаних ресурсів і менше покладається на зовнішні (державні) залучені ресурси, які є надто дорогими і виплати за які покладатимуться на наступні періоди, чи навіть покоління.

Особливо важливими в цьому контексті є довгострокові заощадження у банківській системі (банківські депозити)¹². На жаль, слід констатувати, що довгострокові депозити залишаються мало «популярними» в Україні, їх частка в загальних обсягах депозитів населення впала нижче 20% (діаграма «Депозити домогосподарств...») — насамперед, унаслідок збереження високої недовіри населення до банківської системи загалом, і зокрема до центрального банку (НБУ) в його спроможності захистити кошти населення (після банківського краху 2014-2016рр.).

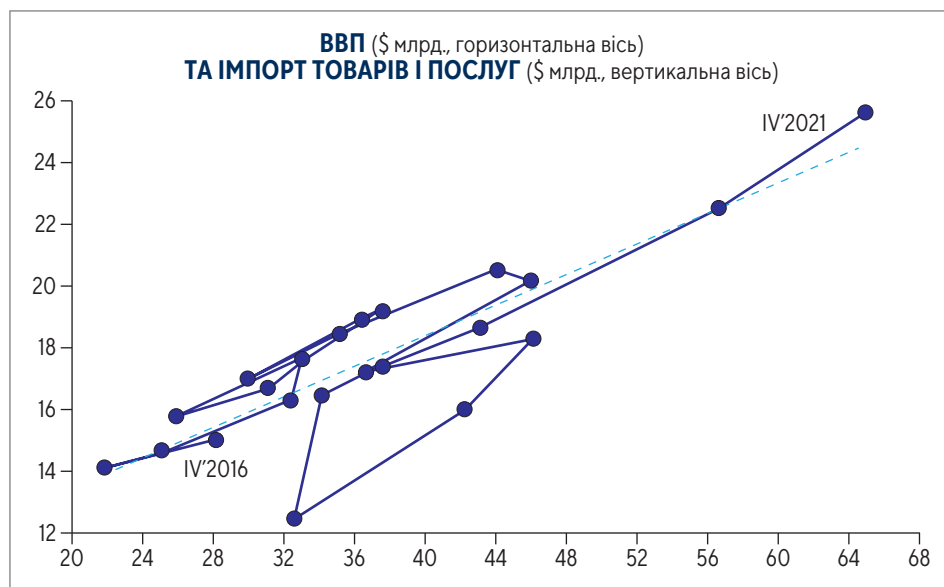
Зовнішньоекономічні впливи. Найчастіше, коли аналізується вплив зовнішнього сектору на людський капітал, йдеться про те, що вища

¹² Інших видів довгострокових заощаджуваних ресурсів в Україні практично немає.

конкурентна спроможність країни дозволяє підвищувати технологічність і кваліфікацію працівників, що надає додаткові стимули для системного оновлення виробництва, підвищення доходів, що, зворотнім позитивним зв'язком посилює людський потенціал.

Однак, для низькопродуктивних країн, обмежених в інвестиційних потребах, ситуація з факторами впливу зовнішнього сектору на економічну динаміку, а з тим і людський потенціал виглядає неоднозначною. Тому для випадку України необхідно вказати на наступні спостереження.

(1). Для української економіки характерною є висока залежність імпорту від ВВП, що повністю співвідноситься з «класичним» положенням для висхідних країн (часто говорять про «пастку» споживання) про високу чутливість кінцевого споживання та імпорту до динаміки ВВП (економічне зростання сприяє підвищенню доходів, активізує поточне споживання домогосподарств та посилює їх схильність до розширення поглинання конкурентного імпорту) (діаграма «ВВП та імпорт товарів і послуг»).

Негативним наслідком може стати зростання торговельного дефіциту, що вимагатиме пошуку ресурсів (часто боргових) на покриття утворених дефіцитів. Тобто в період відбудови, коли розширення

імпорту є неминучим і навіть бажаним, не потрібно перевищувати зовнішньоекономічні ризики, особливо в умовах міжнародної підтримки відновлення України.

(2). Оскільки в Україні імпорт частіше перевищує експорт, то спостерігається досить стійкий зовнішньоторговельний дефіцит, а з тим і дефіцит сальдо рахунку поточних операцій. Багатьом країнам вказані дефіцити вдавалося значною мірою фінансувати за рахунок припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що надавало економікам більшої позитивної динаміки і стійкості. Свідченням чого ставав позитивний взаємозв'язок суми сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу і обсягів припливу ПІІ з динамікою ВВП.

Однак Україна не стала центром інвестиційного припливу, а з тим, обсяги припливу ПІІ поки не можуть компенсувати негативні значення рахунку поточних операцій. Тому додаткові ресурси країна має витрачати на покриття торговельних дефіцитів і зовнішніх боргів, зменшуючи можливості соціальної спрямованості таких ресурсів. Зате Україна має певним чином інше специфічне джерело покриття зовнішньоторговельних дефіцитів – перекази населення.

Приплив чистих переказів. В Україні останніми роками активізувалося ще одне джерело поповнення рахунку поточних операцій – високі надходження іноземної валюти до України через перекази фізичних осіб (зокрема «заробітчани») слугують вагомою складовою формування попиту на товари іноземного виробництва (імпорт товарів). Насамперед йдеться про автомобілі, техніку, будівельні матеріали для побудови власного житла, а також на навчання, лікування, відпочинок (товари і послуги, які також мають значну частку іноземного походження і на купівлю яких вкладаються значні кошти, отримані за рахунок переказів) (діаграма «Чистий приплив валюти через перекази та імпорт товарів», с.49).

Більше того, чистий приплив валюти¹³ через перекази дедалі більше перевищує обсяги ПІІ, і завдяки приватним переказам уже вдається значною мірою профінансувати товарний дефіцит (дефіцит торгівлі

¹³ Існують перекази фізичних осіб не лише з-за кордону в Україну, але й з України за кордон, зокрема на навчання, вкладення у нерухомість. Зворотній же (з України) потік є суттєво (у 4-7 разів залежно від кварталу) нижчим. Однак, ми враховуємо обидва напрями, тому і йдеться про «чистий» потік.

товарами), і таке покриття слугує зміцнюючим чинником для макроекономічного середовища. Причому як ПІІ, так і приватні перекази безпосередньо і досить швидко можуть впливати на економічну спроможність населення і бізнесу. Перекази переважно мають не стільки споживче, скільки інвестиційне спрямування, тому й є вагомою складовою зміцнення потенціалу людського капіталу.

Слід зробити **суттєве зауваження**. Вимушена внутрішня міграція і (тимчасова) еміграція мають значний вплив як на ринок робочої сили, так і приватні грошові потоки. Так, у частині зайнятості новим для України є те, що в південно-східному та центральному регіонах спостерігається значний дефіцит робочої сили (в т.ч. внаслідок упереджувачого втікання від наближення воєнних дій), а, зокрема, в західному регіоні попит на робочі місця критично перевищує пропозицію їх (оскільки виробничій структурі для розгортання необхідно значно більше часу).

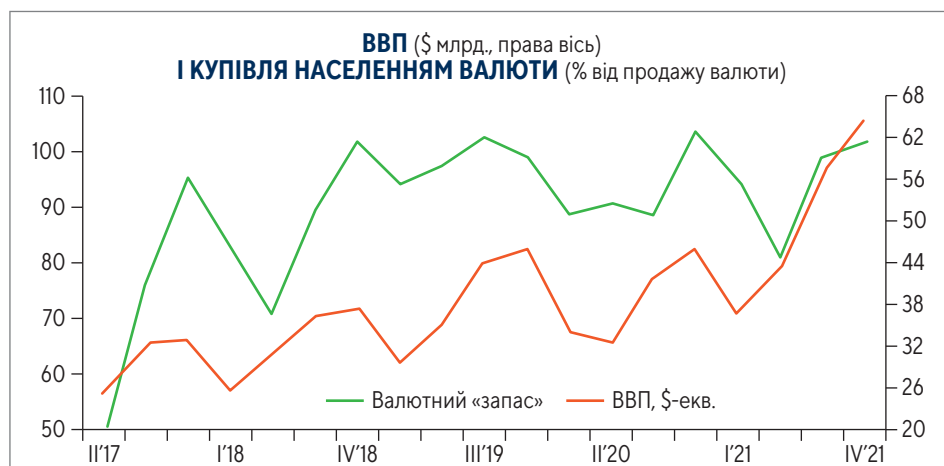
Ситуація погіршується ще й тим, що має місце **фемінізація вимушеної міграції**, що швидко і безпосередньо відбивається на ринку праці, а з тим проблема гендерних розривів має починати вирішуватися, не чекаючи завершення воєнних дій у країні. (Докладніше див. розділ III цієї доповіді).

Купівля іноземної валюти населенням — готівковий валютний «запас». Доларизація залишається вагомою складовою українського економічного простору. Більше того, хоча міжнародні фінансові

інститути радять країнам спрямовувати зусилля на зменшення доларизації, однак в Україні ситуація не виглядає однозначною. Оскільки довіра до гривні все ще не є усталеною, то значною мірою населення використовує готівкову іноземну валюту в якості засобу надійних заощаджень.

Під час покращення економічної динаміки населення традиційно вкладає частину гривневих «надлишкових» коштів у купівлю готівкової іноземної валюти (валютний «запас»). Звичайно, населенням і продається готівкова іноземна валюта (періодично навіть у більших обсягах, ніж купівля) (для підтримання життєвого рівня), особливо у випадках зниження доходів або погіршення купівельної спроможності (діаграма «ВВП і купівля населенням валюти»).

Оскільки, як вказувалось, готівкова іноземна валюта є «довгостроковим» засобом особистих заощаджень, то вона й виконує роль інвестиційного ресурсу (який надходить з-за кордону) для посилення людського капіталу¹⁴.

Особливості витрат домогосподарств. Структура витрат домогосподарств упродовж довгих років зберігає суперечливий характер.

¹⁴ Звичайно, у випадку посилення стійкості національної економіки ставлення до готівкових валютних заощаджень (запасу) змінюватиметься у напрямі його зменшення. Однак, поки готівковий валютний ринок має міцне підґрунтя для валютних заощаджень населення. Поряд з цим, у разі економічного зміцнення доречно очікувати розширення припливу ПІІ. Тобто обидві валютні довгострокові компоненти взаємно доповнюють одна одну.

Зокрема йдеться про порівняння витрат на освіту і охорону здоров'я з витратами на продовольчі товари. Зрозуміло, що незаможні верстви населення лівову частку власних доходів витрачають на товари першої необхідності, насамперед — продукти харчування. Зменшення ж витрат на продукти харчування означає, що індивід (домогосподарство) вже відносно легко задовольняє потреби в харчових продуктах і дедалі більшу частку доходів може спрямовувати на витрати, що асоціюються з людським капіталом, насамперед освіту, охорону здоров'я.

Останнім часом започаткувалась хоч і слабка та нестійка, проте все ж позитивна тенденція відносного збільшення частки витрат на освіту та охорону здоров'я у загальних витратах домогосподарств (діаграма «Витрати на продовольчі товари у структурі грошових витрат...»).

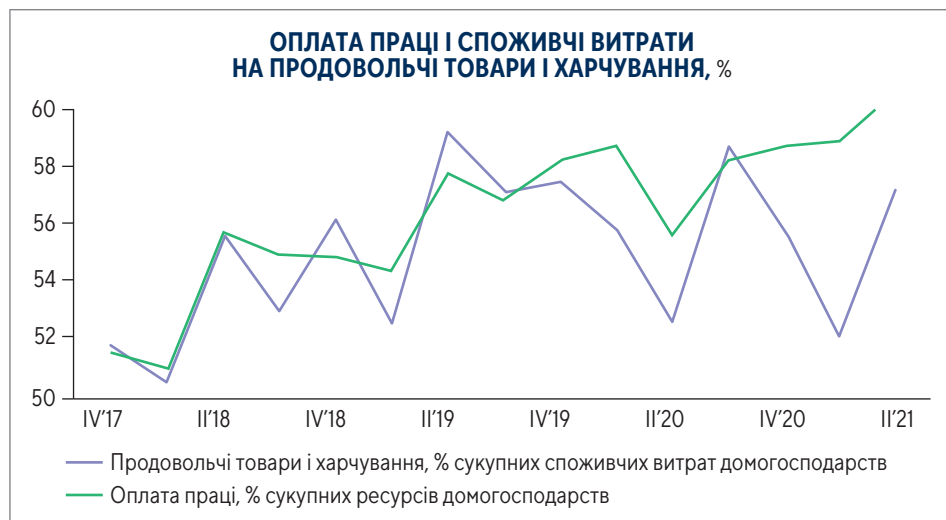

Звернемо увагу на ще одну **особливість структури витрат домогосподарств** (яку в подальшому, вірогідно, можна буде використовувати під час розширення доходних складових).

По-перше, досить чіткою є тенденція до нарощування частки оплати праці у сукупних ресурсах домогосподарств (крім оплати праці, пенсійні

та соціальні виплати, доходи від власності, немонетарні допомоги та ін.) (діаграма «Оплата праці і споживчі витрати на продовольчі товари»). Це могло б вітатись, оскільки саме через формування належної доданої вартості та її відображення у вартості праці зміцнюється базис людського потенціалу.

Однак (і це — *по-друге*) витрати на продовольчі товари і харчування у структурі сукупних споживчих витрат (домогосподарств) чітко співвідносяться з рівнем оплати праці (та її відбитті у ресурсах домогосподарств) (діаграма «Оплата праці і споживчі витрати на продовольчі товари»). Тобто будь-яке підвищення в оплаті праці безпосередньо і першочергово спрямовується на найнеобхідніші товари для виживання — продовольчі товари, що є опосередкованим свідченням низького життєвого рівня (і навіть бідності, коли населення ще не задовольнило належним чином потреби в харчуванні). Зрозуміло, в таких умовах важко вести мову про формування «стратегічного» потенціалу людського капіталу.

Втрати в сільській місцевості. Особливої гостроти набувають проблеми з доходами і добробутом, забезпеченням соціальних стандартів унаслідок кризових шоків, а тим більше воєнного характеру, що стосуються сільського населення та населення малих віддалених містечок. Фактично відрізнаними від цивілізації виявлялися жителі сіл, фермерських господарств, де часто немає навіть аптек чи амбулаторних

пунктів, які за непрацюючого громадського транспорту не могли придбати найнеобхідніші ліки і речі першої необхідності для підтримки власного здоров'я¹⁵.

Здатність місцевих органів влади підтримувати мінімальний рівень послуг суттєво обмежена, оскільки багато працівників (таких органів) виїхали або наразі не мають доступу до робочих місць. Навіть якщо непереміщене населення не страждає від бойових дій безпосередньо, воно стикається зі зменшенням обсягу послуг, перебоями або повним припиненням надання необхідних послуг¹⁶.

Зазначимо, місцеві органи влади надають послуги соціального захисту на межі своїх можливостей, частково через нещодавню децентралізацію. Порушення надання основних послуг, а також значні пошкодження інфраструктури та економічні втрати не тільки погіршують існуючу гуманітарну ситуацію, але й породжують нові критичні гуманітарні потреби, які необхідно негайно забезпечувати.

Важливо також зберегти традиції сільського способу життя, які значною мірою ґрунтуються на особистій і соціальній підтримці, колективному забезпеченні гуманітарних практик. Тому окремою увагою гуманітарна політика має спрямовуватись на сільських жителів — умови життя у сільській місцевості мають покращуватись прискореними темпами.

Проміжні висновки. На завершення розділу звернемо увагу на **короткі проміжні висновки, які будуть корисними для уточнення напрямів дій соціальної і гуманітарної політики:**

- ✓ формування і становлення економіки на новій основі (модель якої ще потрібно буде розробити і втілити) є необхідною умовою для створення добре оплачуваних робочих місць, що, своєю чергою, є передумовою прискореного відновлення країни і покращення добробуту домогосподарств;
- ✓ однією з найвагоміших вимог до проектів відновлення є створення «рівної» інформаційно-комунікаційної інфраструктури для всіх

¹⁵ Докладніше див.: Бобух І., Герасімова О. Виклики для системи охорони здоров'я України внаслідок розвитку пандемії Covid-19. Чинники, складові і результати запровадження і реалізації антикризової політики в окремих країнах світу та Україні. Прогноз соціально-економічного розвитку України у 2021р. — Центр Разумкова, 2021р.

¹⁶ Докладніше див. розділ 1 «Загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні».

регіонів, усіх місцевостей, у т.ч. з доступом до супутникових технологій (зокрема, Starlink, який вже увійшов до України). Це дозволить посилити гуманітарну спрямованість на цифровізацію всіх послуг, у т.ч. соціальних і гуманітарних;

- ✓ хоча вже зрозуміло, що першочергові напрями відновлення пов'язуються з відбудовою міст, сіл, інфраструктури, однак більше уваги потребує гуманітарна сфера, насамперед освіта, де формується людський капітал. Недооцінка цього напряму означає, що левова частка молоді, яка виїхала до країн ЄС, рятуючись від агресії, навряд чи повертатиметься до України, а з тим — країна втратить великі маси людського капіталу;
- ✓ ризики втрати людського капіталу означають необхідність ефективного використання наявного (людського капіталу). У цьому контексті, поряд з покращенням умов пенсійного забезпечення (зокрема через поточну прив'язку пенсійних виплат з динамікою заробітних плат), визначення інструментів і механізмів дедалі ширших можливостей залучення пенсіонерів до активної робочої сили (що, водночас, сприятиме їх соціалізації);
- ✓ від того, наскільки країні вдасться підтримати і простимулювати зростання заощаджень, значною мірою залежатиме інвестиційне розширення, у т.ч. людського капіталу. У цьому контексті надійність банківської системи — є найвагомим стимулом для розширення заощаджень. А серед важливих механізмів залучення коштів до банківської системи — збільшення обсягу відшкодовуваних коштів через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб;
- ✓ відкритість країни до експортно-імпортних потоків товарів і капіталів є значимим фактором підвищення добробуту. Продовження лібералізації доступу населення до валютних ресурсів, у т.ч. переказів з-за кордону (і підтримки переказів за кордон), вільної купівлі-продажу готівкової валюти населенням є важливою передумовою зміцнення довіри до центрального банку країни у його спроможності захистити національну грошову одиницю;
- ✓ спрямованість на послідовне доведення умов життя у сільській місцевості до міських соціальних стандартів.

Напрями і суперечності соціально-економічного розвитку України

Заходи соціальної і гуманітарної політики, спрямовані на підтримку добробуту та збереження людського капіталу, можуть бути реалізовані лише в тому випадку, якщо базуються на виваженій економічній спроможності та раціональних накресленнях напрямів і заходів їх [накреслень] реалізації, у т.ч. шляхом залучення особистих і публічних фінансів. Хоча російська агресія ще продовжується і, вірогідно, продовжуватиметься ще довгий час, однак процеси соціально-економічного відновлення країни не можуть чекати закінчення воєнних дій. При цьому, будь-які накреслення повинні враховувати і використовувати поточні соціально-економічні зрушення. Тому в цьому підрозділі увага зосереджена на важливих напрямках змін і пов'язаних з ними ризиках і викликах, переборення яких може прискорити соціальне та гуманітарне відновлення України.

Звичайно, в нинішніх умовах України — коли протидія російській агресії у розпалі — говорити про економічні прогнози, навіть короткострокові, може виглядати недоречним. Більше того, зважаючи на характер воєнних дій останніх місяців, експертами висловлюється припущення, що вірогідним є сценарій тривалої «війни на виснаження»¹¹, що вимагає розширення горизонту сценарних напрямів дій та їх гіпотетичних результатів.

Поряд з цим, дедалі частіше йдеться про поступову (і послідовну) перевагу українських військ і, звичайно, немає сумнівів у тому, що Україні вдасться відстояти своє право на існування, на свободу та незалежність. А населення і бізнес зможуть якнайшвидше пристосовуватися до нових реалій, нових умов життя та економічної діяльності. Тому навіть в умовах значних невизначеностей, оцінки головних макроекономічних показників видаються доречними **саме для формування рівня потреб повоєнного відновлення.**

Коли починати відновлення. У березні 2022р. (ще на початковому етапі війни) Програма розвитку ООН (ПРООН), посилаючись на Уряд України, оцінила збитки від руйнації інфраструктури, будівель, доріг, мостів, лікарень, шкіл та інших матеріальних активів з початку бойових дій

¹¹ Городніченко Ю. Воєнна економіка. П'ять уроків Дзюгої світової для України. — <https://nv.ua/ukr/opinion/rosiya-vede-viynu-na-visnazhennya-do-chogo-gotuvatisya-ukrajini-novini-ukrajini-50237566.html>.

на \$100 млрд. Війна призвела до того, що 50% українських підприємств повністю закрилися, а інша половина була змушена працювати набагато нижче за свої можливості¹². І хоча у квітні-травні ситуація покращилася (див. далі), однак руйнація економічного організму в перші місяці призвела до катастрофічних неочікуваних втрат публічних і особистих фінансів. Звичайно, з того часу втрати України лише примножились і поки не видно надійних механізмів та інструментів, якими вдалося б швидко їх [втрати] компенсувати. Однак, тим більше повинна зростати увага до раціональних перспектив країни.

Між тим, уже почали проявлятися і навіть зміцнюватися позитивні процеси. Так, Україна розширила і **посилила співпрацю з провідними розвинутими країнами**, МВФ та іншими міжнародними фінансовими інститутами, що дозволило профінансувати значну частину бюджетних потреб у перші місяці агресії, не допустити спустошення валютних резервів, ліквідувати надмірні енергетичні зв'язки з «братніми країнами». Своєчасним виявилось законодавче послаблення фіскального та адміністративного тиску на бізнес. І є підстави стверджувати, що таке послаблення стосуватиметься не лише періоду воєнного стану (як ухвалено), а буде продовжене до кінця 2022р. для поступової адаптації бізнесу (до нових «старих» або ж повністю нових фіскальних умов). Подібні інституційні зміни можуть надати змістовності і швидкості відновлення соціально-економічного середовища України, зміцнити гуманітарний базис розвитку країни.

Фактично йдеться про те, що широкомасштабні позитивні процеси збереження соціально-економічного організму країни вже започатковуються і зміцнюються, підкріплюючись інституційними запровадженнями.

Так, 21 квітня 2022р. була створена **Національна рада з відновлення України** від наслідків війни¹³, яка напрацьовує параметри відбудови і трансформації кожного сектору економіки в рамках урядового Плану відновлення. Звичайно, *по-перше*, подібні плани у своїй основі повинні містити раціональні припущення стосовно економічної динаміки, завдяки якій можуть бути забезпечені ресурси на виробництво та отримання

¹² Докладніше див. розділ 1 «Загальний огляд гуманітарної ситуації в Україні».

¹³ Указ Президента України «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» №266 від 21 квітня 2022р.

особистих і суспільних благ¹⁴; по-друге — готовністю і спроможністю владних інститутів до своєчасного виконання окреслених завдань¹⁵.

У розвинутих і висхідних країнах, яким вдалося запровадити політику стійкого зростання і розвитку, головні макроекономічні показники часто мають досить усталений характер, що полегшує формування коротко- та середньострокових прогнозів (у т.ч. з урахуванням трансформаційних заходів). Для України періоду незалежності характерними є відносно короткі стабілізаційні періоди (які чергувалися з кризовими або передкризовими «епізодами»). Нинішній же період — протидії загарбнику — є особливим і безпрецедентним, російська агресія призвела в Україні до багатьох втрат — людських, економічних, соціальних, гуманітарних, втрат виробничих і людських капіталів. Тим більш складним (а, можливо, і суперечливим) буде період повоєнного оновлення.

Незважаючи на складнощі та невизначеності, пов'язані з війною і які переслідуватимуть Україну принаймні у 2022р., важливим, як вказувалось, є встановлення раціональних орієнтирів розвитку економіки. Оскільки розмова про соціальні стандарти, про соціальні підтримку і сприяння може відбуватися, якщо є хоча б орієнтовне уявлення про стан і динаміку розвитку економіки країни. Окремі прогнозні зауваження, представлені тут, звичайно базуються на припущенні про утримання негативних процесів, які продовжуватимуть депресивно тиснути на економічне середовище країни: великі людські втрати, небачений еміграційний потік (який, хоча дещо зменшився, проте будь-якої хвилини може відновитися), значна руйнація великих міст та інфраструктурних об'єктів по всій території країни, збереження валютних і цінових тисків та ін. Однак саме **започатковані трансформації**, їх раціональна оцінка і встановлювані тенденції дозволяють **окреслити очікувані соціально-економічні результати**, які слугуватимуть базисом відновлення.

¹⁴ Хоча Україна розраховує і отримує значну партнерську допомогу, однак тривалість такої допомоги обмежена в часі та обсягах. Отож, надалі більшою мірою має зорієнтовуватися на ресурси національної економіки.

¹⁵ Так само, як і на полі бою, коли запорукою перемоги стає насамперед грамотне військове керівництво, успіхи на економічному фронті значною мірою залежать від спроможності управлінців різних рівнів сформувати адекватні стратегічні плани та забезпечити ефективність їх практичної реалізації. Див.: Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. — <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>.

Публічні фінанси. Насамперед звернемося до структурних змін у публічних фінансах (державний і консолідований бюджети), оскільки вони чітко демонструють відмінності поточного (воєнного) стану бюджетів від традиційних доходів/видатків «мирних» бюджетів і подальших змін у публічних фінансах.

Військові втрати перших місяців, необхідність захисту вітчизни від загарбника, а також безпрецедентні потреби соціальної підтримки населення вимагали від влади **концентрації всіх наявних ресурсів** і результативного їх використання на найактуальніші потреби. Звичайно, це повною мірою стосується державного і консолідованого бюджетів країни.

З початком агресії Урядом негайно були вжиті першочергові заходи щодо **переорієнтування бюджету країни на військові цілі** та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення. Здійснення інших видатків, у т.ч. капітальних чи видатків розвитку за I кв. 2022р., обсягом 140 млрд. грн., було призупинене¹⁶.

Слід нагадати, що структура економіки зазнала небачених змін. У «мирному житті» підприємства, розташовані на незабаром загарбній території, виробляли понад 40% ВВП, левову частку валютних надходжень забезпечували металургія та аграрний сектор, значна частина бюджету формувалася за рахунок імпорту, переважно морського. Агресія повністю зламала таку економічну структуру. І чи не найсильніше такий злам вплинув на публічні фінанси, оскільки **державні зобов'язання не зменшилися, а навіть збільшилися**¹⁷, що зумовлювало зростання бюджетних (різного рівня) дефіцитів, на покриття яких також потребувалися кошти.

Особливо критичним виявився перший (повний) місяць війни — березень. З метою акумуляції коштів Уряд зобов'язав НБУ і великі державні підприємства терміново переказати до бюджету прибутки 2021р. (зазвичай це робилось у II кв.). Так від НБУ надійшло 18 млрд. грн. (стільки ж

¹⁶ Тут і далі в цьому підрозділі використані доступні на момент закінчення підготовки цієї публікації у червні 2022р. статистичні дані, офіційно подані на сайтах Державної служби статистики України (<http://ukrstat.gov.ua>), (<https://mof.gov.ua/uk/state-treasury>) і Національного банку України (<https://www.bank.gov.ua>). Значної частини даних немає через їх недоступність з-за воєнних втрат.

¹⁷ Вінокуров Я. Що з державними фінансами та чи вистачить Україні грошей. Роз'яснення. — <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/5/685230>.

НБУ перерахував у квітні), Приватбанку — 28 млрд. грн., «Нафтогазу» — 2,3 млрд. грн. Звичайно, це закладало ризики стосовно надходжень у наступні періоди, однак у перші дні війни не дати публічним фінансам розвалитися було пріоритетним завданням. І дійсно, надалі **ризика вдалося частково локалізувати завдяки великій фінансовій і гуманітарній допомозі партнерських країн**.

Між тим, поки не видно закінчення війни, доти бюджетне наповнення не матиме перспектив на покращення. Підтвердженням може слугувати те, що, якщо в березні до загального фонду держбюджету надійшло 103,4 млрд. грн. (як вказано, частково ситуацію вдавалося втримати за рахунок переказів від держпідприємств), то у квітні — лише 76,2 млрд. грн. (тобто 74% надходжень березня). Тобто, у квітні країна змогла покрити податковими, митними та іншими регулярними надходженнями лише близько 32% видатків, що «сприяло» збільшенню дефіциту у квітні до \$3,1 млрд.¹⁸

Загалом, за січень-квітень 2022р. до державного бюджету надійшло 412,5 млрд. грн., у т.ч. до загального фонду — 365,9 млрд. грн. І за оперативною інформацією, за січень-квітень касові видатки державного бюджету становили 558,1 млрд. грн., у т.ч. загального фонду державного бюджету — 523,3 млрд. грн., або 77,7% розпису звітної періоду. Загалом відбулося помітне **зниження за окремими статтями податкових надходжень**. Так, від ПДВ з ввезених на територію України товарів у квітні надійшло лише 26% довоєнного розпису, а від ПДВ з вироблених в Україні товарів з урахуванням бюджетного відшкодування план виконано, але за рахунок того, що **не здійснювалося відшкодування ПДВ**¹⁹.

Відтак, за перші чотири місяці 2022р. державний бюджет виконано з дефіцитом у сумі 146,6 млрд. грн., у т.ч. загальний фонд — з дефіцитом у сумі 157,2 млрд. грн. за запланованого дефіциту на цей період у сумі 317,1 млрд. грн.²⁰ (зменшення дефіциту насамперед унаслідок зменшення видатків за збільшення надходжень від партнерських країн).

¹⁸ Богун М. Макроекономічний огляд та тенденції фінансового сектору України за травень 2022. — <https://voxukraine.org/makroekonomichnyj-oglyad-ta-tendentsiyi-finansovogo-sektoru-ukrayiny-za-traven-2022>.

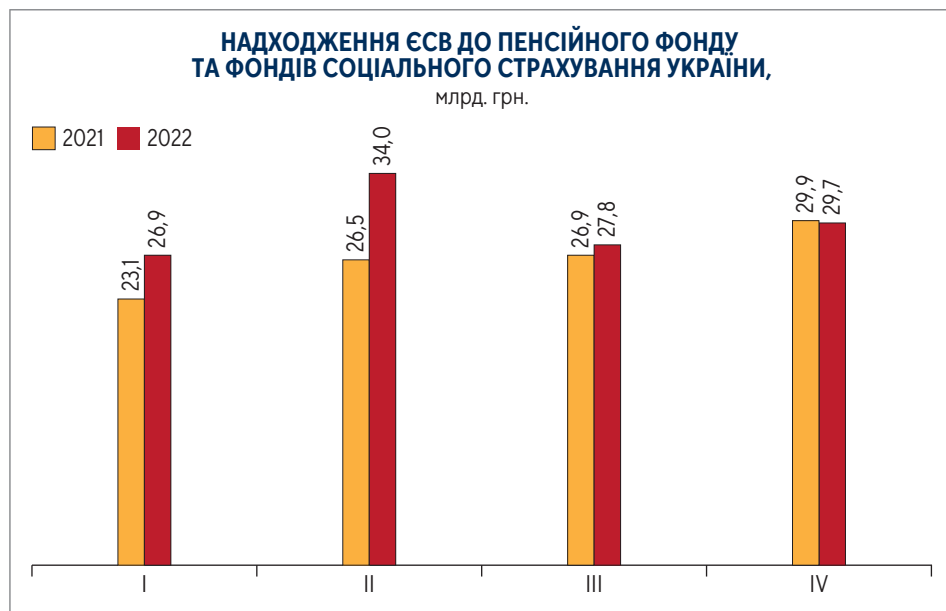
¹⁹ Марчак Д. та ін. Бюджетний барометр — квітень 2022. — <https://voxukraine.org/byudzhetniy-barometr-kviten-2022>. У травні дефіцит збільшився до \$4 млрд.

²⁰ У квітні 2022 року до загального фонду державного бюджету надійшло 76,2 млрд. грн. — https://mof.gov.ua/uk/news/u_kvitni_2022_roku_do_zagalnogo_fondu_derzhavnogo_biudzhetu_nadiishlo_762_mldn_grn-3432.

Подібні дисбаланси спостерігаються і для консолідованого бюджету, який дає повнішу характеристику втрат публічних фінансів, хоча останніми роками місцеві бюджети дедалі краще збалансовуються, порівняно з Державним бюджетом (таблиця «Окремі показники доходів Зведеного бюджету», с.61). Поряд з цим, партнерська допомога від розвинутих країн і міжнародних організацій у квітні складала п'яту частину місячних доходів до консолідованого бюджету України.

Слід окремо вказати на соціально значимі Пенсійний фонд та інші фонди соціального страхування. Так, сумарний дохід Пенсійного фонду за січень-квітень 2022р. становив 171,8 млрд. грн., що на 12,2 млрд. грн. більше, порівняно з аналогічним періодом 2021р. (діаграма «Надходження ЄСВ до Пенсійного фонду...»). При цьому загальна сума витрат на пенсійне забезпечення була на 11,5 млрд. грн. вища, ніж у 2021р.²¹ Це не є дивиною, зважаючи на те, що пенсійні виплати належать до найзахисніших державних зобов'язань, і у найскладніші часи держава завжди забезпечувала пенсіонерів.

²¹ Марчак Д. та ін. Бюджетний барометр – квітень 2022. – <https://voxukraine.org/byudzhetniy-barometr-kviten-2022>.

ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ ДОХОДІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ, (кумулятивно з початку року), млрд. грн.										
	01'21	02'21	03'21	04'21	01'22	02'22	03'22	04'22		
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	88,0	193,8	330,8	464,2	117,1	271,3	418,4	527,9		
Податкові надходження	81,6	178,6	303,5	404,2	107,9	29,6	324,0	401,3		
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості:	22,5	54,5	108,8	139,8	26,9	69,9	126,2	1160,1		
Податок та збір на доходи фізичних осіб	21,7	47,8	74,6	103,5	25,5	59,3	86,0	1113,6		
Внутрішні податки на товари і послуги, з них:	46,3	92,0	150,7	205,8	62,1	117,6	143,5	173,4		
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції), включно з особливим податком на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами	3,8	9,3	15,3	22,6	3,9	8,8	10,2	12,1		
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	4,9	10,2	17,7	24,4	4,7	10,1	11,5	15,8		
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) з урахуванням бюджетного відшкодування	16,3	25,8	38,8	51,0	22,7	35,0	50,6	66,3		
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	20,5	45,3	77,1	105,5	30,0	62,5	69,5	77,3		
Неподаткові надходження	6,2	14,8	26,6	58,8	8,8	37,3	89,9	99,9		
Кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону «Про Національний банк України»	0	0	0	24,4	0	18,8	18,8	18,8		
Від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,1	0,3	0,6	0,8	0,0	3,7	3,8	25,6		

Як вказано, державні видатки також зазнали суттєвих змін. Звернемо увагу на стрімке зростання видатків у квітні 2022р. (майже на 200 млрд. грн. більше, порівняно з відповідним періодом попереднього року), насамперед на оборону, обсяг яких перевищує 20% загальних видатків консолідованого бюджету (таблиця «Окремі показники видатків Зведеного бюджету»).

ОКРЕМІ ПОКАЗНИКИ ВИДАТКІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ, (кумулятивно з початку року), млрд. грн.								
	01'21	02'21	03'21	04'21	01'22	02'22	03'22	04'22
Усього видатків	80,9	197,4	336,3	447,1	83,7	221,2	447,3	641,9
у т.ч. за функціональною класифікацією								
Загальнодержавні функції	10,3	25,6	56,6	72,1	12,4	37,9	59,0	73,7
Оборона	5,4	12,5	20,9	32,9	5,8	12,9	75,7	137,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	9,3	19,7	32,5	45,3	10,5	22,5	51,8	80,3
Економічна діяльність	2,8	8,1	18,1	37,5	3,1	9,6	20,5	30,9
Охорона здоров'я	7,8	24,7	39,7	51,6	4,4	27,0	45,9	62,4
Освіта	15,2	39,9	65,5	90,0	19,9	45,9	69,9	91,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	27,5	59,6	90,5	123,5	23,9	55,6	107,6	144,4
... за економічною класифікацією								
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	31,9	72,9	113,5	154,6	38,1	80,3	149,4	228,6
Соціальне забезпечення	27,2	58,9	88,7	121,1	23,9	55,4	107,4	144,6

Поки **фінансування дефіцитів вдається покривати коштами НБУ та міжнародних інститутів**. Однак це навряд чи продовжуватиметься довго. Потрібні будуть зміни у структурі видатків.

Слід зазначити, що «економити» на бюджетних видатках буде надто складно. Так, згідно зі структурою видатків консолідованого бюджету за економічною класифікацією, видатки на оплату праці та соціальне забезпечення сягають майже 60% загальних обсягів видатків. А за функціональною класифікацією на оборону і соціальне забезпечення спрямовують до 40% загальних видаткових обсягів. Як засвідчує міжнародний досвід, за всеосяжних воєн видатки на оборону швидко зростатимуть, поглинаючи лівову частку національних видатків²².

Частково проблема наповнення публічних фінансів могла б послабитись, якби прискорилися процеси:

- ✓ формування нових (у т.ч. переміщених), а також відновлення діяльності місцевих підприємств на відносно безпечних територіях;
- ✓ повернення українських «біженців» з-за кордону, а проблема наявності житла не була б критичною. Відновлення соціальних контактів могло сприяти подоланню економічних труднощів, а також покращенню можливостей працевлаштування.

Однак нинішній стан вітчизняної економіки та життєва інфраструктура не є сприятливими ані для прискореного відновлення виробництва (і масової пропозиції робочих місць), ані для масованого повернення переселенців. Тому навантаження на систему соціального захисту та соціальну інфраструктуру лише зростатиме, що провокуватиме загострення накопичених соціальних і гуманітарних дисбалансів²³. І вкрай важливо, щоб частина зовнішньої допомоги, яка надходить до України, використовувалася б на розвиток ініціативи та підтримку нових бізнесів.

Хоча український **бізнес** уже набув певного **антифіскального «імунітету»**²⁴, однак **«запас міцності» може бути підірваний новими намірами влади посилення фіскального та адміністративного тиску** для

²² Доречно нагадати, що в розпал Другої світової війни витрати держав на армію становили лівову частку ВВП – 42% у США, 55% у Великій Британії, 70% у Німеччині. Див.: Городніченко Ю. Воєнна економіка. П'ять уроків Другої світової для України. – <https://nv.ua/ukr/opinion>.

²³ Економіка України під час війни: зіткнення з новою реальністю. – <https://ces.org.ua/ua-economy-under-war-2>.

²⁴ Економічні свободи для зміцнення соціально-економічного розвитку України в умовах глобальних трансформацій. – Центр Разумкова, 2020р., http://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_Economic_freedom.pdf.

наповнення бюджетів уже в період повоєнного відновлення²⁵. Це може стати шоком для підприємництва, а відтак, фінскальна політика повинна мати «стриманий» характер. Тобто, фінскальне сприяння має продовжуватися далеко за горизонт воєнного стану.

Крім того, що необхідними будуть довгострокові ресурси на забезпечення видатків (в умовах обмежених можливостей наповнення бюджетів), слід очікувати ще один макроекономічний наслідок, важливий для соціального і гуманітарного середовища. Значні дефіцити публічних фінансів для макроекономічних збалансувань вимагають зменшення приватного споживання, а також обмеження споживчих валютних витрат. Тобто, в умовах кризи неминучим стане помітне зменшення імпорту споживчих товарів (нагадаємо про позитивний взаємозв'язок імпорту і ВВП), який, як вказувалося раніше, є вагомою складовою добробуту домогосподарств. Тобто втрати купівельної спроможності і добробуту будуть зумовлені не лише економічним проваллям, але й необхідною «відмовою» країни від імпорту, крім критичного та озброєння.

Інфляція. Як відомо, надмірні державні видатки, які не мають швидких інвестиційних стимулів (навіть зумовлені надзвичайними обставинами), посилюють інфляційні ризики. А реальний добробут визначається номінальними доходами зваженими на цінову компоненту (інфляцію), якою значною мірою визначається купівельна спроможність населення і його готовність до придбання різних благ (товарів і послуг, вкладання ресурсів у суспільні блага та ін.). Слід визнати, що інфляційне середовище в Україні досить несприятливе для стійкості очікувань домогосподарств.

Хоча Уряд з початку агресії запровадив **часткове регулювання споживчих цін** (на окремі товари першої необхідності), однак за утримання високих енергетичних вартостей (що, вірогідно, спостерігатиметься до кінця 2022р.), результативність цінового регулювання зменшуватиметься, а з тим — і темпи інфляції утримуватимуться на досить високому рівні.

²⁵ Великі витрати країн «на війну» часто змушують уряди підвищувати податки. Однак сьогодні в Україні це навряд чи буде результативним — виробничі потужності знаходяться під постійною загрозою ракетних ударів та бомбардувань, значну частину інфраструктури зруйновано або заблоковано. Тому економічна спроможність бізнесу і домогосподарств обмежує можливість посилення податкового тиску. Див.: Городніченко Ю. Воєнна економіка. П'ять уроків Другої світової для України.

Нагадаємо²⁶, що у кризових 2014-2015рр. також спостерігалось прискорення інфляційних процесів — до 25% у 2014р. і 43% у 2015р. (у т.ч. внаслідок суттєвого зростання енергетичних вартостей). Тому й інфляція у нинішніх умовах, навіть за продовження значної гуманітарної підтримки, на рівні 20-25% не стане неочікуваним чи непереборуваним шоком — за роки незалежності українці переживали кілька інфляційних криз і вже навчилися давати собі раду навіть за великих цінових ударів.

У частині інфляційної динаміки у 2022р. є **низка негативних факторів** (діятимуть у напрямі прискорення інфляційних процесів), а **також псевдо-позитивних** (стримуватимуть інфляцію, однак пов'язуватимуться з іншими небажаними процесами). Так, важливим для інфляційного тиску є т.зв. інфляційний навіс, який проявляється у тому, що ціни у виробників зростають набагато вищими темпами, ніж споживчі ціни, чим формується додатковий тиск і вплив на споживчі ринки. Зокрема споживчі ціни у 2021р. зросли на 10%, ціпи виробників — на 60%. Частина виробничого подорожчання зазвичай передається на споживчі ринки (проявлятиметься упродовж 1-2 кварталів). Тому навіть якщо вдасться налагодити збалансованість споживчих ринків, інфляція зможе продовжуватися (хоча й значно нижчими темпами).

Слід вказати, що найвагомішим **псевдопозитивним** (лише в антиінфляційній частині) стримуючим чи обмежуючим чинником інфляції стане **низька купівельна спроможність** значних прошарків українського населення внаслідок втрати «звичних» доходів. Ціни не матимуть змоги швидко зростати, оскільки у населення не буде належних коштів на придбання потрібних товарів (навіть першої необхідності). Тобто обмеження цін відбуватиметься внаслідок низької купівельної спроможності, що навряд чи може прийматись як бажаний напрям державної політики. Зважаючи на те, що номінальні доходи домогосподарств, у т.ч. зарплати, зможуть до кінця року зрости лише незначним чином (див. далі), купівельна спроможність населення знизиться (порівняно з попередніми роками), що обмежуватиме інфляційне розширення.

Звичайно, слід нагадати про те, що **на цінову динаміку значний вплив має курсова** (динаміка національної грошової одиниці) і стійкість банківської

²⁶ У цьому підрозділі використані матеріали, наведені в публікації Центру Разумкова: Якименко Ю. та ін. Україна 2021-2022: помірні досягнення, масштабні загрози, 2022р.

системи. Надзвичайно важливим фактором соціально-економічної стійкості України у 2022р. стало надійне і **безперебійне функціонування банківської та платіжної систем**, що мало стабілізуючий вплив на економічне і гуманітарне середовище країни. НБУ вчасно вжив низку обмежуючих заходів — запровадив режим фіксованого курсу та ряд адміністративних обмежень на валютних ринках (купівлі-продажу і переказів валюти), які знизили ризики негативних дисбалансів. Зважаючи на **значну фінансову і гуманітарну допомогу**, є підстави очікувати **відсутність курсових шоків** у 2022р. (хоча помірна девальвація матиме місце), а з тим і відсутність значних ризиків імпорту інфляції.

Зауважимо, що **головні ризики для стійкості вітчизняної валюти** пов'язані (крім російської агресії) з продовженням енергетичної кризи (через імпорт дорогих енергоресурсів), зменшенням надходжень від міжнародних фінансових інститутів (МФІ) і обмеженням доступу країни до фінансової допомоги розвинутих країн. Посилення монетарної політики (стрімке підвищення НБУ облікової ставки до 15%) для протидії інфляції може призвести до зворотних наслідків — це може «злякати» міжнародних інвесторів стосовно стійкості макроекономічного середовища України (якщо центральний банк вживає радикальних заходів) і спонукати утікання капіталів до «тихих гаваней», що для України матиме проінфляційні та продевальваційні наслідки.

ВВП і безпекове економічне середовище. Сьогодні значна частина фахівців поділяє позицію про те, що за умови звуження воєнних дій (захоплена територія поступово зменшуватиметься) падіння ВВП за результатами року складе приблизно 30-40% (порівняно з попереднім роком), хоча, звичайно, є й більш песимістичні оцінки. Нагадаємо, в роки попередніх криз (значно менших за масштабами) втрати ВВП в Україні також були значними. Так, у 2009р. (глобальна фінансова криза) падіння сягнуло 15%, а за два роки першої російської агресії (2014-2015рр.) скорочення ВВП склало близько 18%. Однак, у вказаний період країна не втрачала тисячі своїх громадян, не зіштовхувалась з мільйонними еміграційними потоками, руйнування економічного організму країни було радше регіональним і не мало таких всеохоплюючих масштабів, а в наступні посткризові роки країна не знаходилася під тиском високих ризиків нової агресії.

При цьому навіть у перші три місяці агресії виробнича сфера зазнала критичних втрат. Так, прямі збитки для промислових активів становили

близько \$7 млрд. Зокрема, назавжди зруйновані і втрачені «флагмани» вітчизняної металургії – ММК ім. Ілліча і Азовсталь, сумарна вартість активів яких перевищувала \$3,3 млрд.²⁷

В умовах війни або високих ризиків нової агресії важко очікувати готовності бізнесу до активізації, а інвесторів до входження до країни. Поряд з цим, слід вказати на один з **факторів безпечного життєвого простору**, який зможе стати вирішальним для стійкого розвитку України. Цей фактор стосується військової присутності іноземних партнерів. Коли активна фаза агресії закінчиться, йдеться не лише про військові бази, на які Україна очікує (однак наявність яких поки обмежена законодавством), але й про тренувальні і навчальні місії, де вітчизняні та іноземні воїни зможуть опановувати нову зброю, нові можливості захисту, нові військові навички. Фактично йдеться про **значиму трансформацію** звичного економіко-географічного розміщення ресурсів у напрямі його довгострокової адаптації до життєвого простору, пристосованого до відсічі агресору.

Фактор **військової присутності країн-партнерів** – у будь-якій формі військових баз (які, вірогідно, з'являться найближчим часом) чи довготривалих місій – може виявитися вагомим **каталізатором для покращення бізнесового та інвестиційного** середовища країни²⁸. Емпіричні та статистичні дослідження підтверджують значимість наявності у країні баз чи місій за участю військових інструкторів (насамперед із США, а також Канади, Великої Британії) для інвестицій і торгівлі. Звичайно, йдеться про інвестиції як національні, так і прямі іноземні, для яких чинник захищеності належить до визначальних (докладно далі.)

Можливим (хоча малоімовірним) є і певне **прискорення інвестиційного розширення** (у II півріччі, за умови зменшення інтенсивності бойових дій). Як вказано, головним завданням відбудовчого періоду має стати будівництво житла та **формування нової інфраструктури**. Зауважимо, коли йдеться про інфраструктуру, то мається на увазі не лише фізично створені об'єкти чи мережі. Не менш важливою є **якісна соціальна**

²⁷ Утім, деякі українські заводи у травні почали частково відновлювати виробництво, хоча міста, де вони розташовуються, знаходяться зовсім близько від територій воєнних дій. Зокрема, Запоріжсталь, АрселорМіттал Кривий Ріг. Див.: Економіка України під час війни: зіткнення з новою реальністю. – <https://ces.org.ua/ua-economy-under-war-2>.

²⁸ В.Юрчишин. Про безпечні інвестиції. – <https://nv.ua/ukr/opinion/investiciji-ukrajina-yak-rozvivati-inozemni-ta-nacionalni-investiciji-novini-ukrajini-50159246.html>.

та гуманітарна інфраструктура, яка дасть людям віру в «новий шанс», виявить безпосередній вплив на рівень добробуту, а також дозволить повернутись українським біженцям до попередніх місць проживання (наскільки це можливо). Тому **критично необхідно відбудувати будинки, школи, лікарні**, де люди зможуть отримувати спектр гуманітарних, освітніх, медичних послуг. Також якісна соціальна інфраструктура сприятиме «збереженню мізків», хоча б частково поверне студентів, науковців та інших «білих комірців», які вимушено стали «біженцями».

В умовах продовження воєнних дій, **падіння реального ВВП у 2022р.** (за нашими прогнозами) **на рівні 35% видається цілком раціональною, хоча й дещо оптимістичною** оцінкою, зважаючи на вже існуючі обсяги втрат і руйнувань²⁹. Поряд з цим, на наше переконання, допомога зарубіжних партнерів (у т.ч. у гуманітарній сфері) продовжуватиметься, а вітчизняний бізнес поступово відновлюватиметься, що у II півріччі сприятиме певній «нейтралізації» нових воєнних втрат. Однак за раціонального підходу, в будь-якому випадку відновлення не буде швидким і оптимістично результативним. Оскільки, принаймні в середньостроковій перспективі, в Україні спостерігатимуться виробничі втрати та послаблення експортної спроможності (насамперед унаслідок обмеженої спроможності морських перевезень вантажів), недостатність людського капіталу³⁰, що поглиблюватиме економічні, соціальні та гуманітарні дисбаланси.

Слід, водночас, звернути увагу на фактор самозбереження, притаманний значній частині вітчизняного бізнесу внаслідок існування в умовах перманентних кризових процесів. Так, станом на початок червня (коли минуло 100 днів спротиву агресії), згідно з опитуваннями Європейської бізнес-асоціації, в Україні **майже половина компаній (47%) вже працювала в повному обсязі (місяцем раніше таких була третина)**. Ще половина працювала з певними обмеженнями (перейшли в online, закрили певні відділення). І лише 3% компаній зазначили, що не працюють зовсім. Водночас бізнес максимально, наскільки це можливо, намагався

²⁹ Torkington S. Ukraine's economy will shrink by almost half this year, says World Bank. – <https://www.weforum.org/agenda/2022/04/ukraine-economy-decline-war>.

³⁰ Є підстави очікувати, що значна частина молоді, яка виїхала з України на початку війни, залишиться на навчання у зарубіжних університетах. Чим довше та успішніше студенти навчатимуться в таких університетах, тим більшою є вірогідність їх працевлаштування у нових країнах.

підтримувати працівників. Так, 65% опитаних компаній виплачували зарплати в повному обсязі, 13% довелося скоротити виплати, проте вони продовжувалися³¹.

Звернемо окрему увагу на прояви **соціальної і гуманітарної відповідальності бізнесу в умовах війни**. Хоча ставлення «пересічного українця» до середнього і великого бізнесу було не вельми дружнім, однак ситуація значною мірою змінилася після російського вторгнення — для багатьох підприємців стало справою честі надавати соціальну і гуманітарну допомогу як армії, так і тим, хто залишився без домовки і без роботи. І це відчули багато українців.

Соціальну та гуманітарну допомогу організовують і реалізують багато вітчизняних компаній. Ще наприкінці квітня Центр «Розвиток КСВ» створив перший Каталог внеску бізнесу в перемогу України. На той час каталог налічував понад 300 компаній³².

Основні **напрями внесків українського бізнесу** під час війни — фінансова допомога³³, гуманітарна підтримка, сплата податків наперед, участь в інформаційному спротиві, допомога співробітникам, IT-підтримка.

Зарплати і ресурси домогосподарств. Як вказано в підрозділі **«Макроекономічні основи соціального і гуманітарного середовища»**, рівень середніх заробітних плат взаємопов'язаний з обсягами номінального ВВП. Оскільки номінальний ВВП буде обмежений у прирості (внаслідок обвалу реального ВВП і меншого інфляційного індексу), то й зростання номінальних зарплат не зможе бути значним.

Зазначимо, реальний ВВП і номінальна зарплата можуть мати різну динаміку, оскільки в номінальних показниках присутня інфляційна компонента, яка у випадку України буває значною. Поряд з цим, стимулом чи підставою підвищення зарплати є саме реальні здобутки економіки, більше виробництво товарів і послуг, вищі прибутки компаній, а відтак — вищі

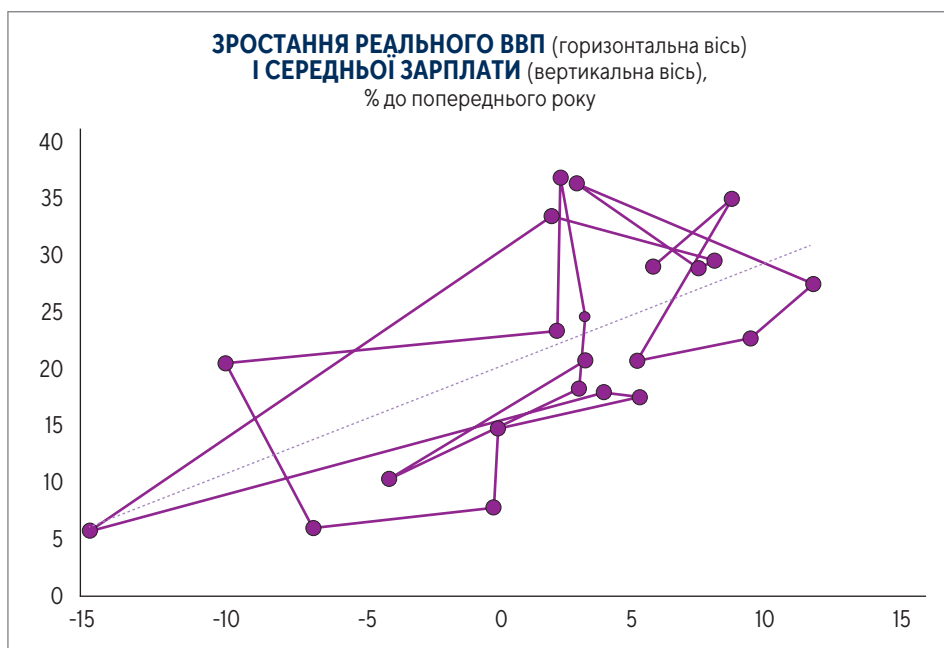
³¹ Дерев'янко А. 100 днів війни для українського бізнесу. — <https://biz.nv.ua/ukr/experts/100-dniv-viyni-yak-pracyuye-biznes-v-ukrajini-yevropeyska-biznes-asociaciya-50247346.html>.

³² Український бізнес і війна: каталог внеску бізнесу в перемогу України від CSR Ukraine. — <https://mind.ua/news/20239691-ukrayinskij-biznes-i-vijna-katalog-vnesku-biznesu-v-peremogu-ukrayini-vid-csr-ukraine>.

³³ Див. також: Творять історію. Як працює та допомагає ЗСУ бізнес в Україні під час війни. — <https://nv.ua/ukr/project>.

зарплати і купівельна спроможність, що в поєднанні формує позитивні зв'язки. Причому передаткові механізми в Україні працюють досить швидко, що зумовлено споживчою моделлю вітчизняної економіки, а з тим — сформований цілком видимий зв'язок між реальним ВВП і номінальною зарплатою (діаграма «Зростання реального ВВП і середньої зарплати»). У виявлених макроекономічних зв'язках **середня номінальна зарплата** (за нашими оцінками) у 2022р. **зможє зрости лише на 3-7%**, що за високої інфляції визначає втрату купівельної спроможності населення і реального добробуту.

Однак, це не найгірший варіант для добробуту домогосподарств. Падіння реального ВВП, як вказано, на 35% означає стагнацію багатьох ринків, у т.ч. внаслідок довгих процесів повернення вітчизняних «біженців»³⁴, а також задіянням значної частки чоловічого населення для захисту Батьківщини. Фактично йдеться про те, що в Україні відбуваються

³⁴ Нагадаємо, в березні-квітні 2022р. з України виїхало понад 3 млн. громадян, а переміщено в середині країни близько 10 млн., тобто в країні відбулося руйнування ринку робочої сили (оскільки невідомо коли і скільки осіб повернуться і зможе інтегруватись у зруйноване середовище), що, своєю чергою — негативно тиснучиме на економічну динаміку країни.

процеси різкого скорочення пропозиції праці, а попит на працю також не буде випереджати пропозицію, що «автоматично» зменшує вартість робочої сили і консервує рівень заробітних плат³⁵, а з тим і обмежує як купівельну спроможність, так і добробут домогосподарств.

Причому, за оцінками міжнародних фахівців, погіршення може бути суттєвим — у стан бідності може потрапити 20-30% населення³⁶. Певним механізмом запобігання цього в Україні може стати запровадження «тимчасового базового доходу», використовуючи для цього ресурси гуманітарної допомоги. Однак такі ресурси також мають обмеження у термінах надання.

Різне зниження рівня реального добробуту (внаслідок втрати роботи, зниження доходів і значної інфляції) провокує і негативні зміни (і посилює негативні очікування) у частині сукупного попиту. Нагадаємо, у кризових 2014-2015рр. лівова частка отримуваних ресурсів — як домогосподарств, так і державного сектору — витрачалася на споживання, рівень якого у 2014-2015рр. уперше за чверть століття досяг 90% ВВП. Найвірогідніше, і цьогогоріч частка споживчих витрат у структурі ВВП помітно перевищуватиме вказаний рівень³⁷, що суттєво обмежуватиме перспективи прискореного відновлення.

Слід підкреслити, що відбудова потребує спеціалістів, коштів, часу, сил у майбутньому, але вона має і нагальний складник — це забезпечення гуманітарною допомогою, тимчасовим житлом людей з найбільш постраждалих регіонів, матеріальна підтримка, створення нових робочих місць уже тепер³⁸. Зрозуміло, що першочерговою є потреба у житлі. Оскільки

³⁵ Потреби оборони і необхідність спрямовувати всі «вивільнені» ресурси на потреби армії означає, що, як і раніше, зарплати в гуманітарних сферах прискорено відставатимуть від галузей матеріального виробництва, насамперед пов'язаного із забезпеченням армії.

³⁶ How to help Ukraine's war-ravaged economy. — <https://www.dw.com/en/how-to-help-ukraines-war-ravaged-economy/a-61521971>.

³⁷ Визнано, що високий рівень споживання означає, що вкрай мало ресурсів залишається на інвестиції. Своєю чергою, низькі інвестиції — низькі перспективи для прискореного відновлення, а також неспроможність надати і гарантувати гарні робочі місця, що погіршує перспективи людського та гуманітарного капіталу.

³⁸ Одна з ініціатив, яка є базовою для розв'язання проблеми житла — залучення у якості гуманітарної допомоги простих для втілення архітектурних проектів, зокрема модульні будинки українських і закордонних виробників. Таке житло монтується за кілька годин та легко транспортується, отже люди, які втратили домівки, зможуть там швидко поселитися. Див.: Як відбудувати Україну після війни. — <https://ukrainet.net/vidbudova>.

житловий фонд постраждав практично в усіх областях (навіть віддалених від безпосередньо воєнних дій), а з тим — багато людей залишилися практично на вулиці, то формування структури та інфраструктури тимчасового житла (часто це будуть нові осередки, зважаючи на масштаби руйнувань) має стати першочерговим і значною мірою базуватися на спроможності місцевих влад.

Такі нові осередки жила початково не матимуть звичних гуманітарних об'єктів, тому поряд із житлом вагомим є задіяння інших видів гуманітарної допомоги — продуктів харчування, ліків і медичного забезпечення, налагодження телефонного і мобільного зв'язку по всій країні³⁹. А доступ до дитсадків і шкіл є чи не найвагоміший чинник оживання територій і регіонів.

Зовнішній сектор. Безумовно, показники зовнішньої торгівлі як у перші місяці агресії, так і річні загалом, зазнають суттєвого скорочення — обсяги експорту та імпорту у 2022р. зменшаться внаслідок руйнувань як виробничого потенціалу, так і інфраструктури, якою забезпечувались експортно-імпортні потоки.

За експертними оцінками, загальні втрати від транспортної блокади, зокрема морських торговельних портів (які забезпечували до 65% міжнародної торгівлі України, передусім за рахунок металургійної та аграрної продукції) становитимуть орієнтовно \$3–5 млрд. щомісяця (і це без урахування пошкодження об'єктів інфраструктури внаслідок системних бомбардувань)⁴⁰. Пошук альтернативних зовнішньоторговельних шляхів може виявитися не легким завданням. Обговорювання задіяння залізниці для спрямування експорту через західні кордони має суттєве обмеження через невідповідність вітчизняної ширини колії європейським.

Для уточнення поточного стану і прогнозних короткострокових орієнтирів зовнішнього сектору звернемося до фактичних показників платіжного балансу, насамперед за березень. Оскільки саме в березні 2022р. відбувалися наймасштабніші зміни в економічному середовищі України.

³⁹ Шанс на краще життя: яким може бути план відбудови України. — <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/11/685537>.

⁴⁰ Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання. — <https://www.prostir.ua/?news=ekonomika-vijny-ta-povojennyj-ekonomichnyj-rozvytok-ukrajiny-problemy-priorytety-zavdannya>.

Нагадаємо, у 2015р. (рік масштабних зсувів у політичному, економічному та географічному вимірах України) товарний експорт впав на майже 30%, а імпорт — на 33%. Однак, у той період експортний потенціал скоротився переважно за рахунок втрати та окупації частини Донбасу.

Сьогодні ж експортні промислові втрати переважно будуть зумовлені знищенням промислового (в т.ч. металургійного, який залишається базовим для експорту) потенціалу на Харківщині, Донеччині, Миколаївщині⁴¹. Для подальшого сприяння українському експорту Канада, ЄС, Велика Британія та США вже зробили дружній крок — скасували для України тарифи і квоти, в т.ч. на продукцію металургії. Це дещо підтримує показники торгівлі металопродукцією, однак незрівнянно з втратами металургійних підприємств на Донбасі (ММК ім. Ілліча, Азовсталь та ін.).

Інша велика експортна ніша — аграрні та харчові товари — скоротиться за рахунок втрати урожаю у районах бойових дій, а також необхідних обмежень на експорт зернових для задоволення внутрішніх потреб країни і зміцнення продовольчої безпеки. Імпортні скорочення будуть зумовлені частково втратою ринків і поставок з «братніх» країн, а також значним зниженням сукупного попиту в Україні.

Відтак слід очікувати падіння обсягів зовнішньоторговельного обігу на 40–50% (порівняно з попереднім роком), що вже почало проявлятися. Утім, таке суттєве скорочення означає, що торговельний баланс (товарів і послуг), хоча й залишиться дефіцитним, проте буде на рівні 1–2% ВВП, що значно полегшує пошук ресурсів на його покриття. Більше того, сальдо рахунку поточних операцій може виявитися навіть позитивним за рахунок значної допомоги і грантів міжнародних партнерів, що, крім соціальної і гуманітарної підтримки, також сприятиме макроекономічній збалансованості.

Вияв цього вже відбувається. Так, профіцит поточного рахунку платіжного балансу в березні становив \$1,4 млрд. (у березні 2021р. дефіцит становив \$790 млн.) (таблиця «*Рахунок поточних операцій*», с.74). Головним чинником такого числового покращення стало те, що повномасштабне вторгнення Росії до України спричинило більш різке зниження імпорту товарів, порівняно з їх експортом, а також відбулося збільшення зовнішніх доходів за рахунок гуманітарної допомоги.

⁴¹ Економіка України під час війни: зіткнення з новою реальністю. — <https://ces.org.ua/ua-economy-under-war-2>.

РАХУНОК ПОТОЧНИХ ОПЕРАЦІЙ, \$ млн.								
	01'21	02'21	03'21	04'21	01'22	02'22	03'22	04'22
Рахунок поточних операцій	162	134	-790	47	639	190	1285	1071
Баланс товарів і послуг	-68	-182	-547	194	183	-424	-270	-1130
Баланс товарів	-413	-480	-890	-153	-363	-935	352	-345
Баланс послуг	345	298	343	347	547	511	-622	-785
Баланс вторинних доходів*	333	321	438	344	339	515	1 088	1 418

* Включає гуманітарну допомогу.

Загалом, слід зазначити, що в січні-лютому 2022р. зовнішня торгівля України зростала прискореними темпами, що могло б слугувати значним підкріпленням макроекономічного середовища країни. Однак уже в березні 2022р. ситуація кардинально змінилась як унаслідок безпосередньо воєнних дій на території країни, так і блокування морських вантажних перевезень. Експорт товарів зменшився на 52,4% (у лютому відносно лютого попереднього року зріс на 22,3%), тоді як імпорт скоротився на 65,2% (у лютому зріс на 27,1%). Порівняно з попереднім місяцем 2022р., експорт товарів зменшився на 54,2%, тоді як їх імпорт скоротився на 65,8%.

Основним фактором скорочення став експорт продовольчих товарів, який знизився на 54,7% (у лютому зріс на 38,9%) переважно через скорочення експорту зернових (на 53,5%). Також знизився експорт за всіма іншими основними товарними групами (таблиця «Товарна структура експорту», с.75), зокрема:

- ✓ чорними та кольоровими металами — на 67,2% (у лютому зріс на 26,5%);
- ✓ продукцією машинобудування — на 54,3% (у лютому зріс на 7,1%);
- ✓ продукцією хімічної промисловості — на 59,1% (у лютому зріс на 20,4%);
- ✓ промисловими виробами — на 54,3% (у лютому зріс на 7,8%);

ТОВАРНА СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ, \$ млн.								
	01'21	02'21	03'21	04'21	01'22	02'22	03'22	04'22
Всього, у т.ч.	3 559	4 096	4 827	4 909	5 598	5 015	2 300	2 404
Продовольчі товари та сировина	1 499	1 829	1 858	1 987	3 133	2 540	841	937
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	159	171	206	247	228	206	84	134
Чорні й кольорові метали та вироби з них	846	880	1300	1192	1172	1114	426	342

Ще значнішим було падіння в імпорті. Так, обсяги імпорту товарів становили лише \$2 млрд. Збільшилися лише обсяги енергетичного імпорту – на 4,5% (слід, однак, врахувати, що це вартісні показники, які зросли через загальне підвищення біржових цін). Обсяги ж неенергетичного імпорту скоротилися на 75,9% (у лютому зросли на 17,2%).

Хоча, як уже вказувалося, стрімке **зниження обсягів зовнішньої торгівлі може покращити торговельний баланс**, однак таке зниження має і негативну сторону. Для прискореного розвитку країни зазвичай потрібним виявляється імпорт (споживчий та інвестиційний), а його [імпорту] відсутність або зменшення означає зменшення доступу до широкого кола потреб і втрату добробуту. Найближчим часом імпорт (насамперед споживчий) надходитиме до України в якості гуманітарної допомоги. Однак таким чином не створюється міцного базису відновлення. Тому лише через формування конкурентних виробництв (завдяки чому зможе зростати експорт, який, своєю чергою, підкріпить схильність до імпортного споживання) можна утворити базис соціального та гуманітарного зміцнення.

Зазначимо, що скорочення зовнішньої торгівлі, а також **послаблення митного та податкового навантаження** на поставки до України (гуманітарних) товарів мало безпосередній **вплив і на бюджетне наповнення**. Як наведено вище, відбулося суттєве зменшення надходжень з оподаткування ввезених на митну територію України товарів. Якщо в перші місяці 2022р. обсяг акцизних надходжень практично збігся з відповідним

обсягом 2021р., то результат за перші чотири місяці 2022р. суттєво поступався відповідному показнику 2021р. Ще більші відмінності між надходженнями від імпортного ПДВ — з випередження обсягу в перші два місяці 2022р. на рівні 62,5 млрд. грн. за 45,3 млрд. грн. у 2021р. до шокового «відставання» за чотири місяці на майже 30 млрд. грн. (таблиця «Надходження до Зведеного бюджету за статтями оподаткування...»).

НАДХОДЖЕННЯ ДО ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ ЗА СТАТТЯМИ ОПОДАТКУВАННЯ З ВВЕЗЕНИХ НА МИТНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТОВАРІВ, (кумулятивно з початку року), млрд. грн.					
	02'21	04'21	...	02'22	04'22
Акцизний податок	10,2	24,4		10,1	15,8
Податок на додану вартість	45,3	105,5		62,5	77,3

Повертаючись до зовнішньої торгівлі, зазвичай, дефіцит торгівлі товарами в Україні «компенсувався» позитивним сальдо торгівлі послугами. Однак у березні 2022р. ситуація кардинально змінилася. Дефіцит торгівлі послугами оцінено у \$622 млн. (у березні 2021р. профіцит становив \$345 млн.). Експорт послуг скоротився на 18,8%, тоді як імпорт послуг, за оцінками, збільшився в 1,6 раза. Загальне зниження експорту послуг відбулося, головним чином, за рахунок транспортних послуг (скоротилися на 41% переважно через суттєве зменшення експорту послуг повітряного, морського та залізничного транспорту). Поряд з цим, зниження експорту комп'ютерних послуг склало лише 4,4%, що підтверджує належну стійкість сектору.

Тенденції, які започаткувались у березні, продовжились (і навіть прискорились) у квітні. Так, за чотири місяці року профіцит поточного рахунку досяг \$3,2 млрд. (у той же період 2021р. дефіцит становив \$0,4 млрд.). Розширення профіциту зумовлено, насамперед, зростанням т.зв. вторинних доходів (\$1,4 млрд.) за рахунок отримання грантів від міжнародних партнерів та гуманітарної допомоги⁴².

⁴² Гранти, отримані у квітні 2022р., спрямовані на **забезпечення першочергових соціальних, гуманітарних видатків**, видатків на охорону здоров'я, підтримки ВПО.

Серед **особливостей квітня** звернемо увагу на подальше погіршення загальних показників експорту послуг, насамперед за рахунок скорочення транспортних послуг на 43%. Також скоротився експорт усіх інших послуг (на 41,9%), крім комп'ютерних, які навіть зросли на 4%. Тобто **діяльність вітчизняних інформаційно-комунікаційних фірм і компаній має досить надійний запас міцності** проти зовнішніх впливів.

Ще однією особливістю платіжного балансу весняних місяців 2022р. стало **помітне зменшення** обсягів **приватних переказів** з-за кордону (таблиця «Приватні грошові перекази до України») (нагадаємо, за розширення загальної гуманітарної допомоги). Значною мірою це зумовлено міграцією мільйонів українців за кордон. Тому приватна грошова допомога, якщо надавалася, то не перетинала український кордон і не має відбиття у вітчизняній статистиці.

ПРИВАТНІ ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ ДО УКРАЇНИ, \$ млн.								
	01'21	02'21	03'21	04'21	01'22	02'22	03'22	04'22
Приватні перекази	1 014	1 109	1 242	1 185	1 060	1 064	939	1 011
приватні трансферти	310	333	369	360	334	348	280	283

Як вказувалось, такі перекази відіграють вагомую роль у підтримці купівельної спроможності і добробуту домогосподарств України. І є підстави очікувати, що з поверненням «біженців» потоки приватних переказів також відновляться.

Захищеність інвестицій. Соціально-економічне відновлення України практично повністю визначатиметься тим, наскільки впевнено почуватимуться в країні вітчизняні та міжнародні підприємці. Лише в умовах безпеки в країні зможе формуватися конкурентне середовище, яке сприятиме і підтримуватиме швидке соціальне і гуманітарне відновлення.

Тому, як вказано раніше, Україна має якнайшвидше створити середовище військової присутності партнерських країн або у формі військових баз, або у формі навчальних центрів (*Miciŭ*), які стануть невід'ємною

складовою надійного безпекового простору. За таких умов помітно розширюються інвестиції (як національні, так і іноземні) в інфраструктуру (насамперед, інформаційно-комунікаційну), у будівництво (доріг, портів, житла), медичне забезпечення, сферу обслуговування. Причому інвестиції не лише безпосередньо пов'язані з діяльністю *Місії*. Спрацьовують позитивні зворотні зв'язки, і інвестиційне розширення суттєво зростає і прискорюється для інших галузей і сфер, оскільки інвестори (насамперед іноземні) звільняються від страху агресії, почуваються впевненіше і захищеніше в регіоні і країні загалом.

Світовий досвід засвідчує, що **підприємства з іноземними інвестиціями** або представництва іноземних компаній, зазвичай, **краще вписані в міжнародні мережі**, мають краще технологічне забезпечення, що дозволяє підтримувати національні і міжнародні переваги⁴³. Приплив іноземних інвестицій дозволяє покращувати ефективність виробництва не лише на окремих підприємствах, в які безпосередньо спрямовані інвестиції. Існує т.зв. ефект «перетікання ефективності» від підприємств із залученими ПІІ до інших, результатом чого є підвищення продуктивності та конкурентоспроможності економіки загалом. Прояв цього ефекту тим більший, чим менша відмінність у технологіях і чим легше національні фірми здатні сприймати передові технології.

Водночас, безпечне інвестиційне середовище означає **суттєве зростання і формування стійкого попиту на робочу силу** (різних сфер і кваліфікацій), причому оплата праці залучених працівників, зазвичай, має стійку тенденцію до підвищення, а з тим і покращенню якості трудових ресурсів. Більше того, економічна та інфраструктурна активізація формує додаткові «вторинні» ефекти, пов'язані із соціальним розвитком. Зокрема підвищуються витрати (з центральних і місцевих бюджетів) як на охорону здоров'я, так і соціальну інфраструктуру, в т.ч. внаслідок наявності додаткових можливостей для найманих працівників і членів їх родин.

Накреслення для відновлення. У відбудовчий період Україна повинна буде вирішувати низку завдань, поєднання яких може виявитись нелегким. Так, з *одного боку*, Україна ще довгі десятиліття відчуватиме на собі агресивні наміри небезпечного сусіда. В таких умовах економічна

⁴³ Інвестиції в економіку України: стан, проблеми, потреби. – Національна безпека і оборона, 2006р., №6.

готовність до діяльності вітчизняних і міжнародних підприємців буде вкрай обмеженою. З *іншого* — країна повинна одразу формувати конкурентоспроможне економічне та інвестиційне середовище із сильним експортом товарів і послуг, що, водночас, дозволить створювати нові гарно оплачувані робочі місця, які, своєю чергою, сприятимуть соціальному і гуманітарному зміцненню.

Російська агресія вже призвела в Україні до багатьох втрат — людських, економічних, соціальних, гуманітарних, втрат виробничих і людських капіталів. Тим більш складним буде період повоєнної економічної відбудови, однак він не може відкладатись — соціальне та гуманітарне відновлення країни не може чекати закінчення воєнних дій.

Україна вже продемонструвала спроможність до зміцнення конструктивних позитивних процесів. Так, країна розширила і посилила співпрацю з провідними розвинутими країнами, МВФ та іншими МФІ, що дозволило профінансувати значну частину потреб держави в перші місяці агресії, недопустити спустошення валютних резервів, ліквідувати надмірні енергетичні зв'язки з «братніми країнами», а з тим — посилити впевненість у подальшій успішній відбудові.

Військові втрати перших місяців, необхідність захисту вітчизни від загарбника, а також безпрецедентні потреби соціальної підтримки населення країни вимагали від влади концентрації всіх наявних ресурсів і результативного їх використання на найактуальніші потреби. Урядом були вжиті першочергові заходи з переорієнтування бюджету країни на військові цілі та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення. Зокрема, відбулося стрімке зростання видатків на оборону, обсяг яких у квітні перевищив 20% загальних видатків консолідованого бюджету. При цьому зберігаються першочергові потреби — витрати консолідованого бюджету на оплату праці та соціальне забезпечення сягають майже 60% загальних обсягів видатків бюджету.

Надзвичайно важливим фактором соціально-економічної стійкості України у 2022р. стало надійне та безперебійне функціонування банківської та платіжної систем, що мало стабілізуючий вплив на економічне та гуманітарне середовище країни. Зважаючи на значну фінансову і

гуманітарну допомогу від партнерських країн, є підстави очікувати відсутність курсових шоків у 2022р., а з тим і ризиків імпорту інфляції, що надасть вітчизняному бізнесу більшої впевненості у ділових намірах відновлення.

В умовах війни або високих ризиків нової агресії важко очікувати готовності бізнесу до активізації, а інвесторів до входження до країни. Поряд з цим, існує один **фактор безпечного життєвого простору**, який саме зможе стати вирішальним для стійкого розвитку України — фактор військової присутності іноземних партнерів, який, водночас, може виявитися вагомим каталізатором для покращення бізнесового та інвестиційного середовища країни.

Головним завданням відбудовчого періоду має стати будівництво житла і **формування нової інфраструктури**, не лише стосовно фізично створених виробничих об'єктів чи мереж. Не менш важливою є **якісна соціальна і гуманітарна інфраструктура**, яка дасть людям віру у «новий шанс», виявить безпосередній вплив на рівень добробуту, а також дозволить повернутись українським біженцям до попередніх місць проживань, для чого **критично важливо відбудувати школи, інститути, лікарні**, де люди зможуть отримувати гуманітарні, освітні, медичні послуги.

В умовах продовження воєнних дій, **падіння реального ВВП у 2022р. на рівні 35% видається цілком раціональною, хоча й дещо оптимістичною**, оцінкою, зважаючи на вже існуючі обсяги втрат і руйнувань. Поряд з цим, на наше переконання, допомога зарубіжних партнерів (у т.ч. у гуманітарній сфері) продовжуватиметься, а вітчизняний бізнес поступово відновлюватиметься, що у II півріччі сприятиме певній «нейтралізації» нових економічних втрат.

III.

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО РОЗВИТКУ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Гідна праця – «міцна мотузка», яка може витягнути людей і суспільства з криз і поставити їх на шлях сталого відновлення та розвитку»¹.

Війна підвищила ризики та невизначеності, створивши бар'єри для вільного руху факторів виробництва, в т.ч. робочої сили, призвівши до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Зростання рівня безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, в т.ч. стосовно молоді, поширення бідності — одні з головних негативних соціальних наслідків війни.

Одним з вагомих чинників підтримки населення та подолання загроз соціальній безпеці в умовах війни є робочі місця. Вони сприяють розвитку економіки, підвищуючи купівельну спроможність населення, та є надійним інструментом подолання бідності. Вирішення проблеми дефіциту робочих місць у період війни та післявоєнного відновлення має стати наскрізним питанням соціальної політики, хоча без перебільшень сприяння гідній праці є складним завданням, враховуючи соціально-економічний та військово-політичний стан у якому перебуватиме Україна.

¹ Див.: Preface, Trainer's Guide in Crisis Response. In Focus Programme on Crisis Response and Reconstruction. – ILO, 2003, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-ed_mas/-eval/documents/publication/wcms_083424.pdf.

Стабілізація ринку праці в післявоєнний період є вкрай важливою, зважаючи на появу різних груп населення, які постраждали від збройного конфлікту, в т.ч. внутрішньо переміщені особи, серед яких діти та жінки, люди з обмеженими можливостями та колишні комбатанти. Специфічні потреби цих груп мають бути враховані під час планування та впровадження стійких процесів реінтеграції, включно з працевлаштуванням. Важливою має стати розробка ефективної системи управління ринком праці (механізмів та інструментів її реалізації), з урахуванням питання освіти, розвитку спеціальних навичок, а також підвищення рівня соціального захисту та безпеки.

Дані, що наведені в цьому розділі базуються на власних узагальнених аналітичних оцінках, оперативних даних кадрових порталів та соціологічних опитувань. Офіційні дані Державної служби статистики наразі не надаються. Так, Держстат повідомляє, що враховуючи ситуацію, що склалася у зв'язку з військовою агресією, відповідну статистичну інформацію буде оприлюднено після завершення терміну для подання статистичної та фінансової звітності, встановленого Законом «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни»².

Наративи розвитку ринку праці під час війни в Україні

Війна в Україні спричинила гуманітарну катастрофу, що супроводжується стагнацією економічного розвитку, знищенням соціальної та критичної інфраструктури. Розширилася категорія соціально вразливих верств населення, серед яких хворі літні люди, вдови, діти-сироти, люди з особливими потребами. За попередніми оцінками, рівень бідності у 2022р. посиляться: беручи до уваги міжнародну межу бідності у \$5,5/день, прогнозується, що бідність зросте до 19,8% у 2022р., порівняно з 1,8% у 2021р., при цьому ще 59% населення опиниться за межею бідності³. Наслідком цього вже стали труднощі, які заважають

² Державна служба статистики України, ukrstat.gov.ua.

³ Докладно див.: War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. World Bank Group, Spring 2022, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37268>.

населенню вживати профілактичних заходів з обмеження ризику захворюваності через погіршення гігієнічних умов, накопичення органічних відходів, брак питної води в більшості містах України, де відбуваються бойові дії. Більше того, мародерство окупантів знищило частину минулорічних врожаїв та запаси продовольства, а також створило незахищеність через закладені на полях протипіхотні міни, що зробило сільськогосподарське виробництво небезпечним.

Втрата та пошкодження виробничих активів та вразливість працівників. Втрата та пошкодження виробничих активів та інфраструктури, переривання ланцюгів поставок торговельних мереж послабили потенціал ринку праці, призвівши до «зривів» на ньому та втрати можливостей до працевлаштування більшості українців. Війна характеризується зростанням рівня безробіття та поширенням неповної зайнятості⁴, погіршенням умов працевлаштування та «ерозією» доходів.

Війна «викривила» виробничо-господарську діяльність, що призвело до збільшення працюючих на небезпечних та низькооплачуваних роботах. Є ризик, що більшість тих, хто бажає працевлаштуватися, не може зробити це офіційно. Відтак, тіньовий сектор економіки, який сьогодні становить понад 41%⁵, стає можливістю заробітку для багатьох українців. Водночас, наймані працівники стають більш вразливими внаслідок порушення трудового законодавства, пригнічення їх трудових прав, а також гірших умов праці.

Війна призвела до втрати значної кількості кваліфікованої робочої сили не лише через міграцію до сусідніх країн⁶, але й через загибель (серед яких медики, юристи, вчителі, інженери, IT-спеціалісти, журналісти).

⁴ Наразі офіційна статистика відсутня, водночас попередні оцінки базуються на інформації стосовно територій, підконтрольних Україні, і виключають тимчасово окуповані території.

⁵ Див.: Доцатов Ю. Ближче до світла. Як вивести економіку України з тіні в умовах війни. – РБК-Україна, 21 червня 2022р., <https://www.rbc.ua/ukr/news/blizhe-svetu-vyvesti-ekonomiku-ukrainy-teni-1655737514.html>.

⁶ Станом на 21 червня 2022р., чисельність українців, які перебували в країнах Європи і отримали статус біженця чи тимчасово переміщеної особи, становила 5 256 378 осіб. Докладно див.: Individual refugees from Ukraine recorded across Europe. – Operational Data Portal Ukraine Refugee Situation, <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

**КОМПАНІЇ, ЩО МАЮТЬ СПІВРОБІТНИКІВ,
ЯКІ ФІЗИЧНО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ,**
% опитаних Е&У⁷

17%	компанії вказали, що мають співробітників, які загинули внаслідок повномасштабної війни на території України
11%	компанії вказали, що мають співробітників, які зникли безвісти під час повномасштабної війни на території України
17%	компанії вказали, що мають співробітників, які фізично постраждали під час проведення бойових дій на території України з 24 лютого 2022р.

Та чисельність жертв, на жаль, може продовжувати зростати навіть після завершення конфлікту через велику кількість протипіхотних мін та вибухонебезпечних предметів, які залишають після себе окупанти. За підрахунками ООН, у 2021р. близько 2 млн. українцям загрожували протипіхотні міни та вибухонебезпечні предмети на Сході України по обидва боки лінії розмежування. Торік Україна була на п'ятому місці у світі за числом жертв серед цивільного населення через протипіхотні міни. Сьогодні ж, внаслідок збільшення окупованих територій, Україна стала найбільш «забрудненою» мінами країною у світі⁸.

Зменшення пропозиції робочої сили. Смерть людей працездатного віку та тих, хто мігрував за кордон, зменшила пропозицію кваліфікованої робочої сили. Водночас, збільшується число працівників з обмеженими можливостями, а їх рівень працездатності та перелік робіт, які вони можуть виконувати, відрізняється від довоєнного періоду. Відкладення шлюбу, а також народження дітей через війну збільшило пропозицію жінок на ринку праці. Також, перебування годувальника сім'ї у збройних силах чи його втрата, призвело до того, що жінкам доводиться брати на себе більше обов'язків, щоб забезпечити базові життєві потреби своїх сімей. Очікуваним є й збільшення показників дитячої праці внаслідок поширення бідності та втрати можливостей для отримання освіти, особливо вищої.

⁷ Дані вказано станом на кінець квітня 2022р. Докладно див.: Горбановська О. Повномасштабна війна на території України – реакції, виклики та дії бізнесу. – Е&У, 21 квітня 2022р., <https://www.youtube.com/watch?v=oPlxviFEUF8>.

⁸ Див.: Landmines Still Pose a Threat to Two Million Ukrainians. – United Nations Ukraine, 5 April 2021, <https://ukraine.un.org/en/123917-landmines-still-pose-threat-two-million-ukrainians>.

Вичерпання фінансових можливостей бізнесу. Війна змінила наративи та принципи, за якими функціонував ринок праці, перевівши його в більш невизначену та небезпечну фазу. Скорочення ринкових можливостей призвело до втрати робочих місць та зниження рівнів оплати праці. Зокрема, за даними опитування, проведеного Європейською Бізнес Асоціацією (ЄБА), серед компаній-членів Асоціації у березні 2022р., 43% компаній мали фінансові резерви на кілька місяців, 28% — на 6 місяців, 17% — на рік або більше, 6% повідомили, що фінансові резерви компанії вичерпані. Відтак, компанії з перших днів війни намагаються максимально оптимізувати витрати⁹ та вдаються до скорочення персоналу¹⁰, надання відпусток за власний рахунок, призупинення трудових відносин за договорами, зниження рівнів заробітних плат тощо. За опитуванням кадрового порталу *grc.ua*, число потерпілих від скорочення ділової активності та безробіття в Україні сягає 52%. Респонденти стверджують, що їм або платять мінімальну зарплату, або скоротили її до 30% і більше¹¹.

Адаптація до роботи в умовах війни. За час війни бізнес в Україні пережив кілька еволюційних етапів своєї діяльності в нових умовах воєнного часу. Наприкінці лютого та березня 2022р. активність на ринку праці різко скоротилась. У країні закрилося багато бізнесів, і люди масово втратили роботу. Релокувати весь колектив або частину персоналу у безпечні регіони чи інші країни мали змогу лише одиниці компаній. Переважно це були компанії ІТ-сектору.

Зв'язок з персоналом та співробітниками, які покинули внаслідок паніки та шоку свої домівки, більшість компаній почали налагоджувати за кілька днів. Тренд турботи про співробітників, яка стала життєво необхідною під час війни, набув зовсім іншого значення та наповнення. Серед

⁹ Задля продовження роботи 68% компаній скоротили витрати, 44% залучили кредити від партнерів, 35% релокували підприємства, і лише 13% запустили нові бізнес-напрямки. Цікаво, що 25% підприємств Асоціації переорієнтували бізнес на гуманітарні потреби, а 13% — на потреби армії.

¹⁰ 9% бізнесу змушені були вдаватися до скорочення персоналу. Докладно див.: Ярмолук А. Ринок праці під час війни: як організувати HR процеси у компаніях? — ЛІГАБізнесІнформ, 14 квітня 2022р., <https://blog.liga.net/user/ayarmoliuk/article/rinok-pratsi-pid-chas-viyni-yak-organizuvati-hr-protsesi-u-kompaniyah>.

¹¹ Див.: Савицький О. Вплив війни: що відбувається на українському ринку праці. — Deutsche Welle, 7 червня 2022р., <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>.

дій, які впровадили українські компанії у перший тиждень війни, зокрема, були налагодження постійної комунікації зі співробітниками, психологічна допомога, дотримання соціальних гарантій, виплата зарплати та авансових платежів.

Найбільш поширеними заходами були створення окремих чатів для співробітників, в яких відбувається вертикальна та горизонтальна комунікація. Більшість керівників компаній підтримували співробітників та надавали оперативну інформацію щодо діяльності компаній. У чатах збирається інформація про місце розташування співробітників та чи потребують вони допомоги та релокації, відбувається спілкування та підтримка між колегами.

В цей період вкрай важливим було збереження роботи критичної інфраструктури, оборонно-промислового комплексу, агропромислового комплексу та інших підприємств стратегічного спрямування.

Зміна регіональної структури ринку праці. Релокація та вимушена міграція призвела до зміни структури ринку праці, а також структури пропозицій та насиченість фахівцями у розрізі регіонів. У регіонах, які найбільше відчули на собі військову агресію *рф*, зменшилася кількість робочих місць і зросла конкуренція. Релокація підприємств у безпечні регіони України, внутрішня та зовнішня міграція фахівців спричинила те, що у західних областях кількість пропозицій роботи була менша за січневі показники майже втричі внаслідок збільшення чисельності шукачів¹².

Релокація та масове переміщення людей із зон бойових дій у Західні регіони та за кордон спричинили дефіцит персоналу в життєво необхідних сферах ринку праці, особливо на територіях активних бойових дій. З проблемами пошуку персоналу у місцях ведення бойових дій стикнувся фармацевтичний, продуктовий ритейл, медична, транспортна галузь тощо. Так, дослідження кадрових порталів показує, що незайнятих фахівців на ринку праці зараз стало значно більше, ніж раніше¹³. З низки спеціальностей вже є дефіцит, пов'язаний саме з від'їздом людей за кордон. Наприклад, попит на медичних працівників, які були одними з найзатребуваніших фахівців і до початку війни, загострився критично. Тому, наприклад, багато аптек взагалі довгий час були закриті, тому що

¹² За даними portalu *grc.ua*.

¹³ Наприклад, такі портали як *Work.ua*, *grc.ua* тощо.

працювати в них було нікому і деякі аптечні мережі були вимушені залучати студентів медичних вузів внаслідок браку персоналу.

Специфікою стало те, що працівники мали шукали житло у безпосередній близькості до об'єкта, де вони можуть працювати, аби не наражатися на небезпеку під час пересування через усе місто від місця проживання до місця роботи.

Відновлення трудової активності. Ситуація на ринку праці залежатиме від тривалості бойових дій, а також повернення українських мігрантів. У квітні трудова активність почала поступово відновлюватись, припинилося зниження кількості вакансій: на 100-й день війни маже 50% великих підприємств-членів ЄБА відновили свою роботу; решта працює з певними обмеженнями або частково¹⁴. Відбувається оптимізація діяльності бізнесу, значна частина працівників працює віддалено, інша частина працівників на своїх робочих місцях або у відпустках. Відповідно до даних кадрового порталу *grc.ua*, станом на середину квітня, відкритих вакансій було у 30 разів менше, ніж у довоєнний період. Проте охочих знайти роботу все ще значно більше, ніж число роботодавців, які наймають людей. Тож рівень середньої зарплати знижується.

Вплив фактора біженців на ринок праці та складності прогнозування. Біженцями стали не лише наймані працівники, а й багато представників малого та середнього бізнесу. До країн ЄС поїхали багато фахівців сфери послуг — перукарі, косметологи, майстри манікюру та ін. Причому дехто вже відкриває власний бізнес у країнах-призначення — кафе, СТО, салони краси. В регіонах України, де відбуваються активні бойові дії (на відміну від регіонів в яких бойові дії не здійснюються, і бізнес відновив свою роботу майже на довоєнному рівні) зокрема в Харківській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях бізнес більшою мірою не працює, і чи відкриється знову — поки що неясно.

З сучасною хвилею біженців найбільше країна втратила жінок-підприємців. Для багатьох секторів це буде велика втрата.

Хоча оцінити точні масштаби втрат у сфері зайнятості наразі ще вкрай складно через обмеженість доступності даних та швидко мінливі обставини, що впливають на ситуацію в Україні.

¹⁴ Див.: Савицький О. Вплив війни: що відбувається на українському ринку праці. — Deutsche Welle, 7 червня 2022р., <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>.

Проте, використовуючи попередній досвід впливу конфліктів на зайнятість, МОП оцінює, що за три місяці воєнних дій в Україні, 4,8 млн. робочих місць були втрачені порівняно з довоєнним періодом, що становить 30% зайнятості в Україні.

Прогнозні розрахунки доводять, що якби бойові дії було припинено негайно, і в країні почалося б швидке відновлення, а також за умови повернення 3,4 млн. робочих місць, це дозволило б скоротити втрати зайнятості до 8,9%¹⁵. У разі сценарію подальшої військової ескалації, втрати зайнятості ще більше зростуть і досягнуть 7 млн., або 43,5%.

Хоча необхідно дати пояснення, що реальна ситуація може виявитися не настільки катастрофічною, як прогнозує Міжнародна організація праці. Методика підрахунку безробіття МОП відпрацьована на «офіційному» ринку праці. Проте в Україні завжди спостерігалась значна частка тіньового сегменту¹⁶, що значною мірою корегувало статистику. Так, рівень безробіття за методологією МОП у кілька разів перевищує рівень безробіття, що фіксує офіційна статистика.

Сьогодні ситуація на українському ринку праці ще більше загострилася. З початком війни частка тіньового сектору (в т.ч. нелегальної чи

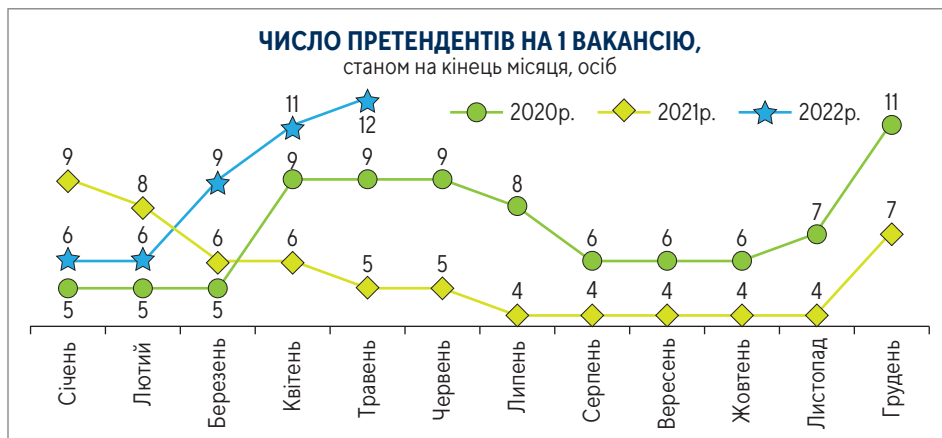
¹⁵ The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments. – ILO brief, 11 травня 2022р., https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf.

¹⁶ Аналітична та статистична інформація. – Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

напівлегальної зайнятості) зростає. Так, деякі роботодавці, опинившись у кризовій ситуації, хочуть заощадити на податках, інші просто не знають, як оформляти працівників, оскільки трудове законодавство з початком війни суттєво змінено. Отже, можна сказати, що МОП фіксує «зниження фінансової активності» (припинення виплати зарплат або їх різке зниження) майже по 5 млн. робочих місць, але скільки з них насправді закрито, а скільки пішло в тінь — питання відкрите. За оцінками деяких експертів, реально в Україні закрито близько 2 млн. робочих місць¹⁷, але ці дані також є орієнтовними.

Працевлаштування та безробіття. Отримання актуальної інформації щодо тенденцій на ринку праці у країні, де йде війна, — зміна чисельності та склад робочої сили — є не простим завданням. Також слід додати, що сценарії, які прогнозують міжнародні організації були б катастрофічними для ринку праці, якщо не враховувати розмір кризи на ринку праці України. Тобто навіть з урахуванням впливу декількох мільйонів працездатних біженців, в Україні все одно залишається високий рівень безробіття.

Станом на 1 червня 2022р., в середньому по Україні, на одне робоче місце претендувало 12 безробітних (на 1 червня 2021р. — 5 осіб)¹⁸.

¹⁷ Нестача вакансій та урізані зарплати: як війна в Україні впливає на ринок праці. — Волинські новини, 13 травня 2022р., <https://www.volynnews.com/news/all/nestacha-vakansiy-ta-urizani-zarplaty-iak-vijna-v-ukrayini-vplyvaye-na-rynok-pratsi/#:~:text=Загалом%2С%20за%20оцінками%20експертів%2С%20реальна,що%20багато%20компаній%20відкривають%20вакансії.>

¹⁸ Державна служба зайнятості, <https://www.dcz.gov.ua>.

Ускладнюють ситуацію й внутрішньо переміщені особи, статистика стосовно яких змінюється щодня. Останні дані Державної служби статистики датуються кінцем 2021р., коли статус офіційного безробітного мали 10,3% працездатного населення віком від 15 до 70 років (1,7 млн. осіб). Водночас, згідно з опитуванням групи Рейтинг, унаслідок бойових дій у середньому по країні залишилися без роботи 53% працездатного населення, а на Сході України показник сягає 74%¹⁹.

За даними Державної служби зайнятості, станом на кінець травня, зареєстровано менше безробітних. Протягом січня-травня 2022р. в Державному центрі зайнятості число зареєстрованих безробітних становило майже 580 тис., що на 28% менше, ніж у відповідний період 2021р.²⁰ Отримували допомогу у зв'язку з безробіттям майже 245 тис. людей, що на 29% менше, ніж минулого року²¹. Водночас, статистика не враховує

тих, хто вимушено припинив підприємницьку діяльність, а також найманих працівників, яких формально не звільнили, а лише відправили в неоплачувану відпустку. Водночас, багато безробітних виїхало за кордон, знявшись з обліку центрів зайнятості, а хтось підписав контракт зі Збройними силами України. Фактично чисельність найманих працівників та підприємців, які стали безробітними, вимірюється не сотнями тисяч, а мільйонами.

¹⁹ Докладно див.: Кожен другий працівник в Україні втратив роботу через війну. Заощаджень мало – опитування. – Ліга.Бізнес, 23 березня 2022р., <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/kajdyy-vtoroy-rabotnik-v-ukraine-poteryal-rabotu-iz-za-voyny-sberejeniy-malo-opros>.

²⁰ Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-травні 2022 року. – Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

²¹ Аналітична та статистична інформація. – Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

Також протягом січня-квітня 2022р. послугами Служби скористалися 559,9 тис. осіб, з яких 495 тис. зареєстрованих безробітних — це на 34% менше, ніж за аналогічний період минулого року²².

З 1 березня працевлаштовано 53,8 тис. осіб, з яких 47,9 тис. — безробітні. Середня тривалість пошуку роботи скоротилася з 112 днів до 91 дня. Цей показник зменшився в усіх регіонах, але найбільше в Закарпатській, Волинській, Луганській, Львівській, Дніпропетровській та Чернівецькій областях. Найбільше число працевлаштовано за наступними видами діяльності:

- ✓ сільське господарство (39%)
- ✓ переробна промисловість (12%)
- ✓ сфера торгівлі (12%)
- ✓ державне управління та оборона (11%)²³.

У загальному числі зареєстрованих безробітних традиційно більше було жінок — 61%. Найбільше безробітних зареєстрували віком 34-44 роки та 45-55 років (29% і 28% відповідно). 26% зареєстрованих безробітних були віком до 35 років; 17% — понад 55 років²⁴.

До основних причин зменшення чисельності зареєстрованих безробітних слід віднести:

- ✓ виїзд великого числа українців за кордон;
- ✓ відтермінування подання звітності щодо наявних вакансій, запланованих звільнень з боку роботодавців до Державного центру зайнятості через запроваджений воєнний стан (поточна статистика Державного центру зайнятості не є повною);
- ✓ зменшення підконтрольної українській владі території та відсутність достовірних даних з тимчасово окупованих територій;

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Аналітична та статистична інформація. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-квітні 2022 року. — Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

- ✓ внесення істотних змін у трудове законодавство, (наприклад припинення дії трудової угоди з боку роботодавців без звільнення працівників у зв'язку з банкрутством чи реорганізацією, скороченням штату тощо, можливість відправити людей у неоплачувану відпустку на весь період воєнного стану);
- ✓ зменшення можливостей та підстав для звернень до Державної служби зайнятості з боку громадян та відсутність намірів шукати роботу через офіційні мережі в умовах війни через високу ймовірність направлення на громадські роботи, відмова від участі в яких може призвести до втрати статусу зареєстрованого безробітного.

ЗМІНИ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НА ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» №2136-ІХ від 15 березня 2022р. визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. На період дії правового режиму воєнного стану цей Закон обмежує деякі конституційні права і свободи громадян.

Закон, зокрема, передбачає:

- ✓ для роботодавців можливість укласти строкові трудові договори з новими працівниками на період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника;
- ✓ переведення працівника на період дії воєнного стану на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (за винятком переведення на роботу в іншу місцевість, де тривають активні бойові дії);
- ✓ звільнення працівника в період його тимчасової непрацездатності або відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) з першого дня після завершення непрацездатності або відпустки;
- ✓ встановлення п'ятиденного або шестиденного робочого тижня, за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями;
- ✓ встановлення часу початку та закінчення щоденної роботи (зміни).

Для працівників можливість у зв'язку з веденням бойових дій у районі його роботи розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у заяві, тобто без двотижневого терміну попередження (за винятком примусового залучення до суспільно корисних робіт або на об'єктах критичної інфраструктури).

У період дії воєнного стану дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їх згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах.

У разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати внаслідок ведення бойових дій, строк виплати заробітної плати може бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства.

Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. При цьому звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати.

Протягом воєнного стану роботодавець має право відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури. Крім того, роботодавець має право протягом періоду дії воєнного стану на прохання працівника надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку, встановленого частиною першою статті 26 Закону України «Про відпустки».

Попит на робочу силу. На потребу ринку в умовах війни відреагували кадрові портали. Аналіз бази даних відкритих вакансій та резюме, показував критичне зниження кількості резюме в перші тижні війни. Найбільше зменшення відбулося у Київській області та в Києві, у Дніпропетровській області, Сумській, Запорізькій та Харківській областях. Причина полягала в пріоритетності для людей власної безпеки та безпеки своїх сімей. Цей період характеризувався активним пошуком роботи як для тих, хто залишився на місцях та лишився роботи, так і для тих, хто переїхав у інші регіони країни. При цьому пошук відбувається часто не за спеціальністю, а відповідно до пропозицій роботи на місцях.

РОБОТА В УКРАЇНІ, ПОШУК ПЕРСОНАЛУ ТА ПУБЛІКАЦІЯ ВАКАНСІЙ²⁵

	23.04.2022	24.04	25.04	26.04	27.04	29.04	14.05
Резюме	1 816 380	1 816 560	1 816 845	1 817 137	1 817 342	1 818 083	1 822 120
Вакансії	1 262	1 224	1 267	1 319	1 370	1 405	1 575
Кількість компаній	95 718	95 720	95 732	95 753	95 748	95 771	95 887

	23.04	24.04	25.04	26.04	27.04	29.04
Кур'єр	32	31	32	34	35	37
Продавець	397	392	393	413	409	414
Водій	225	224	228	231	230	231
Касир	197	191	196	197	197	218
Оператор	318	307	313	328	326	313
Менеджер	1 294	1 263	1 327	1 349	1 344	1 357
Адміністратор	285	278	278	287	289	277
Програміст	547	540	524	527	536	528
Підробіток		805	840	848	872	911
Робота з дому	223	210	272	275	281	286

Попит на робочу силу різко зменшився через неможливість працювати у зонах бойових дій, зниження попиту на товари та послуги, проблеми з логістикою та невизначеність майбутнього. У січні-квітні 2022р. було заявлено лише 173 350 вакансій, тоді як число претендентів на них — близько півмільйона офіційних безробітних. На квітень ситуація ще більше погіршилася — 25 326 вакансій та 283 356 безробітних, тобто конкурс майже по 12 осіб на одну вакансію²⁶. Відтак, суттєвим став дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Зменшення кількості вакансій складає понад 70% довоєнного рівня.

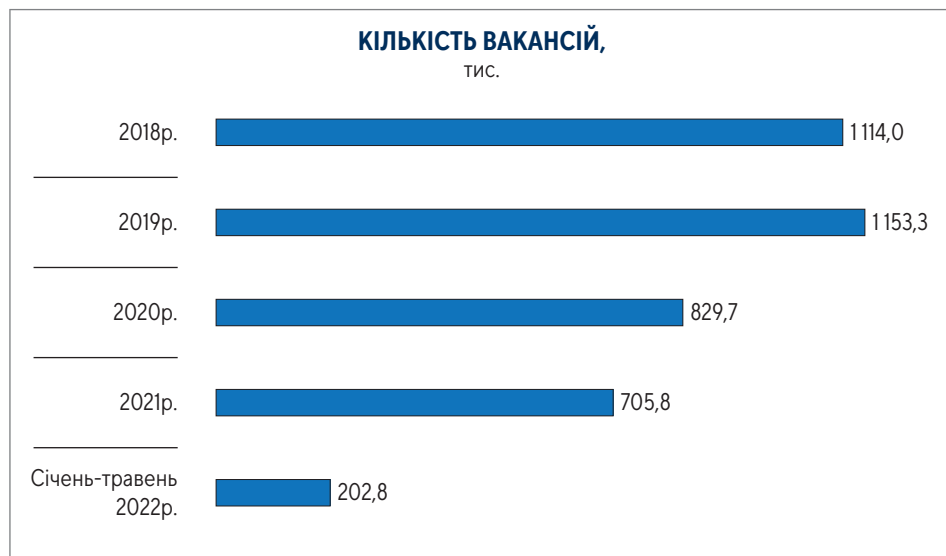
На початку травня у Державній службі зайнятості налічувалось 25,3 тис. вакансій, що на 60% менше, ніж минулого року. Водночас, у середньому по Україні на одне вільне робоче місце претендувало 11 безробітних (у 2021р. було 6 осіб)²⁷.

²⁵ Кадровий портал, grc.ua.

²⁶ Аналітична та статистична інформація. — Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

²⁷ Там само.

	Кількість вакансій, тис.	Число безробітних, тис. осіб
Січень-квітень 2021р.	316,3	747,3
Січень-квітень 2022р.	173,4	495,3

Відмічено, що вакансій упродовж травня-червня збільшалося, але на ринку спостерігається значний дисбаланс через власне дисбаланс попиту та пропозиції по регіонах, а також по маленьких містах та великих населених пунктах. Найскладніше знайти роботу в Херсонській області, де на одне вільне робоче місце претендують 86 безробітних, у Черкаській — 27 осіб, Чернігівській — 25 осіб, Миколаївській — 23 особи, Донецькій — 22 особи та Запорізькій — 19 осіб²⁸. Дисбаланс посилюється через міграцію українців до Європи та мобілізацію чоловіків.

За даними сайту з пошуку роботи *Robota.ua*, середня кількість актуальних вакансій до 24 лютого 2022р. становила близько 100 тис. на день, а кількість нових резюме, створених користувачами — 25-30 тис. на день²⁹. У перші ж декілька тижнів війни роботу більшості підприємств та

²⁸ Там само.

²⁹ Див.: Ярмолук А. Ринок праці під час війни: як організувати HR процеси у компаніях? — ЛІГАБізнесінформ, 14 квітня 2022р., <https://blog.liga.net/user/ayarmoliuk/article/rinok-pratsi-pid-chas-vijni-yak-organizuvati-hr-protsesi-u-kompaniyah>.

КІЛЬКІСТЬ ВАКАНСІЙ ТА ЧИСЛО БЕЗРОБІТНИХ ЗА РЕГІОНАМИ,

січень - квітень 2022р.

за даними Державного центру зайнятості України

Кількість вакансій, тис.		Число безробітних, тис. осіб	
Дніпропетровська	20,6	Дніпропетровська	43,4
м.Київ	15,4	Полтавська	30,4
Львівська	14,1	Вінницька	29,6
Харківська	10,3	Харківська	28,7
Полтавська	9,8	Черкаська	26,0
Одеська	9,4	Львівська	23,0
Вінницька	8,1	Запорізька	22,1
Хмельницька	7,9	Одеська	21,9
Кіровоградська	7,6	Кіровоградська	20,8
Київська	7,4	Сумська	20,8
Черкаська	7,0	Хмельницька	20,6
Житомирська	6,4	Житомирська	20,3
Сумська	5,7	Миколаївська	20,1
Рівненська	5,6	Київська	19,1
Волинська	5,5	Рівненська	18,3
Івано-Франківська	5,3	м.Київ	17,2
Миколаївська	5,1	Донецька	15,6
Запорізька	4,9	Чернігівська	15,6
Тернопільська	4,9	Івано-Франківська	14,2
Донецька	4,5	Тернопільська	13,8
Чернівецька	3,5	Волинська	13,4
Чернігівська	3,4	Херсонська	13,3
Закарпатська	2,9	Чернівецька	9,3
Херсонська	2,3	Луганська	9,1
Луганська	1,8	Закарпатська	8,4

організацій було призупинено³⁰, а ринок праці майже торкнувся «дна». Так, за підрахунками сайту, порівняно з довоєнним часом, кількість вакансій на другий тиждень війни впала на 55%–85% залежно від міста³¹.

На іншому пошуковому сайті *Work.ua* до війни активних вакансій щоденно було 90 тис., а у перші кілька тижнів війни їх кількість не перевищувала 6 000. З кожним тижнем від середини березня 2022р. ситуація почала потроху покращуватися — зростання кількості вакансій щотижня було на рівні 10% і, станом на 24 червня 2022р., кількість актуальних вакансій досягла 30 тис.

Найбільш стійкою в розрізі вакансій виявилася сфера ІТ, оскільки є міжнародно орієнтованою. Водночас, під скорочення все ж потрапили спеціалісти ІТ, які працювали на підприємствах інших секторів економіки. Оптимізуючи витрати та намагаючись утримати основний склад працівників, які відповідають за операційну діяльність, ті, хто відповідав за стратегічні процеси, запровадження та розробку нових проєктів, — також підпали під скорочення³².

Окрім ІТ-спеціалістів попит залишився на лікарів, фармацевтів, водіїв (у березні Уряд дозволив водіям категорії В керувати вантажівками), вантажників, кур'єрів, нянь, будівельників, логістів. Також задля забезпечення потреб армії нові робочі місця створювалися у військово-промисловому комплексі. Станом на червень 2022р., за даними Державної служби зайнятості³³, топ-10 сфер, які найбільше потребують працівників загалом по Україні, охоплюють роздрібну торгівлю, сільське господарство, перевезення та логістику, нафтогазовий сектор, сектор металургії, фармацевтику, харчову промисловість, будівництво, державне

³⁰ Згідно з результатами онлайн-опитування роботодавців, майже 29% компаній тимчасово не працюють або повністю зупинили свою роботу. Докладно див.: Аналітика ринку праці до та під час війни. Час ринку шукача скінчився. — Громадський простір, 8 квітня 2022р., <https://www.prostir.ua/?news=analitika-rynku-pratsi-do-ta-pid-chas-vijny-chas-rynku-shukacha-skinchysya>.

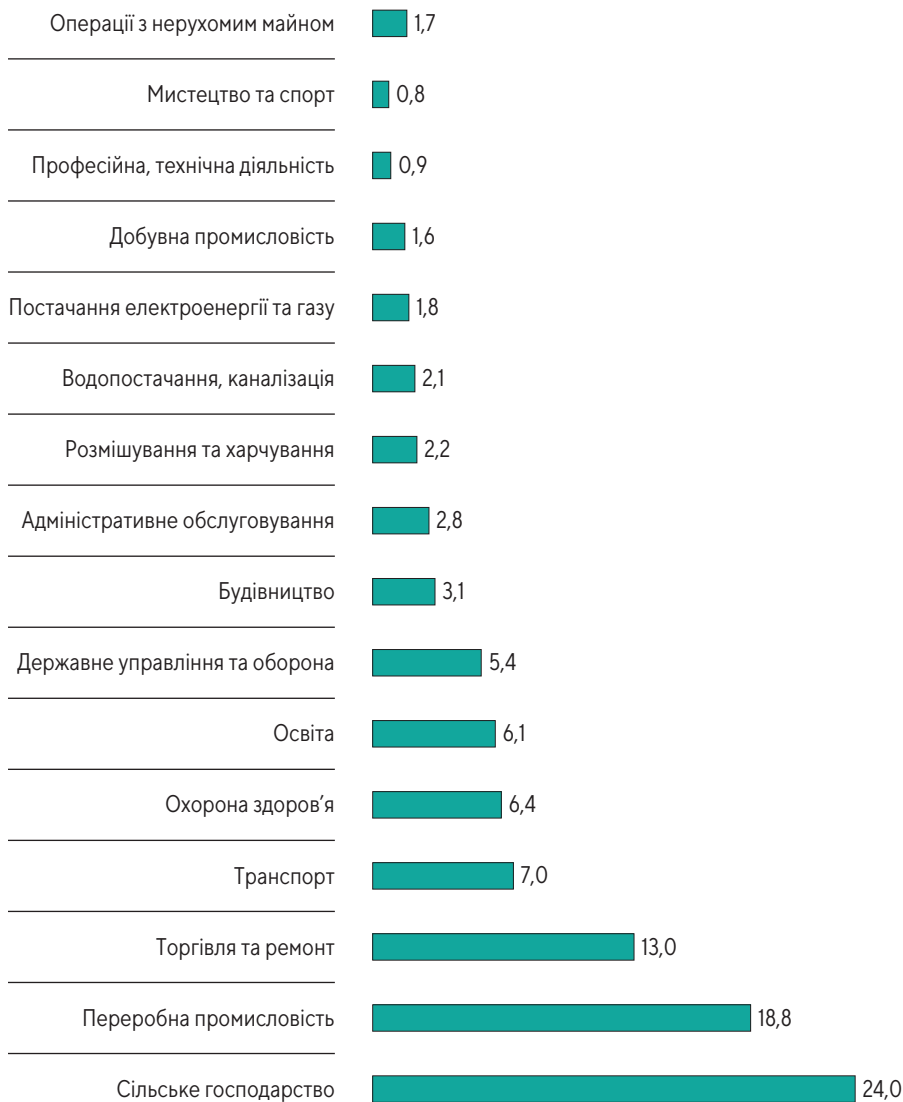
³¹ Докладно див.: Розбір. «Ринок виживання». Через війну кожен другий українець втратив роботу. Що буде далі? — Ліга.Бізнес, 30 березня 2022р., <https://biz.liga.net/ekonomika/all/article/rynok-vyivaniya-iz-za-voyny-kajdy-vtoroy-ukrainets-poteryal-rabotu-chto-budet-dalshe>.

³² Див.: ТОП-професії в Україні під час війни: кого шукають роботодавці та скільки платять. — Апостроф, 17 квітня 2022р., <https://apostrophe.ua/news/economy/2022-04-17/top-professii-v-ukraine-vo-vremya-voynyi-kogo-ischt-rabotodateli-i-skolko-platyat/266199>.

³³ Статистичні дані у розрізі професій та видів економічної діяльності. — Державна служба зайнятості, <https://www.dcz.gov.ua/analitics>.

СТРУКТУРА ВАКАНСІЙ, %
(за видами економічної діяльності)³⁴

³⁴ Статистичні дані у розрізі професій та видів економічної діяльності. – Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analytics/69>.

управління. Найменш затребуваними стали професії в галузі туризму та готельно-ресторанного бізнесу. Також, складніше знайти роботу юристам, страхувальникам, працівникам сфери обслуговування, охоронцям, освітянам і науковцям. Загалом, ринок праці корелює з секторами економіки, які забезпечують базові потреби населення на тих територіях, де не ведуться бойові дії — енергетика, логістика, медицина, сектор харчової промисловості.

На різноманітних сайтах з пошуку роботи *Work.ua*, *Robota.ua*, *grc.ua* з початку війни найбільше вакансій відкрилося у сфері продажів (менеджери з продажу, консультанти, касири, адміністратори торгового залу, керуючі магазином), ІТ, інтернет- і телекомунікаціях. З відривом, але незначним, затребуваними стали робітничі професії слюсаря та електрика, а також логісти, водії та міжнародні менеджери, представники сільськогосподарства (сортування та збирання) та медичної сфери, швачки (одягу і взуття).

Особливістю ринку праці сьогодні є вакансії волонтерів, переважно кухарів, прибиральників, операторів координаційних центрів та спеціалістів по роботі з персоналом. Велика пропозиція участі у волонтерських рухах громадських або міжнародних організацій існує в Київській, Харківській, Чернігівській, Сумській, Запорізькій, Львівській та Дніпропетровській областях.

Говорячи про географію вакансій за даними сайтів з пошуку роботи, то понад третину всіх вакансій припадає на київських роботодавців, але й конкуренція на одне робоче місце в столиці залишається найвищою по Україні. На одне робоче місце в столиці претендує 10 осіб, тоді як торік у цей час було лише дві особи. Водночас, вимушене внутрішнє переміщення людей призвело до демографічної концентрації трудових ресурсів на територіях західних та центральних областей України. Через внутрішню міграцію та передислокацію українського бізнесу, найбільша активність шукачів спостерігається в Закарпатській, Чернівецькій, Львівській, Хмельницькій та Вінницькій областях. Найменша активність в областях, на територіях яких відбуваються бойові дії.

За даними Державного центру зайнятості, окрім Київщини, найбільше вакансій сьогодні на Львівщині, Дніпропетровщині, Полтавщині та

Харківщині³⁵. Також, збільшилася кількість вакансій для віддаленої роботи, а деякі вітчизняні компанії активно розміщують вакансії за кордоном (переважно у Польщі).

Можна припустити, що дані з приводу вакансій не є повними. Слід додати, що в країні має місце значна тінізація ринку праці — багато вакансій пропонуються без оформлення, як підробіток тощо. Зрозуміло, що в таких умовах ні на легальну зарплату, ні на якісь соціальні гарантії (наприклад, лікарняні), ні на стаж українці можуть не розраховувати.

Складності прогнозування зайнятості в Україні наразі зумовлюють декілька аспектів.

По-перше, наразі не можна однозначно прогнозувати ситуацію з числом населення, яке залишиться у країні. *В Україні на ринку праці, скоріше за все, буде ситуація гірша, ніж в сусідніх країнах — і щодо заробітку, і щодо можливості знайти захищену роботу.* Війна розділила сім'ї — жінки з дітьми виїхали за кордон, чоловіки залишилися в Україні. Головне питання, яке постає наразі — хто куди поїде: жінки з дітьми повернуться додому чи чоловіки поїдуть до них? Тут все залежатиме від того, де на той момент для людей будуть більш привабливі умови. Коли скасують воєнний стан та знімуть заборону на виїзд чоловікам, можна очікувати, що певне число чоловіків поїде за кордон або для возз'єднання з сім'єю, або на заробітки, або будуть виїжджати, щоб триматися подалі від армії. Тобто, цілком імовірно **буде ще великий еміграційний сплеск та поширення заробітчанства.**

Головною умовою повернення є наявність безпечних та привабливих умов для життя, в т.ч. наявність роботи, житла та соціальної інфраструктури. Але слід брати до уваги, що тривалий час перебування у країнах ЄС сприятиме можливостям громадянам України облаштуватися та закріпитися у приймаючих країнах. При цьому за умови відсутності в Україні позитивних перспектив, імовірною може бути ще одна значна хвиля міграції. Тобто після війни та скасування воєнного стану, процес відтоку населення може продовжитися і посилитися.

³⁵ Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у січні-травні 2022 року. — Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

По-друге, не дивлячись на те, що вже почався процес повернення людей в Україну³⁶, можна припустити, що повернення певною мірою пов'язано з тим, що у багатьох країнах ЄС скорочуються та згортаються програми для біженців — українців намагаються перевести у статус працівників, а не біженців на допомогу, так у Польщі скасовують компенсації за житло, у Німеччині українців переводять із соціальних служб до центрів з працевлаштування. З іншого боку, в багатьох країнах ЄС спрощується працевлаштування для громадян України та визнання кваліфікацій, особливо за дефіцитними для місцевих ринків праці позиціями (медики, інженери; водії тощо). Імовірно така політика європейських країн сприятиме тому, що процес повернення українських громадян до України може уповільнитися. Тобто ті, хто не зможе чи не захоче знайти в Європі роботу, найближчим часом повертатимуться в Україну, звичайно, якщо не буде загострення воєнної ситуації. Але з'явиться також великий прошарок тих, хто залишиться в ЄС, знайшовши роботу, садок, школу чи заклад вищої освіти для дитини. Повернення цієї категорії громадян — під питанням.

*Таким чином імовірно, що дефіцит робочої сили після закінчення воєнного стану буде суттєвим через зазначені причини. Окрім того, слід мати на увазі, що держава ставить за мету забезпечити українську армію усім необхідним **з розрахунку на один мільйон осіб**³⁷. Збільшення армії забере людей з інших «цивільних» видів діяльності, де створюється валова додана вартість. Адже, за визначенням експертів, військова справа — це специфічний вид діяльності, а не економіка у чистому вигляді³⁸. Отже, чим більше людей буде залучено в оборонних та силових структурах, тим менше залишатиметься у реальному виробництві. Через прямі воєнні втрати та вищу смертність*

³⁶ За повідомленням Держприкордонслужби, на початку червня потік людей на в'їзд в Україну через її західний кордон 27 днів поспіль перевищує потік на виїзд. Сумарно чистий приплив в Україну за ці дні становить близько 184 тис. осіб. З урахуванням цих даних, різниця за кількістю тих, хто виїхав та в'їхав в Україну через західний кордон, від початку війни вийшла на рівень кінця березня, <https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/6/687857/>, <https://dpsu.gov.ua>.

³⁷ Держава орієнтується на потребу забезпечити всім необхідним 1 мільйон військових — Резніков. — Укрінформ, 13 травня 2022р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3482370-derzava-orientuetsya-na-potrebu-zabezpeciti-vsim-neobhidnim-1-miljon-vijskovih-reznikov.html>.

³⁸ Ткаченко Л. Безробіття в Україні: чому кількість офіційно безробітних зменшилася та яка буде ситуація на ринку праці після війни. — Слово і Діло, 4 червня 2022р., <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/statija/suspilstvo/bezrobittja-ukrayini-chomu-kilkist-oficijno-bezrobitynx-zmenshylas-yak-yaka-bude-sytuacziya-rynku-praczi-pislya-vijny>.

чоловіків в Україні цілком може виявитися така ситуація, що основою робочої сили будуть жінки.

Загалом можна сказати, що, незважаючи на поживлення економічної активності та поступове повернення бізнесу до роботи, багато підприємств не відновили свою діяльність, і це позначається на ринку праці. На сьогодні маємо дві тенденції:

- ✓ бізнес, який повертається до роботи, проводить релокацію на Захід. Там компанії відкривають нові вакансії;
- ✓ продовжується зростання армії безробітних через війну, особливо в тих регіонах, де відбуваються активні бойові дії — на сході та півдні країни.

Вплив на доходи. Війна вплинула на зниження доходів громадян. Через війну спостерігається зниження зарплат, бо безробітних стає значно більше, ніж вакантних робочих місць. Частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму, який для працездатних осіб у 2022р. становить 2 481 грн., може досягти 70% у 2022р., порівняно з 18% у 2021р.³⁹

З початку війни зарплати майже за усіма вакансіями хоча й несуттєво, але «просіли». Середня зарплата, за даними *Work.ua*, знизилася на 11% з 15 035 до 13 736 грн. протягом першого місяця повномасштабного вторгнення Росії на територію України⁴⁰. За даними Державного центру зайнятості, середня заробітна плата на початку війни становила 9 371 грн., а на 1 червня — 9 057 грн.⁴¹ Ситуація з рівнем заробітних плат залишається переважно незмінною, порівняно з періодом початку війни, лише поодинокими є винятки зростання заробітних плат, переважно у секторі ІТ, оптової та роздрібної торгівлі. Водночас ті, хто втратив роботу, а пошук

³⁹ Докладно див.: War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update. World Bank Group, Spring 2022, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37268>.

⁴⁰ Див.: Литвин О. Які професії будуть потрібні після війни в Україні: опубліковано список. — *Obozrevatel*, 10 травня 2022, <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/economy/yaki-profesii-budut-potribni-pislya-vijni-v-ukraini-opublikovano-spisok.htm>.

⁴¹ Розмір заробітної плати у вакансіях. Аналітична та статистична інформація. — Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitits/69>.

роботи є критичним, готові працевлаштовуватися на вакансії з нижчою заробітною платою та на нехарактерні роботи.

У післявоєнний період економіка потребуватиме більшої «реконструкції» за довоєнний з точки зору економічного розвитку. А це вимагатиме людського капіталу. Значна втрата робочої сили може перешкодити відбудові та розвитку країни, якщо не будуть ухвалені відповідні рішення. Зменшення рівня безробіття та стабілізація на ринку праці має стати ключовим у порядку денному державної політики. Водночас, мають бути сформовані програми професійного навчання, освіти та перепідготовки. Активним має бути бізнес, у т.ч. малий та середній.

Так, відповідно до законодавства, що регулює трудові відносини в період особливого правового стану, якщо роботодавець обрав процедуру зміни істотних умов праці або вніс зміни до локальних актів підприємства, строк дії таких умов оплати праці роботодавець визначає самостійно⁴². Починаючи з березня, працівникам багатьох установ було скасовано премії та окремі доплати⁴³. Особливо це торкнулось працівників бюджетних установ та державних службовців. Хоча ситуацію з доходами в бюджетному секторі можна вважати кращою, оскільки персонал частково відправляли в простій з виплатою 2/3 зарплат⁴⁴. Стосовно державних службовців було ухвалено рішення про заборону працювати з-за кордону⁴⁵, через що певна частина держслужбовців уже звільнилася⁴⁶. За даними голови Національного агентства держслужби, через війну звільнилося майже 6 тис. держслужбовців⁴⁷.

⁴² Ст.1 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» на період дії воєнного стану запроваджуються обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих Законом №2136. На період воєнного стану дію окремих положень колективного договору можна зупинити за ініціативою роботодавця (ст.11 Закону).

⁴³ Щодо доплат, надбавок, премій у воєнний час. – Бухгалтер, <https://buhgalter.com.ua/news/trudovi-vidnosini/shchodo-doplat-nadbavok-premiy-u-voyenniy-chas>.

⁴⁴ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 року. – Національний банк України, https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.

⁴⁵ Постанова КМУ «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану» №481 від 26 квітня 2022р.

⁴⁶ Статистичні дані про склад державних службовців у період воєнного стану, <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/плани%20та%20звіти/statzvit.pdf>.

⁴⁷ Національне агентство України з питань державної служби, <https://nads.gov.ua/news/golova-nads-nataliya-alyushina-majzhe-shist-tisyach-derzhsluzhbovciv-zvilnilisa-cherez-vijnu>.

Згідно зі звітом Національного банку⁴⁸, в Україні більшість підприємств не може забезпечувати зарплати на довоєнному рівні. Падіння зарплат у приватному секторі становило 25-50% порівняно з довоєнними показниками⁴⁹. Зростає кількість підприємств, які урізали зарплати пра-

цівникам на 10-50%, зокрема, в енергетиці та сфері послуг, транспорті та торгівлі. Найбільше постраждала видобувна сфера та будівництво. Єдиний сектор, у якому зарплати не впали, а подекуди й виросли – сільськогосподарський.

Також зіткнувшись зі збільшеною конкуренцією на робочі місця, відчуваючи проблеми з працевлаштуванням, фахівці почали скорочувати свої зарплатні очікування⁵⁰. В умовах високої конкуренції та вкрай низької кількості вакансій сьогодні спостерігається ще одна тенденція у поведінці претендентів. Фахівці стали пропонувати свої кандидатури на вакансії нижче за свій рівень кваліфікації. Якщо до війни у категорії топ-менеджмент було досить багато пропозицій роботи, то сьогодні керівники та директори не надто затребувані.

Рівень оплати праці зараз також дуже нерівномірний, а дані суперечливі. За даними *grc.ua*, з початку війни середня зарплата в Україні впала на 10% і, станом на квітень, становить за вакансіями, відкритими на цьому порталі, 18 700 грн. Державна служба зайнятості наводить інші цифри. Станом на початок травня, із близько 25,3 тис. вакансій 6 400 передбачають мінімальну зарплату (6 500 на місяць). Близько 5 000 вакансій – оклади до 7 000 грн., ще близько 3 700 робочих місць – до 8 000 грн. тощо. На зарплати в 10-11 тис. грн. – вакансій менше ніж 800, а понад 20 тис. на місяць пропонується лише за 272 вакансіями. У результаті

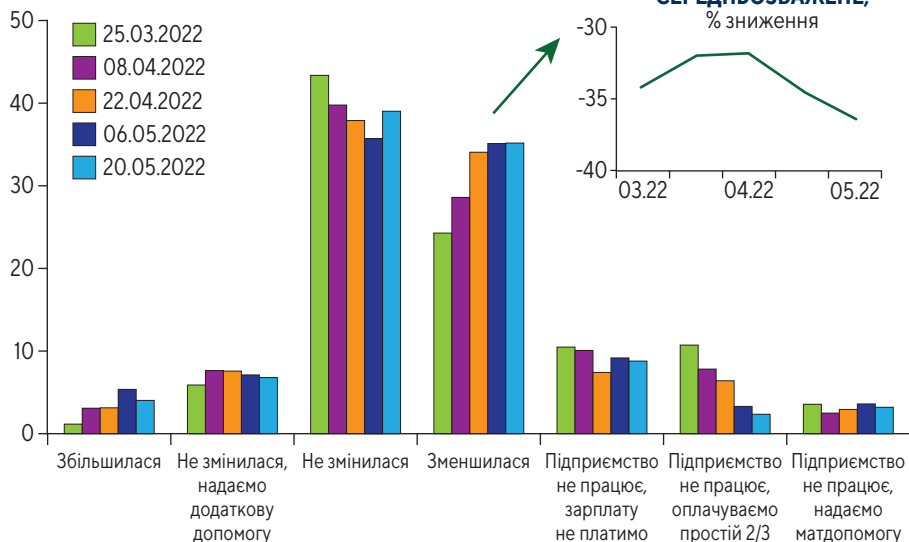
⁴⁸ Щомісячний макроекономічний та монетарний огляд червень 2022 року. – Національний банк України https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MM_2022-06.pdf?v=4.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Кадровий портал, *grc.ua*.

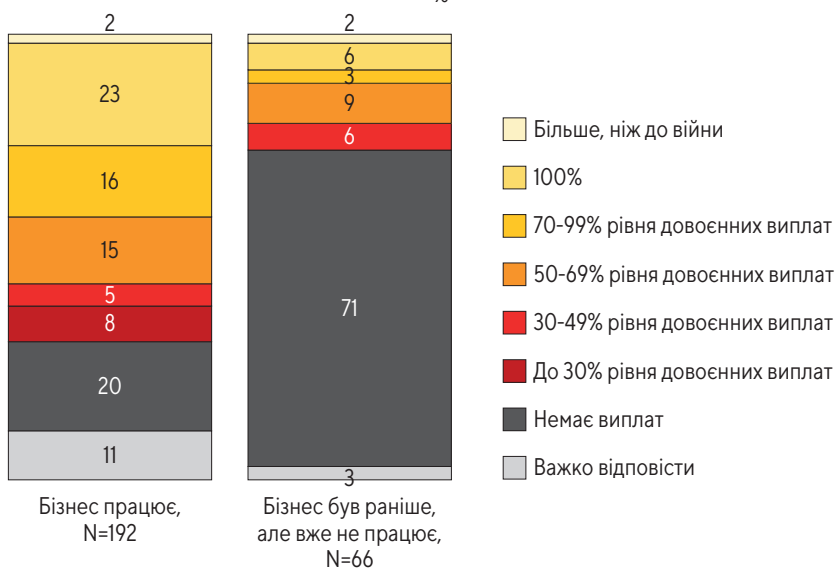
ЗМІНИ ОПЛАТИ ПРАЦІ, ПОРІВНЯНО З ДОВОЄННИМ РІВНЕМ,

% відповідей

РІВЕНЬ ОПЛАТИ ПРАЦІВНИКІВ,

%

середня зарплата — 9103 грн.⁵¹ Йдеться зокрема про ІТ-фахівців. Ми вже писали, що з початку війни багато компаній втратили іноземних замовників і урізали зарплати для айтишників до 10-15%. При цьому за дефіцитними вакансіями відбувається поступове відновлення зарплат до довоєнного рівня⁵².

Але більшість українців надалі стикатимуться з проблемами пошуку роботи, навіть на порівняно невеликі гроші. Для працівників оклади стали нижче мінімалки — людей оформлюють на неповну зайнятість. Таке просідання у зарплатах та проблеми з роботою можуть з новою силою активізувати трудову міграцію. Тобто люди, які не тікають від війни з України, будуть змушені тікати до Європи від безробіття. Тим більше, що зараз відкривається багато сезонних вакансій у сільському господарстві.

Вплив на систему соціального захисту. Війна вплинула на українську систему соціального захисту з точки зору збільшення витрат та зниження доходів. У цілому статистика доходів домогосподарств підтримується соціальними виплатами, підвищенням пенсій та зростанням грошових виплат військовим. Тим не менш, у відповідь на існуючі втрати Уряд України докладав значних зусиль для підтримки національної системи соціального захисту шляхом гарантування виплат допомоги, в т.ч. внутрішньо переміщених осіб, у т.ч. завдяки використанню цифрових технологій. Наразі Державний бюджет поповнюється за рахунок військових облігацій та міжнародної допомоги, тому пенсії та зарплати бюджетникам виплачуються у зазначений термін.

Кабінет Міністрів України унормував питання виплат пенсії та інших соціальних виплат на територіях, де не провадиться діяльність АТ «Ощадбанк» та інших банківських установ⁵³. Йдеться про виплати в межах

⁵¹ Аналітична та статистична інформація. — Державна служба зайнятості України, <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view>.

⁵² Нестача вакансій та урізані зарплати: як війна в Україні впливає на ринок праці. — Волинські новини, 13 травня 2022р., <https://www.volynnews.com/news/all/nestacha-vakansiy-ta-urizani-zarplaty-iak-viyna-v-ukrayini-vplyvaye-na-rynok-pratsi/#:~:text=Заралом%2C%20за%20оцінками%20експертів%2C%20реальна,що%20багато%20компаній%20відкривають%20вакансії>.

⁵³ Уряд унормував виплату пенсій та інших соцвиплат на ТОТ і територіях, де тривають бойові дії. — Урядовий портал, 10 червня 2022р., <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-unormuvav-viplatu-pensij-ta-inshih-socviplat-na-tot-i-teritoriyah-de-trivayut-bojovi-diyi>.

територіальних громад, розташованих у районі проведення військових (бойових) дій або що перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Зокрема, жителям таких територій виплати здійснюватимуться через «Укрпошту». Отже, пенсії та інші соціальні виплати виплачуватимуться з урахуванням технічної можливості та пріоритетності гарантування безпеки життя та здоров'я працівників і клієнтів.

Біженці як драйвер економіки ЄС. Вплив біженців на споживання.

Проблема з біженцями може загостритися в майбутньому і вдарити по вже післявоєнному ринку праці та економіці, що відновлюється.

Відїзд мільйонів українців (переважно жінок з неповнолітніми дітьми) суттєво зменшив внутрішній споживчий попит, оскільки зменшення населення скорочує об'єми споживання.

Поки що немає статистики, яка б дозволила зробити ґрунтовний аналіз, проте попередні дані Нацбанку показують, що у квітні українці, що виїхали за кордон через війну з Росією, витратили там близько \$2 млрд., 80% коштів з яких — це оплата товарів у pos-терміналах торговельної мережі й отримання готівки.

За даними НБУ кожен українець, який знаходився за кордоном, у квітні розрахувався картою в середньому на \$125 (в еквіваленті) та зняв приблизно \$150 готівки в банкоматі. Якщо у II половині 2021р. українці розраховувались у мережах банків-нерезидентів на \$500–700 млн. щомісячно, ще до \$50 млн. знімали в банкоматах готівкою, то у 2022р. статистика закордонних витрат, показує 3–4-кратне зростання.

Найбільше коштів, розраховуючись картками, громадяни України витрачали на:

- 17% — оплату в продуктових магазинах/супермаркетах;
- 11% — купівлю непродовольчих товарів;
- 8% — оплату готелів;
- 5% — операції на АЗС;
- 4% — розрахунки у закладах харчування.

Нацбанк не надає даних щодо витрат українців у географічному розрізі, але найбільші українські банки, зокрема ПриватБанк та *monobank*, доповнюють статистику НБУ. Прес-служба ПриватБанку повідомляє, що українці, що виїхали в ЄС, з початку війни витратили зі своїх платіжних карток у торгових мережах близько \$1,5 млрд. «Клієнти ПриватБанку з початку війни витратили близько \$700 млн.». Загальний обсяг безготівкових оплат у мережі ПриватБанку за березень-квітень становить приблизно \$2,3 млрд.⁵⁴ (за офіційним курсом НБУ – \$29,25). Тобто третина припадає на закордонні платежі. Скільки готівки зняли за кордоном українці – банк не повідомляє.

У *monobank* за березень-квітень наземні торгові операції клієнтів за кордоном становили \$159 млн. (за офіційним курсом НБУ – \$29,25), а в Україні за цей самий період – близько \$571 млн.

На жаль, обидва банки не змогли повідомити структуру витрат українців та суми, які знімають у банкоматах. Проте *monobank* надав дані про те, скільки та в яких країнах українці витрачають свої кошти. Найбільше клієнти *monobank* витрачають у Польщі, Німеччині та Чехії. Але якщо дивитись на середній чек транзакції, то лідерами є Австрія (майже €28), Італія (€27) та Іспанія (€24), а найменше – у Польщі (€13,3).

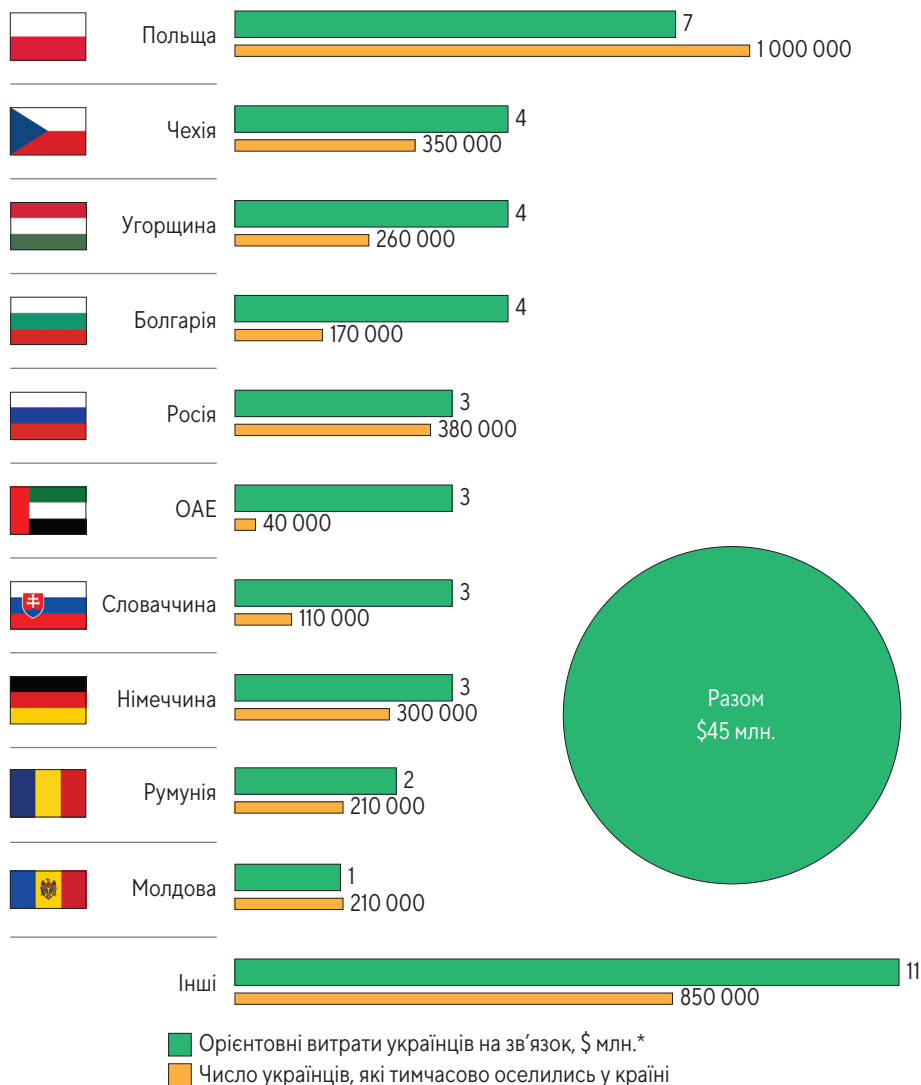
За розрахунками *Forbes*, українські вимушено переміщені особи платять понад \$45 млн. щомісяця мобільним операторам – у середньому по \$12. Близько \$12 млн. на місяць біженці мають змогу економити завдяки гуманітарній допомозі та спеціальним пропозиціям операторів. Найбільше витрачають у Польщі – майже \$7 млн. Значно менший об'єм витрачених коштів у Німеччині пов'язаний з використанням українськими біженцями безкоштовних sim-карток від *Deutsche Telekom*.⁵⁵

Отже, якщо б ці гроші було використано в Україні, – вони працювали б на економіку України. Таким чином українські біженці роблять посильний внесок у споживчий ринок ЄС (за даними Євростату споживчі витрати

⁵⁴ Українці у квітні більше платили за покупки картками. – ПриватБанк, <https://privatbank.ua/news/2022/5/11/1647>.

⁵⁵ Скільки українці витратили на мобільних операторів у світі. – *Forbes*, 23 травня 2022р., <https://forbes.ua/inside/takikh-bizhentsiv-evropa-shche-ne-bachila-ukrainski-pereselentsi-shchomisyatsya-vitrachayut-za-kordonom-2-mlrd-na-shcho-ydut-koshti-23052022-6160>.

ЩОМІСЯЧНІ ВИТРАТИ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ НА МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК, \$ млн.

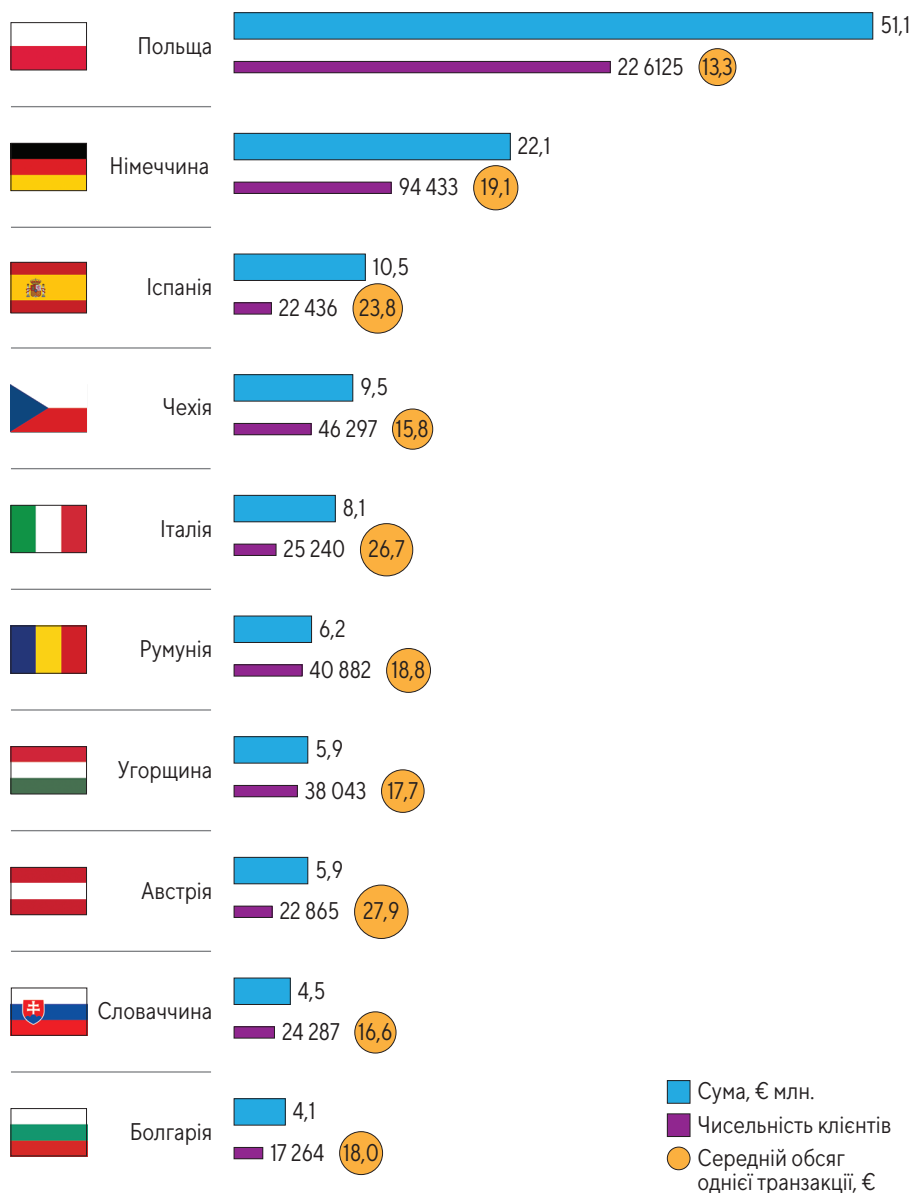

Примітка. Обрано місячний тариф одного з основних мобільних операторів з мінімальною ціною та щонайменше 1 Гб мобільного Інтернету обсягом швидкістю від 1 Мбіт/сек.

* Оцінка Forbes з урахуванням знижок та спеціальних пропозицій для українських біженців.

КУДИ ПЕРЕЇХАЛИ ТА СКІЛЬКИ ВИТРАЧАЮТЬ КЛІЄНТИ МОНОВАНК

загалом за 2021р. в ЄС становили €6,86 трлн.⁵⁶). Враховуючи число біженців, підрахунки свідчать, що кожен українець вкладає в економіку європейських країн по \$400 на місяць.

Отже, гроші вимиваються з України й працюють на європейську економіку, а не українську. Тим не менш, слід враховувати, що ринок споживання в Україні наразі є за багатьма позиціями дефіцитним (пальне, деякі продукти харчування). Таким чином додатковий попит сприяв би ще більш значному підвищенню цін в Україні.

Формування ринку праці в післявоєнний період

«Гідна праця»⁵⁷ може змінити післявоєнну трансформацію країни, покращуючи соціально-економічні умови. Важливість робочих місць у післявоєнній відбудові була визнана ще в 1919р. у Версальському договорі, де зазначалося, що зайнятість має вирішальне значення для розбудови стійкого миру⁵⁸. Робочі місця дозволяють реінтегрувати різні групи населення, які постраждали від конфлікту, таких як демобілізовані комбатанти, біженці, внутрішньо переміщені особи, жінки-домогосподарки, люди з особливими потребами, молоді.

Політика, зосереджена виключно на економічному відновленні, дозволить створити певну кількість робочих місць, але рівень і характер безробіття в період післявоєнного відновлення потребуватиме багаторівневої системи управління з урахуванням розширення соціальної згуртованості. Політика має сприяти продуктивній праці в умовах свободи, рівності, безпеки та людської гідності. Відтак, після завершення війни Україна має відновити, наскільки це можливо, основні умови функціонування ринку праці, подолавши обмеження, пов'язані з навчанням, перепідготовкою та наданням фінансової підтримки, з урахуванням потреб людей з обмеженими можливостями, вдов, демобілізованих ветеранів та молоді.

⁵⁶ European Union Consumer Spending. – Trading Economics, <https://tradingeconomics.com/european-union/consumer-spending>.

⁵⁷ МОП визначає як «роботу, яка відповідає основним прагненням людей, не тільки для отримання доходу, але й для безпеки для них самих і своїх сімей, без дискримінації чи переслідування». Див.: Decent Work, Report of the Director-General. – ILO, 87th Session Geneva, June 1999, <https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-i.htm>.

⁵⁸ Див.: A framework for ILO policy and action in the conflict-affected context. – ILO Geneva, 1 October 1999, http://www.oit.org/employment/Whatwedo/Publications/WCMS_116724/lang-en/index.htm.

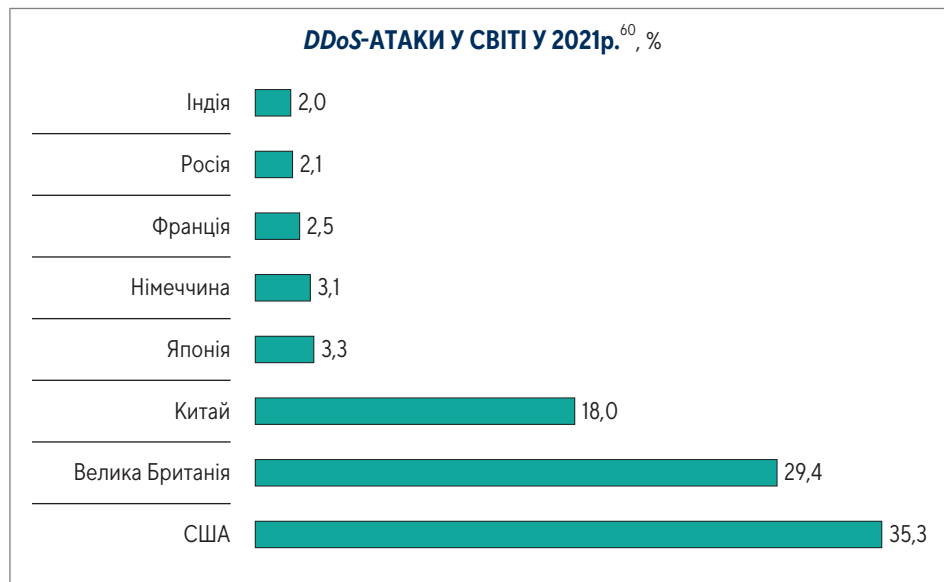

Після закінчення війни ринок праці відновиться, але затребуваність професій зазнає змін. Професії, які раніше були популярними, можуть втратити актуальність або ж взагалі зникнути. При цьому фахівці, які були менш затребувані, виявляться «в ціні». Попит на деякі професії з'явиться вперше, які зокрема потребуватимуть концептуально нових навичок. Які ж професії будуть у попиті та чому розглянемо детальніше.

Професійні військові. Система безпеки та її підтримка буде важливою, оскільки якими б не були соціально-економічні, енергетичні, екологічні реформи, законодавство чи інституційна підтримка, вкрай важливо мати відповідну систему безпеки. З припиненням війни розвиток оборонного сектору не уповільниться, а навпаки — попит на спеціалістів у сфері безпеки та оборони лише підвищиться. Як показує досвід України, війна не закінчиться в один момент, а це потребуватиме все більшого числа досвідчених військових. Основу системи безпеки мають складати професійні військові, зокрема офіцери, а також розробники та інженери. Отже зміцнення сектору безпеки має розглядатися як першочерговий пріоритет з точки зору не лише власне безпеки України, але й зменшення ризиків і захисту іноземних інвестицій у повоєнну відбудову та розвиток. Це визначатиме великий попит на ринку праці на військові кадри, масштаб і структура якого залежатиме від динаміки безпекової ситуації навколо України та у світі, обраних напрямів і пріоритетів реформування сектору безпеки, темпів впровадження досягнень науково-технічної революції та модернізації парку озброєнь, впровадження та сучасної системи кадрового менеджменту тощо.

Спеціалісти (аналітики та інженери) з інформаційної безпеки. Однією з найсерйозніших загроз сьогодення в усьому світі є кібервійна, та в неї втягнутою також стала Україна. Кіберпростір став «театром» воєнних дій: конфлікти між різними суб'єктами міжнародного права більшою мірою розгортаються не у фізичному просторі, а в кіберпросторі. Це спровокувало збільшення кількості кібератак або DDoS-атак⁵⁹, які ширяться на країни. І хоча Україна не входить до топ-рейтингу країн з DDoS-атак, проте з початку 2022р. піддається їм регулярно, оскільки країна-агресор намагається знищити українську інфраструктуру за допомогою кібератак.

⁵⁹ Спрямовані на блокування входу до мереж, перервавши або призупинивши послуги хоста через віддалений контроль зловмисним програмним забезпеченням.

Вторгнення Росії в Україну збільшило рівень атак у 2022р. на критично важливу інфраструктуру та урядові сайти і несе зростаючу загрозу як державним, так і комерційним структурам по всьому світу. Загалом кількість DDoS-атак у I кв. 2022р., порівняно з I кв. 2021р., збільшилася на 450%, а тривалість цих атак зросла майже на 8 000%⁶¹. Зростання атак на програмне забезпечення як засіб отримання доступу до інших організацій означає, що компанії в різних секторах у всьому світі стикаються з підвищеними кіберризиками всередині ланцюгів поставок.

Хоча найбільше збоїв відбувалося в лютому та березні 2022р., DDoS-атаки продовжують вражати Україну, а перебої з'являються майже щодня на територіях, де відбуваються бойові дії. За даними Держспецзв'язку, з початку війни Україна зазнала понад 3 000 організованих DDoS-атак. Рекорд склав 275 DDoS-атак на добу, а найпотужніша на піку

⁶⁰ Джерело: Sava J. A. Global distributed denial of service (DDoS) attacks worldwide in 2021, by attacked country. – Statista, 14 February 2022, <https://www.statista.com/statistics/1255583/ddos-attacks-by-attacked-country/#:~:text=In%202021%2C%20around%2035%20percent,below%2020%20percent%20of%20attacks.>

⁶¹ Див.: Doyle P. Major DDoS attacks increasing after invasion of Ukraine. – TechTarget, 6 June 2022, <https://www.techtarget.com/searchsecurity/news/252521150/Major-DDoS-attacks-increasing-after-invasion-of-Ukraine.>

перевищувала 100 Гбіт/с⁶². Але Україна не єдина країна, яка стикається з DDoS-атаками з початку вторгнення Росії. Кілька союзних держав повідомили про DDoS-атаки, у т.ч. Велика Британія, Італія, Румунія та США. В Німеччині ж атака порушила супутникове підключення та вимкнула дистанційний моніторинг 5 800 вітрових турбін⁶³. У такий спосіб Росія, ймовірно, мстить за впроваджені економічні санкції та підтримку Заходу.

ІТ-спеціалісти, розробники та дизайнери. Проведення воєнних дій чи захист своїх кордонів потребуватиме все більшого використання самокерованих систем⁶⁴, автоматизованої зброї, підсиленої штучним інтелектом. Технології сприяють більш точному веденню бойових дій, а також можуть застосовуватися для розробки спеціальних запчастин, спорядження чи одягу для військових⁶⁵. Для України в умовах війни та в період післявоєнного відновлення на порядку денному залишатиметься потреба у спеціалістах, які будуть долучені до виробництва безпілотних літальних пристроїв, самокерованої зброї чи натільних пристроїв.

Після закінчення війни будуть потрібні *програмісти, які спеціалізуються на цифровізації економіки та розвитку е-комерції*, де Україна збільшує свою присутність. Очікується, що дохід на ринку е-комерції у 2022р. досягне \$4,35 млрд. Сегмент е-комерції в Україні наразі займає близько 4% ринку роздрібною торгівлі, водночас перспективи розвитку ринку сприятливі: щорічний темп зростання протягом наступних трьох років становитиме 18,76%, що призведе до прогнозованого обсягу ринку у \$7,29 млрд. у 2025р., а число користувачів на ринку е-комерції складе 23,4 млн.⁶⁶

⁶² Див.: Mingas M. Data published on Ukraine DDoS attacks. – Capacity, 28 March 2022, <https://www.capacitymedia.com/article/29w6ghrh06rwvjbwsg35s/news/scale-of-ddos-attacks-on-ukraine-confirmed>.

⁶³ Див.: Hardcastle J. L. Ukraine's secret cyber-defense that blunts Russian attacks: Excellent backups. – The Register, 8 June 2022, https://www.theregister.com/2022/06/08/silverados_alperovitch_viasat_attack.

⁶⁴ Самокерована зброя за відсутності людського фактора може ідентифікувати цілі та ухвалити рішення про відкриття вогню.

⁶⁵ Завдяки їм можливо підтримувати здоров'я і працездатність, формувати екзоскелети, що дозволять військовослужбовцю переносити на собі вантажі вагою до 90 кг. Докладно див.: Шваб К. Формуючи четверту промислову революцію. – World Economic Forum, 2018.

⁶⁶ Джерело: Digital Markets. eCommerce, Ukraine. – Statista, June 2022, <https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/ukraine>.

* Наведені дані не відображають вплив російсько-української війни на ринок.

Робітничі професії. Війна, яку Росія розв'язала проти України, призвела до пошкодження та знищення в окремих містах фізичної інфраструктури, як-то дороги, мости, залізниці, електростанції та системи зв'язку. Значними є руйнування об'єктів комунальної інфраструктури, шкіл, медичних установ та житлових будинків. Їх відбудова вже сьогодні потребує кваліфікованих кадрів. Затребуваними є будівельники, проєктанти, архітектори, технологи, інженери з будівництва доріг⁶⁷, мостів та будівель. Актуальними стануть робітничі спеціальності як-то *зварювальники, столяри, муляри, тинькарі, слюсарі, електрики та облицювальники*, які до початку повномасштабної війни були в дефіциті. Загалом, сфера будівництва буде актуальною на ринку праці протягом довгострокової перспективи. Водночас, згадана сфера впливає на суміжні галузі, — сферу виробництва матеріалів та логістику. Так, одне робоче місце у будівництві може створити до семи робочих місць у суміжних галузях, що обслуговують будівельну галузь⁶⁸. Залученими стануть також *дизайнери та ландшафтники*.

⁶⁷ Зважаючи на війну та непередбачуваність північного сусіда, Україна має змінити принципи побудови будівель з акцентом дотримання високого рівня безпеки.

⁶⁸ Див.: Литвин О. Ринок праці в Україні кардинально зміниться: хто не залишиться без роботи. — Obozrevatel, 1 квітня 2022р., <https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/fea/rinok-pratsi-v-ukraini-kardinalno-zminitsya-hto-ne-zalishitsya-bez-roboti.htm>.

Спеціалісти у сфері енергетики. Відмова від російських енергоресурсів не лише в ЄС, але й в Україні потребуватиме розвитку власних проєктів у сфері газовидобутку, нафтопереробки та, особливо, відновлюваної енергетики з необхідністю дотримання Європейського зеленого курсу. Відтак, *фахівці у сфері альтернативної енергетики та енергоефективності* будуть найбільш затребуваними, зважаючи на світовий тренд сталого, низьковуглецевого розвитку. Найбільшим буде попит на фахівців у галузі вітрової, сонячної, водневої енергетики, що спеціалізуються на проектуванні, монтажу, сервісному обслуговуванні та ремонті установок.

Логісти. Однією із найважливіших сфер у період війни стала логістика, завдяки якій з'явилась можливість підтримувати країну. Внаслідок «переформатування» економіки, передислокації виробничих потужностей ближче до європейських ринків збуту, зі східної України на західну, в попиті стали *логісти, менеджери зовнішньоекономічної діяльності, водії⁶⁹, вантажники, пакувальники та працівники складів, оператори перевезень, працівники транспортних терміналів.* А завдяки отриманню статусу кандидата на членство в ЄС, Україна поступово поглиблюватиме свою участь у міжнародних транспортних коридорах, а відтак зазначені професії залишатимуться в попиті.

Працівники медичної сфери. Війна супроводжується не лише втратою житла, виробничих фондів та інфраструктури, але й порушенням фізичного здоров'я і військових, і цивільних. Медичні працівники потрібні у будь-який час, проте в найближчому майбутньому лікування та реабілітація пережитого, нові виклики майбутнього зроблять попит на професійних медиків сталим. Актуальними будуть професії *хірурга, кардіолога, реабілітолога, фізіотерапевта, спеціаліста лікувального масажу.* Популярною стане професія *реабілітолога* — фахівця з відновлення після травм, а також *ерготерапевта*, який допомагає пацієнтам з порушеннями розвитку вправами на соціалізацію та координацію. Збільшиться попит й на *медсестер-доглядальниць*, оскільки літні або хворі люди внаслідок отриманих під час війни травм втратили можливість себе обслуговувати. Загалом же, медперсонал загальної медицини, педіатрії, геріатрії, до чийх обов'язків входить проведення медоглядів,

⁶⁹ Актуальною буде сфера перевезень, особливо будівельних матеріалів, зважаючи на необхідність модернізації та відбудови житла, а також гуманітарної допомоги.

забір аналізів, введення лікарських препаратів також залишатиметься в попиті. Оскільки надалі зростатиме тенденція до підтримки здорового способу життя, *інструктори з аеробіки, фітнесу, йоги, персональні тренери* користуватимуться попитом на ринку праці.

Психологи. Значна частка населення через війну піддається не лише фізичним, але й психологічним травмам (багато українців стикаються з панічними атаками та неврозами). Психологічна підтримка під час війни та після її закінчення буде дуже важливою і для військових, і для цивільних (у т.ч. дітей). Велике число українців, що втратили свій дім, своїх рідних, потребуватимуть щонайменше допомоги психолога, а також психотерапевта. Подолання психосоціальних наслідків збройного конфлікту — те, на що має бути орієнтована політика повоєнного відновлення.

Війна змінює пріоритети в навичках та знаннях, відтак професії *вчителя та викладача* залишатимуться затребуваними та можуть стати престижними. А призупинення відтоку кадрів з системи освіти зробить освітянина конкурентним на ринку праці. Водночас, навчати потрібно буде також абсолютно нових професій, тож основною навичкою освітянина має стати адаптивність та здатність вчитися самому.

А управління заради миру вимагатиме професій, які будуть пов'язані з державним творенням на різних рівнях, у т.ч. ті, що орієнтовані на гуманітарну політику.

Посилення взаємозв'язку військових та цивільних професій в Україні

На початку війни для цивільних, які ніколи не проходили військову службу, професія військового здавалася іншим «всесвітом». До війни, ніщо не було таким різним, як цивільні та військові професії, одні з яких пов'язані безпосередньо з війною, інші — обмежують поширення війни, адаптують суспільство до нових умов (зокрема мова йде про професії, які можуть допомагати адаптуватися суспільству до нових реалій як-то військові психологи) та стримують насильство.

Професія військового часто асоціюється з насильством та агресією, що суперечить принципам гуманізму. Водночас, все більше людей починають вивчати військову справу, стають на військовий облік та долучаються до збройних сил. Що собою являє професія військового? В.Мюррей у праці «Стратегія та військова ефективність» писав: «Війна — неймовірно

складна, найвибагливіша в інтелектуальному та моральному плані робота»⁷⁰. Неправильне мислення на кожному рівні війни може призвести до смерті великого числа людей. Професія військового вимагає навичок і знань, а також фізичних, розумових і моральних якостей, які сприятимуть самодисципліні⁷¹, часто заснованих на принципах і підпорядковуються суворим кодексам поведінки, які в деяких випадках ґрунтуються на суворих етичних і моральних зобов'язаннях.

Професія військового залежить від характеру війни, способів її ведення та тривалості. Водночас, на відміну від інших професій, вона є періодичною та постійно розвивається мірою розвитку суспільства та технологій. Саме технологія сьогодні є ключовою рушійною силою еволюції професії військового. У звіті про глобальні тенденції Національної розвідувальної ради та звіті Міністерства оборони Великої Британії про глобальні стратегічні тенденції зазначено, що технологічний розвиток змінює військові організації та суспільство⁷². Зростання технічного регулювання та значення кібер- і комунікаційних технологій поставили ці компетенції в основу військового професіоналізму. М.Яновіц у статті «Військові еліти та вивчення війни» (*Military elites and the study of war*) зазначив, що довгостроковий технологічний розвиток на війні є однією з рушійних сил «професіоналізації» військових⁷³.

За останні 10 років ставлення українців до військового змінилося від нерозуміння до поваги та захоплення. Окрім захисту, армія сьогодні — це

⁷⁰ Див.: Mastering The Profession Of Arms, Part I: The Enduring Nature: <https://warontherocks.com/2017/02/mastering-the-profession-of-arms-part-i-the-enduring-nature>.

⁷¹ Серед головних компетенцій військових — фізична підготовка та стійкість (формує впевненість та покращує згуртованість команди), психологічна та когнітивна майстерність (розуміння війни та конфлікту, когнітивної упередженості, теорії складності, теорії комунікацій), знання військової історії та теорії організації, володіння лідерством та етикою, оперативним мистецтвом та стратегічним мисленням (досягнення тактичних дій та стратегічних цілей, організація оборони, глибоке розуміння війни, її природи, наслідки для країни та її населення, здатність працювати у зв'язаному та колективному середовищі). Докладно див.: Ryan M. Mastering the profession of arms, part III: competencies today and into the future. — Texas National Security Review, 23 March 2017, <https://warontherocks.com/2017/03/mastering-the-profession-of-arms-part-iii-competencies-today-and-into-the-future>.

⁷² Див.: Ryan M. Mastering the profession of arms, part II: keeping pace with changes. — Texas National Security Review, 16 February 2017, <https://warontherocks.com/2017/02/mastering-the-profession-of-arms-part-ii-keeping-pace-with-changes>.

⁷³ Див.: Janowitz M. Military elites and the study of war. — Journal of Conflict Resolution, 1 March 1957, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/002200275700100103>.

професійність, технологічність та сучасність. Починаючи з 2014р. у ЗСУ концептуально змінилася система підготовки сержантів та офіцерів, зокрема переглянуто навчальні програми, збільшилася практична складова. У сучасній армії існує велика кількість військових професій, які можна здобути у військових навчальних закладах, після термінової служби за призовом або контракту. Серед найбільш популярних та затребуваних — сухопутний/морський десантник, пілот, зв'язківець, розвідник, сапер, прикордонний службовець, ракетник, криптограф, танкіст, спеціаліст із забезпечення.

У 2013р. чисельність ЗСУ становила 166 тис. осіб. Після анексії Криму та початку війни на Сході України чисельність армії збільшилася до 250 тис. осіб. На початку 2022р. Президент підписав Указ «Про першочергові заходи щодо зміцнення обороноздатності держави, підвищення привабливості військової служби в Збройних Силах України та поступового переходу до засад професійної армії» з необхідністю збільшити збройні сили ще на 100 тис., що дозволило забезпечити функціонування сил територіальної оборони та розвиток Сил спеціальних операцій ЗСУ. Станом на червень, унаслідок повномасштабного вторгнення, український сектор безпеки та оборони за своєю чисельністю перевищив 1 млн. бійців⁷⁴. Сюди входять всі структури оборони та безпеки України: 261 тис. військових ЗСУ, 100 тис. членів територіальної оборони, 45 тис. прикордонників, 45 тис. національних гвардійців, 90 тис. поліцейських, а також сили Служби безпеки України, спецназ ГУР Міністерства оборони та інші. Паралельно з цим проходить мобілізація до ЗСУ.

⁷⁴ Див.: Резніков оцінив чисельність сектору безпеки і оборони в Україні. — Слово і Діло, 8 травня 2022р., <https://www.slovoidilo.ua/2022/05/08/novyna/bezpeka/reznikov-ocziniv-chyselnist-sektoru-bezpeky-oborony-ukrayini>.

Мілітаризація та розвиток військових інституцій передбачають перетворення цивільних чоловіків і жінок у солдатів, прийняття нового способу буття. Це процес соціального, політичного та військового відтворення; відтворення держави через військові цінності. Мілітаризація — це не лише виробництво зброї та спорядження, а й «зміна» громадян, гендерних ідентичностей, сімейних форм, мови, етики, моралі, способів існування та способів бачення світу⁷⁶. Вона впливає на широкий спектр ідей, інститутів і процесів, які, здавалося б, можуть здатися далекими від традиційних уявлень про військо та війну. Одним з наслідків війни стало долучення частини цивільного населення безпосередньо до збройних сил, оборонного сектору або до його суміжних галузей. Відтак, різнопрофільні спеціалісти, з початком повномасштабного вторгнення, знайшли себе у професії військового. Вже сьогодні Збройні сили формують інклюзивну робочу силу з більш широким спектром поглядів, досвіду та можливостей.

⁷⁵ Джерело: Як змінювалися чисельність ЗСУ та витрати на оборону з 2013 року. — Слово і Діло, 30 червня 2021р., <https://www.slovoidilo.ua/2021/06/30/infografika/bezpeka/yak-zminyuvalsya-chyselnist-zsu-ta-vytraty-oboronu-2013-roku>.

⁷⁶ Див.: Bickford A. Militaries and Militarization, *Anthropology of. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Second Edition). — ScienceDirect Topics, 2015, <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/militarization>.

КОМПАНІЇ, ЧІЙ СПІВРОБІТНИКИ ДОЛУЧЕНІ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ВІД ПОЧАТКУ ВІЙНИ⁷⁷,

% опитаних

88%	компанії мають співробітників, які наразі фактично несуть військову службу
74%	компанії мають співробітників, які перебувають на службі в територіальній обороні
54%	компанії мають співробітників, які не несуть військову службу, не зайняті на службі в територіальній обороні, але перебувають у військовому резерві та потенційно можуть бути призвані

Початок бойових дій у 2014р. призвів до появи новітніх військових професій⁷⁸: *марксмен* (перехідна стадія між стрільцем та снайпером; працює на відстані від 400 м до 800 м, у деяких випадках — до 1000 м), *оператор Javelin*, *аеророзвідник з участю безпілотних авіаційних комплексів*⁷⁹, *інженер JCATS* (програмного забезпечення відділу імітаційного моделювання)⁸⁰, *інструктор VirtualBattlespace* (інструктор навчально-тренувального відділу імітаційного моделювання). Перелік новітніх військових професій буде доповнюватися, зважаючи на отримання українською армією нового озброєння з Заходу.

Водночас, не всі військові професії пов'язані безпосередньо з несенням служби у війську. Актуальними є професії військового лікаря, інженера-механіка, психолога, юриста. Сьогодні загалом доволі чітко проглядається взаємозв'язок військових та гуманітарних професій, що скасувало відмінності війни та миру, які колись позначали межу між їх відповідними сферами. Військові та цивільні професії почали доповнювати одна одну, утворюючи військовий «прагматичний гуманітаризм». Військові офіцери та, наприклад, *військові юристи* мають багато спільного. Військові дії стали юридичними, так само як правові дії стали зброєю. Військові намагаються вплинути на юридичний контекст своєю діяльністю у справах громадськості та своїми діями на полі бою, і можуть

⁷⁷ Дані вказано станом на кінець квітня 2022р., Докладно див. Горбановська О. Повномасштабна війна на території України — реакції, виклики та дії бізнесу. — Е&У, квітень 2022р., <https://www.youtube.com/watch?v=oPlxvFEUF8>.

⁷⁸ Докладно див.: Проворний Є. Новітні військові професії. — АрміяInform, 18 листопада 2021р., <https://armyinform.com.ua/2021/11/18/novitni-vijskovi-profesiy>.

⁷⁹ Мають можливість виконувати коригування вогню артилерії.

⁸⁰ До обов'язків інженера входить запуск програми для проведення тренування та контроль роботи сервера, який отримує інформацію від автоматизованих робочих місць, проводить моделювання бою та здійснює його відображення одночасно на десятках робочих станцій.

бути кращими за будь-якого юриста зважаючи на практичний досвід. Важливою є професія *військового журналіста*. Це одна з «сил», яка може значно вплинути на перебіг подій.

Військові дії негативно впливають на психічне здоров'я військових, які довго справляються з посттравматичним стресовим розладом. Жахи війни, мертві та понівечені тіла, розірвані життя та сім'ї, сильна тривога і страждання на полі бою, про це, здається, не прийнято говорити. Та серед ветеранів війни вкрай важливо боротися з постконфліктною агресією, яка може бути симптомом посттравматичного стресового розладу або результатом зміни особистих цінностей, коли насильство стає прийнятним. Тут вагомого значення набуває професія *військового психолога*.

Ще одна важлива професія — *військовий інженер*, який опікується питанням підключення електричних, газових мереж, відновлення водопостачання або ліквідації проривів у водопостачанні тощо в пошкоджених будівлях на територіях, де відбуваються бойові дії або ж які були піддані бомбардуванню. Ця професія є важливою, оскільки не лише позитивно впливає на життєдіяльність громад, але й дозволяє уникнути антисанітарії та подальшому розповсюдженню хвороб, як-то холера.

Основоположним елементом для України має стати конкурентна перевага, створена високопрофесійними військовими. Оволодіння професією військового стане одним із головних завдань задля успішного проведення військових операцій. Крім цього, армія — це сили спеціальних операцій, військова поліція, солдати почесної варти, прикордонники, керівники, військова розвідка, кібербезпека.

Побудова успішної системи залежить від політики, освіти, науки, наявності структур та інституцій, які забезпечують її виконання. Йдеться про:

- ✓ військову інституцію, яка визначатиме рівень професійної майстерності за головними компетенціями, запроваджуватиме комплекс заходів з навчання та підвищення рівнів кваліфікації;
- ✓ запровадження відповідних програм професійного розвитку, які повинні мати як формальні, так і неформальні можливості навчання в поєднанні з військовим досвідом, з метою розвитку та відточування професійних компетенцій.

Водночас, сьогодні є потреба не лише у значних військових силах, але й в узгодженні військового інструменту з іншими елементами державного устрою — політичним, економічним, психологічним та соціальним. Військові професіонали не можуть зосереджуватися винятково на питаннях військової справи та обмежуватися «суто військовими» питаннями.

Військова служба в Україні: гендерний аспект

Збільшення числа жінок на неадміністративних, бойових і керівних посадах протягом останнього століття змінило роль жінки у збройних силах в більшості країнах світу. Частка жінок, які долучені до військової служби, зокрема в країнах НАТО, коливається від 0,3% до 20%⁸¹. Водночас такі країни, як Ізраїль, Марокко та Північна Корея, попри відсутність порівняльних даних, мають високу частку жінок, залучених до лав збройних сил.

В Україні жінки є частиною війська з 1993р., але їх роль та число збільшилося після анексії Росією Криму у 2014р. Громадянське суспільство поступово просувало гендерну рівність у секторі безпеки України, і з 2014р. число жінок, які долучилися до лав збройних сил, значно зросло. За даними МО України, жінки-солдати та офіцери складають близько 16% бойових сил ЗСУ. Це один із найбільших відсоткових показників жінок у співвідношенні до загальної чисельності війська навіть серед багатьох армій НАТО⁸².

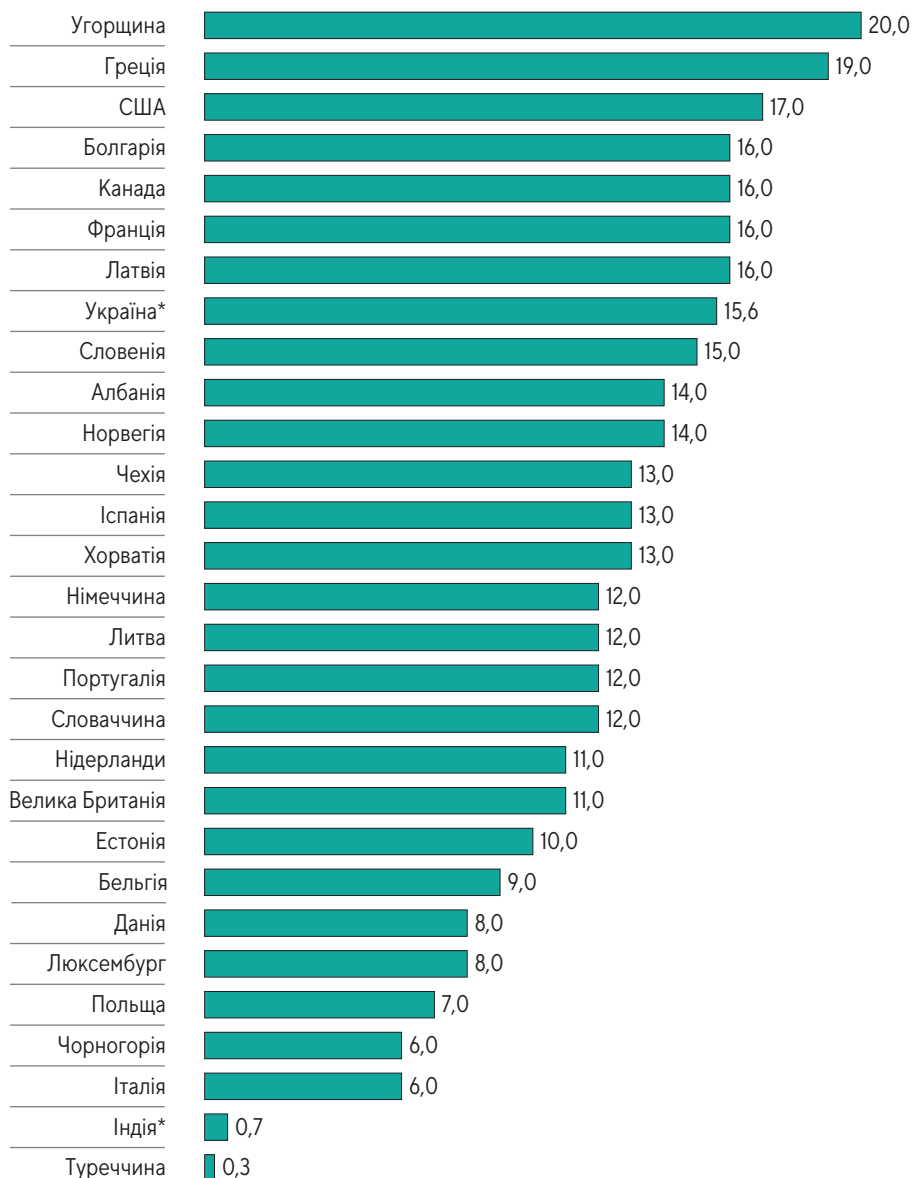

⁸¹ Див.: Buchholz K. Military Women Remain in the Minority. — Statista, 23 September 2021, <https://www.statista.com/chart/25840/women-as-share-of-active-duty-military-personnel>.

⁸² Джерело: Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO Committee on Gender Perspectives. Full Report. — NATO, 2019, https://www.nato.int/nato_static_2014/assets/pdf/2021/9/pdf/NCGP_Full_Report_2019.pdf.

ЧАСТКА ЖІНОК У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ КРАЇН СВІТУ У 2019р., %

* Україна, Індія – дані, станом на 2021р.

За даними Міністерства оборони, лише за 10 років це число зросло в 15 разів⁸³ і сьогодні понад 32 тис. українок стали військовослужбовицями⁸⁴. Близько половини з них є солдатами, а інша половина працює на цивільних допоміжних ролях. Після широкомасштабного вторгнення РФ ці цифри зростуть, оскільки багато українок зголосилися служити на передовій.

Питання імплементації норм гендерної рівності в силових структурах і підвищення гендерної компетентності військових професіоналів є одним з важливих напрямів розвитку ЗСУ. Хоча Резолюція РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (*UN Resolution 1325 on women, peace, and security*) закликає країни збільшити участь жінок у збройних силах з використанням підходу «зверху-вниз»⁸⁵, в Україні цей процес відбувається у зворотному напрямку. Жінки з року в рік збільшували свою присутність як у збройних силах, так і добровольчих батальйонах, досягши помітних результатів у дотриманні рівних прав на військову службу, які визначені законодавством.

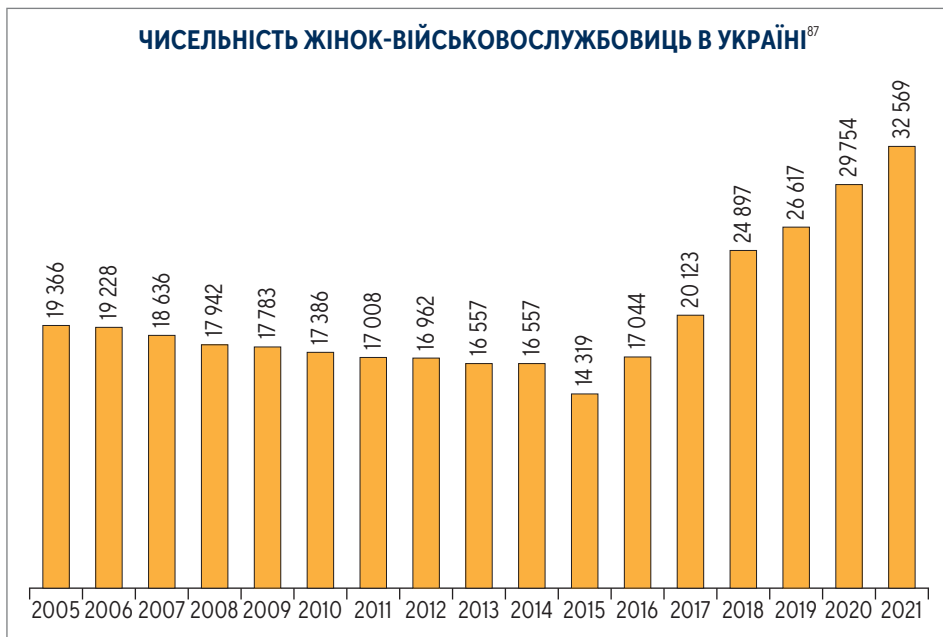
Можливості кар'єрного зростання були розширені для жінок у війську з прийняттям 6 вересня 2018р. Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях»⁸⁶. Це змінило радянську законодавчу спадщину 1960-х років щодо працевлаштування жінок у війську, коли дозволялося працювати на роботах у війську, які не впливають на репродуктивне здоров'я. Відтак жінки де-юре отримали можливість брати участь у боях. Жінкам дозволено служити за бойовими

⁸³ Див.: Weichert S., Filtenborg E. For Ukraine's female soldiers, armed conflict is not the only danger. — Euronews.AllNews, 11 May 2021, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/05/07/for-ukraine-s-female-soldiers-armed-conflict-is-not-the-only-danger>.

⁸⁴ Див.: Prus M. Female Soldiers Fight for Ukraine, Equality With Male Peers. — Voice of Ukraine, 28 April 2022, <https://www.voanews.com/a/female-soldiers-fight-for-ukraine-equality-with-male-peers/6548728.html>.

⁸⁵ Див.: Hrytsenko H. Women in Ukraine's Military: An Opportunity for Change. — PeaceLab, 20 April 2020, <https://peacelab.blog/2020/04/women-in-ukraines-military-an-opportunity-for-change>.

⁸⁶ Джерело: Верховна Рада ухвалила зміни до законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в армії. — Офіційний сайт Міністерства оборони України, 6 вересня 2018р., <https://www.mil.gov.ua/diyalnist/genderni-pitannya-u-sferi-bezpeki/verhovna-rada-uhvalila-zmini-do-zakoniv-ukraini-shhodo-zabezpechennya-rivnih-prav-i-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-v-armii.html>.

спеціальностями, в т.ч. в якості артилериста, оператора радіостанції, снайпера, танкіста, командира піхоти, рот та взводів.

Число жінок-військовослужбовиць, що належать до офіцерського складу збільшилося до 4 810 (8,9%, у той час, як у 2014р. їх число становило 1 582), 25 780 – особи рядового, сержантського та старшинського складу та 1 162 курсантки. У війську на посадах командирів взводів служить 109 жінок, командирів рот – 12, начальників відділень – 714, начальників відділів – 75, начальників управлінь – 5. Загалом, станом на кінець лютого 2022р., на командних посадах перебувають понад 900 офіцерів-жінок⁸⁸. Також багато жінок є цивільними волонтерами, що допомагають закуповувати припаси та обладнання та доставляти їх на передову.

⁸⁷ Джерело: Козубенко О. Скільки жінок-військовослужбовців служать у Збройних Силах України – нові дані Кадрового центру. – АрміяInform, 4 грудня 2021р., <https://armyinform.com.ua/2021/12/04/skilky-zhinok-vijskovosluzhbovcziv-sluzhat-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-novi-dani-kadrovogo-czentru>.

⁸⁸ Джерело: Ukrainian women to be conscripted as the country faces Russian forces, SecurityWoman, 16 February 2022, <https://www.securitywomen.org/post/ukrainian-women-to-be-conscripted-as-the-country-faces-russian-forces>.

Наявність у більшого числа жінок вищих рангів, підвищила видимість участі жінок у військовій службі. Служба жінок вплинула на гендерну рівність в армії та дала виклик стереотипу про те, що жінки слабкі та не можуть служити. Водночас, залишаються питання, які потребують вирішення, зокрема запобігання та боротьба з домаганнями, сприяння ефективному поєднанню військової служби та материнства, і введення до військових органів радників з гендерних питань.

Реінтеграція колишніх комбатантів

Війна залишає сама собою велике число поранених, цивільних, а також бійців. Колишні комбатанти з інвалідністю розглядаються як жертви збройного конфлікту та потребують особливих умов та спеціального догляду. Важливою для них є можливість працевлаштування, що сприяє соціальній, культурній, психологічній та економічній реінтеграції.

Для самих ветеранів пошук роботи може бути однією з найбільших проблем, оскільки є вразливими до соціально-економічного відчуження та потребуватимуть спеціальної допомоги. Для них ефективним може стати інклюзивний підхід, з отриманням доступу до центрів професійної підготовки та різноманітних освітніх платформ/програм. Мають відкритися можливості для розвитку власного бізнесу. Водночас, робочі місця мають бути адаптовані до комбатантів з обмеженими можливостями.

Роботодавці сьогодні шукають кваліфікованих працівників, які можуть відповісти на сучасні виклики, є здатними вирішувати проблеми, володіють унікальними навичками, трудовою етикою, дисципліною та мають почуття лояльності, лідерські якості. І саме колишні комбатанти завдяки отриманому досвіду під час бойової служби можуть підійти на низку вакансій з цивільних професій, серед яких⁸⁹:

- ✓ *аналітик з інформаційної безпеки* (захист від кібератак та інших загроз інфраструктури): цінними є навички з управління ризиками та здатність реагувати на кризові ситуації;
- ✓ *консультант з управління*: цінним є досвід управління людьми та ресурсами на посадах офіцера;

⁸⁹ Див.: Joubert S. 10 Best Jobs After the Military. Northeastern University, April 9, 2020, <https://www.northeastern.edu/bachelors-completion/news/top-jobs-for-veterans-after-the-military>.

- ✓ *спеціаліст первинної медичної допомоги;*
- ✓ *операційний аналітик:* маючи знання у сфері інженерії або інформатики, використання програмного забезпечення та методів аналізу даних для пошуку проблем і можливостей, колишні комбатанти можуть запропонувати кращий розподіл ресурсів, розвиток логістики тощо;
- ✓ *менеджери з продажу:* цінними є комунікативні навички співпраці з членами команди, а також іншими відділами організації;
- ✓ *консультант з психічного здоров'я або психолог:* відіграють невід'ємну роль у житті своїх пацієнтів, тісно співпрацюючи з ветеранами та їх сім'ями, щоб допомогти в вирішенні проблем, пов'язаних із пристосуванням до цивільного життя. Завдяки своєму досвіду ветерани часто звертаються до емпатійних консультантів і психологів, особливо коли працюють з іншими військовослужбовцями;
- ✓ *логісти:* маючи досвід координації переміщення припасів та особового складу, колишні комбатанти можуть бути долучені до контролю закупівель, транспортування та складування. Вони також використовують програмні системи для виявлення неефективності в ланцюжку поставок і рекомендують стратегії, які є ефективними як за витратами, так і за часом.

Оскільки реальні проблеми реінтеграції складні, може знадобитися щонайменше десять років, щоб отримати результати, і навіть тоді, можливо, лише 50–60% цільової групи зможуть досягти позитивних змін⁹⁰. Реінтеграція колишніх комбатантів передбачає залучення центрів професійної підготовки та зайнятості, постачальників послуг з психічного здоров'я. Без альтернатив заробітку та ефективної реінтеграції колишні комбатанти, залишаються вразливими до повторного повернення до збройних сил. Соціально-економічна реінтеграція колишніх комбатантів значною мірою залежить від нової роботи, для якої може знадобитися певна перекваліфікація, оскільки у післявоєнній розбудові їх навички можуть стати «застарілими».

⁹⁰ Див.: Specht I. Jobs for rebels and soldiers, https://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_PUBL_9221138100_EN/lang-en/index.htm.

IV.

СТРАТЕГІЇ РЕАГУВАННЯ: ДІЇ, СПРЯМОВАНІ НА ПОДОЛАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

Державна допомога

Ключову роль у наданні негайної допомоги відіграють:

- ✓ урядові органи;
- ✓ місцеві партнери;
- ✓ приватний сектор;
- ✓ церкви;
- ✓ місцеве громадянське суспільство;
- ✓ громадські організації;
- ✓ окремі особи;
- ✓ міжнародні гуманітарні організації.

Головна відповідальність за надання допомоги населенню, постраждалому від гуманітарної кризи, покладається на Уряд, який контролює як постраждалу територію, так і територію, вільну від бойових дій. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій разом із профільними міністерствами та відповідними відомствами за підтримки гуманітарних партнерів відповідає за сприяння координації національних зусиль з надання допомоги.

Місцева влада, зокрема в західних областях, які приймають людей із постраждалих територій, разом із національними та міжнародними гуманітарними партнерами відстежує переміщення людей та намагається влаштувати та надати гуманітарну підтримку новоприбулим.

З метою ефективного надання постраждалим громадянам допомоги та оперативного координування волонтерських ініціатив, міжнародної гуманітарної допомоги та фінансування зі спеціально створеного Нацбанком рахунку для пожертв на гуманітарні потреби Президентом України створено Координаційний штаб з гуманітарних та соціальних питань, який допомагає громадянам у подоланні складних життєвих обставин у зв'язку зі збройною агресією Росії¹.

Координаційний штаб працює за трьома напрямками:

- ✓ гуманітарна допомога від урядів іноземних держав і міжнародних організацій;
- ✓ допомога від великого бізнесу військовим адміністраціям і громадам;
- ✓ допомога від органів влади військовим адміністраціям і громадам.

¹ Президент утворив Координаційний штаб з гуманітарних та соціальних питань, <https://www.president.gov.ua/news/prezident-utvoriv-koordinacijnij-shtab-z-gumanitarnih-ta-soc-73289>.

Основні заходи, здійснювані Верховною Радою та Урядом України, спрямовані на швидке подолання гуманітарної кризи

Захід	Зміст	Документ
Підтримка бізнесу та робочих місць		
Програма релокації підприємств та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб² Реалізується із середини березня 2022р.	Передбачає державну допомогу в підборі площ для розміщення виробництва; перевезенні й розселенні персоналу; доборі працівників у місцях дислокації після переїзду. Для того, аби всі учасники процесу релокації могли вільно контактувати один з одним, створено платформу цифрової взаємодії на базі системи «Прозорро.Продажі» та одного з акредитованих у системі майданчиків E-Tender. До програми може долучитися будь-яке підприємство, здійснивши повну або часткову релокацію своїх потужностей. Програма поширюється на регіони, що постраждали від бойових дій. Підприємство отримує пакет державної підтримки, що включає в себе наступні опції: ✓ підбір місця розташування для потужностей підприємства; ✓ допомога з перевезенням на нову локацію; ✓ сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; ✓ підтримка у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту. Взяти участь у програмі можна за допомогою порталу Дія. Переміщення підприємств із областей, де ведуться бойові дії, забезпечить не лише збереження існуючих робочих місць, а й відкриття нових вакансій у бізнесах, що вже діють. Переміщення підприємств здійснюється трьома способами: ✓ самостійно; ✓ силами АТ «Укрзалізниця»; ✓ силами АТ «Укрпошта». Переміщення підприємств з зони ведення бойових дій або ризикових зон відбувається в такі області: За даними Мінекономіки, 178 бізнесів завершили релокацію із зон бойових дій, з них 67 відновили роботу на нових місцях. ✓ Закарпатська ✓ Івано-Франківська ✓ Львівська	Постанова КМУ «Про особливості роботи акціонерного товариства «Укрпошта» в умовах воєнного стану» №305 від 17 березня 2022р., яка передбачає безоплатне перевезення майна підприємств, установ та організацій згідно з переліком, що його формує Міністерство економіки й передає до Міністерства інфраструктури Розпорядження КМУ «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення в разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з території, де тривають бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» №246 від 25 березня 2022р., яким затверджено план таких заходів. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про оренду державного та комунального майна»» від 1 квітня 2022р. встановлює особливий порядок та умови оренди державного майна на час воєнного стану й наділяє Уряд відповідними повноваженнями, як-от щодо запровадження пільг для орендарів

² Міністерство економіки України, <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>.

Захід	Зміст	Документ
	✓ Тернопільська ✓ Хмельницька ✓ Чернівецька ✓ Вінницька ✓ Волинська ✓ Рівненська Державна служба зайнятості надає підприємствам допомогу з кадрових питань, здійснює добір працівників; забезпечує за потреби необхідний консультаційний супровід підприємств. Ідеться про оплату праці, звільнення, переведення, оголошення простою, облік робочого часу працівників, організацію ведення робіт, створення безпечних та здорових умов праці, надання адміністративних послуг тощо.	
Підтримка створення робочих місць	Порядок визначає умови, механізм виплати та порядок використання коштів для надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з числа внутрішньо переміщених осіб унаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету. Поширюється на роботодавців, які працевлаштували внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану в Україні. Компенсація витрат (6 500 грн.) надається будь-якому роботодавцю, крім роботодавців, які є бюджетними установами, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, за кожну працевлаштовану особу на умовах строкового або безстрокового трудового договору (контракту), гіг-контракту, зокрема за сумісництвом. Для отримання коштів, підприємство має укласти трудовий контракт із внутрішньо переміщеною особою та реєструвати ці дані до «Дія» або надати заяву до Державної служби зайнятості. Внесені зміни до законодавства щодо підтримки бізнесу: знижені податки, запроваджені доступні кредити, проведена масштабна дерегуляція (декларативна система роботи та відсутність перевірок).	Постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» №331 від 20 березня 2022р.

Захід	Зміст	Документ
Програма безповоротної грантової підтримки малого та середнього бізнесу	«Робота – держпрограми грантового фінансування нових бізнесів. Об'єм – 16 млрд. грн. Мікрогранти до 250 тис. грн. для тих, хто хоче запустити новий бізнес. Учасником цієї програми може стати будь-який українець, який не працює на інших підприємствах і не веде іншого бізнесу. Бюджет програми на рік – 5 млрд. грн. Безповоротні гранти для аграрної сфери: ✓ часткова компенсація вартості створення теплиць. Розмір гранту становитиме від 5 до 7 млн. грн. Очікувана кількість грантів – 3 000 на рік. Загальний бюджет програми – 7 млрд. грн. Учасниками програми можуть стати приватні підприємці, аграрні компанії та фермерські господарства, які мають у власності або в оренді землю на строк не менше 25 років; ✓ часткова компенсація вартості підтримки садівництва, ягідництва та виноградарства. Сума від 300 до 400 тис. грн. на 1 га садів. Очікувану кількість грантів рахують за площею насаджень. Наразі йдеться про гранти для висадки 10 тис. га нових садів. Загальний бюджет програми – 4 млрд. грн.	За повідомленням Прем'єр-міністра України під час засідання Уряду 21 червня 2022р. ³
Спрощення отримання статусу безробітного	Визначається перелік видів забезпечення, соціальних послуг, компенсацій та допомоги у сферах зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, а також особливості їх надання. <i>Новий закон дійсно спростив процедуру оформлення статусу безробітного та виплат. Зокрема, українці на час воєнного стану матимуть змогу стати на облік у телефонному режимі або онлайн.</i> Цей закон передбачає, що внутрішньо переміщені особи та особи, які знаходяться на території бойових дій, які втратили необхідні документи (трудова книжка, документ про освіту тощо), теж можуть оформити статус безробітного. Підставою оформлення та розрахунку суми виплат у цьому разі є інформація з реєстрів та баз даних органів виконавчої влади.	

³ Денис Шмигаль: Держава надасть українцям безповоротні гранти до 250 тис. грн. на новий бізнес в межах нової програми «Робота». – Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-derzhava-nadast-ukrayincyam-bezpovorotni-granti-do-250-tis-grn-na-novij-biznes-v-mezhah-novoyi-programi-yerobota>.

Захід	Зміст	Документ
	Українцям, які не мали можливості звільнитись і забрати свою трудову книжку, надали право припинити трудові відносини дистанційно – подавши заяву на ім'я роботодавця до центру зайнятості. Надалі вони можуть також отримати статус безробітного та оформити допомогу. <i>Важливим є те, що під час дії воєнного стану для безробітних, які перебувають на тимчасово окупованій території, виплата може здійснюватися без особистого відвідування центру зайнятості.</i> Допомога по безробіттю призначається з першого дня надання статусу безробітного. Для стимулювання самозайнятості населення, підприємницької ініціативи центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, забезпечує надання безоплатних індивідуальних і групових консультацій з питань організації та провадження підприємницької діяльності із залученням на громадських засадах працівників органів державної влади в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері зайнятості населення та трудової міграції.	Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» від 21 квітня 2022р.
Спрощення умов ведення бізнесу	Тимчасова сплата єдиного податку за ставкою 2% з «воєнними» особливостями, (можливість переходу на податкову систему зі сплатою 2% від обороту фактично дозволяло всьому бізнесу працювати за схемою ФОПів), зупинення перевірок, скасування податків на імпорт, відстрочення з податків на зарплати для низки платників тощо. Звільнення від оподаткування бензину та дизелю⁴, на якийсь час скасовано імпортні податки, скасовано податки на нерухомість та землю в областях, де відбуваються військові дії⁵. Зупинено штрафи та припинено всі перевірки. Запущено програму нульового кредитування під портфельні гарантії.	Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022р. Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 3 березня 2022р.

⁴ Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 3 березня 2022р. Розмір акцизу та ПДВ на пальне на час воєнного стану відрізняється від мирного часу.

⁵ Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану» від 24 березня 2022р.

Захід	Зміст	Документ
		Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період воєнного стану» від 24 березня 2022р.
Соціальна підтримка		
Допомога ВПО на проживання	Отримувати допомогу на проживання з 1 травня 2022р. можуть наступні категорії ВПО: ✓ ВПО, які перемістилися з територій, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій; ✓ ВПО, які перемістилися з територій, що перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні); ✓ ВПО, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження. У випадку пошкодження житла потрібно подати заявку на відшкодування відповідних витрат, зокрема через Єдиний державний веб-портал електронних послуг. Таким чином ВПО, які повернулись на постійне місце проживання, але мають зруйноване житло, продовжать отримувати допомогу на проживання. Продовжено подачу заяви на надання допомоги до 30 квітня 2022р. (При зверненні до 30 квітня 2022р. допомога надається, починаючи з березня 2022р.).	Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам затверджено Постановою КМУ №332 від 20 березня 2022р. Зміни до Порядку надання гуманітарної допомоги та до Порядку надання допомоги на проживання ВПО від 9 квітня 2022р.
Програма підтримки ВПО	Три основні напрями, які охоплює ця програма – гроші, робота, житло. Гроші – щомісячна виплата 2 000 грн. тим, хто виїхав з районів активних бойових дій, 3 000 грн. – людям з інвалідністю та дітям. (Така підтримка коштуватиме бюджету 13 млрд. грн. щомісяця) Робота – виплата роботодавцю 6 500 грн. за кожного працевлаштованого вимушеного переселенця. За умови працевлаштування третини ВПО, цей напрям підтримки коштуватиме 13 млрд. грн. на місяць. Обсяг виплат за цією програмою становив 22 млрд. грн., тоді як загальне число зареєстрованих – близько 5 млн. осіб, що вимагає виплати 32,5 млрд. грн.	За повідомленням Прем'єр-міністра України під час засідання Уряду 21 березня⁶

⁶ Денис Шмигаль: Уряд запускає комплексну програму підтримки переселенців, <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-shmigal-uryad-zapuskaye-kompleksnu-programu-pidtrimki-pereselenciv>.

Захід	Зміст	Документ
	Житло — компенсація витрат на оплату комунальних послуг тим, хто прихистив переселенця, розмір компенсації 450 грн. на кожного. (Протягом квітня на виплату допомоги внутрішньо переміщеним особам на проживання держава витратила 5,2 млрд.). Компенсація витрат на оплату комунальних послуг коштуватиме 2 млрд. грн. щомісячно.	
Виплата ВПО додаткової грошової допомоги за рахунок коштів Управління Верховного комісара ООН у справах біженців	Сума допомоги — 2 220 грн. на кожного члена сім'ї на місяць. Виплата допомоги здійснюється щомісяця протягом не менше ніж трьох місяців шляхом зарахування коштів на банківський рахунок особи.	Постанова КМУ «Про реалізацію спільного з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців проекту щодо додаткових заходів із соціального підтримки ВПО» №445 від 15 квітня 2022р.
Отримання додаткових державних коштів найбільш вразливих груп за рахунок Всесвітньої продовольчої програми ООН	Виплата додаткової грошової допомоги вразливим домогосподарствам буде здійснюватися за три місяці в розмірі 2220 грн. на кожного члена домогосподарства на місяць, але не більше, ніж для трьох осіб. Для отримання допомоги Мінсоцполітики формує і передає Всесвітній продовольчій програмі ООН перелік ВПО взаємоузгоджених вразливих категорій, відомості про яких включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб (за черговістю дати включення відповідної інформації про таких осіб до Єдиної бази даних). У рамках програми планується охопити додатково до державних програм підтримкою близько 500 тис. осіб. Станом на 5 травня 2022р. завдяки співпраці з агентствами ООН та іншими міжнародними організаціями реалізуються програми грошових виплат, які надаються людям додатково до державних допомог, на загальну суму 9,6 млрд. грн. За рахунок цих коштів понад 2 млн. осіб, постраждалих від війни, з найбільш вразливих категорій отримують виплати в розмірі від 2 200 до 2 500 грн. на місяць строком від 1 до 3 місяців.	Постанова КМУ «Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки ВПО» №446 від 15 квітня 2022р. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством соціальної політики України та Всесвітньою продовольчою програмою⁷

⁷ 500 тис. українців отримують додаткові виплати завдяки співпраці Мінсоцполітики з Всесвітньою продовольчою програмою ООН. — Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/news/500-tisyach-ukrayinciv-otrimayut-dodatkovyi-viplati-zavdyaki-spiivpraci-minsocpolitiki-z-vsesvitnoyu-prodovolchoyu-programoyu-onn>, <https://www.msp.gov.ua/news/21793.html>.

Захід	Зміст	Документ
Адаптація соціальної допомоги до умов воєнного стану	1) Строк виплати державних соціальних допомог, які були призначені раніше, продовжено на період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування і виплачується за повний місяць без звернення особи; 2) у разі, коли отримувачами державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю пропущений строк перегляду допомоги, виплата таких видів допомоги не зупиняється на період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування; 3) змінено порядок та розміри призначення компенсацій на проживання для ВПО, розширено коло суб'єктів, які наділені повноваженнями взяття на облік таких осіб; 4) підвищені норми пенсійного забезпечення, які передбачені для військовослужбовців з числа учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих військовослужбовців; 5) розширено функціонал програмного комплексу «Соціальна громада».	Постанова КМУ «Деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» №214 від 7 березня 2022р.
Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні	Порядок визначає механізм надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні за рахунок коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті на поточний рахунок Мінсоцполітики, від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки. Кошти спрямовуються на: грошову допомогу цивільному населенню – разову виплату готівкових коштів особам, які проживають у деокупованих населених пунктах, не мають і не мали статусу внутрішньо переміщених осіб (не зареєстровані та не були зареєстровані як внутрішньо переміщені особи відповідно). Особам, можуть надаватися інші види підтримки, зокрема у вигляді грошових виплат, шляхом: 1) надання допомоги міжнародними організаціями відповідно до визначених та закріплених домовленостей стосовно реалізації програм між центральним органом виконавчої влади, уповноваженим на формування та реалізацію державної політики у відповідній сфері, та відповідною міжнародною організацією;	Постановою КМУ «Питання надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні» №220 від 7 березня 2022р. затверджено «Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні»

Захід	Зміст	Документ
	2) встановлення виконавчими органами сільських, селищних, міських рад за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових гарантій щодо соціального захисту населення відповідно до ст.34 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні».	
Доставка продуктів харчування в міста, де здійснюються бойові дії	Міжвідомча робоча група щодо забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання та санітарно-гігієнічними товарами в умовах воєнного стану. Завдання Міжвідомчої групи – цілодобово опрацьовувати всі проблемні питання, які виникають під час забезпечення людей продуктами наборами, зокрема, здійснювати відновлення логістичних ланцюгів, пошук можливостей безпечної доставки наборів, систематизувати та координувати дії усіх органів влади.	Рішення КМУ про утворення під керівництвом Міністерства економіки Міжвідомчої робочої групи з питань забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання та санітарно-гігієнічними товарами в умовах воєнного стану ⁸
Нарахування пенсій та соціальних виплат	На випадок збоїв у роботі тієї чи іншої банківської установи, а також для переміщених осіб, які отримують пенсію через поштового оператора та змінили місце проживання, вироблені альтернативні способи отримання соціальних виплат та пенсій. Для призначення пенсії можна звернутися до обраного сервісного центру будь-якого головного управління Пенсійного фонду, де фактично перебуває особа. Для осіб, які проживають у населених пунктах, які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), нарахування і виплата всіх належних соціальних виплат (пенсій, соціальних допомог, пільг та субсидій тощо) продовжуються в повному обсязі.	Постанови КМУ від 2022р.: «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» №162 від 26 лютого; «Деякі питання надання державної соціальної допомоги та пільг на період введення воєнного стану» №214 від 7 березня; «Про особливості нарахування та виплати грошових допомог, пільг та житлових субсидій на період дії воєнного стану» №215 від 7 березня

⁸ Уряд утворив Міжвідомчу групу з питань забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання та санітарно-гігієнічними товарами в умовах воєнного стану. – Урядовий портал, https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-utvoriv-mizhvidomchu-grupu-z-pitan-zabezpechennya-naselennya-prodovolchimi-tovarami-trivalogo-zberigannya-ta-sanitarno-gigiyenichnimi-tovarami-v-umovah-voyennogo-stanu?fbclid=IwARIRJvj5NWj_9_4WKA7_jRFLXKKODKtQOGZm5QJ4_9nrGj-jAvTGTWyuNaA.

Захід	Зміст	Документ
Виплата пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану для осіб 18-23 років	Пенсія призначається, а раніше призначена – продовжується без надання довідки закладу освіти на підставі даних про навчання за денною формою у 2022 році, отриманих ПФУ з Єдиної державної електронної бази з питань освіти.	Постанова КМУ «Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану» №377 від 1 квітня 2022р.
Спрощення процедури перетину державного кордону в умовах воєнного стану для осіб із складових сил оборони та сил безпеки, для виїзду для лікування за кордон	Для українців змінили правила перетину державного кордону. Зміни застосовуються з 24 лютого і стосуються перетинання кордону дітьми. Так, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, зможуть виїхати закордон із супроводжуючими за спрощеною процедурою під час воєнного стану. З метою здійснення заходів правового режиму воєнного стану обмежено виїзд з України громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років. Однак, така заборона не є абсолютною.	Постанова КМУ «Про внесення зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України» №166 від 28 лютого 2022р. Зміни до Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених Постановою КМУ №57 від 27 січня 1995р.
Допомога з лікування	Налагодження співпраці із закладами охорони здоров'я іноземних держав, у яких лікуватимуться особи із складових сил оборони та сил безпеки, постраждали у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України.	Постанова КМУ «Про забезпечення організації направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон» №411 від 5 квітня 2022р.
Перелік територій у районах бойових дій та окупації, на підставі якого внутрішньо переміщені особи, зареєстровані у цих громадах, гарантовано отримають грошову допомогу від держави	Станом на 12 травня 2022р. в оновлений перелік територіальних громад, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), додалися одна громада в Миколаївській та три в Дніпропетровській областях. Загалом до переліку ввійшли 7 областей. Це територіальні громади Дніпропетровської (6 громад), Донецької (66 громад), Запорізької (61 громада), Луганської (37 громад), Миколаївської (21 громада), Харківської (51 громада) та Херсонської (49 громад) областей ⁹ .	Перелік територій у районах бойових дій та окупації, на підставі якого внутрішньо переміщені особи, зареєстровані у цих громадах, гарантовано отримають грошову допомогу від держави ¹⁰

⁹ Оновлено актуальний перелік громад у зонах бойових дій, на TOT та тих, що в оточенні. – Мінреінтеграції, <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintegraciyi-onovleno-aktualnij-perelik-gromad-u-zonah-bojovih-dij-na-tot-ta-tih-shcho-v-otochenni>.

¹⁰ Там само.

Захід	Зміст	Документ
	Перелік формується за погодженням Міністерства оборони на підставі пропозицій відповідних обласних та Київської міської військових адміністрацій, до нього потрапляють населені пункти на тимчасово окупованих територіях, територіях, що знаходяться в оточенні (блокуванні), та територіях, на яких ведуться активні бойові дії. Цей перелік не є фіксованим, він регулярно оновлюється. Спираються на три ключові критерії щодо визначення територій. Це: ✓ території, що є тимчасово окупованими; території, що знаходяться в оточенні (блокуванні); території, на яких ведуться активні бойові дії.	
Адміністративні послуги		
Відновлення втрачених документів або відсутність доступу до документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи спеціальний статус	«ЄДокумент» – Документ, що посвідчує особу в період дії воєнного стану. Водночас для частини «нецифрових» жителів України та тих громадян, які не мали біометричних документів, ця проблема може бути й далі дуже актуальною.	Постанова КМУ «Деякі питання застосування ЄДокумента в період дії воєнного стану» №248 від 10 березня 2022р.
Послуги та реєстрації бізнесу та нерухомості	1) Реєстраційні дії можуть вчиняти реєстратори Мін'юсту та інші визначені ним державні реєстратори, включені до відповідного Переліку. Перелік може передбачати обмеження (умови) проведення реєстраційних дій; 2) повна екстериторіальність, незалежно від місцезнаходження ФОП, юридичних осіб, громадських об'єднань, майна, якщо не передбачено обмежень (умов); 3) реєстрація проводиться невідкладно; 4) може проводитися на підставі надісланих документів в електронній формі або електронних копій документів в паперовій формі (у разі їх підписання КЕП заявника); 5) адміністративний збір не справляється за державну реєстрацію благодійних організацій, громадських об'єднань, предметом діяльності яких є надання допомоги ЗСУ тощо;	Постанова КМУ «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо діяльності нотаріусів та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» №480 від 19 квітня 2022р.

Захід	Зміст	Документ
	6) сплата адміністративного збору може підтверджуватися електронною копією (у тому числі скрін-копією) відповідного платіжного документа; 7) не потрібно нотаріального засвідчувати справжність підпису на документі, якщо такий підпис виконано у присутності державного реєстратора, посадової особи із встановленням особи підписанта на підставі документа, що посвідчує особу, якщо не передбачено обмежень; 8) не застосовуються вимоги щодо обов'язкового використання для державної реєстрації відомостей реєстрів, інформаційних систем, у разі тимчасової відсутності доступу таких реєстрів; 9) не здійснюється державна реєстрація створення громадських формувань, крім громадських об'єднань; 10) посвідчення довіреностей та заповітів, засвідчення справжності підпису на документах здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів; 11) на час дії воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини зупиняється; 12) довіреності (крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, управління і розпорядження корпоративними правами) та заповіти військовослужбовців ЗСУ, інших військових формувань можуть посвідчуватися командиром цих формувань.	
Реєстрація транспортних засобів	До 15 березня послуги були зупинені. З 15 березня почало відновлюватися надання окремих послуг в окремих сервісних центрах МВС, зокрема поступово відновилися послуги щодо: ✓ реєстрації нового транспортного засобу, придбаного в автосалоні; ✓ реєстрації транспортних засобів, ввезених з-за кордону; ✓ отримання дублікату свідоцтва про державну реєстрацію транспортного засобу. Були зміни й у порядку ввезення транспортних засобів із-за кордону. З дня припинення або скасування воєнного стану суб'єкти господарювання протягом 90 днів зобов'язані внести до реєстру інформацію: про надходження, передачу, реалізацію транспортних засобів, у тому числі щодо укладення договорів купівлі-продажу; про продаж транспортних засобів.	Постанови КМУ «Про внесення змін до пункту 16 Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів» №273 від 13 березня 2022р.;

Захід	Зміст	Документ
	Щодо посвідчень водія: ✓ посвідчення водія, термін дії яких закінчився в період воєнного стану, продовжують діяти на території України; ✓ право на керування транспортними засобами категорій С, С1 надається особам, які мають посвідчення водія категорії В (на період воєнного стану). Також стали доступними такі послуги: ✓ обмін посвідчення водія та отримання його в разі заміни, втрати або викрадення (зокрема, хто має право виїзду за межі України, залучається до оборони), у тому числі без медичної довідки; складення іспиту на категорії С і СЕ (в першу чергу, для громадян, які мобілізуються до ЗСУ, залучаються до служби в теробороні та правоохоронних органах).	«Про навчання водіїв та державну реєстрацію транспортних засобів у період дії воєнного стану в Україні» №584 від 10 травня 2022р.

Деякі проблеми, що потребують вирішення

Протягом перших днів та місяців війни українська влада продемонструвала надзвичайно ефективну роботу в умовах кризи, здатність до оперативного рішення нагальних проблем в надзвичайних умовах збройної агресії. Це стосується не лише оборонної та зовнішньої сфер, але й всього спектру забезпечення життєдіяльності країни в умовах війни. Водночас, об'єктивно зумовлена швидкість ухвалення рішень в обхід стандартних процедур створює певні ризики неочікуваних короткострокових наслідків і негативного середньострокового та довгострокового впливу на перебіг конфлікту та процеси повоєнного відновлення.

Випробування для економіки

Для української економіки затяжна війна може стати критичним випробуванням. Багатьом підприємствам не вдається перезапуститись у війну, розірвано логістичні ланцюжки, знищено частину інфраструктури, наростає інфляція. Через війну джерел наповнення бюджету стає дедалі менше, тоді як витрати на війну постійно збільшуються. Дефіцит покривається за рахунок зовнішніх впливів, але чим довше продовжуватиметься війна, тим сильніше доведеться утискати «непрофільні» витрати,

в т.ч. соціальні. Міжнародна допомога спрямовується переважно на озброєння, утримання армії, величезний інформаційний блок, соціальні виплати і зарплати бюджетникам, а також на покриття кредитних відсотків.

Проблеми реєстрації ВПО

Переселенці, які одразу звернулися до громад для реєстрації, мають пройти реєстрацію повторно, щоб їх дані внесли до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб і щоб вони могли отримувати державну соціальну допомогу. Це може стати викликом для громад і потребує додаткової комунікації. Може бути потреба у роз'ясненні, для чого здійснюється реєстрація та яку соціальну підтримку отримують зареєстровані ВПО.

Право на отримання статусу ВПО надається особам, змушеним покинути своє постійне місце проживання у зв'язку з воєнними діями, тобто, які перемістились з регіонів, де ведуться активні бойові дії. Перелік цих регіонів визначений Урядом (Розпорядження КМУ №204 від 6 березня 2022р. – для «Підтримки: Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська області, м.Київ, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області»).

Для отримання статусу ВПО потрібно стати на відповідний облік та отримати довідку ВПО. Статус ВПО також надають особам, які переміщаються в межах «небезпечних» областей, визначених розпорядженням КМУ №204. Вважаємо це правильним підходом, адже вимушене переміщення особи з постійного місця проживання в іншу територіальну громаду навіть в межах однієї області, дійсно має надавати право на всебічну підтримку держави.

Збільшення чисельності ВПО у випадку затяжного військового конфлікту

Якщо війна триватиме, то назріє дуже велика проблема із розселенням та забезпеченням вимушених переселенців. Подальше збільшення ВПО — це велике навантаження на бюджет країни за непрацюючої економіки та промисловості.

Обмеженість фінансової спроможності держави для підтримки ВПО

Грошей, що було виділено державним бюджетом України на підтримку населення не вистачає.

- ✓ Щомісячна виплата 2 тис. грн., тим хто виїхав з районів активних бойових дій, 3 000 грн. — людям з інвалідністю та дітям коштуватиме бюджету **13 млрд. грн.** щомісяця.
- ✓ За умови працевлаштування третини ВПО, підтримка виплат роботодавцю компенсацію у 6500 грн. за кожного працевлаштованого вимушеного переселенця коштуватиме **13 млрд. грн.** на місяць. Обсяг виплат за цією програмою становив 22 млрд. грн., тоді як загальна кількість зареєстрованих — близько 5 млн. осіб, що вимагає виплати 32,5 млрд. грн.
- ✓ Компенсація витрат на оплату комунальних послуг коштуватиме **2 млрд. грн.** щомісячно.

Таким чином, якщо всі родини реєструватимуться як ВПО, потреба у видатках держбюджету становитиме **близько 28 млрд. грн.** на місяць. Проте особисті резерви та можливості бюджетної підтримки поступово вичерпуватимуться, тому надзвичайно важливо сприяти самозабезпеченню переміщених осіб і водночас відновлювати економіку.

Скорочення кількості вакансій та розірвання логістичних ланцюгів

Обмеження фінансової спроможності держави впливають на можливості продовжувати виплачувати одноразову допомогу застрахованим особам у розмірі 6500 грн. у зв'язку із втратою частини заробітної плати (доходу), роботи (господарська діяльність), яка була тимчасово припинена внаслідок військових дій під час військового стану¹¹. Допомога мала надаватись у рамках Програми «Електронна підтримка», затвердженій Постановою Кабінету Міністрів «Деякі питання сприяння у рамках Програми «Електронна підтримка» №1272 від 9 грудня 2021 року. Але не всі українці, які мають право на допомогу від держави у розмірі

¹¹ Регіони, в яких здійснюються виплати: Чернігівська, Сумська, Харківська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька, Донецька, Луганська, Житомирська, Одеська, Волинська, Київська області та Київ.

6 500 грн., отримали свої виплати. Це пов'язано з тим, що Міністерство економіки перерахувало не в повному обсязі кошти, які необхідні для надання допомоги¹². Тому програму «єПідтримка» з квітня було кардинально змінено. Допомогу в розмірі 6 500 грн. зможуть отримувати роботодавці, які погодяться працевлаштувати переселенців.

Окрім того замість фінансових виплат прийнято рішення стимулювати українців **шукати нову роботу самостійно**. Проблема в тому, що, за оцінками кадрових порталів, кількість вакансій скоротилася в 10 разів¹³. Навіть у відносно спокійних регіонах, куди не дійшли активні бойові дії, бізнес не ризикує брати на себе зобов'язання та наймати нових працівників. Щоб стимулювати українців відкривати робочі місця, а вимушених переселенців у відносно безпечних регіонах — шукати роботу, замість того, щоб давати гроші українцям, їх платитимуть роботодавцям. Це має стати додатковим стимулом оформлятися в якості переселенця.

Скорочення розміру максимальної виплати з безробіття

Фінансові проблеми вплинули на скорочення максимального розміру допомоги з безробіття, що впливатиме на погіршення матеріального становища громадян, що опинились без роботи. Зараз максимальний розмір допомоги з безробіття не може перевищувати 150% мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року. Також, якщо безробітний виїхав за кордон більше ніж на 30 днів, то виплата допомоги припиняється¹⁴. Ці нововведення будуть діяти під час воєнного стану та ще 180 днів після його скасування або припинення.

Скорочення соціальних стандартів

Уряду досі вдавалося виконувати весь пакет соціальних гарантій бюджету, при тому, що щомісячний дефіцит фінансів становить приблизно \$5 млрд.¹⁵ і великим тягарем є зарплати військовим. Уряд

¹² Не получил 6500 грн. от банка! Прошло уже 16 дней с момента подачи заявки!, <https://minfin.com.ua/company/privatbank/review/279087>.

¹³ Див. розділ III цієї доповіді.

¹⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану» від 21 квітня 2022р.

¹⁵ Мінфін прогнозує дефіцит бюджету в 5-7 млрд. дол. на місяць, <https://www.unn.com.ua/uk/news/1972115-minfin-prognozuye-defitsit-byudzhetu-v-5-7-mlrd-dol-na-misyats>.

займався випуском та продажем військових облігацій, зовнішніми запозиченнями, додрукуванням грошової маси¹⁶. Проте ці методи до осені можуть вичерпатися. У випадку якщо війна триватиме понад 3-4 місяців, за словами міністра фінансів України, Уряду України доведеться вживати «болючі заходи» — скорочувати бюджетні витрати, зокрема зарплати, пенсії та соціальні виплати, а також підвищувати податки до довоєнного рівня¹⁷.

При цьому, зниження кількості робочих місць та значна чисельність «неповернень» можуть погіршити проблеми з пенсіями. Оскільки вже зараз третину робочих місць втрачено (отже, з них немає відрахувань ЄСВ), а 11,5 млн. пенсіонерів, яким потрібно платити, залишилися¹⁸.

Якщо ж Україна не зуміє домогтися ще й повернення 2 млн. дітей, які виїхали до Європи, то через 10-15 років країну взагалі чекатиме масштабна демографічна криза. Якщо ж війна продовжуватиметься і закрийється вже 7 млн. вакансій, як прогнозують у МОП¹⁹, ринок праці зменшиться майже наполовину. Це означатиме, що рівень надходжень до бюджету стане настільки низьким, що держава перестане справлятися із соціальними зобов'язаннями: виплачувати зарплати бюджетникам, соціальну допомогу, субсидії, пенсії. Водночас витрати на війну й надалі продовжуватимуться, що ще більше посилить бюджетну кризу.

Складна ситуація з пенсійними та іншими соціальними виплатами на окупованих територіях

Виплати жителям окупованих або блокованих територій здійснюватимуться через «Укрпошту»²⁰. При цьому працюватиме «Укрпошта» лише там, де немає загроз для співробітників та клієнтів. Хоча урядова постанова передбачає відміну виплат на картки людям, які проживають на

¹⁶ It will be hard for Ukraine's economy to sustain a long war. — The Economist, May 14th 2022, <https://www.economist.com/europe/it-will-be-hard-for-ukraines-economy-to-sustain-a-long-war/21809222?fbclid=IwAR1B5EtAcALi0wEAVbxbzHESvLGdJTv-z1zjWd2O0fro9ZZI98PcezLV>.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf.

²⁰ Уряд унормував виплату пенсій та інших соцвиплат на ТОТ і територіях, де тривають бойові дії. — Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-unormuvav-viplatu-pensij-ta-inshih-socviplat-na-tot-i-teritoriyah-de-trivayut-bojovi-diyi>.

окупованих територіях. Громадяни України, які мешкають на захоплених територіях, як і раніше, зможуть отримувати пенсії на картки. Якщо на картці не було руху коштів, і «Укрпошта» не змогла пенсію донести «руками», всі ці гроші зберігаються і будуть виплачені, як тільки людина звернеться і зможе вибратися з окупації.

Підтримка міжнародних організацій

Урядом ухвалено розроблене Міністерством соціальної політики рішення, яке забезпечує можливість поширити додаткові виплати від міжнародних організацій на мешканців територій, які тимчасово окуповані, деокуповані або знаходяться в зоні активних бойових дій²¹. Передбачається можливість надання підтримки у вигляді грошових виплат, шляхом надання допомоги міжнародними організаціями²².

ФІНАНСОВА ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА З БОКУ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	
Організація	Допомога
ЄС	Лютий 2022р.: підписано меморандум із ЄС про виділення Україні €1,2 млрд. макрофінансової допомоги за умов виконання політичних умов програми МВФ по заходах структурної політики²³ 6 березня 2022р.: €500 млн. гуманітарної допомоги²⁴ 8 квітня 2022р.: Єврокомісія надала Україні грант у розмірі €120 млн. в рамках загального пакету надзвичайної фінансової допомоги Україні²⁵ 9 червня 2022р.: з огляду на зростання гуманітарних потреб населення України, що пов'язані з російським вторгненням, ЄС виділив ще €205 млн. для надання гуманітарної допомоги населенню країни²⁶

²¹ Постанова КМУ «Про підтримку окремих категорій населення, яке постраждало у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України» №457 від 16 квітня 2022р.

²² Міжнародна допомога. — Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-dopomoga>.

²³ Council adopts €1.2 billion assistance to Ukraine, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/21/council-adopts-1-2-billion-assistance-to-ukraine>.

²⁴ ЄС виділив 500 млн. євро для гуманітарної допомоги біженцям з України, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/6/7135344>.

²⁵ Єврокомісія надала Україні грант на 120 млн. євро, <https://finclub.net/ua/news/yevro-komisija-nadala-ukraini-hrant-na-120-mln-ievro.html#:~:text=Єврокомісія%20надала%20Україні%20грант%20обсягом,держави%20та%20посилення%20стійкості%20E2%80%8E>.

²⁶ Ukraine: EU announces additional €205 million in humanitarian aid as Commissioner Lenarčič visits Ukraine, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3549.

ФІНАНСОВА ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА З БОКУ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	
Організація	Допомога
ЄС	Реалізація грантових програм підтримки бізнесу у воєнний час. Зокрема, програму «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» ²⁷ фінансує ЄС та уряд Німеччини, реалізує німецька федеральна компанія Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. Цей механізм розроблено спільно з Міністерством цифрової трансформації України, Міністерством економіки України, Офісом з розвитку підприємництва та експорту України й національним проектом з розвитку підприємництва та експорту «Дія.Бізнес». У рамках цього проекту мікрогранти в еквіваленті по 125 тис. грн. (€4000) доступні з 13 травня 2022р. через портал «Дія». Пріоритет надають компаніям, які виробляють життєво необхідні товари та послуги для громадян України та ЗСУ
Фінансові установи ЄС	4 березня 2022р.: Європейський інвестиційний банк схвалив виділення екстреної допомоги Україні у розмірі €668 млн. ²⁸ 9 березня 2022р.: Європейський банк реконструкції та розвитку затвердив надання «пакета стійкості» у розмірі €2 млрд. для українців та країн, які приймають українських біженців ²⁹
ЄС	Регіональний план реагування на ситуацію з біженцями Виділено кошти із відомчого фонду ЄС у €3,4 млрд. ³⁰ на утримання українських переселенців. Гроші здобули Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, а також країни, де число переселенців перевищило один відсоток населення (сюди потрапила і Болгарія). Євросоюз надає Україні гуманітарну допомогу у розмірі €205 млн. Таким чином, загальне фінансування гуманітарної допомоги та сума нефінансової підтримки ЄС для України у зв'язку з війною зросли до більш ніж €700 млн., €13 млн. з цієї суми були спрямовані на проекти в сусідній Молдові. Гуманітарні партнери ЄС гарантують, що допомогу буде отримано найуразливішими категоріями населення, навіть у важкодоступних районах
МВФ	9 березня 2022р.: екстрене фінансування в обсязі до \$1,4 млрд. ³¹ ✓ Позика \$350 млн.

²⁷ Програма «EU4Business: конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП» підтримуватиме підприємців під час воєнного стану, <https://eu4business.org.ua/news/the-eu4business-sme-competitiveness-and-internationalisation-programme-will-support-ukrainian-smes>.

²⁸ Європейський інвестиційний банк схвалив пакет допомоги для України, <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/04/novyna/finansy/yevropejskyj-investytcijnyj-bank-sxvalyv-paket-dopomohy-ukrayiny>.

²⁹ EBRD unveils €2 billion resilience package in response to the war on Ukraine. – European Bank, <https://www.ebrd.com/news/2022/ebd-unveils-2-billion-resilience-package-in-response-to-the-war-on-ukraine-.html>.

³⁰ MEPs frontload 3.4 billion euro to address Ukrainian refugees' needs, <https://www.europarl.europa.eu/news/pt/press-room/20220401IPR26538/meps-frontload-3-4-billion-euro-to-address-ukrainian-refugees-needs>.

³¹ IMF approves \$1.4 bln in emergency funding for Ukraine, <https://www.reuters.com/world/europe/imf-approves-14-bln-emergency-funding-ukraine-2022-03-09>.

ФІНАНСОВА ТА ГУМАНІТАРНА ДОПОМОГА З БОКУ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	
Організація	Допомога
	✓ Позика \$140 млн. (фінансована Швецією й Нідерландами) ✓ Пожертвування \$134 млн. (фінансовано Великобританією, Данією та іншими країнами) ✓ Пожертвування \$100 млн. (фінансовано Японією)
Світовий банк	8 березня 2022р.: СБухвалив рішення про виділення Україні \$700 млн. в екстреному порядку³² під назвою «Фінансування на відновлення в умовах надзвичайної економічної ситуації в Україні» – або «ВІЛЬНА Україна» – на суму \$489 млн. Paket, затверджений Радою директорів, складається з додаткової позики в розмірі \$350 млн. і гарантій у розмірі \$139 млн., а також мобілізує грантове фінансування в розмірі \$134 млн. і паралельного фінансування в розмірі \$100 млн., в результаті чого загальна мобілізована підтримка становить \$723 млн. Швидка підтримка допоможе уряду надавати критично важливі послуги українським громадянам, зокрема заробітну плату працівникам лікарень, пенсії для людей похилого віку та соціальні програми для вразливих верств населення. 20 березня \$3 млрд.³³ 7 червня 2022р.: \$1,49 млрд. допомоги³⁴ додаткового фінансування, які передбачені на виплати зарплат державним і соціальним працівникам. Відтак загальну суму обіцяної підтримки збільшили до понад 4 млрд.³⁵ Останнє виділення коштів підтримується фінансовими гарантіями Великобританії, Нідерландів, Литви та Латвії, а також паралельним фінансуванням Італії та вкладками з нового багатостороннього донорського трастового фонду. Проект також співфінансується за рахунок внесків до нового багатостороннього донорського цільового фонду (МДЦФ) від кількох країн, включаючи Швейцарію. Загальний портфель проектів Світового банку в Україні підтримує покращення основних державних послуг у таких сферах, як водопостачання, каналізація, опалення, електроенергія, енергоефективність, дороги, соціальний захист, освіта та охорона здоров'я, а також розвиток приватного сектору.

³² Світовий банк мобілізує для України пакет екстреного фінансування у понад \$700 млн. США, <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/03/07/world-bank-mobilizes-an-emergency-financing-package-of-over-700-million-for-ukraine>.

³³ Світовий банк готує \$3 млрд. допомоги Україні, <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/03/07/world-bank-mobilizes-an-emergency-financing-package-of-over-700-million-for-ukraine>.

³⁴ Світовий банк оголошує про додаткову фінансову підтримку для України у розмірі \$1,49 млрд., <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/06/07/-world-bank-announces-additional-1-49-billion-financing-support-for-ukraine>.

Міжвідомчий Регіональний план реагування на ситуацію з біженцями для України (Regional Refugee Response Plan (RRP))

Регіональний план реагування на ситуацію з біженцями розроблений відповідно до Моделі координації роботи з біженцями (РКМ)³⁶, додатково деталізований на рівні країни. Цей план охоплює діяльність із березня по грудень 2022р. Планом передбачено багатопартнерську, багато-секторну стратегію реагування та фінансові потреби 142 партнерів, які надають підтримку урядам Угорщини, Молдови, Польщі, Румунії та Словаччини, а також інших країн, включаючи Білорусь, Болгарію та Чеську Республіку, в наданні послуг із захисту та термінової гуманітарної допомоги біженцям з України, громадянам третіх країн, включаючи тих, хто потребує міжнародного захисту та тих, хто хоче повернутися до своїх країн походження.

Тимчасовий захист для українців

4 березня держави-члени Європейського Союзу (ЄС) вперше активізували Директиву про тимчасовий захист (*Temporary Protection Directive, TPD*)³⁷. Мета механізму — не допустити перевантаження систем надання притулку, які не здатні швидко обробити сотні тисяч або мільйони заявок. Дія ДТЗ поширюється на всі держави Євросоюзу, крім Данії.

За новими правилами, українці, які рятуються від війни, автоматично після перетину кордону отримують тимчасовий захист. Після цього вони можуть їхати у ту країну ЄС, де їм буде зручніше знайти місце проживання. Крім можливості перебувати на території ЄС, тимчасовий захист надає низку інших прав людям з України, які втекли від війни. Зокрема, право на доступ до ринку праці та житла, соціальну та медичну допомогу, для дітей передбачено доступ до освіти.

Одночасно в ЄС було спрощено правила перетину кордону — в'їзд з України дозволили громадянам, які не мають біометричних закордонних

³⁵ Там само.

³⁶ Ukraine Situation Regional Refugee Response Plan, <https://reporting.unhcr.org/ukraine-situation-rrp-summary>.

³⁷ Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055&qid=1648223587338>.

паспортів, однак можуть підтвердити особу паспортом громадянина України або іншим документом.

Крім того, держави-члени ЄС мають надавати тимчасовий дозвіл або національний еквівалент громадянам третіх країн або особам без громадянства, які мають статус постійного проживання в Україні, які перебували в Україні до 24 лютого і не можуть повернутись додому. Багато держав-членів вже продемонстрували велику підтримку.

ДИРЕКТИВА ЄС ПРО ТИМЧАСОВИЙ ЗАХИСТ (TPD)

Створена після війни в Югославії, Директива TPD, розроблена під керівництвом ЄС, була призначена для використання у разі «масового або неминучого масового припливу» людей до держав ЄС. Це форма тимчасового захисту, спрямована на надання негайної допомоги шляхом надання великим групам людей статусу колективного захисту. Це означає, що люди матимуть статус захисту на строк до одного року (з можливістю продовження до 3 років), без розгляду індивідуальних клопотань про надання притулку, з правом доступу до житла та інших пільг (наприклад, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, вид на проживання). Директива також визначає критерії возз'єднання розділених сімей у випадку, якщо один або кілька родичів користуються тимчасовим захистом, а інші ні. Після возз'єднання всі члени сім'ї повинні отримати дозвіл на проживання у країні, що приймає.

Гуманітарна допомога надається на підтримку зусиль держав-членів, причому провідну роль відіграють країни, що приймають біженців. Хоча за величезної підтримки, що надаються країнами, що приймаються, національні можливості та послуги з прийому біженців стають все більш напруженими, що викликає занепокоєння щодо майбутнього забезпечення основних потреб. Самі ці країни також можуть незабаром зіткнутися з низкою соціальних та економічних наслідків через війну в Україні, що робить доступ до таких сфер, як освіта та соціально-економічна інтеграція, у довгостроковій перспективі найважливішими напрямками, тому на кшталт Глобального договору щодо біженців³⁸ (ГДБ), включаючи принцип поділу відповідальності, міжнародне співтовариство має посилити підтримку країн, що приймають біженців. Тим часом гуманітарні партнери продовжують зміцнювати скоординовані заходи у відповідь,

³⁸ Глобальний договір щодо біженців. Коротка довідка від агентства ООН у справах біженців, <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/09/Глобальний-договір-щодо-біженців.-Коротка-довідка-від-Агенства-ООН-у-справах-біженців..pdf>.

хоча можливість нарощування міжвідомчих заходів значною мірою залежить від наявності та своєчасного забезпечення потреб у ресурсах.

ЄС вжив заходів щодо надання тимчасового захисту людям, які виїхали з України, на один рік. Це дозволить координувати інформацію між державами-членами ЄС та *Frontex* (Агенції Євросоюзу з безпеки зовнішніх кордонів), забезпечити оперативну підтримку у разі потреби. Проти підтримки *Frontex* виступила Польща під час кризи з мігрантами у Білорусі³⁹. Польща оголосила про створення на своєму кордоні пунктів для забезпечення продовольством, медичної допомоги та інформації для потенційних біженців⁴⁰.

Гуманітарна допомога з боку ООН та інших міжнародних організацій

*Скоординований заклик ООН до надзвичайної допомоги*⁴¹

Надання допомоги у найважчих районах. Станом на 24 квітня міжвідомчі конвої під керівництвом ООН, які об'єднують партнерів ООН та неурядових організацій, доставили вантажі у п'яти випадках (двічі до Сум, по одному разу до Харкова, Сєвєродонецька та Чернігова, відповідно).

Надавати допомогу якомога ближче до людей. Партнери домагаються цього за допомогою різних заходів, починаючи з підтримки пекарень, щоб вони могли продовжувати виробництво хліба та закінчуючи доставкою життєво важливих медикаментів до лікарень.

Реагувати на переміщення та вразливість населення у всіх областях України, у тому числі за допомогою багатоцільових коштів. Кількість людей, охоплених багатоцільовою грошовою допомогою, збільшилася на 1400%: з трохи менше ніж 18,5 тис. осіб 31 березня до більш ніж 263 тис. осіб 23 квітня.

Забезпечити, щоб робота гуманітарної спільноти була принциповою, реалістичною та здійсненою, а також підходящою та доступною для всіх гендерних та вікових груп.

³⁹ European countries prepare for refugees from Ukraine. – Info Migrants, <https://www.infomigrants.net/en/post/38737/european-countries-prepare-for-refugees-from-ukraine>.

⁴⁰ Poland and other countries prepare to receive fleeing Ukrainians, <https://tvn24.pl/tvn24-news-in-english/central-european-countries-prepare-to-receive-ukrainian-refugees-5611643>.

⁴¹ Ukraine emergency, <https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html>.

Агенція	Сума	Зміст заходу
Управлінням ООН з координації гуманітарних справ (УКГС)⁴² Екстрене звернення Україна⁴³ УКГС у співпраці з гуманітарними партнерами на підтримку національного Уряду України. Він охоплює період у три місяці з березня по травень 2022 року і видається 1 березня 2022р.⁴⁴	\$1,1 млрд.	Гуманітарна спільнота підготувалася до ситуації, що складається, і швидко адаптується до неї на основі Межагентського плану дій у надзвичайних ситуаціях, оновленого на початку 2022р. до початку кризи. Унаслідок нового спалаху бойових дій відбулося різке зростання потреб і значне розширення сфер, у яких потрібна гуманітарна допомога. Змінився тип потреб та гуманітарних заходів, необхідних у Донецькій та Луганській областях у відповідності до Плану гуманітарного реагування (ПГР) 2022р.⁴⁵ На початку 2022р. гуманітарні конвої, координовані ООН, доставили понад 150 т допомоги найуразливішим верствам населення на сході країни в райони, які не контролюються Урядом
Організація Об'єднаних Націй та гуманітарні партнери скоординований заклик до надзвичайної допомоги Переглянутий терміновий заклик щодо України було продовжено до серпня 2022р.	\$1,7 млрд. 31 березня У квітні 2022р. ООН та гуманітарні партнери переглянули заклик і тепер вимагають \$2,25 млрд.	Термінове надання гуманітарної підтримки жителям України та біженцям у сусідніх країнах⁴⁶. Для надання допомоги 8,7 млн. осіб, понад половина з них жінки. Мета — охопити якнайбільше людей

⁴² <https://www.unocha.org>.

⁴³ Екстрене звернення. Україна. Цикл гуманітарних програм. Березень-травень 2022р., <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Ukraine%20Flash%20Appeal%202022-UK.pdf>.

⁴⁴ <https://www.unocha.org/ukraine/about-ocha-ukraine>.

⁴⁵ 31 березня 2022р. План гуманітарного реагування ООН на 2022р. було змінено на Екстрене звернення 2022р., розроблене Управлінням ООН з координації гуманітарних справ (УКГС) у співпраці з гуманітарними партнерами на підтримку національного уряду України. Перегляд ПГР на 2022р. передбачається впродовж року.

⁴⁶ ОСНА. About OCHA Ukraine, <https://www.unocha.org/ukraine/about-ocha-ukraine>.

Агенція	Сума	Зміст заходу
Верховний комісар ООН у справах біженців⁴⁷ (УВКБ ООН)⁴⁸		Агенція оголосила в Україні надзвичайну ситуацію «третього рівня»⁴⁹ – найвищий рівень за категоріями ООН. Це покликане мобілізувати заходи ООН, посилити координації, а також залучати додаткові можливості та фінансування. <i>Багатоцільова грошова допомога</i> – УВКБ ООН розширює масштаби програми грошової допомоги у східній та центральній Україні з вищим числом внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та новоприбулих. З початку зарахування коштів в Україні 17 березня, 362 060 осіб було зараховано для отримання грошової допомоги та багатоцільової грошової допомоги. Програма впроваджується в усіх областях, які приймають велике число переміщених осіб. А саме у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій, Івано-Франківській та Полтавській. Сума допомоги становить 2 220 грн. на кожного члена родини. Допомога надаватиметься протягом трьох місяців. Тобто, в цілому за три місяці – 6 660 грн. на одного члена сім'ї. У цілому 704 тис. осіб отримали грошову допомогу від усіх 16 партнерів Робочої групи. <i>Основні предмети першої потреби</i> – 450 025 осіб отримали основні предмети першої необхідності та продовольчу допомогу у східній, центральній та західній частинах України. У тому числі близько 91 500 осіб отримали продовольчу допомогу та 24 150 осіб – допомогу у вигляді тимчасового житла. Отримали надзвичайну допомогу у вигляді житла; решта 334 500 осіб отримали основні предмети першої необхідності.

⁴⁷ Міністерство соціальної політики України та Управління верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) в Україні підписали меморандум про взаєморозуміння, спрямований на розширення співробітництва для забезпечення більшого доступу до соціальних послуг та грошової допомоги людей, які через війну стали внутрішньо переміщеними особами.

⁴⁸ Програма допомоги від УВКБ ООН реалізується через партнерів УВКБ ООН в Україні, а саме: БФ Право на Захист та громадські організації КримSOS, Регіон Карпат NEEKA, ГО Неємія (Nehemiya). Тобто збір даних та реєстрація людей на фінансову допомогу від УВКБ ООН виконується співробітниками та волонтерами цих організацій. Кожна з організацій-партнерів відповідає за окремі регіони України.

⁴⁹ Ukraine emergency, <https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html>.

Агенція	Сума	Зміст заходу
		З початку війни УВКБ ООН у складі міжвідомчих гуманітарних конвоїв надало життєво необхідну допомогу приблизно 68 200 осіб у найбільш постраждалих районах. УВКБ ООН також надає інформацію про захист та консультації, а також відповідає на індивідуальні запити електронною поштою та по телефону, відповідаючи приблизно на 250 електронних листів та 100 дзвінків на день
Юнісеф Україна (UNICEF)⁵⁰		Багатоцільова програма грошової допомоги для незахищених родин із дітьми, які постраждали через війну та потребують фінансової підтримки, «Спільно»⁵¹. Допомога надається родинам (у т.ч. прийомним батькам та батькам-вихователям) в Україні, які належать до однієї з двох категорій: ✓ мають троє і більше дітей до 18 років, з яких принаймні одна дитина не досягла двох років на момент подачі заявки; ✓ мають двоє і більше дітей до 18 років, з яких принаймні одна дитина з інвалідністю. 15 червня 2022р. стартував другий етап програми грошової допомоги «Спільно», яку надає Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) за підтримки Міністерства соціальної політики України. Відтепер участь у програмі зможуть взяти всі родини, які виховують трьох і більше дітей до 18 років, а також ті, хто має принаймні одну дитину з інвалідністю до 18 років. Розмір допомоги: 2 200 грн. на кожного члена сім'ї, але не більше як на п'ять осіб. Станом на 15 червня майже 18 тис. родин, до складу яких входить близько 52 тис. дітей до 18 років та майже 8 000 дітей з інвалідністю, вже отримали грошову допомогу від ЮНІСЕФ. Загалом програма охопила майже 85 тис. осіб. Частина заявок, поданих до 6 червня, перебуває на етапі перевірки

⁵⁰ ЮНІСЕФ – українцям: програма грошової допомоги «Спільно», https://www.unicef.org/ukraine/spilno-cash-transfers?fbclid=IwAR3kdJ59GGab7ZZ2dsim7veUbCL8_ydqnl5PXar8tdt_VyVWyfxUyZAK3U.

⁵¹ ЮНІСЕФ розширив критерії отримання грошової допомоги для сімей, <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/unicef-ukraine-cash-assistance-2-stage>.

Агенція	Сума	Зміст заходу
Партнер УВКБ ООН НЕНЕМІА⁵²		Допомога для переміщених дітей та молоді у семи центрах тимчасового розміщення в Ужгороді
Центральний фонд реагування на надзвичайні ситуації (CERF)	\$20 млн. ⁵³	Кошти CERF дозволять установам та партнерам ООН ще більше розширити гуманітарні операції, особливо в нових місцях, в яких раніше не було постраждалих від бойових дій, і поліпшити спроможність ланцюга постачання, щоб надавати цільову гуманітарну допомогу людям, які постраждали від нещодавнього спалаху насильства
Гуманітарний фонд для України (UNH)	\$18 млн. ⁵⁴	Гуманітарний фонд для України – це можливість для донорів об'єднати свої внески, щоби забезпечити більш ефективне та узгоджене реагування на сході України. Інвестиції у Фонд дадуть можливість партнерам надати допомогу найбільш уразливим верствам населення та забезпечити максимально ефективне використання обмежених ресурсів
ООН, Всесвітня продовольча програма (ВПП)⁵⁵		Виплата допомоги здійснюється без подання окремого звернення ВПО на підставі відомостей, що містяться в Єдиній інформаційній базі даних про ВПО, незалежно від отримання особою інших видів допомоги, зокрема виплати допомоги на проживання ВПО. Виплата допомоги здійснюється в розмірі 2 220 грн. на кожного члена домогосподарства на місяць, але не більш як для трьох осіб. Виплата допомоги здійснюється щомісяця протягом трьох місяців через систему Міжнародних грошових переказів Western Union

⁵² Helping Refugees in the Ukraine, <https://nehemia-team.org/en/ukraine-en/helping-refugees-in-the-ukraine>.

⁵³ UN allocates \$20M from CERF to humanitarian response in Ukraine, <https://www.unocha.org/story/un-allocates-20m-cerf-humanitarian-response-ukraine>.

⁵⁴ Див.: Ukraine Humanitarian Fund (March 2022), <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-fund-march-2022>; Ukraine: Humanitarian Impact, https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-03/2022-03-12_Ukraine%20Humanitarian%20Impact%20SitRep_final_0.pdf.

⁵⁵ Реалізація цієї програми регулюється Постановою КМУ «Про реалізацію спільного з Всесвітньою продовольчою програмою ООН проекту щодо додаткових заходів із соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб» №446 від 15 квітня 2022р.

Агенція	Сума	Зміст заходу
Товариство Червоного Хреста України⁵⁶ МКЧХ	Бюджет у сумі до 1,9 млрд. грн. (59 млн. швейцарських франків), а ТЧХУ – бюджет у сумі до 500 млн. грн. (15,6 млн. швейцарських франків)	Відповідно до Меморандуму МКЧХ та Міністерства соціальної політики України, МКЧХ надаватиме фінансову допомогу малозабезпеченим сім'ям із постраждалих громад. Розмір допомоги становить 2 500 грн. на особу на місяць. Запланована тривалість цієї програми – 3 місяці. МКЧХ надає допомогу постраждалому населенню централізовано. Через місцеві осередки Товариства Червоного Хреста України, медичні установи та місцеву владу збираються дані про потреби мешканців населених пунктів області. Районні, міськрайонні, міські та обласні організації Товариства Червоного Хреста України на місцевому рівні підтримують ВПО. Також за наявності людям можуть видавати лікарські засоби та медикаменти. Крім того, в організаціях існують банки одягу, де є як нові речі, так і вживані, які кожен, хто звертається, може взяти для себе й своєї сім'ї. В банку одягу є одяг для дорослих, дитячі речі, іграшки, також можуть бути речі першої необхідності: посуд, ковдри, постільна білизна, рушники тощо
Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні (МОМ)⁵⁷		Сума допомоги базується на сумі прожиткового мінімуму, прогнозованого на квітень 2022р., та становить 2 220 грн. на людину в місяць. Вона буде виплачуватися щомісяця протягом 3 місяців із розрахунку на число людей у родині. Сім'ї зможуть отримати готівку через відділення Укрпошти в усіх регіонах України, а у перспективі скористатися банківським переказом. Програма розрахована на 40 тис. осіб. Допомога буде надана найбільш уразливим групам серед ВПО та громадам, які їх приймають, зокрема вагітним жінкам та матерям, що самостійно виховують дітей, сім'ям із двома і більше дітьми, родинам, серед членів яких є особи з інвалідністю та особи похилого віку. Цим особам перерахують 2 200 грн. через Укрпошту та інших офіційно постачальників фінансових послуг в Україні

⁵⁶ <https://redcross.org.ua/idps>.

⁵⁷ Мінсоцполітики та Міжнародна організація з міграції розширили напрями співробітництва для допомоги постраждалим від війни, <https://www.kmu.gov.ua/news/minsocpolitiki-ta-mizhnarodna-organizaciya-z-migraciyi-rozshirili-napryami-spivrobitnictva-dlya-dopomogi-postrazhdalim-vid-vijni>.

Агенція	Сума	Зміст заходу
Норвезька рада у справах біженців (<i>Norwegian Refugee Council, NRC</i>) ⁵⁸		Грошова допомога для внутрішньо переміщених осіб. За програмою NRC, як і в подібному проєкті ООН, можна отримати щомісячну допомогу 2 200 грн. на особу для переселенців. Грошову допомогу буде спрямовано на задоволення базових потреб протягом трьох місяців. Допомогу буде надано найуразливішим категоріям з-поміж зареєстрованого населення, яке може претендувати на таку допомогу. Претендувати на допомогу NRC можуть лише переселенці, які не отримували її від ООН⁵⁹ чи інших іноземних організацій (виплати ВПО від держави не враховуються)

Отже, наразі в Україні паралельно **надають фінансову допомогу** громадянам одразу декілька міжнародних організацій⁶⁰:

- ✓ Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН);
- ✓ ЮНІСЕФ;
- ✓ Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ);
- ✓ Всесвітня продовольча програма ООН;
- ✓ Міжнародна організація міграції (МОМ);
- ✓ Норвезька рада у справах біженців.

Але **одночасно отримувати допомогу** від наведених організацій не можна. Претендувати на фінансову підтримку від міжнародних

⁵⁸ Норвезька рада у справах біженців (NRC) є міжнародною, гуманітарною незалежною, неурядовою організацією, заснованою в 1946 році, яка працює в понад 30-ти країнах світу. NRC розпочала гуманітарну місію в Україні у листопаді 2014 року та продовжує реалізовувати програми в таких напрямках: інформування, консультування та правова допомога; житло та непродовольча допомога; вода, санітарія та гігієна; життєзабезпечення та продовольча безпека. – NRC in Ukraine, <https://www.nrc.no/countries/europe/ukraine>.

⁵⁹ Допомога переселенцям від Норвезької ради: як отримати, <https://thepage.ua/ua/news/yak-otrimati-dopomogu-vid-norvezkoyi-radi-u-spravah-bizhenciv-nrc-instrukciya>.

⁶⁰ ВПО можуть отримати міжнародну грошову допомогу. Які програми доступні, <https://minre.gov.ua/news/vpo-mozhut-otrymaty-mizhnarodnu-groshovu-dopomogu-yaki-programy-dostupni>.

організацій можуть переселенці, які отримують допомогу на проживання від держави. *Проте фінансову підтримку можна отримати лише від однієї з наведених вище міжнародних організацій.*

МКЧХ, Всесвітня продовольча програма ООН та МОМ виплачують фінансову допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО), які перебувають на обліку в органах соціального захисту населення, самостійно, тобто **без звернення ВПО**.

Натомість для отримання допомоги від ЮНІСЕФ, УВКБ ООН та Норвезької ради у справах біженців необхідно **подати окрему заяву**.

При цьому отримувачі міжнародної допомоги іноді скаржаться, що **виплату затримують**. Затримка може бути пов'язана:

- ✓ із значною кількістю заявок, які надходять на опрацювання. Кожну анкету перевіряють на відповідність умовам програми, зокрема, й на рахунок виплати іншою міжнародною організацією;
- ✓ внаслідок існування так званого пріоритету під час нарахування коштів: спочатку гроші нараховують людям, які перебувають на тимчасово окупованих, деокупованих територіях чи територіях, на яких відбуваються активні бойові дії.

Також отримувачі міжнародної допомоги можуть отримати її за раз не в повному обсязі, тому що кошти можуть нараховуватись частинами.

Український Уряд навіть критикував повільну реакцію міжнародних агентств з надання допомоги. Багато агентств мали обмежену присутність в Україні до російського вторгнення, що означає, що їх роботу довелося починати з нуля⁶¹.

Також будуть внесені зміни до програми грошової допомоги для українців у Польщі від Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). Повідомляється, що будуть оголошені нові критерії

⁶¹ Ukraine Displacement: As Millions are Displaced Aid Agencies Are Challenged and Women and Children Fleeing Are Exposed, Mandatory Distribution off the Table but Concern over Uneven Arrivals, EU to Increase support for Moldova, <https://ecre.org/ukraine-displacement-as-millions-are-displaced-aid-agencies-are-challenged-and-women-and-children-fleeing-are-exposed-mandatory-distribution-off-the-table-but-concern-over-uneven-arrivals-eu-to-inc>.

для українських біженців, які мають право отримувати кошти⁶². Таке рішення дозволить якомога швидше надати допомогу тим, хто потребує її найбільше.

Пастка «безвізу»

У українських біженців починають виникати деякі проблеми з поїздами додому. Справа в тому, що виїхати і повернутися назад без проблем можуть не всі, а тільки ті, у кого є право на безвізовий в'їзд. За правилами безвізового в'їзду, на території ЄС наші громадяни можуть бути 90 днів на кожні 180 днів. Тобто три місяці в країнах Євросоюзу, а потім три місяці вдома. У тих, хто виїхав до країни Євросоюзу в перший день війни, 24 лютого, право на безвізовий в'їзд закінчилось 24 травня. Спочатку в ЄС повідомляли про можливе продовження безвізу для українців (обговорювалися терміни до 180 днів перебування), але в результаті право на безвізовий в'їзд продовжили лише окремі країни (Болгарія, Румунія, Хорватія, Кіпр)⁶³. Натомість людям почали оформляти гуманітарний захист за 24 параграфом. Цей статус дозволяє перебувати у обраній країні, працювати там, отримувати соціальну та медичну допомогу протягом року з можливістю продовження ще на два. Проте статус біженця⁶⁴ можна легко втратити.

⁶² Help Польща, <https://help.unhcr.org/poland/uk/інформація-для-прибулих-до-польщі-з-ук/#CashUkraine>.

⁶³ Frequently Asked Questions on the Schengen visa-free, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/visa_waiver_faqs_en.pdf.

⁶⁴ Статус біженця – це правовий інститут, створений з метою надання захисту і допомоги людям, яким загрожує переслідування в їхніх країнах проживання. Біженці та особи, що шукають притулок, мають ряд прав, які закріплені в Женевській конвенції та національному законодавстві кожної країни.

Так, в багатьох країнах українцям, які вирішили з'їздити додому, маючи вже термін перебування в ЄС понад 90 днів, потрібно знятися з обліку. За період відсутності гроші на допомогу не сплачуються. Право на допомогу втрачається в момент виїзду і якщо громадяни повертаються, потрібно повторно реєструватися. В Європі діє правило — якщо людина отримала притулок, обґрунтувавши це тим, що на його батьківщині перебувати небезпечно, а потім раптом відвідує рідну країну, вона автоматично втрачає статус біженця. Проте застосування 24 параграфу (тимчасовий притулок) для наших громадян дещо нове для Європи. Тож чітких правил немає. Тому краще орієнтуватися на безвіз, і якщо 90 днів закінчилися, не виїжджати за межі Євросоюзу.

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ КРАЇН ЄС ЩОДО ОСІБ, ЯКІ КОРИСТУЮТЬСЯ ТИМЧАСОВИМ ЗАХИСТОМ⁶⁵

Директива про тимчасовий захист визначає процедуру прийняття рішень, необхідну для початку, продовження або припинення тимчасового захисту. У ній також перераховані права бенефіціарів тимчасового захисту:

- ✓ дозвіл на проживання на весь термін дії захисту (який може тривати від одного до трьох років)
- ✓ відповідна інформація про тимчасовий захист
- ✓ гарантії доступу до процедури надання притулку
- ✓ доступ до працевлаштування, за умов дотримання правил, що застосовуються до даної професії, а також національної політики на ринку праці та загальних умов працевлаштування
- ✓ доступ до відповідного житла
- ✓ доступ до соціального забезпечення або засобів існування, якщо це необхідно
- ✓ доступ до медичного обслуговування
- ✓ доступ до освіти для осіб молодших 18 років у державній системі освіти
- ✓ можливості для возз'єднання сімей за певних обставин
- ✓ доступ до банківських послуг, наприклад, відкриття базового банківського рахунку

⁶⁵ Temporary protection, https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/temporary-protection_en.

У Німеччині положення Директиви виконуються у відповідності до розділу 24 Закону про перебування (AufenthG). Станом на 4 березня 2022р. нічого не відомо щодо конкретної реалізації рішення в Німеччині, у т.ч. щодо розширення сфери його застосування⁶⁶.

Тривалість перебування Згідно зі статтею 24(1) Закону про перебування, посвідка на тимчасове проживання надається на термін, передбачений статтями 4 та 6 Директиви. Згідно з цими стандартами, тривалість тимчасового захисту першочергово складає один рік. Потім цей термін автоматично продовжується двічі, кожен раз на шість місяців, якщо лише Рада не прийме рішення про дострокове припинення – для цього необхідно визначити, що безпечне та тривале повернення є можливим. Стандартний термін тимчасового захисту складає два роки, але він може бути продовжений ще на один рік, загалом до трьох років. Якщо максимальний термін вичерпано, посвідка на тимчасове проживання повинна бути видана або продовжена на вказані строки – спочатку на один рік, потім двічі по шість місяців, і, нарешті, на один рік. Відступаючи від цього, можливе також із самого початку видання посвідки на тимчасове проживання на більш тривалий строк, максимум на три роки, що впливає зі статті 26(1) Закону про перебування. Імовірно, органи зі справ іноземців будуть відповідати за видачу посвідки за ст.24 Закону про перебування, але точної інформації про цю процедуру поки немає.

§24 ЗАКОНУ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН⁶⁷ (НІМЕЧЧИНА)

Українці можуть за максимально спрощеною процедурою отримати тимчасовий захист з огляду на бойові дії на батьківщині на один рік з можливістю подовження до трьох років. Підставою є §24 Закону про правовий статус іноземних громадян (нім. Aufenthaltsgesetz). Подавати заяву на отримання тимчасового захисту можна одразу після прибуття до Німеччини. Однак це необов'язково. 90 днів, починаючи з 24 лютого, можна перебувати в рамках безвізового режиму. Заяву на оформлення дозволу на перебування згідно з §24 Закону про правовий статус іноземних громадян треба подати не пізніше 22 травня 2022р. до відділу реєстрації іноземних громадян (Ausländerbehörde) за місцем перебування. У великих містах це відомство працює при міській адміністрації. У маленьких містах і територіальних громадах ці відділи працюють при адміністрації районів (Kreisverwaltung). Процедурою подання необхідно уточнювати безпосередньо у кожному відомстві.

⁶⁶ Information for refugees from Ukraine, <https://www.proasyl.de/en/news/advice-for-refugees-from-ukraine>.

⁶⁷ Information for refugees from Ukrain, <https://www.proasyl.de/en/news/advice-for-refugees-from-ukraine>.

V.

СОЦІОЛОГІЧНЕ ОБЛИЧЧЯ ВІЙНИ В УКРАЇНІ. ГУМАНІТАРНА СИТУАЦІЯ, СТАНОВИЩЕ ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ОЧИМА ГРОМАДЯН

У соціологічних дослідженнях війна не асоціюється винятково з політичними явищами, що відбуваються на певній території — вона охоплює всі сфери суспільства — економічну систему, змінює культурний склад життя та впливає на соціальну систему суспільства. У зв'язку з цим не так давно дослідження впливу війни на суспільство вийшли на новий рівень, і соціологи спрямували свою увагу на дослідження впливів війни на життєдіяльність суспільства та відповідно на самопочуття та можливості адаптації населення до нових умов життя. Це призвело до появи нового напрямку досліджень — соціології війни. Соціологія війни передбачає всебічний аналіз цього явища. Вона багатоаспектна та охоплює декілька шарів. Адже війна вплинула абсолютно на кожного українця — масштаби та вектори цього впливу можна зрозуміти завдяки спілкуванню з тими, що стикається з війною безпосередньо.

Українські соціологи за допомогою кількісних та якісних методів досліджують різні аспекти трансформації українського соціуму внаслідок військових дій. Для великої частки населення України з'явилися нові, життєво важливі, складні, а для багатьох непосильні завдання. Вплив факторів військової ситуації на населення України, масштабної інформаційної війни, вимушеної міграції потенціюють стани тривоги та страху й

в усього цивільного населення, навіть у тієї частини, яка живе на відстані від бойових дій, особливо зачіпаючи вразливу його частину.

Соціологічні дослідження суспільства, яке перебуває у стані війни, охоплюють усі названі сфери. Одним з важливих аспектів таких досліджень є вивчення наслідків війни на гуманітарну ситуацію, в т.ч. на економічне становище громадян, їх адаптацію до ситуації, що стрімко змінюється, соціальне самопочуття. Соціологічні дослідження необхідні для оцінки ефективності державної гуманітарної політики, коригування її недоліків, визначення її першорядних аспектів та пріоритетних потреб громадян.

У цьому розділі наводяться результати соціологічних досліджень, що стосуються проблем реалізації гуманітарної політики у воєнний час, становища різних груп населення України, в т.ч. переміщених осіб, що було проведено як безпосередньо Центром Разумкова, так і іншими організаціям, зокрема Соціологічною групою «Рейтинг»¹, Info Sapiens в Україні та «Хроніки» (Росія)², Фондом «Демократичні ініціативи» ім.Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund у травні 2022р. в західних і центральних регіонах України³, Київським міжнародним інститутом соціології (KMIC)⁴, панеллю

¹ Генеральна сукупність: населення України віком від 18 років у всіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу. Вибірка репрезентативна за статтю, віком і типом поселення. Вибіркова сукупність: 1000 респондентів. Метод опитування: CATI (Computer Assisted Telephone Interviews – з випадковою генерацією телефонних номерів та подальшим статистичним зважуванням з використанням комп'ютера). Похибка вибірки не перевищує 3,1%. Дата проведення: 19 березня 2022р.

² Дослідження Info Sapiens в Україні проводилося 10-14 квітня. Вибірка 1000 респондентів. Дослідження ExtremeScan «Хроніки», 4-а хвиля в Росії проводилося 13-18 квітня 2022р. (вибірка 1 613 респондентів).

Метод опитування: телефонне інтерв'ю за випадковою вибіркою мобільних номерів. Географія дослідження – всі регіони Росії та України (в Україні – крім територій, окупованих до 24 лютого).

Опитані громадяни Росії віком 18 років (опитано 1 613 респондентів), та України віком 16 років (опитано 1 000).

³ Опитування методом face-to-face було проведене 7-15 травня 2022р. Загалом було опитано 1 000 респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення Заходу (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області) та Центру (Вінницька, Кіровоградська, Хмельницька, Черкаська області) України. Вибірка репрезентативна за статтю, віком, типом поселення та областю проживання. Похибка вибірки не перевищує 3,1%.

⁴ Упродовж 13-18 травня 2022р. KMIC провів власне всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус». Метод опитування: CATI; опитано 2 000 респондентів віком від 18 років, які живуть у всіх регіонах України (за винятком АР Крим, Севастополь, окремі райони Донецької та Луганської областей, а також до вибірки не включалися громадяни, які виїхали закордон після 24 лютого). Похибка вибірки (з імовірністю 0,95 і з врахуванням дизайнефекту 1,1) не перевищує 2,4%.

«Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України⁵, Ресурсно-аналітичним центром «Суспільство і довкілля» за підтримки ЄС та Міжнародного фонду «Відродження»⁶, 4Service спільно з операторами мобільного зв'язку Київстар та Лайфсел та інших.

Гуманітарні наслідки війни в Україні

Станом на середину березня 2022р., за даними **опитування Соціологічної групи «Рейтинг»**, серед українців, які мали роботу до війни, половина (53%) не працюють. 22% працювали у звичному режимі, 21% – віддалено або частково, лише 2% – знайшли собі нову роботу. Це показник не лише економічних проблем, але й соціально-психологічних. Робота – це не лише економіка, це звичний спосіб життя, спілкування та взаємодія з іншими, структурованість часу, те, що стабілізує, надає впевненості, знижує тривогу та підвищує самооцінку. Суттєва частина громадян втратили таку підтримку і, більш вірогідно, отримали вищий рівень дезадаптації. Найбільше це торкнулося жителів Сходу (74%), молоді до 35 років (60%) та тих, хто покинув своє місто (66%).

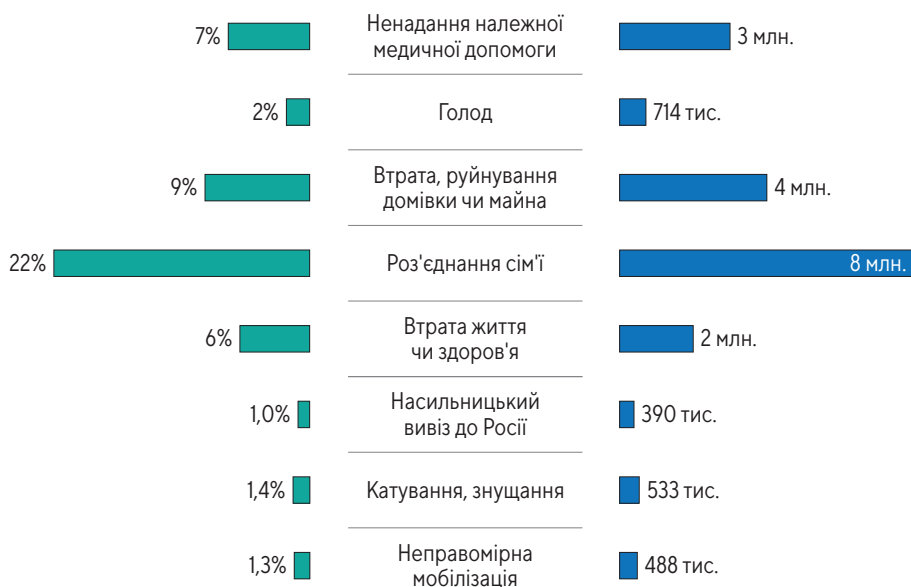
Економічне становище внаслідок війни, станом на середину березня, не змінилося лише у 18% громадян, у 52% значно погіршилося, у 28% скоріше погіршилося.

Економічні та психологічні наслідки за даними досліджень Info Sapiens в Україні та «Хроніки» (Росія). За даними Info sapiens, станом на початок травня 2022р., в Україні було 714 тис. голодуючих, 2,5 млн. не отримали медичної допомоги, 3,6 млн. втратили житло та майно, 8 млн. роз'єднаних із сім'ями, у понад 2 млн. українців близькі загинули або втратили здоров'я. У 17 млн. дохід сім'ї знизився, 7 млн. скоротили на роботі

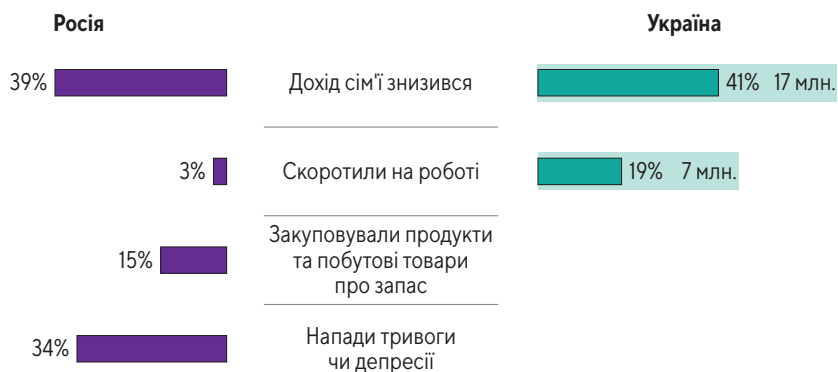
⁵ Дослідження проведено на волонтерських засадах українською дослідницькою панеллю «Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України, з ініціативи Офісу Президента України. Метод опитування: online-інтерв'ю (Computer Assisted Web Interviewing, CAWI). Вибіркова сукупність: 4 676 респондентів віком від 14 до 55 років у всіх областях України (за винятком АР Крим, Севастополь, окремі райони Донецької та Луганської областей). Параметри вибірки дослідження відповідають параметрам міського населення України за статтю, віком (14-55), розміром населеного пункту і областю проживання до початку війни (до 24 лютого). Дати проведення опитування: перша хвиля 9-11 квітня (4 676 респондентів), друга хвиля 1-4 червня (7 414 респондентів).

⁶ Дослідження проведено в рамках проекту Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля» «Експрес-картування потреб ВПО у Львівській області» за підтримки ЄС та Міжнародного Фонду «Відродження» в межах грантового компоненту проекту EU4USociety дослідницькою агенцією Fama. Опитування методом face-to-face було проведено 16-20 квітня 2022р. Загалом було опитано 433 ВПО, які зупинились у населених пунктах Львівської області, віком від 18 років. Похибка вибірки не перевищує 5%.

ВИДИ ВТРАТ І ШКОДИ, ЗАВДАНИХ РФ УКРАЇНЦЯМ

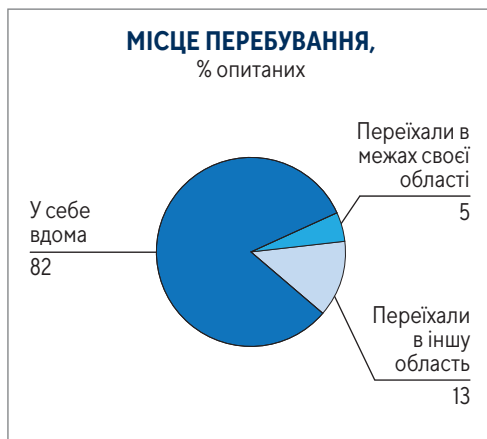
РІВЕНЬ ДОХОДУ

Цінність опитувань **Info Sapiens** полягає ще й в тому, що вони відображають динаміку важливих процесів та їх можна порівняти з доступною офіційною статистикою. У питаннях, які поки що не мають інших джерел, вони можуть слугувати орієнтиром.

За даними дослідження Info Sapiens, на середину квітня, **18%** українців полишили домівки. У проєкції на населення (36,367 млн. з урахуванням 4,8 млн. біженців, які виїхали з України, станом на 1 квітня) це становить **6 546 060 осіб**. Ця оцінка відповідає офіційним цифрам на той час.

За даними Info Sapiens, оцінюючи гуманітарні наслідки війни, 33% громадян України називають зменшення регулярного доходу, 22% — роз'єднання сім'ї, 19% — втрату роботи, 13% — повну втрату доходу, 9% — втрату, руйнування будинку чи майна, 7% — ненадання належної медичної допомоги, 6% — втрату життя чи здоров'я, 3% — депресію, стрес, страх, 2% — голод, 1% — насильницький вивіз до Росії, 1% — катування, знущання.

Найбільше постраждав Схід України, куди входять Донецька, Луганська та Харківська області. 39% жителів Сходу назвали роз'єднання сімей проти 22% загалом по Україні (також високі показники на Півдні (28%) та в Києві (28%). 33% — втрату, руйнування будинку чи майна проти 9% загалом по Україні (також вищі за середні по Україні ці показники в Північному регіоні (17%). 31% втратили роботу проти 19% загалом по Україні (також на це вказали 32% жителів Північного регіону), 22% жителів Сходу, 19% жителів Півдня і 18% — Півночі вказали на повну втрату доходу (проти 13% загалом по Україні). Частка катувань, знущань, неправомірної мобілізації у Східному регіоні є вчетверо більшою, ніж у середньому по Україні.

Відповідно, частка жителів Сходу, яких не торкнулися згадані наслідки воєнних дій російської армії, становить лише 9%, тоді як в Україні загалом — 27%.

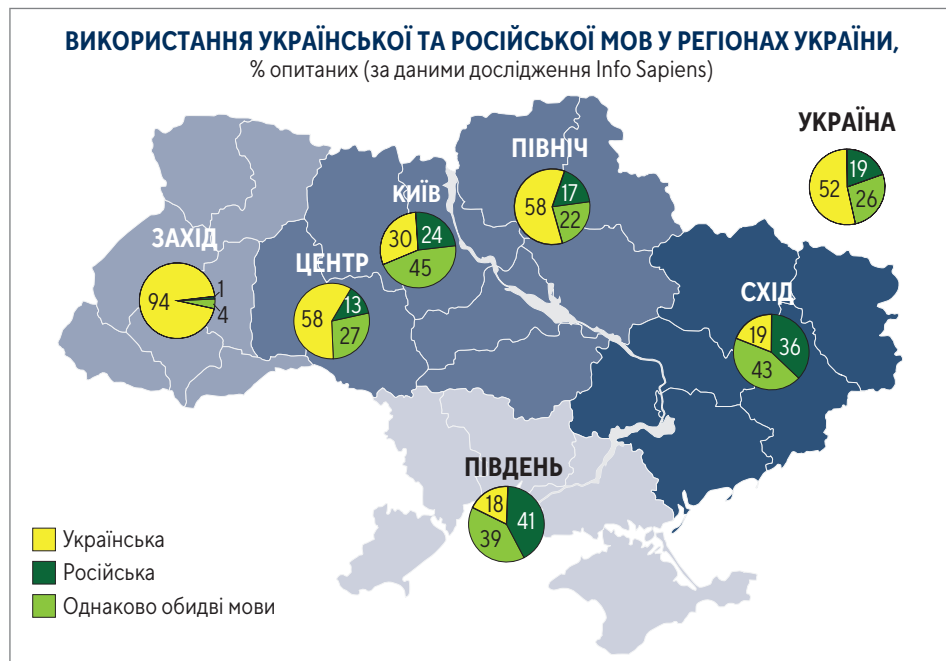
У Північному регіоні — найвищі показники зменшення регулярного доходу (44%).

За даними дослідження Info Sapiens, внутрішньо переміщені особи частіше, ніж ті, хто не полишив свою домівку, вказують на зменшення

регулярного доходу, повну втрату доходу, втрату роботи, втрату, руйнацію будинку або майна, роз'єднання сім'ї, неправомірну мобілізацію.

ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ, ЗАЛЕЖНО ВІД РЕГІОНІВ, % опитаних (за даними дослідження Info Sapiens)							
	УКРАЇНА	Захід	Центр	Київ	Північ	Південь	Схід
Зменшення регулярного доходу	33	26	30	36	44	31	37
Повна втрата доходу	13	6	6	13	18	19	22
Втрата роботи	19	8	10	22	32	24	31
Депресія, стрес, страх	3	2	3	3	3	5	1
Ненадання належної медичної допомоги	7	4	4	5	11	10	8
Голод	2	1	0	2	3	4	3
Втрата, руйнування будинку чи майна	9	1	3	5	17	5	33
Роз'єднання сім'ї	22	11	17	28	20	28	39
Втрата життя чи здоров'я	6	5	4	2	10	6	8
Насильницький вивіз до Росії	1	2	0	0	2	0	1
Катування, знущання	1	2	0	1	1	0	4
Неправомірна мобілізація	1	0	1	0	1	1	4
Нічого з цього	27	45	37	24	14	16	9
■ Показник нижче, ніж загалом по Україні ■ Показник вище, ніж загалом по Україні							

Через регіональні особливості використання мов у різних регіонах, очевидним є те, що за всіма позиціями, економічними та гуманітарними, російськомовні громадяни України постраждали найбільше: руйнація міст, втрата життя та здоров'я, втрата роботи та доходу, примусова депортація до Росії, неправомірна мобілізація і навіть тортури.

Під час опитування «Дослідження сприйняття благодійності і волонтерства під час війни», що проводилося Info sapiens на початку травня 2022р.⁷, відповідаючи на питання «Як Ви оцінюєте гуманітарну ситуацію у населеному пункті, де проживаєте на цей час?», 85% оцінюють її як нормальну, 10% — як складну (є певний дефіцит необхідних товарів і продуктів, але дістати можна), 1% — як швидше критичну (складно дістати продукти харчування, ліки, питну воду), 2% — як критичну (неможливо дістати продукти харчування, ліки, питну воду).

Гірше оцінювали гуманітарну ситуацію жителі Східного і Південного регіонів (відповідно 74% і 75% оцінюють її як нормальну, і відповідно 10% і 9% — як критичну або швидше критичну, відповідно 16% і 14% — як складну).

⁷ Метод опитування: CATI, опитано 1528 респондентів опитано віком від 18 років, які живуть у всіх регіонах України (за винятком АР Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей, а також до вибірки не включалися громадяни, які виїхали закордон після 24 лютого). Вибірка репрезентативна за статтю, віком, типом поселення та області проживання. Похибка вибірки не більше 3,1%. Дата проведення: 2-8 травня 2022р.

Відповідаючи на питання «Які є гуманітарні проблеми зараз у регіоні, в якому ви проживаєте на цей час?», 35,5% назвали відсутність робочих місць через війну, 16% — дефіцит ліків від хронічних хвороб, 11% — дефіцит палива, 10% — дефіцит ліків першої необхідності, 7% — нестачу місць для розміщення біженців, 3% — дефіцит продуктів харчування, 2,5% — дефіцит дитячого харчування, 1% — фінансові проблеми/відсутність грошей. 35,5% проблем не вбачають.

На відсутність робочих місць через війну частіше вказують жителі Сходу (45%), Півдня (45%) і Києва (47,5%), на дефіцит ліків від хронічних хвороб — жителі Сходу (26%) і Півдня (24%), на дефіцит ліків першої необхідності — жителі Півдня (21%) і Сходу (17%), на нестачу місць для розміщення біженців — жителі Центрального (9%), Західного (8%) і Східного (7%) регіонів, на дефіцит продуктів харчування — жителі Сходу (7%) і Півдня (6%), на дефіцит дитячого харчування — жителі Сходу (7%) і Півдня (4%).

Разом з тим, відповідаючи на питання: «Яка допомога зараз більш пріоритетна — для армії чи для цивільних, які постраждали від бойових дій?», 70% віддають перевагу армії, 15% — допомозі цивільним, 15% вагалися з відповіддю.

За результатами Дев'ятого загальнонаціонального опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 26 квітня 2022р.⁸, 20% дорослого населення зазначили, що їм довелося змінити місце проживання (цей показник сталий з середини березня). Найбільше тих, хто змушений виїхати, у східних регіонах (58%) та серед молоді (33%).

Наприкінці квітня, порівняно з початком місяця, дещо зменшилося число тих, хто планує повертатися додому найближчим часом (з 29% до 22%). Натомість побільшало тих, хто хотів би повернутися, але трохи пізніше (з 24% до 31%). Це могло бути пов'язано з тим, що з часом у масовій свідомості «пролонгуються» оцінки термінів закінчення війни. Майже не змінилася частка тих, хто має намір повернутися додому, але після завершення війни (43%).

⁸ Метод опитування: CATI, опитано 1000 респондентів віком від 18 років, які живуть у всіх регіонах України (за винятком АР Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей). Вибірка репрезентативна за статтю, віком і типом поселення. Похибка вибірки не більше 3,1%. Дата проведення: 26 квітня 2022р.

На час проведення опитування спостерігалось поступове зростання числа українців, які повертаються до роботи — серед тих, хто мав роботу до війни, продовжували працювати 59% (у березні таких було 46%). Зокрема, зросло число тих, хто працює у звичному режимі (з 23% до 32%). 24% працювали частково або віддалено, а 3% — почали працювати на новій роботі. Найбільше тих, хто працював на час проведення опитування, було серед жителів західних (69%) та центральних областей (62%). Серед жителів Півдня працювали 54%, Сходу — 44%. Поступове відновлення зайнятості спостерігалось у Центрі, на Півдні та Сході. Натомість на Заході з початку квітня ситуація стабілізувалася.

Водночас, 39% з тих, хто мав роботу до війни, на кінець квітня не мали роботи (в березні було 53%, на початку квітня — 41%).

Половина (54%) опитаних, які втратили роботу на час війни, вірять, що зможуть повернутися на попереднє місце праці. 40% — не вірять. Найбільше останніх — серед жителів сіл (54%), опитаних віком понад 50 років (51%), жінок (51%), жителів Західного регіону (48%).

Дві (66%) третини респондентів, які втратили роботу внаслідок війни, готові змінити місце роботи. 58% респондентів не проти перекваліфікуватися на іншу професію, а 49% — готові працювати в іншому регіоні країни. Найбільше готових змінити фах (60%), місце роботи (75%) та регіон (62%) серед жителів східних регіонів.

70% підтримують можливу мобілізацію чоловіків призовного віку певних професій для відбудови країни замість служби в армії, не підтримують — 6%. Частіше за таку ініціативу висловлюються опитані старшого віку, відносно менше підтримують — молодь.

55% респондентів чули про ініціативу «Сади перемоги» (28% — багато чули, 27% — щось чули). 45% нічого не знають про це. 82% позитивно ставляться до такої ідеї. 56% зазначили, що мають земельну ділянку і планують садити город цього року, ще 9% — не мають власної землі, але також планують садити у родичів, знайомих. Лише 8% зазначили, що мають город, але садити нічого не будуть. Ще чверть — не мають ділянки. Найбільше тих, хто садитиме городи, серед жителів Заходу (76%) та Центру (72%) країни, на Півдні — 57%, на Сході — лише 41%. Серед селян таких 83%, жителів малих міст — 65%, обласних центрів — 50%.

Гуманітарна ситуація в західних і центральних регіонах України

За даними опитування, проведеного **Фондом «Демократичні ініціативи» ім.Ілька Кучеріва** спільно з **Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund у травні 2022р. в західних і центральних регіонах України**, близько 20% опитаних з умовно безпечних регіонів втратили роботу (або дохід з неї) внаслідок війни, однак третина цього числа (майже 7% загальної сукупності) вже знайшли іншу. 10,5% втратили роботу і поки не знайшли нової, а 3% формально її не втратили, але не отримують заробітну плату. Ще 23% респондентів не працювали і на момент початку війни. Рідше втрачали роботу жителі обласних центрів (5%), ніж жителі інших міст (12%) та сіл (13%).

Близько 2/3 респондентів зазначили, що мають певні фінансові заощадження. Але, якщо говорити про обсяги, то лише в 11% із них такі заощадження можуть дати змогу прожити на них більш ніж півроку. Основна частина все-таки не зможе довго прожити на ці заощадження: 9% — до тижня; 21,5% — до місяця, 42,5% — кілька місяців.

Більшість опитаних не відчувають нестачі у предметах і послугах першої необхідності, однак 17% мають потребу в медикаментах, по 9% — у їжі та у громадському транспорті. 8,2% потребують допомоги у працевлаштуванні.

У 27% випадках хтось з родичів респондентів виїхав за кордон, а 18% — переїхали до іншого міста чи регіону. Ще у 14,5% випадків хтось з родичів втратив роботу. 5% респондентів зіткнулися з тим, що хтось з

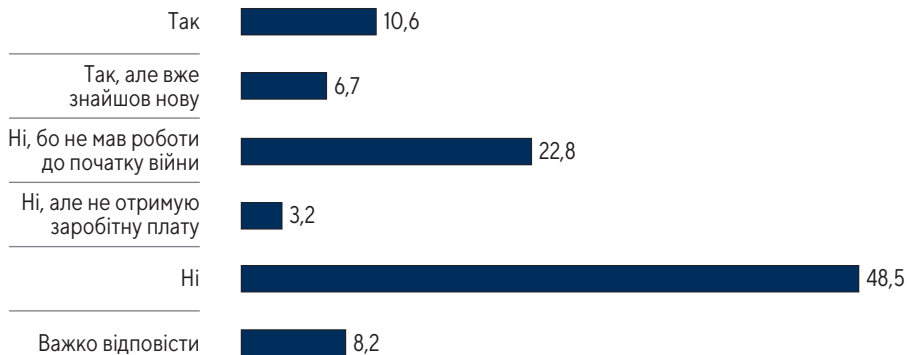
родичів був поранений, а 3,5% — із загибеллю члена родини. Лише 21,5% родин респондентів війна не торкнулася жодним чином.

Серед жителів умовно безпечної частини країни 95,5% респондентів не втрачали майно. Однак є респонденти, які втратили бізнес (1,2%), будинок чи квартиру (0,5%) або автотранспорт (0,2%).

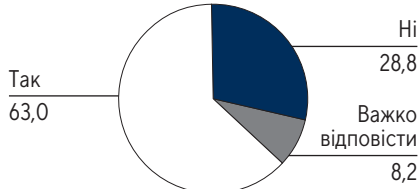
ЧИ ВТРАТИЛИ ВИ РОБОТУ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ВІЙНИ?

% опитаних

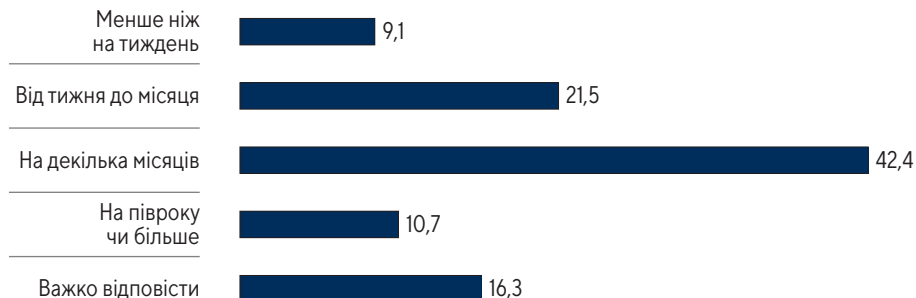
ЧИ МАЄТЕ ВИ ФІНАНСОВІ ЗАОЩАДЖЕННЯ?

% опитаних

ЯКЩО ВИ МАЄТЕ ФІНАНСОВІ ЗАОЩАДЖЕННЯ, ЯК НА ДОВГО ЇХ МОЖЕ ВИСТАЧИТИ?

% опитаних

НАСКІЛЬКИ ЗАРАЗ ВИ ВІДЧУВАЄТЕ НЕСТАЧУ В НАСТУПНИХ ТОВАРАХ ЧИ ПОСЛУГАХ?*

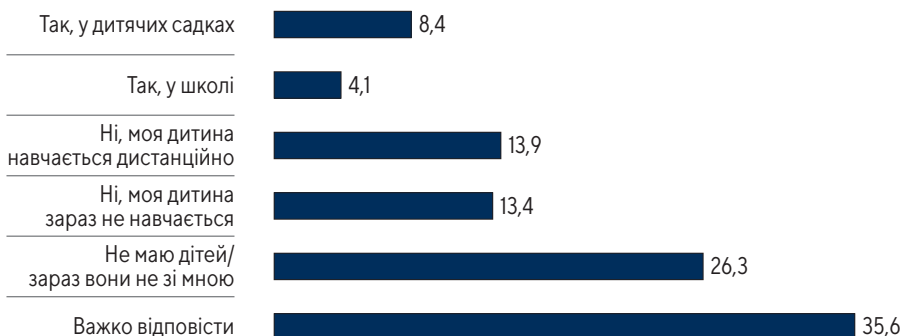
% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді.

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ ЗАРАЗ ПОТРЕБУ В ДИТЯЧИХ САДКАХ ЧИ ШКОЛІ?

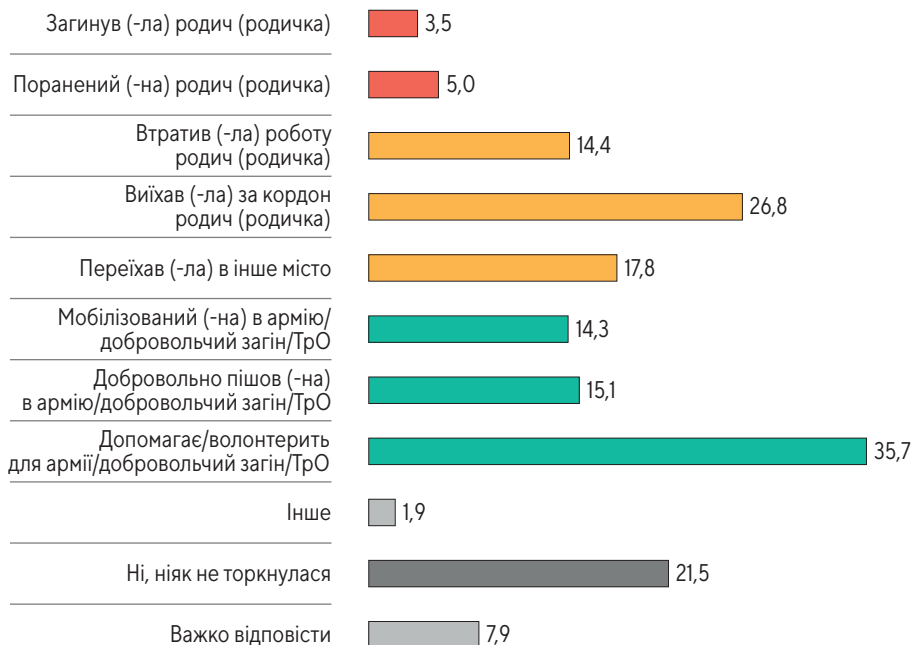
% опитаних

ЯКИМ ЧИНОМ ВІЙНА ТОРКНУЛАСЯ ЖИТТЯ ВАШОЇ РОДИНИ*

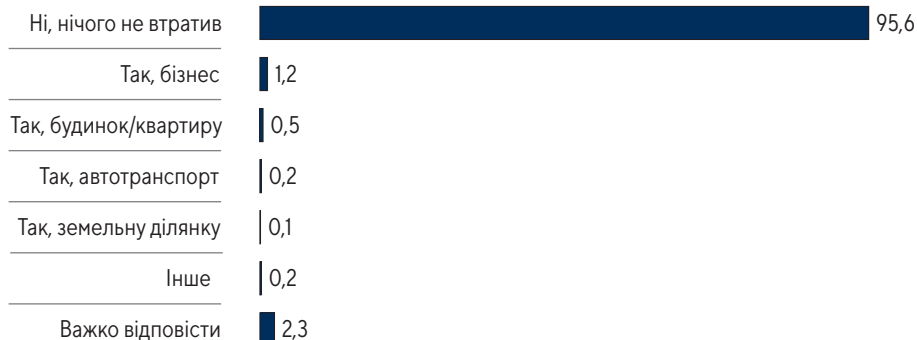
% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді

ЧИ ВТРАТИЛИ ВИ МАЙНО ВНАСЛІДОК ВІЙНИ?*

% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді.

Емоційне самопочуття українців

За даними зазначеного вже опитування, проведеного **Фондом «Демократичні ініціативи» ім.Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund**, респонденти оцінюють політичну ситуацію в Україні як напружену — 46%, а ще 26% як критичну чи вибухову. Лише 13,5% оцінюють ситуацію як благополучну чи спокійну. Респонденти молодшого віку, жителі сіл, а також ті, які не мають дітей, частіше оцінюють ситуацію як спокійну.

Коли респонденти думають про своє майбутнє чи майбутнє країни, то їх почуття балансують між надією і тривогою. Надію відчуває 51% респондентів у думках про своє майбутнє і 61% — у думках про майбутнє України. Тривога характерна майже для однакової частки — 50% у роздумах про своє майбутнє, але менше стосовно України — 46,5%. Серед позитивних емоцій респонденти часто відчувають також оптимізм та впевненість, а серед негативних — розгубленість і страх. Вищий рівень оптимізму фіксується у чоловіків, молодших респондентів, а також в осіб з вищим рівнем освіти. Натомість жінки, старші люди та респонденти з нижчим рівнем освіти дещо більш тривожні та песимістичні. Загалом респонденти дещо більш впевнені у своїх емоціях стосовно держави, аніж свого майбутнього, що радше нетипово для соціальних досліджень.

- ✓ Однак, якщо говорити про переважні емоції за весь період війни, то у більшості респондентів превалює тривога (40,5%). У 22% респондентів загалом переважає надія, а у 17% — страх. Як і в попередніх питаннях, відповіді чоловіків і молодших респондентів є більш оптимістичними.
- ✓ Продовжуючи тему тривоги, абсолютна більшість респондентів відчувають тривогу за своє майбутнє. Постійна тривога огортає 37% опитаних, ще 51% — трохи хвилюються.
- ✓ 13,5% респондентів зазначили, що майже постійно відчувають сум. Ще 32% відчувають його доволі часто.
- ✓ Стосовно відчуття безпеки, то лише 4,5% респондентів почуваються в повній безпеці (при тому, що опитування відбувалося лише в умовно безпечних регіонах). 37,5% скоріше відчувають себе в безпеці і така сама частка — скоріше ні. Ще 13% зовсім не почуваються в безпеці.

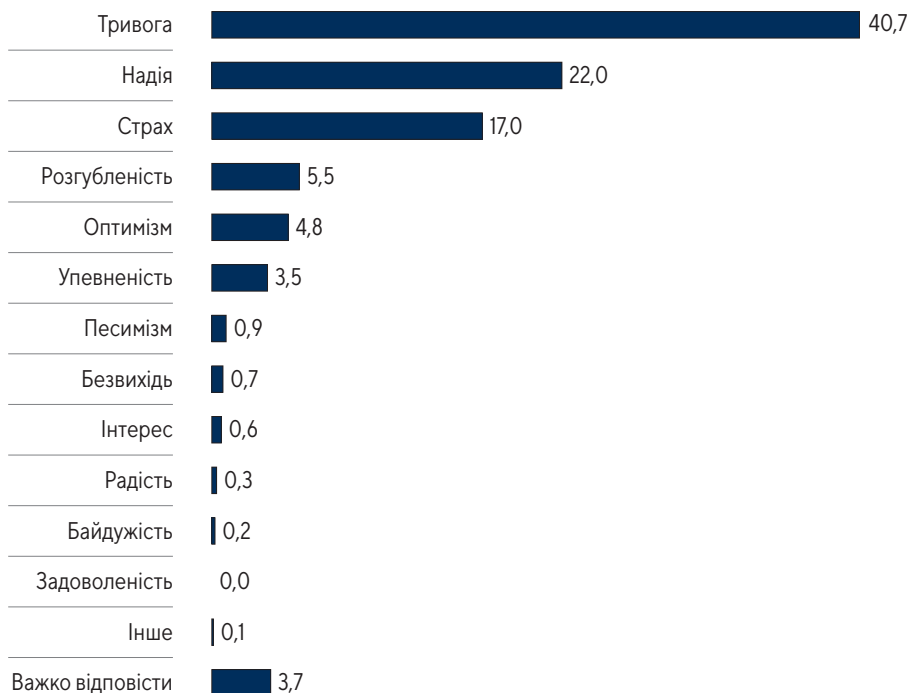
- ✓ Чим більшим є розмір населеного пункту, де живуть респонденти, чим частіше вони відчувають небезпеку (їх частка зростає від 44% серед жителів сіл до 63% серед жителів обласних центрів). Це на-самперед може бути пов'язано з тим, що великі міста значно частіше піддаються обстрілам з боку російських військ.
- ✓ Жінки частіше відповідають, що не відчувають себе в безпеці, ніж чоловіки (відповідно 56% і 44,5%).
- ✓ Емоція гніву вельми поширена серед респондентів. 46% респондентів скоріше відчували гнів станом на момент опитування і при-близно стільки ж — скоріше ні. Решта вагаються з відповіддю.
- ✓ Водночас емоція безвиході властива значно меншому числу рес-пондентів. Скоріше безвихідь відчувають 24% респондентів, ско-ріше не відчувають — 67,5% респондентів.

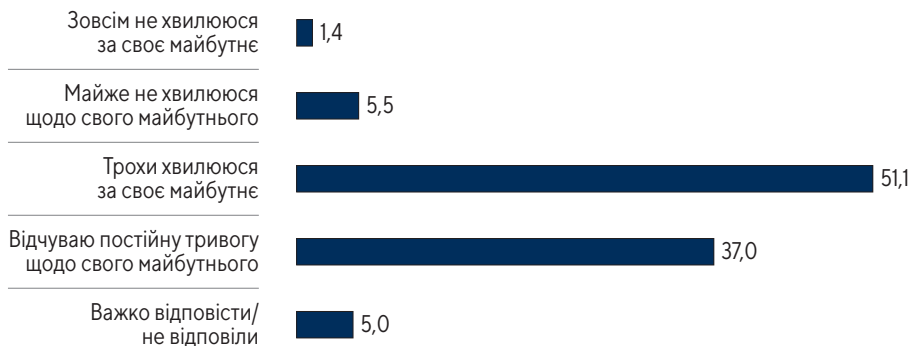
* Респондентам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді.

ЯКА ОДНА ЕМОЦІЯ ПЕРЕВАЖАЄ У ВАС ПРОТЯГОМ ВІЙНИ?

% опитаних

СТАНОМ НА ЗАРАЗ, НАСКІЛЬКИ СИЛЬНО ВИ
ВІДЧУВАЄТЕ ТРИВОГУ ЗА СВОЄ МАЙБУТНЄ?

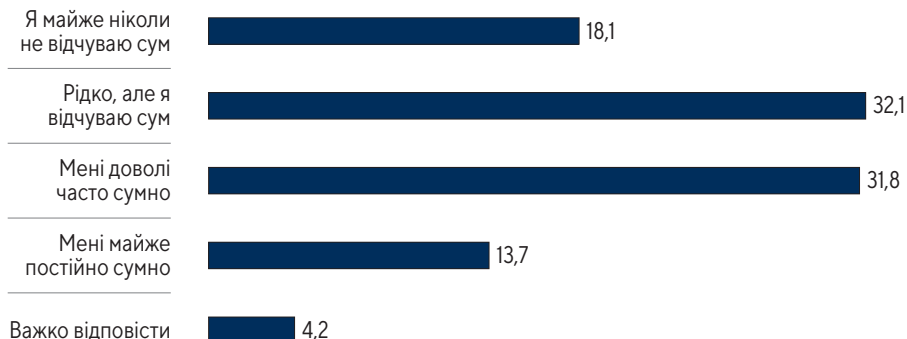
% опитаних

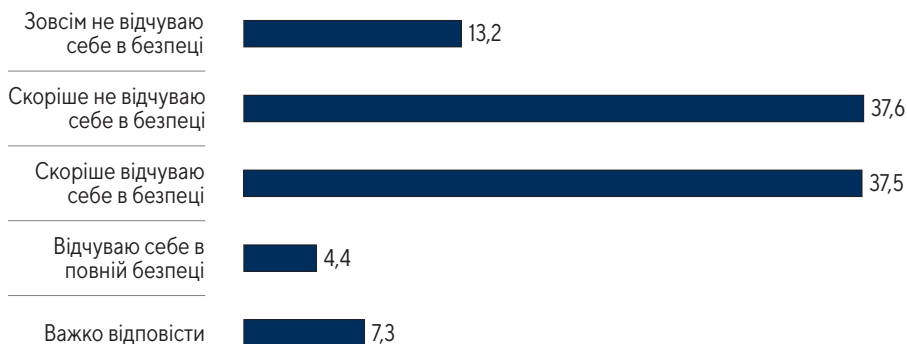
СТАНОМ НА ЗАРАЗ, НАСКІЛЬКИ ЧАСТО ВИ ВІДЧУВАЄТЕ СУМ?

% опитаних

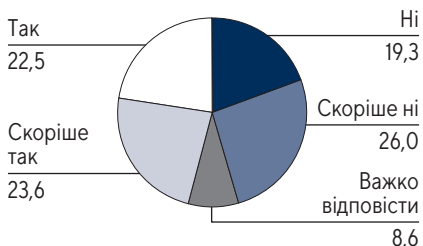
СТАНОМ НА ЗАРАЗ, ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ СЕБЕ В БЕЗПЕЦІ?

% опитаних

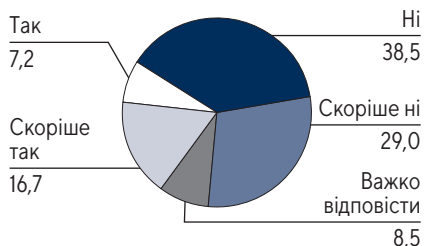
СТАНОМ НА ЗАРАЗ, ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ ГНІВ?

% опитаних

СТАНОМ НА ЗАРАЗ, ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ БЕЗВИДЬ?

% опитаних

За даними опитування, проведеного КМІС у травні 2022р., війна Росії проти України найчастіше викликає такі емоції: гнів/обурення/ненависть/відразу (53%), гордість за Україну/армію (52%) і тривога/страх/жах (38%). Спостерігається тенденція зростання із Заходу на Схід прояву негативних емоцій (тривоги/страху/жаху, а також шоку).

ЯКІ ЕМОЦІЇ У ВАС ВИКЛИКАЄ ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ?*					
	% опитаних				
	УКРАЇНА	Захід** (406)	Центр** (789)	Південь** (527)	Схід** (278)
Гнів, обурення, ненависть, відразу	53	56	55	53	46
Гордість за Україну, армію	52	51	56	49	45
Тривога, страх, жаж	38	34	39	38	41
Шок	19	16	18	20	26
Пригніченість, заціпеніння	7	6	7	7	10
Сором	6	7	6	4	8
Захват	3	5	2	2	1
Задоволеність, радість	0	1	0	1	0
Інше	3	4	4	2	3
Жодних / нічого особливо не відчуваю	0	0	0	0	0
Важко відповісти	1	2	1	1	1

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

** Склад макрорегіонів в опитуваннях КМІС: Захід – Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська, Хмельницька, Чернівецька області; Центр – Вінницька, Житомирська, Сумська, Чернігівська, Полтавська, Кіровоградська, Черкаська, Київська області, м.Київ, Південь – Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Одеська області, Схід – Донецька, Луганська і Харківська області.

Емоційний фон жителів тимчасово окупованих територій та ВПО (особливо по вираженості негативних емоцій) істотно не відрізняється від загального по країні.

ЯКІ ЕМОЦІЇ У ВАС ВИКЛИКАЄ ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ?*

% опитаних

	До 24 лютого і зараз проживають на підконтрольній владі України території (1 867)	Після 24 лютого виїхали з окупованої на підконтрольну владі України території (57)	Зараз проживають на окупованій території (74)
Гнів, обурення, ненависть, відразу	54	51	46
Гордість за Україну, армію	53	37	41
Тривога, страх, жак	37	45	39
Шок	19	19	22
Пригніченість, заціпеніння	7	10	11
Сором	6	3	5
Захват	3	0	2
Задоволеність, радість	0	0	0
Інше	3	2	0
Жодних / нічого особливо не відчуваю	0	0	1
Важко відповісти	1	0	3

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

За даними опитування Info sapiens, проведеного у квітні 2022р., чинниками, що впливають на відчуття себе нещасним, найчастіше є зменшення чи втрата доходу (пов'язані з втратою роботи) та роз'єднання сім'ї.

НАСЛІДКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ, ЇХ ВПЛИВ НА ВІДЧУТТЯ ЩАСТЯ, % опитаних						
	УКРАЇНА	Рівень щастя		Місцезнаходження		
		Щасливі	Нещасливі	У себе вдома	Переїхали в межах своєї області	Переїхали до іншої області
Зменшення регулярного доходу	33	33	32	31	45	34
Роз'єднання сім'ї	22	19	24	18	33	42
Втрата роботи	19	16	22	15	36	32
Повна втрата доходу	13	10	17	11	20	20
Втрата, руйнація будинку або майна	9	8	11	4	23	35
Ненадання належної медичної допомоги	7	6	8	7	8	5
Втрата життя чи здоров'я	6	5	7	5	12	7
Депресія, стрес, страх	3	1	4	3	0	2
Голод	2	2	2	2	3	4
Насильницький вивіз до Росії	1	1	1	1	0	1
Катування, знущання	1	1	1	1	0	2
Неправомірна мобілізація	1	1	2	1	3	4
Нічого з цього	27	35	19	32	7	8
■ Показник нижче, ніж загалом по Україні ■ Показник вище, ніж загалом по Україні						

Станом на середину березня 2022р., за даними опитування Соціологічної групи «Рейтинг», 47% українців мали активну життєву позицію, 18% перебували десь посередині між активною та пасивною, водночас, третина стверджували, що зараз у своєму житті майже нічого не вирішують. Найбільш активна життєва позиція була у молоді до 35 років (53%) та осіб середнього віку (50%). Традиційно під час війни гендерний

баланс руйнується, ми повертаємося до традиційного розподілу ролей: тому 43% жінок та 51% чоловіків мали активну життєву позицію і лише 25% чоловіків майже нічого не вирішують у своєму житті, а серед жінок таких майже 40%. Активну позицію також мали ті, хто повноцінно (60%) або частково/дистанційно (66%) працювали. Війна поглибила незахищеність і дезадаптацію серед старших людей.

Як зазначають фахівці Соціологічної групи «Рейтинг», «життєва позиція (що саме я вирішую у своєму житті), інтенсивність негативних емоцій, особливості комунікації під час війни є умовними (прямими або опосередкованими) показниками психологічної адаптації або дезадаптації. Активна життєва позиція забезпечує більший рівень впевненості у власних силах щодо подолання життєвих труднощів, нижчий рівень негативних емоцій і тривоги, більше можливостей швидкої адаптації, збереження комунікації, можливостей частково зберігати або частково відновлювати звичний спосіб життя»⁹.

Станом на середину березня 2022р., індекс психологічної дезадаптації, виміряний через спектр негативних емоцій, виявився помірним (2,6), зважаючи на обставини війни. Хоча війна на той час тривала менше місяця і такого проміжку часу замало для поглибленої дезадаптації. Однак, у групі ризику перебували пенсіонери, ті, хто втратив роботу, хто поїхав зі свого міста, жінки також під більшим ризиком, ніж чоловіки.

На четвертому тижні війни українці в цілому ще не вдалися до пригнічених станів. Найбільше емоційний рівень психологічної дезадаптації забезпечувала агресивність (3,1), найменший – апатія (2,1). Ці стани за інтенсивністю прояву на різних полюсах, отже, майже у всіх даних вони розведені: низький рівень апатії за високого рівня агресивності. Дослідники припускають, що саме агресивність не дає розвиватися апатії. Агресивність – властивість активного спектра. Водночас, песимізм, розпач і апатія – це стани пригнічення, економії емоцій, зниження активності.

Найбільший рівень агресивності спостерігався у старшої вікової групи (51+) – 3,3, найменший – у молоді (2,8). У молоді на час опитування проявлявся найменший рівень емоційної дезадаптації, бо за віком вони належать до тих, хто здатен швидше адаптуватися до будь-яких

⁹ Див.: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html.

умов. Старшим війна багато в чому перекреслила досягнення і залишила (в кількості років) менше часу на відновлення, нові горизонти, відбудову та часу нормального мирного життя.

У чоловіків суттєво відрізнялися рівні прояву розпачу (2,2) та агресивності (3,2), тоді як у жінок вони перебували на однаковому рівні. У рівні песимізму не було відмінностей, а ось апатія у жінок вища (2,2), ніж у чоловіків (1,9). Отже, жінки частіше потерпали через пригнічений емоційний стан.

Жителі Сходу проявляли найбільшу дезадаптованість та емоційну пригніченість, вони демонстрували нижчий рівень агресивності, проте вищий рівень апатії, розпачу та песимізму. Найбільш агресивно були налаштовані жителі Заходу і Центру – це дає їм більш активну позицію, тут менше пригнічення і агресія відокремлена від іншої частини негативного спектра емоцій.

Ті, хто мали роботу, мали кращий емоційний стан: найнижчий рівень апатії. Це також стосується тих, хто працює частково. Агресивність у працюючих вища і забезпечує проактивну позицію.

Активна життєва позиція також пов'язана з кращою емоційною адаптацією – суттєво нижчими рівнями апатії, розпачу та песимізму.

Ті, хто покинув місце проживання, мали нижчий рівень апатії за тих, хто залишилися, бо їм зараз доводиться шукати можливості прихистку, влаштовувати життя в іншому місці. У найгіршому емоційному стані серед цих груп ті, хто не знав, що з їх житлом – це ситуація невизначеності, яка формує додаткову тривогу.

Комунікація з близькими багато в чому визначає емоційний спектр переживань: ті, хто залишився зі своєю сім'єю, спілкуються з рідними та друзями, перебували у кращому емоційному стані і переживали меншу дезадаптацію, ніж ті, кому довелося розділитися з сім'єю, хто зрідка спілкується з рідними та друзями. Спілкування з колегами та сусідами впливає несуттєво, бо це не найближче оточення, однак, спілкування з колегами знижує апатію і підвищує агресивність (якщо її розуміти як активність). Загалом, такі надстресові події у житті людини як війна, значно посилюють бажання бути разом з рідними та близькими людьми, у комунікації високий ресурс та цінність її також підвищилася, а можливість такої комунікації знижують ризики дезадаптації.

- ✓ 44% українців довелося тимчасово розділитися із сім'єю. Найбільше таких на Сході (54%), найменше — на Заході (39%). Серед молоді таких 50% — це за віком найбільший показник.

Станом на середину березня, 19% громадян покинули своє місто/село через війну (найбільше виїхало зі Сходу). Водночас, абсолютна більшість (93%) з них планували після війни повернутися додому. «План повернення» — це міцна підтримуюча сила у складній, невизначеній ситуації війни. При цьому лише 58% знали, що з їх житлом усе гаразд, 10% знали, що їх житло пошкоджене, а 9% — зруйноване. Решта не знали, що з їх житлом.

На початку квітня 2022р. в рамках восьмої хвилі проекту «Україна в умовах війни» Соціологічною групою «Рейтинг» було проведене дослідження психологічних маркерів війни: стратегій адаптації до стресових станів, рівнів життєстійкості та психологічного виснаження¹⁰.

- ✓ За більше, ніж місяць війни, індекс емоційної напруженості підвищився з 2,7 до 3,5. На початок квітня частка тих, хто оцінював свій емоційний стан як дуже напружений або напружений, становила майже 50%. У спокійному емоційному стані перебували лише 8% опитаних, тоді як до війни цей показник коливався в межах 22–26%.
- ✓ Найбільше емоційно напруженим свій стан визначали старші люди. Також така ситуація спостерігається серед жінок, які зазвичай емоційніше реагують на складні ситуації. З них майже 60% сукупно мали високі та надвисокі рівні емоційної напруженості, тоді як серед чоловіків таких лише 35%. Переважна більшість (74%) тих, хто зазначив, що перебуває у складній ситуації, оцінювали свій стан як напружений.

Однак лише 5% респондентів зазначили, що перебувають у складній ситуації. Ще 44% мають труднощі, але терпимі. У відносно нормальних обставинах, за власною оцінкою, перебували 51% опитаних.

- ✓ Найбільше складнощів відчували ті, що вимушено змінили місце проживання, особливо жителі східних областей. Легше було тим, хто має роботу, або хоча б часткову занятість. Відповідно найважче тим,

¹⁰ Вибіркова сукупність: 1200 респондентів, метод опитування: CATI, похибка вибірки не перевищує 2,8%. Терміни проведення: 6 квітня 2022р.

хто не працює — лише 40% з них вважали, що перебувають у відносно нормальних обставинах. Отже, можливість якнайшвидше відновити роботу, запустити підприємства залишається вкрай важливим для відносної нормалізації життя українців під час війни.

У складних життєвих обставинах людина може обирати різні стратегії поведінки: на час опитування, 50% респондентів намагались активно вирішувати свої проблеми — для умов війни це показник хорошої адаптації до ситуації та прийняття відповідальності за своє життя на себе. 35% намагались перечекати, не поспішали з рішеннями, отже займають пасивну позицію. 13% шукали підтримки в інших людей (здатні спиратися на інших та залучати їх до рішень). Загалом, конструктивні стратегії поведінки у складних життєвих обставинах були притаманні 63% опитаних.

- ✓ Найменш активну стратегію поведінки демонстрували жителі Сходу (41%), і вони ж більше за інших зверталися по допомогу (17%). Молодь більше схильна перечекати і не поспішати з рішеннями (40%). Жінки більше, ніж чоловіки, шукали підтримку в інших людей (16% проти 10%) і набагато менш схильні до активного вирішення своїх проблем (44% проти 56%). Це відповідає традиційним гендерним типам поведінки, які актуалізувалися під час війни.
- ✓ Активно вирішують свої проблеми ті, хто працює повноцінно або частково (60%). Ті, хто не працював, частіше були готові перечекати і не поспішати з рішеннями (41%). Активна життєва позиція сприяє збереженню або поверненню на робоче місце і навпаки — наявність роботи сприяє можливості активно вирішувати свої проблеми, бо людина зберігає свій соціальний статус і має матеріальне забезпечення.
- ✓ Набагато рідше проявлялася активна позиція у тих, хто перебував у складних життєвих обставинах (36%), вони більш були схильні перечекати (39%) та шукати підтримки в інших людей (18%), на відміну від тих, хто перебував у відносно нормальних обставинах та відчують незначні труднощі.
- ✓ Країна згуртувалася у боротьбі з ворогом і в підтримці один одного та взаємодопомозі. Стосунки та взаємодія з рідними є миролюбними (94%). Лише 5% уникали цих стосунків. Також хороші взаємини

зберігалися із сусідами (89%). З незнайомими мали миролюбні взаємини 67%. Водночас, майже третина уникали контактів з незнайомцями. Агресивні стосунки з іншими практично були відсутні. Отже, навіть з незнайомцями більшість нормально взаємодіє — це хороший показник атмосфери взаємин та довіри і низький рівень підозрілості до співгромадян.

Рівень життєстійкості. Українці на другому місяці війни демонстрували високий рівень життєстійкості (3,9 бала з за п'ятибальною шкалою). Індекс життєстійкості складається із психологічної стійкості (4,0) та підтримки фізичного здоров'я (3,8).

Низький рівень життєстійкості мали лише 2% опитаних. У більшості він на середньому рівні (59%). Високу стійкість мали 39%.

- ✓ Психологічна життєстійкість пов'язана з інтересом до життя, відчуттям себе корисним, здатністю приймати рішення, наявністю планів на майбутнє та відсутністю жалю за минулим. Українці в цьому є достатньо сильними: цікавляться тим, що відбувається навколо (92%), та мають плани на майбутнє (82%). Однак втоми не відчували лише третина, мали повноцінний сон лише 40%, стежили за своїм здоров'ям половина. Водночас нормально харчувалися переважна більшість (83%).
- ✓ Найменшу стійкість мали жителі Сходу, пенсіонери та хто втратив роботу. У жінок підтримка фізичного здоров'я у гіршому стані, ніж психологічна стійкість. Найгірший стан у тих, хто перебував у складних життєвих обставинах. Підтримка фізичного здоров'я в них на незадовільному рівні. В усіх категоріях опитаних психологічна життєстійкість була вищою за фізичний стан. Тобто на другому місяці війна фізично виснажила більше, ніж психологічно.
- ✓ Дещо вищий рівень психологічної витривалості, готовності до тривалої боротьби виявляють люди до 50 років, переважно чоловіки, ті, хто повноцінно працюють, перебувають у відносно нормальних умовах, здатні активно вирішувати проблеми та не змінили місце проживання у зв'язку з війною. Тому зрозумілим є прагнення багатьох швидше повернутися до дому, який є важливим ресурсом у житті людини. Це не лише матеріальна, але й важлива емоційна складова підтримки, нормалізації життя.

- ✓ Також найбільша життєстійкість у тих, хто відчував такі емоції щодо країни як радість (53%), гнів (43%) та гордість (40%), а найменше у тих, кому страшно (28%) та сумно (33%). Гнів не є позитивною, але є активною емоцією, яка дозволяє підтримувати життя та рухатися вперед. Особливо, коли гнів є справедливим.

Рівень психологічного виснаження. На час проведення опитування високий рівень виснаження мали лише 2% опитаних, у 71% він був на середньому рівні, а у 27% — на низькому. Не відчували себе «мертвими» всередині 79%, відповіли, що можуть покласти на себе 69%, не відчували себе слабкими — 55%. Тоді як часто відчували на собі загрозу від світу лише 6%.

- ✓ Виснаження у більшості проявлялося у сумному настрої, зниженні довіри до інших людей, думках про власну безпорадність і що з ними може статися щось погане.
- ✓ Найбільшими були гендерні відмінності: жінки почувалися удвічі більш психологічно виснаженими, ніж чоловіки.
- ✓ Також відносно вищий рівень психологічного виснаження у тих, хто зараз не працює, хто вимушено змінив місце проживання, та у молоді. Стратегія поведінки на активне вирішення проблем сприяє низькому рівню психологічного виснаження
- ✓ Результати також доводять, що радість і гордість за країну найбільше сприяють хорошему психологічному стану. Повернення додому (щойно з'явиться така можливість) теж зміцнює людину і допомагає відновитися швидше.

Уявлення про тривалість військових дій і плани на майбутнє

Значною мірою подальші плани громадян, у т.ч. переміщених осіб, формуються на основі уявлень про те, скільки часу продовжуватимуться військові дії. За результатами опитування, проведеного дослідницькою панеллю **«Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України**, щодо часу, який потребує Україна задля перемоги, в середині квітня українці вказали від кількох тижнів (15,8%) до кількох місяців (34,4%). 17,8% учасників дослідження вважають, що війна триватиме півроку-рік, а 5,7% — що більше року.

На початок червня, порівняно з квітнем, зросла частка тих, хто вважає, що військові дії продовжуватимуться півроку-рік (17,8% до 35,5%) та більше року (з 5,7% до 16,9%), і зменшилася частка тих, хто називав термін у кілька тижнів (з 15,8% до 2,2%), кілька місяців (з 34,4% до 20,4%).

За даними дослідження КМІС у травні 2022р., у разі продовження війни так, як зараз, лише 42,9% жителів України планує майбутнє своїх дітей та онуків в Україні.

У разі перемир'я і відкладення війни «на потім», планують майбутнє своїх дітей та онуків в Україні 54,7% жителів.

Зі зміною влади в Росії на демократичну згодні планувати майбутнє дітей та онуків в Україні 76,8% жителів України.

Приблизно однаково впливає на планування майбутнього як вступ України до НАТО чи отримання більш вагомих гарантій безпеки (85,1%), так і капітуляція та роззброєння Росії (84,5%).

Жінки висувають дещо більші вимоги до безпеки, ніж чоловіки. Зокрема, в разі встановлення перемир'я 57,1% чоловіків згодні планувати майбутнє дітей чи онуків в Україні, порівняно з 52,7% жінок.

Що далі на Захід, то менший зв'язок між небезпекою і плануванням майбутнього в Україні. Наприклад, у разі продовження війни, планують майбутнє дітей та онуків в Україні 34,8% жителів Сходу, 38,8% – Півдня, 44,6% – центральних і північних областей, 48,5% жителів західної України.

Серед жителів Східної України помітно вище бажання планувати майбутнє дітей та онуків за кордоном, незалежно від розвитку подій: про такий намір заявили 4,3% жителів Сходу, 1,8% – Півдня, 1,5% – Центру і 1% – Заходу.

ЧИ ПЛАНУЄТЕ ВИ МАЙБУТНЄ СВОЇХ ДІТЕЙ АБО ОНУКІВ В УКРАЇНІ?

% опитаних

У разі продовження війни на невизначений період, постійної загрози бомбардувань України

У разі підписання перемир'я, припинення вогню та бомбардувань, підготовки обох сторін до продовження війни у майбутньому

У разі припинення війни через зміну влади в Росії, приходу до влади демократичних сил

У разі припинення війни через капітуляцію Росії та її повне роззброєння

У разі припинення війни, вступу України до НАТО чи отримання більш вагомих гарантій безпеки від провідних країн світу

Планую, що діти чи онуки виїдуть з України за будь-яких варіантів

Становище внутрішньо переміщених осіб

За даними дослідження, проведеного дослідницькою **панеллю «Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України**, на початок червня 2022р. 70% українців лишилися на своєму місці проживання. 22% опитаних довелося переїхати до іншої області, а ще 8% – вирішили переїхати за кордон. Порівняно з серединою квітня збільшилася частка людей, які переїхали до іншої області (з 17,5% до 22%), відповідно зменшилася частка українців, які залишилися у своїй області (з 74,2% до 70%). Водночас, серед тих, хто виїхав

до іншої області, на початок червня 21,3% вже повернулися, а 7,5% планують це зробити найближчим часом (71,2% вирішили поки що залишитися).

Якщо на середину квітня серед тих, хто переїхав до більш безпечних місць у межах України, найбільша частина опитаних переїхала до Львівської (12,3%), Дніпропетровської (9,9%), Закарпатської (8,2%), Полтавської (7,1%), Чернівецької (7,1%), Вінницької (7%) областей, то на початок червня найбільша частина опитаних переїхала до Львівської (17,1%), Дніпропетровської (9,3%), Кіровоградської (9,0%), Київської (без Києва) (8,6%), Івано-Франківської (6,1%), Вінницької (5,7%) областей.

У розрізі макрорегіонів найбільше українців, які лишилися на своєму місці проживання, на початок червня, було на Заході (89,3%) та в Центрі України (87,9%). У Південному регіоні — 62,1% (у середині квітня було 77,3%), у Північному — відповідно 62,3% і 67,2%.

Найбільше вимушених переселенців переїхали зі Сходу (51,6% переїхали до іншої області, 8% — закордон)¹¹. Станом на початок червня, порівняно з квітнем, збільшилася міграція до інших областей з півночі та півдня України (з 13,6% до 30%).

Найбільш відчутну допомогу ВПО отримували від родичів і друзів (48,3%). Також 27,3% отримують підтримку від державних організацій або органів влади (серед них від місцевої громади (46,7%), органів влади селищного/міського рівня (35,3%) та від обласної державної/військової адміністрації (22,4%)). 20,5% серед усіх ВПО — від українських волонтерів, 9,5% — від українських громадських організацій, 5,6% — від державних організацій або органів влади країн Європи, 5,5% — від волонтерів країн Європи, 5,1% — від громадських організацій країн Європи, 4,4% — від інших українських переселенців, 1,4% — від звичайних громадян країн Європи. 30,8% українців доводиться покладатися лише на власні сили.

¹¹ У цьому опитуванні застосовувався такий поділ на регіони: Захід: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області, Південь: Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, Північ: Житомирська, Київська (без м. Київ), м. Київ, Сумська, Чернігівська області Схід: Донецька, Луганська, Харківська області, Центр: Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області

Соціально-демографічні характеристики ВПО, які проживають у Львівській області та м.Івано-Франківськ¹²

¹² Результати опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг», у Львівській області та м.Івано-Франківську. У Львівській області опитано 800 респондентів - переселенців, розміщених у великих містах області (Львів – 400, інші міста – 400), та 1200 респондентів - постійних жителів міст області (Львів – 800, інші міста – 400). Опитані переселенці від 18 років і старші у містах Львів, Дрогобич, Самбір, Стрий, Червоноград. Вибірка серед постійних жителів репрезентативна за віком і статтю. Метод опитування: face-to-face. Похибка репрезентативності дослідження: не більше 2,8% – опитування містян, не більше 3,5% – опитування переселенців. Терміни проведення: 13-23 травня 2022р.

В Івано-Франківську були опитані жителі Івано-Франківська та переселенці, які приїхали до міста. Опитані переселенці від 18 років і старші. Вибірка серед жителів міста репрезентативна за віком і статтю. Вибіркова сукупність: 600 респондентів – жителі м.Івано-Франківськ, 400 респондентів – переселенці. Метод опитування: CATI. Похибка репрезентативності дослідження: не більше 4% – опитування містян, не більше 4,9% – опитування переселенців. Терміни проведення: 16 квітня 2022р.

Середній вік переселенців — 43 роки. 62% опитаних переселенців — жінки (половина з них мають дітей віком до 17 років), 38% — чоловіки. 55% опитаних не мають дітей віком до 18 років, 18% мають дітей віком до п'яти років, 21% мають дітей віком 6-10 років, 16% — віком 11-15 років, 6% — віком 16-17 років. 46% переселенців постійно вдома спілкуються російською мовою, 34% — двома мовами (як українською, так і російською), 19% — лише українською.

Майже 80% — це жінки. 47% опитаних не мають дітей віком до 18 років, 23% — мають дітей віком до п'яти років, 27% — мають дітей віком 6-10 років, 18% — віком 11-15 років, 5% — віком 16-17 років. Середній вік переселенців — 44 роки. Третина їх постійно вдома спілкуються російською мовою, 45% — двома мовами (як українською, так і російською), чверть — лише українською.

Фактори занепокоєння

В Івано-Франківську, оцінюючи можливі воєнні загрози, постійні жителі висловлюють більше занепокоєння, аніж переселенці. Так, найбільше жителі міста (як місцеві, так і переселенці) боялися ракетних ударів по воєнних об'єктах (оцінювали як високу загрозу: місцеві — 33%, переселенці — 30%). Дещо менше бояться диверсій проти об'єктів інфраструктури (оцінювали як високу загрозу: місцеві — 27%, переселенці — 22%) та ракетних ударів по цивільних об'єктах (оцінювали як високу загрозу: місцеві та переселенці — по 19%). Диверсій проти цивільного населення частіше бояться місцеві мешканці (висока загроза — 20%), ніж переселенці (14%). Натомість захоплення населених пунктів більшістю опитаних в обох категоріях поки не оцінюється як високий та середній рівень загрози.

Мотиви вибору області як місця проживання

38% опитаних переселенців головною причиною вибору Львівщини для тимчасового перебування назвали наявність родичів або близьких друзів (частіше цю причину називають переселенці з Центрального (51%) та Південного (48%) регіонів і рідше (30%) — Східного регіону). 20% обрали Львівщину через інформацію про наявність вільних місць для тимчасового проживання (частіше цю причину називали жителі Сходу — 24%), 18% — через рішення організації, відповідальної за поселення (частіше — жителі Сходу (20%) та ті, хто прибув до обласного центру). Лише 7% зазначили, що поїхали на Львівщину через можливість отримати роботу (частіше ті, хто прибув до обласного центру — 11%). 18% — вказали іншу причину.

61% опитаних переселенців головною причиною вибору Івано-Франківська як міста для тимчасового перебування назвали наявність родичів або близьких друзів у місті. 14% обрали місто через інформацію про наявність вільних місць для тимчасового проживання. Лише 4% зазначили, що поїхали до міста через рішення відповідальної за переселення організації, 3% — через можливість отримати роботу.

Лише 10% опитаних переселенців у Львівській області, які мають дітей шкільного віку, зазначили, що вони вже навчаються у місцевих школах. 70% таких респондентів зазначили, що їх діти продовжують навчання

у своїх закладах. Діти 18% опитаних на час проведення опитування не навчалися.

Третина опитаних переселенців в Івано-Франківську, які мають дітей шкільного віку, зазначили, що вони вже навчаються у місцевих школах. Половина таких респондентів зазначили, що їх діти продовжують навчання у своїх навчальних закладах. Діти 14% опитаних на час проведення опитування не навчалися.

Ставлення до переселенців

У Львівській області переселенці загалом краще оцінювали ставлення до себе місцевих жителів, аніж жителі міст Львівщини оцінювали своє ставлення до ВПО. Так, 49% опитаних переселенців відповідали, що ставлення місцевих до них дуже позитивне, ще 32% — скоріше позитивне. Своєю чергою, 18% місцевих жителів зазначили, що цілком позитивно ставляться до біженців, 35% — скоріше позитивно, 34% — нейтрально. 11% місцевих зазначили, що ставляться до переселенців негативно.

24% опитаних жителів Львівщини зазначили, що вже прийняли особисто в себе біженців з інших регіонів країни. Ще 15% — готові прийняти. 57% — не висловили бажання прийняти переселенців.

Водночас 84% опитаних місцевих жителів підтримали ініціативу перенесення підприємств, які постраждали від війни, на територію Львівщини. 63% — за будівництво постійних помешкань у їх місті для ВПО (проти загалом — 23%, дещо більше у Львові — 27%).

Понад 90% біженців хотіли б набути знайомства і друзів серед місцевих жителів. З іншого боку, знайти друзів серед переселенців були не проти дещо більше половини (56%) місцевих (не мають такого бажання — 34%).

Попри те, що 80% тих, хто недавно приїхав на Львівщину, спілкуються у побуті двома мовами (34%), або лише російською (46%), більшість з них (67%) намагаються з місцевими спілкуватися українською (серед російськомовних таких — 57%, двомовних — 64%).

46% переселенців не бачать проблеми мовного непорозуміння з місцевими жителями. 41% вбачають у цьому незначну проблему,

12% — значну. Натомість серед місцевих 31% — не бачать у цьому жодної проблеми, 42% вважають цю проблемою незначною, 25% вважають, що це значна проблема.

61% ВПО вважають, що не існує напруженості у відносинах між переселенцями і місцевими жителями, 36% — іншої думки. Чим молодші переселенці, там частіше вони вказують на існування такої напруженості — частка таких зростає від 19% серед тих, кому більше 50 років до 47% серед тих, кому в 18 до 35 років. Їх частка вища серед тих, хто поселився у Львові (42%), ніж серед тих, хто поселився в інших містах області (31%). Серед місцевих жителів про певну напруженість говорять 52%, про її відсутність — 42%.

39% опитаних жителів міст Львівщини зазначили, що їм невідомі факти порушення соціальних норм та непристойної поведінки з боку біженців з інших регіонів України. 32% знають про такі випадки винятково зі ЗМІ. 27% стикалися з подібними випадками особисто.

В Івано-Франківську переселенці також краще оцінюють ставлення до себе місцевих жителів, аніж жителі обласного центру оцінюють своє ставлення до ВПО. Так, 57% опитаних переселенців відповіли, що ставлення місцевих до них дуже позитивне, ще 30% — скоріше позитивне. Своєю чергою, 20% місцевих жителів зазначили, що цілком позитивно ставляться до біженців, 42% — скоріше позитивно, 27% — нейтрально. Лише 3% опитаних франківчан зазначили, що ставляться до переселенців негативно.

Понад 90% біженців хотіли б набути знайомства і друзів серед місцевих жителів. З іншого боку, не проти знайти друзів серед переселенців понад 80% франківчан. Не мають такого бажання 16% місцевих жителів.

Попри те, що більшість опитаних (понад 65%) тих, хто недавно приїхав до міста, спілкуються у побуті двома мовами, або лише російською, абсолютна більшість з них (82%) намагаються з місцевими спілкуватися винятково українською (серед російськомовних таких — дві третини).

57% переселенців не бачать проблеми мовного непорозуміння з місцевими жителями. 37% вбачають у цьому незначну проблему, лише

6% — значну. Натомість серед місцевих 13% вважають, що існує значна проблема мовного непорозуміння з біженцями, 51% вважають цю проблемою незначною, 35% — не бачать у цьому жодної проблеми.

44% опитаних франківчан зазначили, що їм невідомі факти порушення соціальних норм і непристойної поведінки з боку біженців з інших регіонів України. 42% знають про такі випадки винятково зі ЗМІ. Лише 13% стикалися з подібними випадками особисто.

30% опитаних жителів Івано-Франківська зазначили, що вже прийняли особисто в себе біженців з інших регіонів країни. Ще 25% — готові прийняти. 44% — не висловили бажання прийняти переселенців.

Три чверті франківчан зазначили, що особисто надавали допомогу переселенцям. 51% позитивно поставилися б до того, що частина переселенців залишилися б жити або працювати в місті. 43% ставляться до такої перспективи нейтрально, лише 5% — негативно.

51% місцевих жителів позитивно ставляться до того, що частина переселенців могла б залишитися у місті для проживання та роботи. 43% ставляться до цього нейтрально і лише 5% — негативно.

92% підтримують ініціативу про перенесення підприємств з регіонів, які постраждали від війни, на територію Івано-Франківської області. 74% — підтримують ідею будівництва постійних помешкань для ВПО.

Плани на майбутнє

У Львівській області лише 19% ВПО на час опитування працювали (найбільше — серед переселенців з Центрального регіону — 32%), 80% — не мали роботи.

39% тимчасово безробітних мали намір шукати роботу на Львівщині (48% серед переселенців із Південного регіону, 39% — серед переселенців зі Сходу, 27% — серед переселенців з Центрального регіону, 54% чоловіків і лише 30% жінок), 54% — такого наміру не мають. Відносно більше тих, хто має намір шукати роботу, спостерігається серед чоловіків, представників молодого та середнього віку, та тих, хто зупинився у Львові.

26% переселенців хотіли б залишитися жити або знайти роботу в містах Львівщини. Ще 30% — можливо б розглянули таку перспективу, 41% — не мають таких намірів. Своєю чергою, 39% місцевих жителів позитивно ставляться до того, що частина переселенців могли б залишитися у місті для проживання та роботи. 36% ставляться до цього нейтрально і 22% — негативно.

18% опитаних переселенців планували повертатися додому найближчим часом, 34% — планували повертатися, але трохи пізніше. 36% — мають намір повернутися тільки після закінчення війни. Лише 8% не мали наміру повертатися.

84% переселенців і 86% місцевих жителів готові терпіти матеріальні труднощі заради перемоги над Росією скільки буде потрібно.

75% опитаних місцевих жителів не розглядають можливості виїзду закордон у випадку загострення воєнної ситуації у регіоні. Серед переселенців таких — 54% (нагадаємо, що 62% переселенців — це жінки). Розглядають таку можливість 21% місцевих жителів і 41% переселенців.

Серед переселенців таку можливість розглядають тим частіше, чим молодші респонденти: серед тих, кому від 18 до 35 років — 47%, 36-50 років — 44%, 18-35 років — 47%, жінки частіше, ніж чоловіки (відповідно 43% і 37%), ті, хто має дітей, частіше, ніж ті, хто не має (відповідно 45% і 37%).

В Івано-Франківську майже 80% опитаних місцевих жителів не розглядають можливості виїзду закордон у випадку загострення воєнної ситуації у регіоні. Серед переселенців таких — 59%.

20% переселенців хотіли б залишитися жити або знайти роботу в Івано-Франківську. Ще 40% — можливо б розглянули таку перспективу. 39% — не мають таких намірів.

10% опитаних переселенців планують повертатися додому найближчим часом, 45% — планують повертатися, але трохи пізніше. 40% — мають намір повернутися тільки після закінчення війни. Лише 3% зовсім не мають наміру повертатися.

Щоб зрозуміти потреби внутрішньо переміщених осіб та те, наскільки їм відповідає підтримка, яку надають органи влади, гуманітарні організації та волонтерські ініціативи, **Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» за підтримки ЄС та Міжнародного фонду «Відродження» розпочав проект «Експрес-картування потреб ВПО у Львівській області».**

Львівська область стала ключовим українським регіоном, що надав прихисток вимушеним внутрішнім переселенцям, які покинули свої домівки через вторгнення Росії в Україну. За загальними оцінками, від початку війни Львів і Львівщина прихистили близько 450-500 тис. ВПО.

У дослідженні з'ясували, що найбільше вимушено переміщених осіб прибули до Львова в березні — це 59% опитаних. Найчастіше люди зупинялися у Львівському районі — а саме у Львові, Винниках, Брюховичах, Жовкві — 42% опитаних.

Серед респондентів-ВПО жінок на Львівщині — 73%, чоловіків — 27%. 49% ВПО, які тимчасово зупинилися у Львівській області, мають дітей дошкільного та/або шкільного віку. 10% із тих, хто втік від війни до Львова та області, мають інвалідність.

Забезпеченість житлом

На момент опитування 58% респондентів проживали у спеціальних шелтерах: це школи, гуртожитки, гуманітарні штаби, молитовні будинки, лікарні, санаторії тощо. Натомість 21% ВПО на Львівщині поселились у помешканнях друзів, родичів чи волонтерів, 10% респондентів орендували приміщення на тривалий період, 4% — на короткий термін. У хостелах і готелях проживали 2% респондентів, у власному помешканні — 1%.

Водночас 77% опитаних ВПО відповіли, що не оплачують своє проживання зовсім, 14% оплачують житло частково, 9% — оплачують у повному обсязі.

83% опитаних переселенців задоволені умовами проживання на Львівщині.

У кожного четвертого ВПО, який переселився на Львівщину, житло знищене або пошкоджене.

Станом на квітень, чверть опитаних ВПО не визначилися, що робити далі і не мали планів на майбутнє. 17% планували повернутися у населений пункт, де проживали до повномасштабного вторгнення РФ. 40% планували

перебувати на Львівщині до можливості повернутися додому. 10% планували залишитися жити на Львівщині в довгостроковій перспективі.

Матеріальні та нематеріальні потреби ВПО

Серед матеріальних потреб внутрішніх переселенців найбільш важливими виявилися медичні послуги, фінансова підтримка та забезпечення продуктами харчування. Серед професійних потреб – продовжити навчання дітей, своє власне та робота за фахом. Можливості перенесення або відкриття нового бізнесу, а також перекваліфікація були важливими для меншого числа опитаних.

Серед нематеріальних потреб опитані вважали найбільш важливим наявність інформації про доступну допомогу. Трішки менше пріоритету надають інтеграції у місцеву громаду, доступу до церкви, психологічній підтримці та доступу до гуртків, навчальних курсів, спортивних секцій тощо.

Про громадські ініціативи, організовані переселенцями, знають лише 11% опитаних (35% із них залучені до громадської активності). Про громадські ініціативи, організовані місцевими жителями для переселенців, знають лише 12% опитаних ВПО (33% із них залучені до ініціатив).

Проблема зайнятості

75% із тих переселенців, хто мав роботу, відчули зміни у своїй зайнятості з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Більшість із них втратили роботу.

Оцінка переселенцями діяльності органів влади та місцевих громад із забезпечення гуманітарних потреб громадян

Оцінюючи, наскільки комфортним для проживання є місто, в якому вони поселилися, 94% переселенців у Львівській області оцінюють його як дуже або скоріше комфортне (лише 4% як скоріше або зовсім не комфортне)¹³.

В Івано-Франківську 98% переселенців оцінюють його як дуже або скоріше комфортне (лише 1% як скоріше або зовсім не комфортне).

У Львівській області 86% переселенців мають достатньо продуктів харчування (14% — недостатньо), 85% мають достатньо одягу (недостатньо — 14%), побутових товарів — відповідно 78% і 21%, медикаментів — відповідно 72% і 24%.

В Івано-Франківську 93% переселенців мають достатньо продуктів харчування (7% — недостатньо), 81% мають достатньо одягу (недостатньо — 21%), побутових товарів — відповідно 86% і 15%, медикаментів — відповідно 81% і 16%.

У Львівській області 54% переселенців отримували соціальну, гуманітарну допомогу від держави, 48% — від благодійних організацій, 69% — від людей, волонтерів. Своєю чергою, 70% місцевих жителів відповіли, що надавали допомогу переселенцям.

В Івано-Франківську 51% переселенців отримували соціальну, гуманітарну допомогу від держави, 54% — від людей, волонтерів. 74% місцевих жителів відповіли, що надавали допомогу переселенцям.

Відповідаючи на питання, наскільки ефективно справляється місцева влада з розміщенням біженців з інших регіонів України, 79% місцевих жителів у Львівській області відповідають, що вона справляється цілком або скоріше ефективно (35% — цілком ефективно, 44% — скоріше ефективно). Лише 7% — що вона справляється зовсім або скоріше неефективно. Їх оцінка мало залежить від місця їх поселення та віку.

¹³ Результати опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у Львівській області та м.Івано-Франківську.

89% місцевих жителів в Івано-Франківську відповідають, що місцева влада з розміщенням біженців з інших регіонів України справляється цілком або скоріше ефективно (35% — цілком ефективно, 54% — скоріше ефективно), лише 3% — що вона справляється зовсім або скоріше неефективно.

Разом з тим, у Львівській області більшість (54%) тих переселенців, які вимушені орендувати квартири, вважають розцінки на оренду житла завищеними. Орендують квартиру лише 21% опитаних, 49% живуть у центрах для біженців, 22% — у помешканні родичів, друзів, знайомих, 3% — у помешканні інших місцевих жителів, 2% — у готелі, хостелі.

В Івано-Франківську 63% тих переселенців, які вимушені орендувати квартири, вважають розцінки на оренду житла завищеними. Орендують квартиру лише 33% опитаних, 2% живуть у центрах для біженців, 51% — у помешканні родичів, друзів, знайомих, 7% — у помешканні інших місцевих жителів, 3% — у готелі, хостелі.

Становище біженців з України в країнах ЄС

За результати дослідження **Info sapiens**¹⁴, 37% біженців змушені були робити тривалі (більше трьох діб) зупинки перш ніж прибути до пункту призначення. Біженці, які тікали до Польщі, робили зупинку у відносно безпечних регіонах України. Для українців, які тікали глибше в Європу, перша зупинка — країна-сусід — Польща.

Загалом серед тих, хто робив тимчасову транзитну зупинку тривалістю більше трьох діб, 50% робили її в Польщі, 10% — у Румунії, 8% — в Угорщині, 5% — у Словаччині, 4% — у Молдові, 4% — у Німеччині, 2% — в Австрії, 2% — в Чехії, в інших країнах — 7%.

¹⁴ Результати online-опитування українських біженців Info Sapiens, проведеного у співпраці з Апостольським Екзархатом в Італії з 22 квітня по 7 травня. Загалом було опитано 889 респондентів. Вибірка не є репрезентативною відносно всім біженцям, оскільки респонденти набиралися методом «снігової кулі». Найбільше опитано в Італії (260), Німеччині (166) та Польщі (173), в решті країн опитано недостатньо респондентів для окремого аналізу. Метод опитування — CAWI, формування вибірки методом «снігової кулі» з додатковим бустером з online-панелі. Див.: Філяк С. Потреби, умови перебування та емоційний стан людей, які були змушені виїхати з України через повномасштабне вторгнення росії: дослідження громадської думки (травень 2022).

До того ж, за цими даними не можна встановити, яке число прибулих до РФ виїхали туди добровільно, а яке — насильно депортовані після окупації російськими військами окремих територій України.

Позитивне ставлення до біженців з України є, передусім, наслідком усвідомлення небезпеки, яку має для Європи агресія Росії. Наступна ключова обставина — широка громадська підтримка прийняття українських переселенців. Значною мірою вона зумовлена культурною близькістю, численними діловими, родинними зв'язками, досвідом спілкування з українцями завдяки багаторічній трудовій міграції до ЄС. Співчуття викликає також склад біженців — майже 90% яких становлять жінки та діти. Треба зазначити ще й високий рівень освіти та кваліфікації українців, знання мов, що значно збільшує шанси їх облаштування та інтеграції у країнах перебування. Людський капітал переміщених осіб забезпечує їм доволі значну привабливість для працедавців, що сприяє трансформувannya політики та законодавства на користь прибулих.

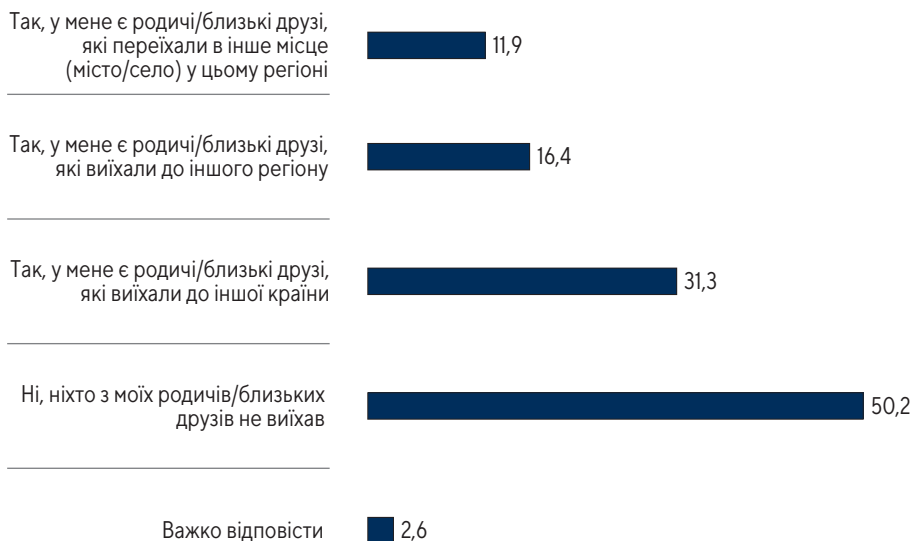
За даними дослідження панеллю «Власна думка» компанії Research.ua за підтримки Інституту соціології НАН України, на середину квітня серед тих, хто переїхав закордон, найбільше українців перебували в Польщі (37,6%), Німеччині (12,1%), Чехії (7,6%), Італії (5,5%) та Словаччині (3,8%). На початку червня — у Польщі (35,7%), Німеччині (15,5%), Чехії (8%).

Серед тих українців, які виїхали закордон, на початок червня 14,3% вже повернулися, а 20,4% планували це зробити найближчим часом (65,4% вирішили поки залишитися).

За результатами дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім.Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології за підтримки John Fell Oxford University Press Research Fund у травні 2022р., у половини респондентів в умовно безпечних регіонах України є близькі друзі чи родичі, які переїхали у зв'язку з війною. У 31% є родичі/друзі, які переїхали до іншої країни, у 16,5% — до іншого регіону, а в 12% — які переїхали до іншого населеного пункту в межах регіону. Головна причина виїзду цих людей — факт війни як такої (56%), а також тиск з боку родичів, які турбуються про їх безпеку (34%), страх, що їх населений пункт буде окупований РФ (28,5%), втрата роботи (23,5%), вибухи біля їх будинку (16%) та знищення інфраструктури через бойові дії (11,5%).

ЧИ ХТОСЬ ІЗ ВАШИХ РОДИЧІВ ЧИ БЛИЗЬКИХ ДРУЗІВ ВИЇХАВ В ІНШЕ МІСЦЕ, РЕГІОН ЧИ ЗА КОРДОН ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ВІЙНИ?

% опитаних

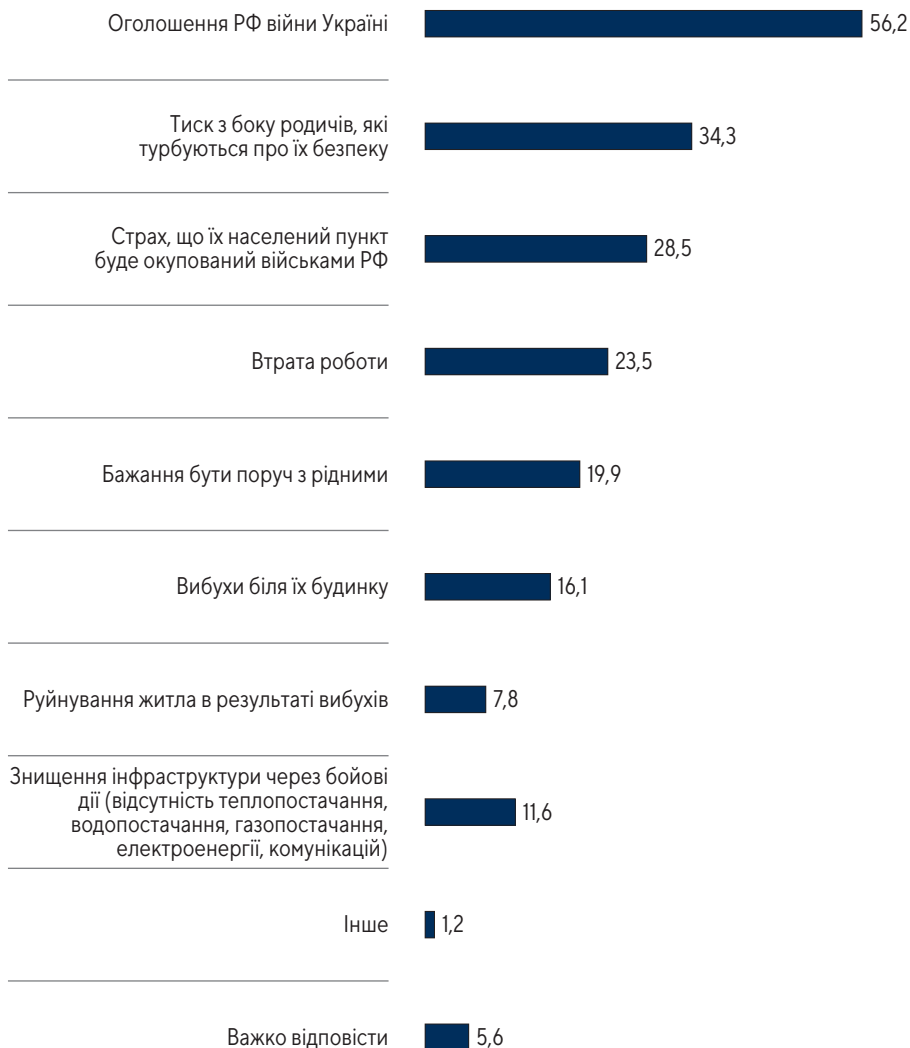

За результатами online-опитування українських біженців Info Sapiens, переважна більшість українських біженців у країнах ЄС — жінки з вищою (93%) або незакінченою вищою (83%) освітою. Середній вік біженців становить 36,9 років. Серед біженців переважають кваліфіковані робітники (36%), спеціалісти технічного/гуманітарного профілів, природничих наук (18%), підприємці (15%) та керівники підприємств/установ/підрозділу (11%), домогосподарки (12%) та учні/студенти (10%). Найвища частка останніх — у Німеччині (14%). Найбільш поширеними сферами діяльності є освіта (13%), бухгалтерія та фінанси (10%), оптова та роздрібна торгівля (9%), IT (7%), маркетинг/менеджмент/медицина (по 6%). 88% біженців перетнули кордон з близькими людьми: з дітьми до 18 років (63%) та батьками (21%). У середньому біженці перетинали кордон разом з 2-3 людьми. 17% біженців вивезли також домашніх улюбленців. Біженці, які перетинали кордон з дітьми, в середньому вивозили дві дитини.

**ЯКЩО ВАШІ НАЙБЛИЖЧІ РОДИЧІ/БЛИЗЬКІ ДРУЗІ ЗАЛИШИЛИ СВІЙ ДІМ,
ТО ЩО СПОНУКАЛО ЇХ ПЕРЕЇХАТИ?***

% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити кілька прийнятних варіантів відповіді.

Середній вік дітей біженців — 9 років. 30% біженців покинули населений пункт у перший тиждень війни, проте до пункту призначення їм вдалося добратися лише на третій тиждень війни. 50% біженців залишили територію України на 2–3 тиждів війни.

Найчисленніша хвиля біженців прибула до країни тимчасового перебування у березні (77% усіх біженців), 13% — у квітні, 10% — у лютому. Виїхали з населеного пункту, де жили — відповідно 58%, 5% і 37%.

84% дорослих та 67% дітей перетнули кордон по закордонному паспорту. Кожен п'ятий (16%) дорослий та третина (33%) дітей виїхали без необхідних документів.

Біженці поїхали в ті країни, де мають знайомих/друзів з України (31%) та/або родину (27%). Німеччину та Польщу також обирали через наявні пільги для українців на час війни (таку відповідь надали 29% тих, хто прибув до Німеччини і 19% тих, хто прибув до Польщі). Загалом по масиву опитних 14% орієнтувалися на пільги.

У 66% опитаних біженців вдома залишилися батьки, у 43% — брат чи сестра, у 42% — чоловік, у 23% — бабуся чи дідусь, у 8% — діти, старші 18 років.

За результатами дослідження, що проводилося компанією 4Service спільно з операторами мобільного зв'язку Київстар та Лайфсел¹⁵, 93% біженців — жінки; 18% — 18–24 років, 31% — 25–34 років, 35% — від 35–44 років, 12% — 45–54 років, 8% — 55 років і старші. 63% опитаних біженців мають вищу освіту, 11% — незакінчену вищу, 18% — середню спеціальну, 6% — середню, 0,4% — початкову.

Найбільшу соціальну групу серед біженців становлять офісні працівники (23%).

56% — одружені (або живуть разом), 26% — не одружені, 12% — розлучені, 3% — вдівці. 34% мають одну дитину, 26,5% — двох дітей,

¹⁵ Усього опитано 3027 респондентів у 36 країнах Європи віком від 18 років. Метод дослідження: online-опитування. Дата проведення дослідження: 28 березня–4 квітня 2022р. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0,95%) не перевищує 1,7%. Дані відображають структуру та обсяг міграції з України по країнах Європи, до яких виїхали українці з початку війни (за даними роумінгу мобільних операторів України та офіційних джерел статистики).

9% — трьох і більше дітей, 28% не мають дітей. 91% є біженцями з міст, 9% — із сільської місцевості.

За даними цього опитування, найбільше (27% опитаних) виїхали з Києва, ще 9% — з Київської області, 10% — з Дніпропетровської області, 8% — з Харківської області, 7% — з Одеської області, 6% — із Житомирської області, 4,5% — із Запорізької області, 4% — з Львівської області, 3% — з Миколаївської області, 3% — з Вінницької області, з інших областей менше 2% з кожної.

Найбільше біженців виїхали до Польщі (39,5%) усіх опитаних, 13% — до Німеччини, по 5% — до Чехії та Словаччини, 4% — до Угорщини, по 3% — до Румунії та Молдови, по 2% — до Італії та Іспанії, 21% — до інших країн.

52% респондентів відповіли, що виїхали зі свого населеного пункту на власному авто чи авто друзів, родичів, знайомих, 35% — що перетинали кордон пішки 56% українців одразу прямували до інших країн, 31% спочатку виїхали до іншого регіону України. 52% виїхали після 2-3 тижнів війни і пізніше, 31% — у перший тиждень війни, 12% — у перший день війни, 4% — напередодні війни.

64% виїхали з України разом з дітьми чи внуками, 42% — разом з іншими родичами, 19% — з батьками, 12% — виїхали самі.

Критеріями вибору країни найчастіше виступали:

- ✓ наявність родичів / знайомих / друзів (55%),
- ✓ близькість до кордону України (32%),
- ✓ умови для роботи / пошуку роботи / наявність роботи (15%),
- ✓ умови для біженців (житло, соціальні виплати тощо (14%),
- ✓ той факт, що лише до цієї країни була можливість виїхати (13%),
- ✓ про умови переїзду було найбільше доступної інформації (10%),
- ✓ знання мови (8%),
- ✓ умови для навчання дітей (7%),
- ✓ клімат (6%),
- ✓ наявність української діаспори (5%),
- ✓ те, що завжди хотіли тут побувати (4%).

До Польщі їхали переважно через близькість до кордону (51%), до Німеччини частіше через те, що ця країна приваблювала кращими соціальними умовами для біженців (32%).

63% біженців відповіли, що не платять самі за житло: серед них 66% орендують квартиру чи дім, 13% мешкають у готелі чи хостелі, 12% — у друзів чи знайомих, 7% — у волонтерів / місцевих жителів. 30% біженців відповіли, що платять за житло: серед них 38% мешкають у місцевих жителів, 34% — у друзів, знайомих чи родичів, 14% — у готелі чи хостелі, 7% — у центрах розміщення біженців, 2% — у власному помешканні.

79% українських біженців залишили в Україні нерухомість, 51% — роботу, бізнес, 31% — автомобіль, 29% — документи, 26% — гроші, коштовності, 45% — інше важливе майно, 2,1% — нічого цінного, 1,3% — нічого не залишили, майно було знищено повністю або частково.

68% біженців оформлювали статус тимчасового захисту (переважна більшість українців оформлювали тимчасовий статус у західноєвропейських країнах), 16% планували перебувати як туристи до 90 днів (частіше такий вибір робили біженці в таких країнах Центральної Європи як Угорщина, Румунія та Молдова, а також у Туреччині). 5% жодного статусу не оформлювали і планували рухатися далі до іншої країни (найчастіше таку відповідь давали ті біженці, що перебували в Туреччині (22%), Угорщині (13%) та Румунії (12%). 2% опитаних оформили статус біженця (найчастіше в Німеччині (6%) та Чехії (5%)).

За даними опитування підлітків-біженців з України в європейських країнах віком від 14 до 17 років, що проводилося компанією 4Service¹⁶, (найбільше підлітків було опитано в Польщі (47% опитаних підлітків) та Німеччині (31%)), 53% опитаних підлітків виїхали з батьками, 34% — з іншими родичами, 7% — самі, 5% — з друзями. Підлітки-біженці частіше, ніж дорослі-біженці, відповідай, що залишили вдома близьких родичів (відповідно 94% і 68%), домашніх тварин (відповідно 79% і 69%) і рідше — що залишили важливе майно (відповідно 55% і 69%).

Стосовно того, яку соціальну підтримку планували отримувати українські біженці, то 36% серед респондентів віком від 18 років планували

¹⁶ Компанією 4Service було опитано 328 підлітків, віком 14-17 років — біженців з України у 36 країнах Європи. Похибка вибірки не перевищує 5,3%. Термін проведення дослідження: з 28 березня по 4 квітня 2022р.

отримувати повний пакет соціальних виплат, у т.ч. соціальну допомогу та компенсацію на житло, 25% планували отримувати лише соціальні виплати, бо мають можливість безкоштовно жити у друзів / знайомих / волонтерів скільки потрібно, 18% не планували отримувати жодних соціальних виплат, 2% планували отримувати відшкодування лише за житло, але оформлювати соціальну допомогу не збиралися.

У період з березня по квітень ц.р. Міграційною платформою EWL, Фондом підтримки мігрантів на ринку праці «EWL» та Центром Східноєвропейських студій Варшавського університету було проведено опитування серед українських біженців, які виїхали до Польщі після 24 лютого 2022р.¹⁷

¹⁷ Опитування біженців з України, які перебувають у Польщі, здійснювалося шляхом особистих індивідуальних інтерв'ю з використанням планшетів (CAPI F2F). Інтерв'ю проводилися українською мовою з громадянами України, які виїхали з України та приїхали до Польщі після 24 лютого 2022р. Дослідження проводилося з 23 березня по 3 квітня, опитано 400 осіб, старших за 18 років.

Дослідження відбувалося у двох містах – Варшаві та Кракові. Опитування проводилися в місцях прийому заявок на видачу польського реєстраційного номеру PESEL, поблизу залізничних вокзалів та пунктів прийому біженців. Опитування мало випадковий характер, що забезпечило репрезентативність дослідження. Вибірка респондентів підтверджується тим, що серед них були жителі всіх регіонів України, представники різних вікових груп, професій та рівнів освіти. У рамках опитування зібрано відповіді від 85% жінок і 15% чоловіків. Для відображення реальної статевої структури, керуючись статевою структурою у статистиці надання номерів PESEL біженцям, результати були скориговані за статтю за пропорцією: 93,5% жінок, 6,5% чоловіків.

Вікова структура групи, порівняно з віковою структурою мігрантів з України у 2021р., поінакшала незначно. Найбільш мобільною групою залишаються люди віком від 26 до 45 років. Це може бути пов'язано з одного боку, з більшою рішучістю в пошуках безпеки за межами власної країни, а з іншого — з необхідністю захисту дітей від загрози з боку російських військ.

Серед біженців (так само як серед опитаних у грудні 2021р. трудових мігрантів з України) більшість становлять люди з вищою освітою (61%). Натомість значно зріс відсоток осіб із середньою освітою (16% серед біженців і лише 6% серед працівників у грудні 2021р.).

Майже 2/3 біженців з України прибули до Польщі з дітьми до 18 років (63%). Матері з дітьми — це група, яка потребує особливої турботи, як психологічної (чимало дітей можуть бути травмовані досвідом війни), так з точки зору адаптації робочих процесів до можливостей опіки над сім'єю.

Відповідаючи на питання «Чи Ваші близькі хочуть приєднатися до Вас у Польщі?», 48% респондентів дали ствердну відповідь.

12% прибулих заявили, що мають польське походження (серед прибулих до Польщі українців у 2021р. таких було 24%).

За даними цього опитування, відносна більшість (36%) опитаних приїхали до Польщі з Північного регіону України, 24% — з Центрального, 17% — зі Східного, 12% — з Південного, 11% — із Західного.

До початку війни значна частина респондентів працювали у сфері послуг і торгівлі (27%). Чимало біженців — висококваліфіковані спеціалісти (17%), а також працівники сфери освіти (15%), які через російську агресію були змушені залишити свій дім і роботу.

На відміну від мігрантів, які працювали в Польщі у 2021р., мало хто з біженців знає польську мову. Лише 9% заявляють, що добре або дуже добре знають цю мову (у грудні 2021р. таких було 45%), кожен четвертий (26%) знає польську мову на розмовному рівні, та ще більше половини (55%) — англійську. 4/5 біженців раніше не працювали в Польщі.

Це означає, що поглиблюватимуться проблеми з пошуком роботи згідно з кваліфікацією. Чимало біженців будуть змушені працювати нижче

рівня своїх компетенцій, поки не вивчать польську мову. Мовні курси можуть виявитися одним із найбільш затребуваних системних рішень, які дозволяють швидко інтегрувати біженців та залучити їх до польського ринку праці — зазначають польські соціологи.

Більшість (58%) біженців хочуть повернутися до України, але кожен третій (30%) респондент говорить про бажання залишитися в Польщі на довший період. Частина респондентів не мають наміру залишатися в Польщі, а також не хочуть повертатися на батьківщину, а виїхати до іншої країни (12%). Найчастіше вони вказують такі напрямки подальшої міграції як Німеччина (26%), США (16%), Велика Британія (11%) та Швеція (10%). Це може бути наслідком відкриття цих країн для воєнних біженців — бо досі правила не давали вільного доступу до ринків праці жодної з цих країн чи соціальної підтримки.

Переважна більшість біженців з України (63%) мають намір отримати оплачувану роботу під час перебування в Польщі. Лише кожен п'ятий респондент заявляє, що живе за рахунок власних коштів. Однак погане знання польської мови, гендерна структура біженців, необхідність опікуватися неповнолітніми дітьми можуть спричинити труднощі в пошуку місця на польському ринку праці. Особливо якщо врахувати те, що майже 70% біженців хочуть жити в містах з населенням понад 200 тис. осіб. Утім, простіший доступ до соціальної інфраструктури у великих містах не означає, що там буде легше знайти роботу чи квартиру.

6% опитаних бажають отримати офіційний статус біженця.

Відповідаючи на питання: «Які у Вас побоювання у зв'язку з життям за кордоном?», 45% респондентів називають труднощі в пошуку роботи, 40% — переживання щодо близьких, які залишилися в Україні, 38% — погане знання мови, 27% — відсутність місця проживання, 26% — відсутність коштів для життя, 25% — страх, що Росія нападе на Польщу, 10% — складнощі в пошуку опіки над дітьми, 10% — складнощі в лікуванні, медичному обслуговуванні, 6% — страх дискримінації через походження, лише 4% заявили, що не мають побоювань.

Більшість біженців мають намір повернутися до України відразу після закінчення бойових дій (56%). 6% планують повернутися, але не менш ніж через рік після закінчення війни, 18% планують повернутися, але через кілька років після закінчення війни, 7% — планують залишитися у Польщі назавжди.

Серед причин вибору Польщі біженці найчастіше вказують на культурну близькість (36%), наявність друзів (27%) та родичів (24%), а також приязне ставлення поляків до громадян України (19%). Ще 17% називають як причину те, що не було іншого вибору, 11% — подібність мов, 7% — з Польщі найлегше потрапити до інших країн Заходу, 6% — що раніше працювали в Польщі, 6% — рекомендації близьких і знайомих, 5% — у Польщі легше знайти роботу, 5% — інформація про те, що в Польщі багато допомоги для біженців (пункти прийому, безкоштовний транспорт, швидка підтримка), 4% — інформація, що в Польщі працює близько 1,5 млн. громадян України, 3% — Польща — частина НАТО, 1% — раніше навчалися в Польщі, 1% — фірма оплатила квартиру в Польщі.

За результатами online-опитування українських біженців Info Sapiens, проведеного у співпраці з Апостольським Екзархатом в Італії з 22 квітня по 7 травня, 31% усіх опитаних як причину вибору країни назвали наявність друзів, партнерів чи знайомих-українців у цій країні, 27% — наявність родини в цій країні, 14% — наявність іноземних друзів чи знайомих з цієї країни, 14% — наявність пільг для українців під час війни, 6% — наявність у країні чисельної української діаспори.

Польщу як країну перебування також вагома частка (13%) респондентів обрали через наявність великої української діаспори, близькість до України (8%) і схожість мови (5%), крім того Польща була обрана як тимчасова релокація компанією, в якій працює респондент.

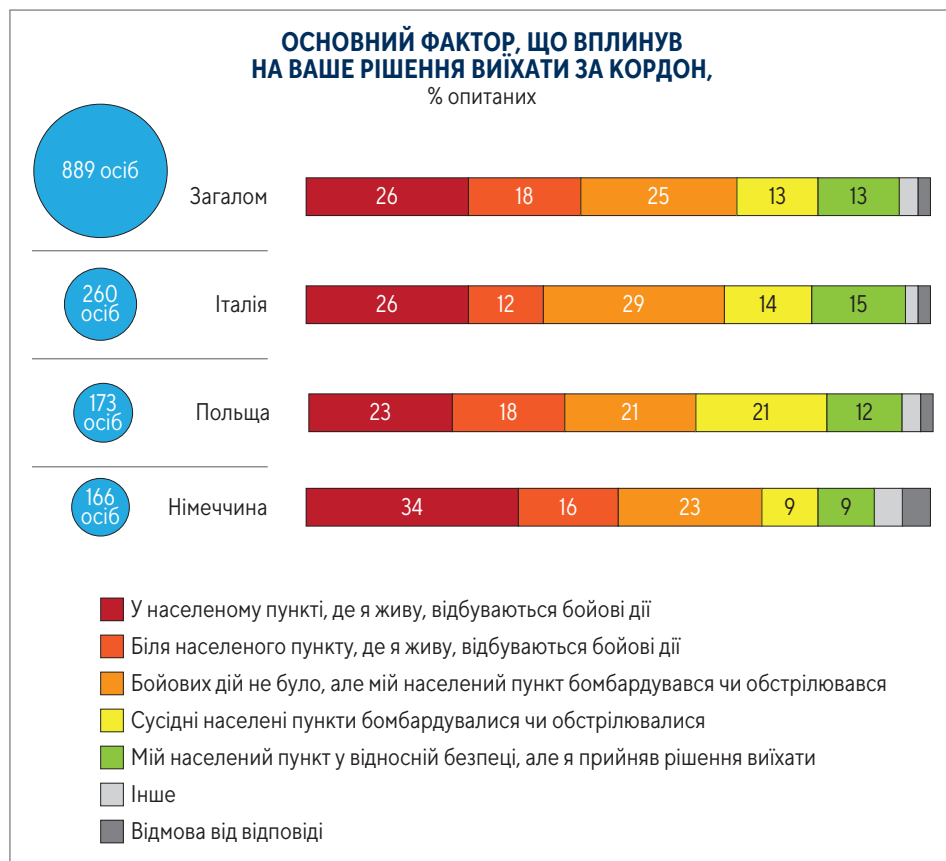
ФАКТОРИ ВИБОРУ КРАЇНИ, % опитаних				
	Загалом 889 осіб	Італія 260 осіб	Німеччина 166 осіб	Польща 173 особи
У мене є друзі/партнер/знайомі українці в цій країні	31	28	38	26
У мене є сім'я/родичі в цій країні	27	45	15	21
У мене є іноземні друзі/знайомі з цієї країни	14	13	17	11
У цій країні надають певні пільги для українців на час війни	14	3	29	19
У цій країні велика українська діаспора	6	4	5	13
Знання/схожість мови	2	0	1	5
Випадок – не було конкретного плану щодо країни перебування	2	2	4	3
Можливість працевлаштування/запрошення на роботу	2	0	2	2
Близько до України	2	0	0	8
Тимчасова релокація компанії, в якій працюю	2	0	1	5
Безкоштовне/недороге житло	1	2	1	0
Медична допомога важкохворим/людям з обмеженими можливостями	1	0	3	0
Можливість продовжити/отримати навчання	1	0	3	0
Відмова від відповіді	5	4	5	6

Найбільше постраждали від війни біженці зі Східного, Північного та Південного регіонів України. З цих регіонів виїхала значно вища частка людей, які мають серйозні матеріальні збитки (включно з повною втраченою доходом та руйнацією житла) та проблеми зі здоров'ям.

Головним фактором, що вплинув на рішення виїхати закордон, для українських біженців стали бойові дії або бомбардування – 44% опитаних відповіли, що бойові дії відбувалися в їх населеному пункті або поблизу, 38% – що їх населений пункт бомбардувався або обстрілювався. Лише 13% сказали, що їх населений пункт був у відносній безпеці.

Загалом 97% біженців відчули негативні наслідки війни. Найбільш поширеними негативними наслідками є роз'єднання сім'ї (54%) (також 5% назвали загибель рідних, 5% — що рідні/близькі люди зникли безвісти), суттєве зменшення доходу (42%), втрата роботи (39%), повна втрата доходу (33%), важкі психологічні наслідки (40%), погіршення стану здоров'я (29%), відсутність чи брак медичної допомоги, медикаментів (19%), брак продуктів харчування, голод (14%), руйнування житла (11%), пограбування, мародерство (11%), окупація Росією (9%).

Брак харчування та голод значно частіше за жителів інших регіонів називали жителі Сходу (30%) та Півдня (28%) країни, так само як і окупацію Росією (відповідно 19% і 24%). 4% жителів Сходу також назвали насильницьке вивезення до Росії, 3% жителів Сходу — неправомірну мобілізацію.

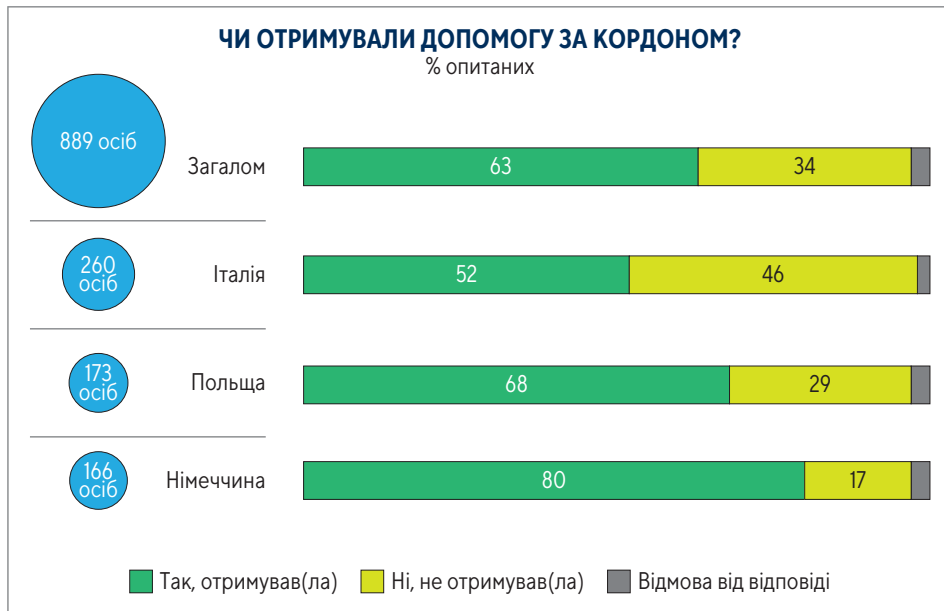

Оцінка переселенцями допомоги, що їм надавалася

За даними дослідження панелі «Власна думка», на початок червня 2022р. найбільш відчутну підтримку з облаштування та забезпечення життя закордоном українські переселенці отримують від державних організацій та органів влади країни перебування (48,8%). На другому місці — допомога від родичів і друзів (39,7%). На третьому — від звичайних жителів у країні перебування (35,5%). Ще 20,8% українських біженців отримували допомогу від волонтерів країни перебування, 18,2% — від громадських організацій країни перебування, 9,2% — від українських волонтерів, 4,3% — від інших українських переселенців, 4,3% — від державних організацій або органів влади України, 1,3% — від українських громадських організацій. 18,6% українців доводиться покладатися лише на власні сили.

За результатами online-онлайн опитування українських біженців Info Sapiens, 63% біженців отримали допомогу під час перебування за кордоном: 80% в Німеччині, 68% в Польщі, 52% в Італії.

За даними опитування Info sapiens, 73% біженців загалом задоволені умовами перебування за кордоном (поставили оцінку 7+ з 10), проте значна частка біженців (4 з 10) мала дещо вищі очікування щодо свого перебування за кордоном. Біженці більшою мірою задоволені умовами перебування в Німеччині (80%) і Польщі (79%), ніж в Італії (62%).

Біженці без дітей краще оцінюють своє перебування за кордоном, ніж біженці з дітьми (середні оцінки 7,3 проти 7,7).

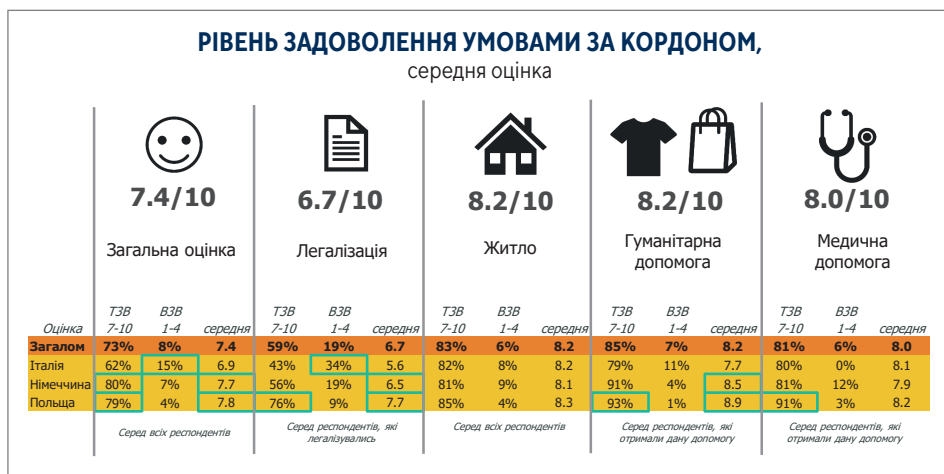
83% біженців задоволені умовами житла, яке їм надали або вони орендують самостійно. Серед основних недоліків — обмежений/відсутність особистого простору та ціни за проживання (на це вказали 28% тих, хто не задоволений).

85% біженців задоволені наданою гуманітарною допомогою. 81% задоволені наданою медичною допомогою. Проте серед основних

недоліків називалися «бюрократія, в черзі до лікаря можна чекати тижнями/місяцями» (43% тих, хто незадоволений) – складно потрапити до лікаря у випадку термінової необхідності, а за нетермінових потреб – практично неможливо.

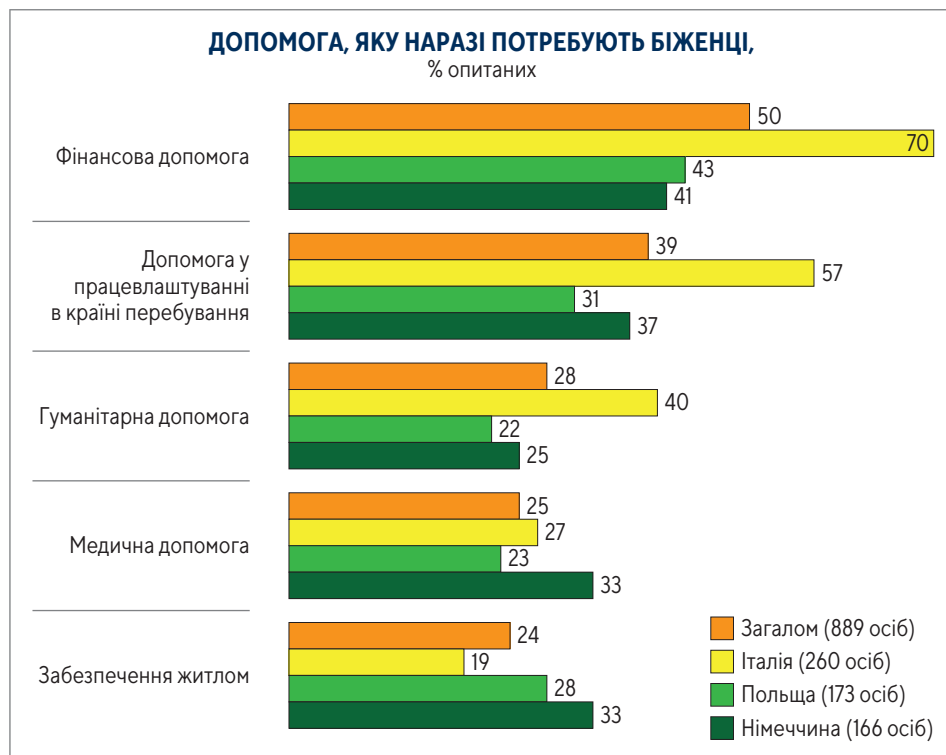
Лише 59% біженців, які легалізувались (отримали статус біженця/втікача від війни/тимчасово переміщеної особи), задоволені процесом подачі документів. 66% тих, хто незадоволений процесом легалізації, як причину цього називають те, що процес легалізації триває дуже довго (1-3 місяці). Складний та затяжний процес легалізації у країні є ключовим фактором обурення. Біженці скаржаться, що тривала бюрократична тяганина обмежує доступ до обіцяних пільг (фінансової допомоги / допомоги з житлом / доступу до медичних послуг тощо), а головне – до ринку праці. Оскільки значна частина біженців переживають суттєве зменшення доходу та втрату регулярної роботи, відсутність роботи за кордоном ускладнює їх перебування там.

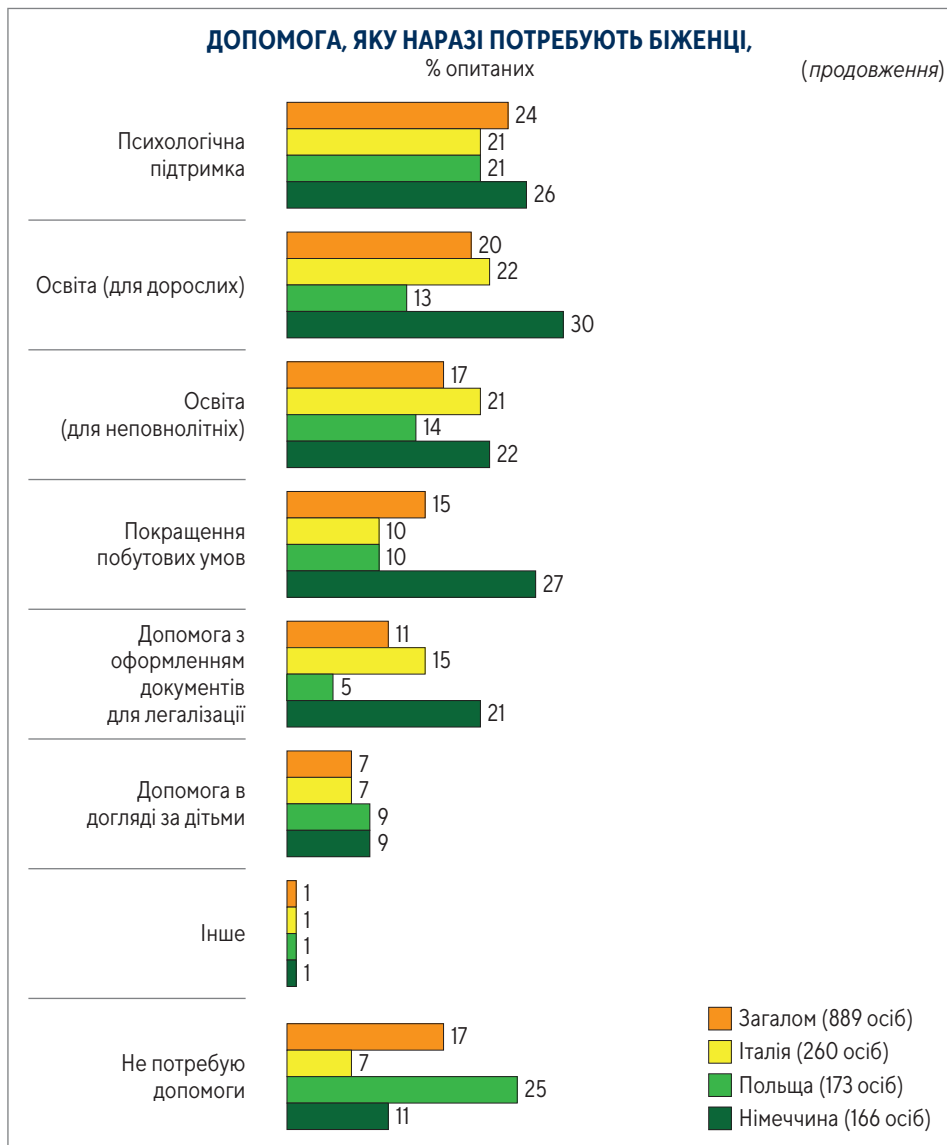

46% біженців на час проведення опитування вже отримали статус біженця/втікача від війни або тимчасово переміщеної у країні тимчасового перебування, 37% – перебували в процесі оформлення документів, 10% біженців не планували легалізувати (найчастіше через те, що вважали, що можуть повернутися додому в будь-який момент (63% тих, хто не хотів легалізуватися, така думка є найбільш популярною серед біженців у Польщі – 81%).

83% біженців потребували допомоги в країні, в якій вони проживають. Частка таких біженців нижча серед біженців без дітей (77%), а також серед біженців з Києва (76%) та Півночі (78%) України. Біженці в першу чергу потребували фінансової підтримки (50%) та допомоги з працевлаштуванням (39%). Також 29% біженців потребували гуманітарної допомоги, 25% — медичної допомоги, 24% — забезпечення житлом. 24% — психологічної підтримки, 20% — освіти для дорослих.

Про потребу у фінансовій допомозі найчастіше вказують біженці з Південного регіону України (73%), найрідше — біженці з Києва (39%). На потребу в допомозі з працевлаштуванням у країні перебування найчастіше вказують біженці з Півдня (62%) і Сходу (51%), в гуманітарній допомозі — біженці зі Сходу (41%), у медичній допомозі — біженці з Півдня (36%) і Сходу (32%), у психологічній підтримці — біженці зі Сходу (34%). Частіше за інших зазначають, що не потребують допомоги, біженці з Києва (24%) та Північного регіону (22%).

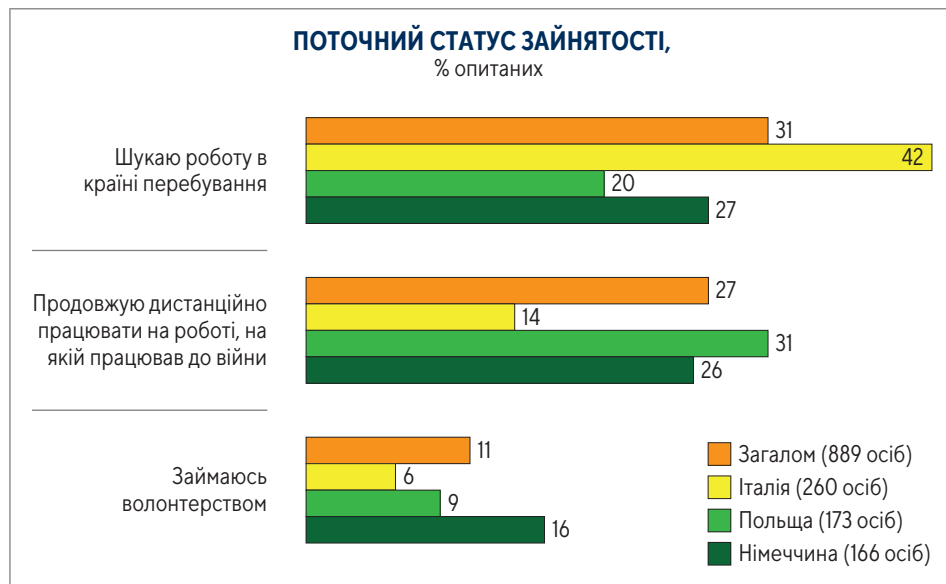
Найбільш поширеним видом допомоги закордоном була гуманітарна допомога (47%), забезпечення житлом (36%), фінансова допомога (35%) та допомога з оформленням легалізації (32%). По 20% назвали медичну допомогу та освіту для неповнолітніх, 11% — покращення побутових умов.

Отримання деяких видів допомоги істотно відрізняється залежно від країни перебування. Так, отримували фінансову допомогу 63% українських біженців у Німеччині, 39% — у Польщі і лише 11% — в Італії.

31% біженців шукають роботу у країні перебування, 27% продовжують дистанційно працювати на роботі, на якій працювали до війни, 2% знайшли нову роботу в Україні і працюють дистанційно, 11% — влаштувалися на роботу в країні, в якій зараз перебувають, 11% займаються волонтерством.

Найчастіше продовжували дистанційно працювати на роботі, на якій працювали до війни, жителі Києва (45%), частіше шукали роботу у країні перебування жителі Півдня (46%), Сходу (46%) та Центру (42%).

6% біженців беруть активну участь у волонтерській діяльності у країні перебування, ще 22% беруть участь у волонтерській діяльності за можливості/наявності вільного часу, 20% не беруть участь у волонтерській діяльності безпосередньо, але роблять благодійні внески на підтримку волонтерських організацій, 28% ще не знайшли організації, до якої можуть долучитися, але хочуть щось робити, 24% поки не готові займатися волонтерською діяльністю.

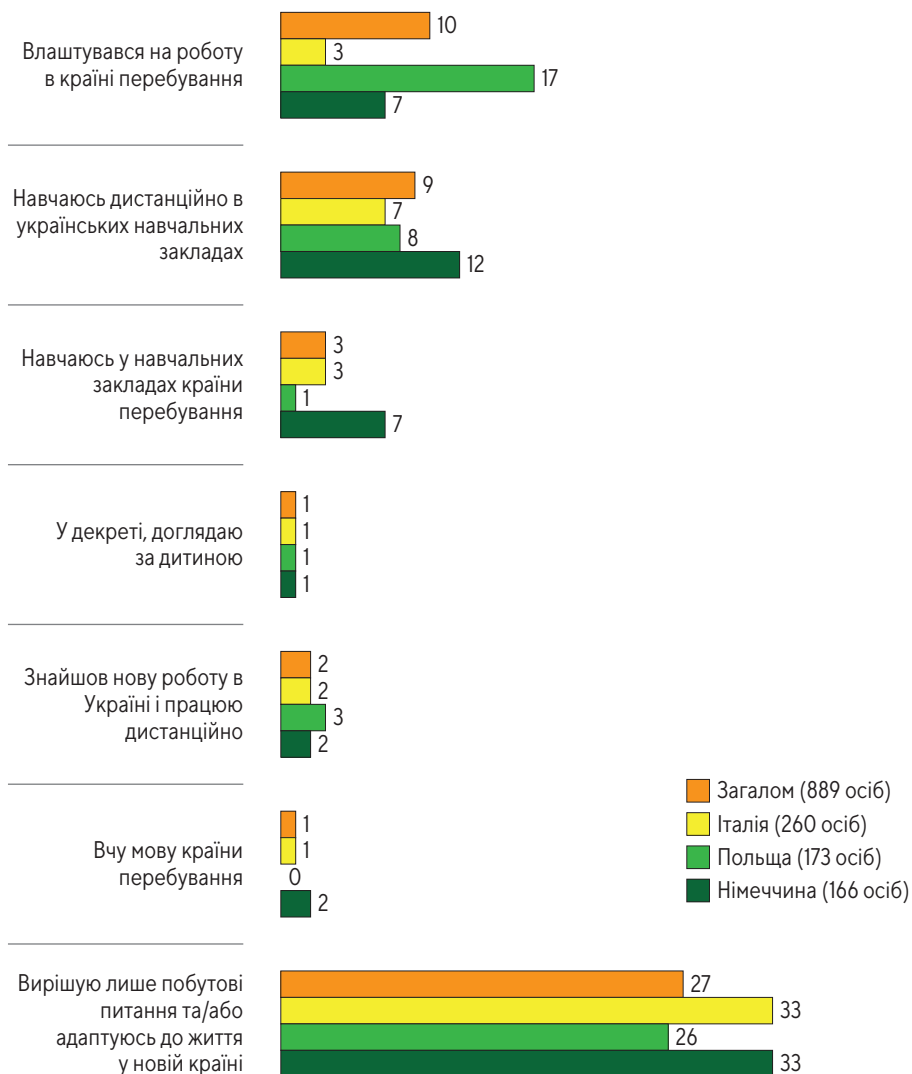

ПОТОЧНИЙ СТАТУС ЗАЙНЯТОСТІ,

% опитаних

(продовження)

87% оцінюють ставлення місцевих жителів як позитивне: найчастіше в Польщі (93%), найрідше в Італії (84%).

Водночас 12% стикалися з неприємностями з боку місцевих жителів: 8% — із зневажливим ставленням, 3% — з порушенням прав, 1% — зі злочинністю, 1% — з корупцією.

96% біженців переживають різноманітні негативні стани. Найбільш поширеними негативними станами є розгубленість, відчуття безнадії (55%), почуття провини перед тими, хто залишився вдома (50%) та емоційна нестабільність (50%), тривога, страх, паніка (47%), апатія, пригнічення (45%), злість, роздратування (35%).

39% біженців не можуть самостійно контролювати щонайменше один негативний стан (найчастіше у випадку почуття провини та апатії — відповідно 38% і 31%). Утім, для більшості біженців інтенсивність таких станів є помірною і вони можуть з відносною легкістю справлятися з негативними емоціями.

Молоді (16-34 років) біженці більш схильні переживати сильні негативні емоції. Серед молодих біженців вища частка тих, які борються з почуттям провини (55%), емоційною нестабільністю (57%), апатією (52%) та злістю (43%).

Під час опитування, що проводилося дослідницькою компанією Gradus Research¹⁸, біженці мали можливість порівняти життя закордоном, переважно в Європі, та в Україні. Найкраще, порівняно з Європою, українські біженці оцінили український графік роботи магазинів (54%), діджиталізацію фінансових та інших послуг, як комерційних, так і державних (37%), а також співвідношення ціна-якість у сфері краси (44%). Також респонденти краще оцінювали «менталітет, устрій життя» у рідній країні (36%) та «люди, їхні взаємовідносини» вдома (32%) — ці пункти були оцінені ними як кращі в Україні, ніж у країні їх тимчасового перебування.

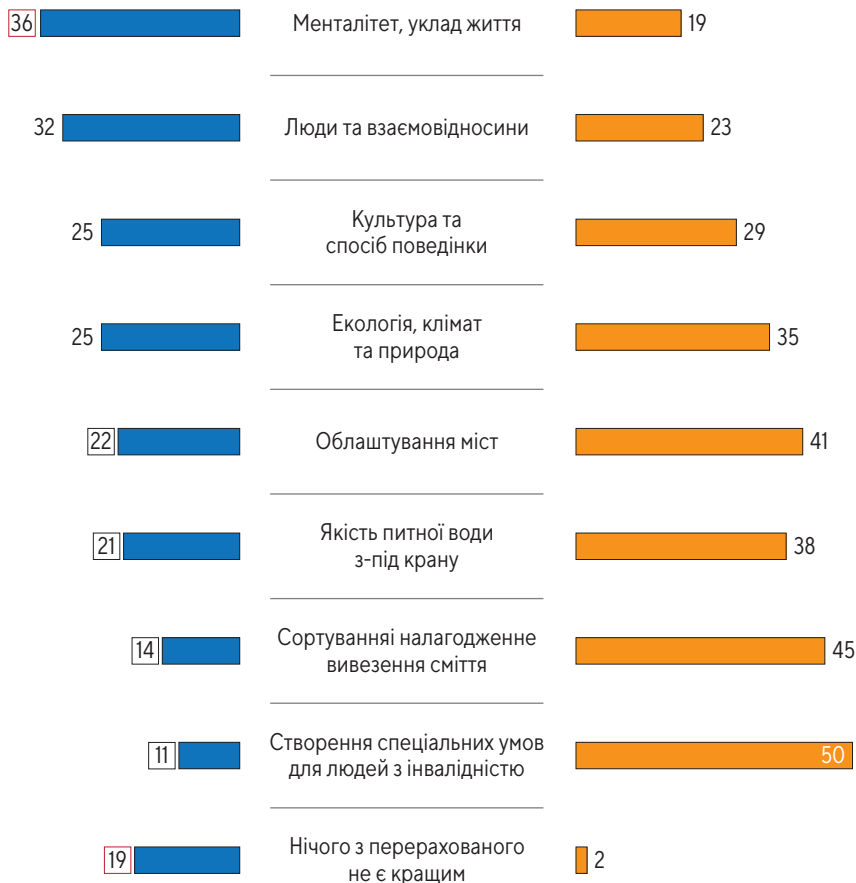
Більшою мірою біженцям у країнах перебування, порівняно з Україною, сподобалися різні аспекти соціальної сфери: облаштування міст (42%), громадський транспорт (48%), створення спеціальних умов для людей з інвалідністю (50%), якість питної води з крана (38%) та система сортування сміття (46%).

¹⁸ Опитувалися громадяни України віком 18-60 років, які виїхали за кордон через війну з Росією. Опитування проведено дослідницькою компанією Gradus Research методом самозаповнення анкети в мобільному додатку. Дата проведення опитування: 23 травня 2022р. Вибірка — 1133 респонденти.

ОЦІНКА БЛАГОУСТРОЮ ТА СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ, %

Є кращим в Україні

Є кращим за кордом

Статистично значущі відмінності більше/менше для України, порівняно з закордом

Вітчизняна державно-політична сфера загалом ще програє, порівняно з іноземними країнами. Так, українцям більше подобається за кордоном дотримання закону та порядку (46%), розмір заробітної плати (42%), соціальний захист з боку держави (36%) та менший рівень корупції аж до її відсутності (37%).

ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ТА ФІНАНСОВОЇ СФЕР, %

Є кращим в Україні

Є кращим за кордом

Статистично значущі відмінності більше/менше для України, порівняно з закордом

В Україні опитаним більше подобаються перспективи власного розвитку, якість інтернету (31%) і послуг відправки (29%), а також розмір комунальних тарифів (24%). А за кордоном нашим громадянам більше впали до вподоби — поведінка людей та екологія, якість продуктів харчування, освіти та медицини, але для всіх трьох сфер перевага, порівняно з Україною невелика, у 5-8%.

Наміри біженців стосовно повернення до України

За результатами опитування Info Sapiens, 50% біженців планують повернення до України після офіційного скасування воєнного стану, 36% — коли в регіоні, області або населеному пункті, де вони проживають, припиняться бойові дії/бомбардування/обстріли, 2% — коли буде безпечно (проведуть розмінування, не буде загрози з боку Росії, буде українська влада тощо), 1% — в будь-якому випадку протягом 1-2 місяців. 7% відповіли, що не планують повертатися.

Біженці зі Східного та особливо з Південного регіону частіше, ніж жителі інших регіонів, пов'язували своє повернення з припиненням бойових дій та зникненням загрози. Жителі Східного регіону частіше за інших висловлювали намір не повертатися до України (13%).

За результатами дослідження 4Service, 89% опитаних планували повернутися до України (75% відповіли, що точно повернуться, 14% — швидше повернуться), 7% не збиралися повертатися (4% — швидше не повернуться, 3% — точно не повернуться), 4% не визначилися.

Але 67% відповідають, що планують перебувати за кордоном скільки потрібно, поки не закінчиться війна в Україні. 18% відповіли, що планують залишатися декілька місяців, 3% планують залишатися назавжди, 12% не визначилися з відповіддю.

Серед респондентів, які відповіли, що не збираються повертатися до України, порівняно з тими, хто збирається повертатися, вищою є частка тих, хто і раніше (до війни) планував емігрувати з України (відповідно 54% і 12%), тих, хто планує отримувати повний соціальний пакет за кордоном (відповідно 51% і 35%), більшою є частка чоловіків (відповідно 16% і 7%) і меншою, ніж серед тих, хто планує повернутися, є частка тих, хто не володіє жодною іноземною мовою (відповідно 30% і 36%), перебувають в Європі вперше (відповідно 27% і 39%).

33% опитаних відповіли, що повернуться додому, якщо вони та їх родина будуть у безпеці в Україні, 24% — якщо припиняться обстріли, 15% — якщо війна закінчиться швидко, 9% — якщо буде робота, 4% — якщо відбудується їх місто/дім, 1% — якщо отримають нове житло в Україні, 13% — повернуться в будь-якому випадку без жодних умов.

Разом з тим, 57% опитаних планували шукати роботу в країні перебування, 31% — шукати роботу лише за спеціальністю, 27% — планували продовжити працювати віддалено на свого поточного роботодавця, 21% — стати на біржу праці, 9% — відкрити власний бізнес, 5% відповіли, що їх компанія має в країні їх перебування представництво, і вони планують працювати в її офісі.

72% опитаних планували вивчати місцеву мову, 19% — перекваліфікуватися, а потім шукати нову роботу, 16% — планували навчатися дистанційно в Україні, 14% — підтверджувати свій диплом/кваліфікацію, 8% — знайти навчальний заклад і продовжити освіту закордоном.

Настрої та оцінки українських біженців, які повертаються на Батьківщину. Дослідження Центру Разумкова¹⁹

Від початку військової агресії 24 лютого кожного дня зростало число громадян, які залишали Україну у зв'язку з бойовими діями. Біженці перетинали кордон власним автотранспортом та пішки. В останньому випадку біженці підвозилися автобусами з залізничного вокзалу.

Велике число громадян, які залишали Україну, нагальна потреба вчасно вивчити настрої біженців та технічна можливість проводити опитування на прикордонних пунктах пропуску спонукала команду Центру Разумкова організувати і провести соціологічне дослідження *«Українські біженці: настрої та оцінки»* на пунктах пропуску через державний кордон України в Закарпатській області (Ужгород, Малий Березний та Чоп (Тиса)).

¹⁹ За результатами опитування громадян України віком від 16 років, які на початку війни вийшли з України у зв'язку з воєнними діями, і зараз повертаються в Україну. Опитування проводилося соціологічною службою Центру Разумкова на пунктах пропуску через державний кордон України у Закарпатській області, з 15 березня по 1 квітня 2022р. був опитаний 101 респондент, з 11 квітня по 6 травня були опитані 105 респондентів.

Дослідження проведено з 15 березня по 1 квітня 2022р., опитаний 101 громадян України віком від 16 років, які перетинали кордон України пішки чи автомобільним транспортом.

Опитування проводилося методом особистого інтерв'ю «face to face» лише серед тих, хто мав намір перетнути кордон у зв'язку з воєнними діями. За час опитування лише шість громадян зазначили, що ідуть за кордон у справах або з метою туристичної подорожі.

Спілкування під час опитування громадян, які виїжджали за кордон через воєнні дії, часто виходило за рамки часу, визначеного анкетой. Перед тим як перетнути кордон багато людей відчували потребу пояснити свої дії, поділитися думками, відповісти більш докладно на питання. Інтерв'ю тривало до 10-15 хвилин, а розмови «за життя і про війну» іноді займали 15-30 хвилин. Далі викладена частина тем, які висвітлювалися у розмовах.

Біженці. Ситуація на кордоні

Від початку військового конфлікту число людей, які перетинають кордон України, значно збільшилося, а відтак збільшилися черги. Завдяки активній діяльності волонтерів на пунктах пропуску були організовані зони, в яких громадяни, які перетинали кордон після 24 лютого, мали змогу зупинитись, отримати допомогу від медиків, психологів, отримати засоби гігієни для себе або дітей, випити кави, чаю, отримати їжу. Частина громадян перетинала кордон на автотранспорті, частина – пішки. Візуально пропорція протягом березня зберігалася приблизно 60% – авто, 40% – пішки.

Страх

Головна емоція, що рухала людей, це страх, неспокій.

«Ми ідемо через обстріли, бомбардування. Спасемо дітей. Після того, як ми пережили вторгнення російських військових до нашого будинку, після того, як ми та наші діти бачили вбитих людей, ми не можемо знаходитися дома. Нам треба місце, де сховатися, не чути сирени, не чути постріли та вибухи»²⁰.

* Оцінка власного психологічного стану на 24 лютого (на початок війни) за 11-бальною шкалою від 0 до 10, де 0 означає «максимальний рівень спокою, упевненості», а 10 – максимальний рівень паніки, страху, невпевненості.

Велика частина біженців виїжджали не чекаючи початку бойових дій.

«Як тільки зрозуміли, що почалася війна, ми зібрали необхідні речі та їдемо закордон, тому що чули, що там намагаються прихисток і допомогу».

Обмеженість речей, вирішення побутових проблем.

«Ми залишили наше майно квартиру, будинок на нагляд сусідів і маємо надію, що все буде добре, взяли з собою тільки необхідне, все інше здавалося непотрібним у той час, а зараз відчуваємо нестачу певних речей».

«По дорозі добрі люди дали нам ковдру, та дитячі речі, а волонтери допомогли памперсами, та іншими необхідними речами».

²⁰ Тут і далі в цьому підрозділі наводяться відповіді та пояснення респондентів без редакційних правок.

Відповідаючи на запитання, чи отримували вони будь-яку допомогу з початку війни, 53,5% респондентів відповіли, що отримали допомогу від волонтерських організацій

Невідомість

Досить велике число людей мали дуже обмежену уяву, де вони зупиняться і як житимуть далі. Виникали ситуації, коли люди більшість часу були в дорозі.

«Ми вже три дні в дорозі. Весь час ідемо. Я не розумію і не знаю, де зупинюся, в якій країні. Маю надію, чула про те що там є центри і люди які нас чекають та зможуть допомогти».

Досить невелике число респондентів повідомляли про те, що ідуть до родичів або знайомих.

«Нас вже чекають наші давні знайомі в Австрії, вони вже підготували кімнату в будинку, попередньо домовилися про садочок і школу для наших дітей, але ми не знаємо скільки часу можна там жити».

Приблизно до середини березня більшість біженців не мали точної інформації, який статус вони можуть обрати під час свого перебування за кордоном і тільки приблизно в кінці березня на пунктах пропуску почали з'являтися інформаційні матеріали від ООН та інших організацій.

«Нам тільки що волонтери розказали, що існує два варіанти перебування, реєстрації за кордоном. Який нам обрати? Допоможіть, підкажіть. Ми не плануємо залишатись в тій країні надовго, як тільки закінчиться війна будемо повертатися додому».

Великий відсоток людей до війни ніколи не виїжджали за кордон, або навіть за межі свого населеного пункту чи області.

«Ну от, бачите ми ніколи не були за кордоном, ми навіть з нашого Золочів тільки в Харків їздили до цього, або на море. Все тут по іншому, а що далі і представити не можемо».

«Моя донька і плаче за домом і в той же радіє, що ми поїдемо за кордон, вона так хотіла. Оленці вже 14 років а ми далі від райцентру не їздили. Але я не хочу казати дякую росіянам, це дуже висока ціна за подорож!»

За даними дослідження Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), у 2021р. 18% опитаних респондентів мали змогу подорожувати за кордон. За статистикою, наведеною на сайті ДАРТ, за весь 2021р. перетнули кордон 14.7 млн українців.

За даними УВКБ ООН, на 24 травня, загалом з України з **початку війни виїхали** (без урахування потоку на в'їзд) 6,643 млн. осіб.

Сім'я

Під час об'явленого військового стану чоловіки віком 18–60 років не мають права виїзду за кордон за винятком окремих випадків.

Отже більше число респондентів складалося з жінок. За коментарями, наданими поза межами інтерв'ю, до 60–70% жінок, які мають дітей та є заміжніми, відповідали, що планують повернутися в Україну до чоловіків, щойно військові дії будуть завершені.

Інші 30–40% або не мали конкретних планів, або висловлювали бажання залишитися закордоном.

«Ми не можемо думати так далеко».

«Ми будемо шукати місце проживання, роботу для себе і для чоловіка. Як тільки він зможе то приїде до нас».

Ті, хто залишився

Важливо зазначити про досить велику частку людей, які залишились і не перетнули кордон. Після того, як вони проводжали своїх близьких, знайомих могли зупинитися випити кави у волонтерському пункті та по-требували розмови. Більшість серед них становили чоловіки — до 80%

всіх, хто не перетинав кордон. Протягом березня більшість з них заявляли, що ідуть до військкомату або повертаються у той населений пункт, звідки приїхали. Невелике число людей одразу шукали житло поблизу кордону та можливість працювати або бути волонтером.

Біженці, які повертаються до України

Серед громадян України, які на початку російської агресії виїхали з України у зв'язку з воєнними діями, і зараз повертаються, переважають жінки (87%, так само, як жінки становили більшу частину тих, хто виїжджав з країни на початку війни).

Якщо серед тих, хто на початку війни виїжджав з країни, найбільшу групу респондентів становили люди віком 30–39 років (37%), то серед тих, хто повертається, частка представників цієї вікової групи становить 25% (серед жінок — відповідно 40,5% і 23%). Це може бути пов'язано з тим, що серед тих, хто повертається, менше, порівняно з тими, хто виїжджав, людей, які їдуть з дітьми (відповідно 45% і 63%), а саме представники вікової групи 30–39 років найчастіше мають неповнолітніх дітей. І, відповідно, серед тих, хто вїжджає, порівняно з тими, хто виїжджав, більше тих, хто їде сам (відповідно 31% і 13%). Що свідчить про те, що ті громадяни України, які мають неповнолітніх дітей, поки що рідше повертаються до України (або ж, як говорили інтерв'юерам деякі з них, залишають дітей на інших родичів, а повертаються самі).

За даними опитування компанії 4Service, серед біженців, які планують залишитися за кордоном, більшою є частка тих, хто має трьох і більше дітей (14%), ніж серед тих, хто планує повернутися до України (9%).

Ще 6% респондентів серед опитаних Центром Разумкова відповіли, що повертаються разом з внуками, 12% — з батьками (своїми чи свого чоловіка/жінки), 10,5% — з іншими родичами, 5% — з друзями, знайомими, 14% — з чоловіком/дружиною (серед жінок вїжджають разом з чоловіком 8%, так само, як і виїжджали з чоловіком 7%).

Серед представників молодшої вікової групи (до 39 років) повертаються самі 38,5%, серед тих, кому 40 і більше років — 25%, з дітьми — відповідно 42% і 46%, з внуками — відповідно 0% і 11,5%, з батьками — відповідно 13,5% і 11,5%, з чоловіком чи дружиною — відповідно 6% і 23%,

з іншими родичами — відповідно 8% і 13,5%, з друзями, знайомими — відповідно 6% і 4%.

Як і серед тих, хто виїжджав, більшість тих, хто повертається (66%), становлять люди з вищою або незакінченою вищою освітою, 24% — із середньою спеціальною освітою, і лише 10,5% — із загальною або неповною середньою освітою.

Серед представників молодшої вікової групи (до 39 років) респонденти з вищою або незакінченою вищою освітою становлять 77%, серед тих, кому 40 і більше років — 54%.

Як і серед тих, хто виїжджав, найбільш представленими серед опитаних соціальними групами є кваліфіковані робітники (23%, серед жінок — 25%) та висококваліфіковані фахівці (22%, серед жінок — 21%), але менше представлені підприємці (8%, тоді як серед тих, хто виїжджав, вони становили 20%, серед жінок — відповідно 9% і 23%) та керівники підприємств та їх підрозділів (3%, тоді як серед тих, хто виїжджав, їх було 9%, серед жінок так само відповідно 3% і 9%).

Отже, підприємці та керівники менш активно повертаються з-за кордону. За даними дослідження компанії 4Service, 11% тих українських біженців, які перебувають в європейських країнах і які не планують повертатися до України — це самозайняті особи.

За даними Центру Разумкова, кваліфіковані робітники серед представників молодшої вікової групи (до 39 років) становлять 33%, серед тих, кому 40 і більше років — 13,5%, висококваліфіковані фахівці — відповідно 27% і 17%, некваліфіковані робітники — відповідно 4% і 11,5%, пенсіонери — відповідно 0% і 23%.

Серед тих, хто виїжджав, більше половини становили жителі Сходу та Півдня країни (51,5%) і центральних областей (45%, у т.ч. 31% — жителі Києва та Київської області), і лише 4% — жителі західних областей. Серед тих, хто повертається, переважну більшість (69%) становлять жителі центральних областей — переважно це жителі Києва (35%) та Київської області (17%). 12% тих, що повертаються — жителі Східного регіону, 9% — Південного регіону, 10,5% — Західного регіону.

73% опитаних відповіли, що після повернення до України планують поселитися в тій же області, де проживали до війни, 26% – що планують поселитися в іншій області (переважно це жителі Східного регіону).

Ті, хто планує поселитися в іншій області, ніж проживали до війни, частіше називають області Західного регіону (15% опитаних), або Київ чи Київську область (7%).

Як і серед тих, хто виїжджав, так і серед тих, що повертаються, більшість (53%) відповіли, що вдома говорять переважно російською мовою, 43% – українською, 1% – іншою мовою. Але так само більшість (72%) опитаних вважають рідною українську мову, 16% – російську, 1% – іншу мову.

Серед представників молодшої вікової групи 61,5% відповіли, що вдома говорять переважно російською мовою, серед респондентів віком 40 років і старших – 46%, говорять українською – відповідно 35% і 50%. Вважають рідною українську мову відповідно 73% і 71%, російську – відповідно 13,5% і 19%.

79% респондентів відповіли, що мали роботу до війни (серед жінок – 84%). Серед тих, хто до війни мав роботу, 49% впевнені, що після повернення працюватимуть там само, де й працювали раніше, ще 28% сподіваються на це, 7% сподіваються знайти іншу роботу, а 16% ще не знають, де будуть працювати і чи їм вдасться знайти роботу.

Самооцінка психологічного стану

Власний психологічний стан на 24 лютого (на початок війни) 57% оцінили від 8 до 10 балів, що відповідають високому рівню паніки, страху, невпевненості).

* Оцінка власного психологічного стану на 24 лютого (на початок війни) за 11-бальною шкалою від 0 до 10, де 0 означає «максимальний рівень спокою, впевненості», а 10 – максимальний рівень паніки, страху, невпевненості.

Оцінюючи власний психологічний стан на час опитування, респонденти його оцінили в середньому 5,5 балами. При цьому частка тих, хто оцінив його балами від 8 до 10, зменшилася, порівняно з початком війни, з 57% до 15% (серед жінок з 54% до 14%), що свідчить про істотне покращення психологічного стану.

Частка тих, хто оцінив власний психологічний стан на час опитування балами від 8 до 10, серед представників молодшої вікової групи становить 6%, серед респондентів віком 40 років і старших – 25%.

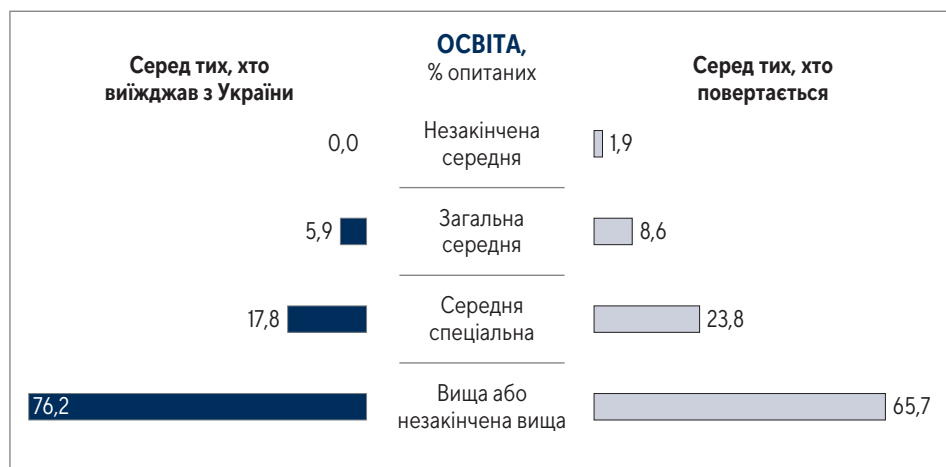
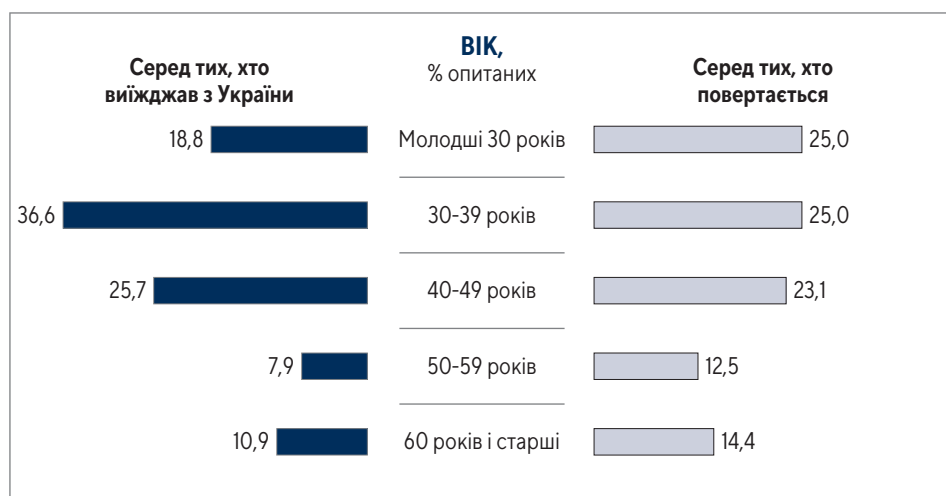
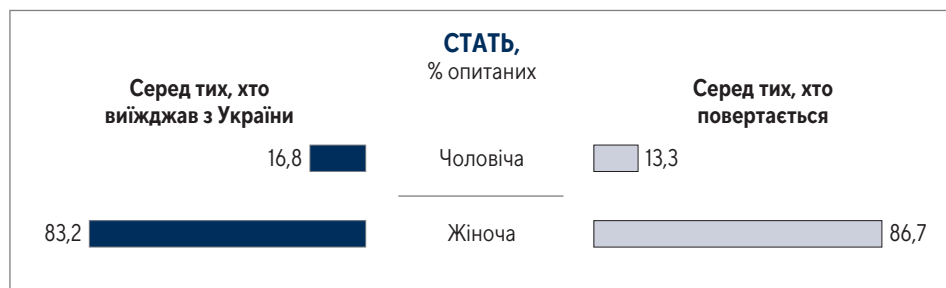
94% опитаних вірять у те, що Україна переможе в цій війні, і жоден з опитаних не дав негативної відповіді (6% – вагаються з відповіддю).

Оцінка дій державного керівництва України та міжнародної допомоги

Дії державного керівництва України під час російської агресії 80% респондентів оцінюють позитивно, лише 2% – негативно (18% не змогли оцінити).

47% опитаних вважають достатньою допомогу міжнародного співтовариства Україні, 36% – вважають, що допомога і підтримка України з боку інших країн повинна бути більшою. Тоді як у II половині березня серед тих, хто виїжджав з України, вважали її достатньою 35%, вважали недостатньою – 43%.

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС, % опитаних		
	Серед тих, хто виїжджав з України	Серед тих, хто повертається
Підприємець	19,8	7,6
Кваліфікований робітник	16,8	22,9
Спеціаліст гуманітарного профілю (в т.ч. економісти, юристи, фахівці в галузі освіти, мистецтва, охорони здоров'я тощо)	12,9	12,4
Спеціаліст технічного профілю	7,9	9,5
Пенсіонер	6,9	11,4
Керівник підрозділу підприємства	5,9	2,9
Домогосподарка	5,9	3,8
Спеціаліст з природничих наук	5,0	0,0
Некваліфікований робітник	5,0	7,6
Учень, студент	4,0	5,7
Непрацюючий (але не зареєстрований як безробітний)	3,0	2,9
Керівник підприємства, установи	3,0	0,0
Службовець	2,0	8,6
Робітник сільського господарства, КСП	0,0	4,8
Непрацездатний (в т.ч. інваліди)	1,0	0,0
Фермер, орендар	0,0	0,0
Офіційно зареєстрований безробітний	0,0	0,0
Інше	1,0	0,0

ВИ ПОВЕРТАЄТЕСЯ З-ЗА КОРДОНУ?*Серед тих, хто
виїжджав з України

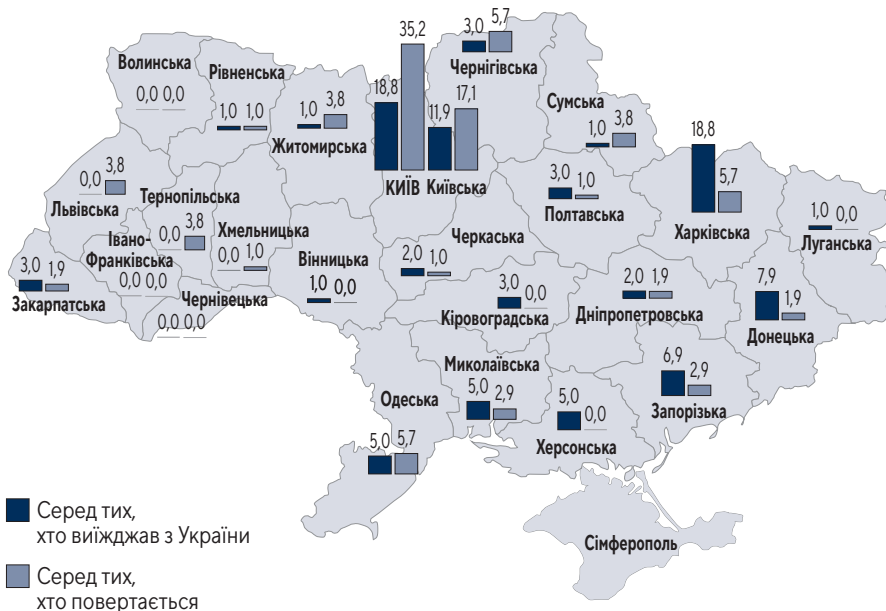
% опитаних

Серед тих, хто
повертається

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

В ЯКІЙ ОБЛАСТІ ВИ ПРОЖИВАЛИ ДО ПОЧАТКУ ВІЙНИ (до 24 лютого)?

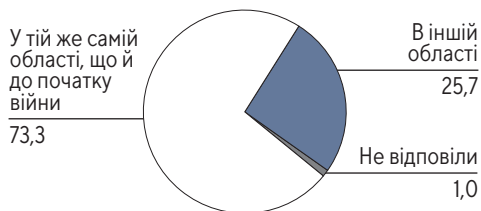
% опитаних

**ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНИ
ВИ ПЛАНУЄТЕ ПОСЕЛИТИСЯ
В ТІЙ ЖЕ ОБЛАСТІ, ДЕ ПРОЖИВАЛИ
ДО ВІЙНИ, ЧИ В ІНШІЙ?**

% опитаних

ЯКЩО В ІНШІЙ, ТО В ЯКІЙ САМЕ?

% опитаних

Вінницька	1,0
Житомирська	1,0
Закарпатська	3,8
Івано-Франківська	1,9
Київська	1,9
Київ	4,8
Львівська	7,6
Одеська	1,0
Тернопільська	1,9
Не відповіли	1,0

ЯКОЮ МОВОЮ ВИ ПЕРЕВАЖНО РОЗМОВЛЯЄТЕ ВДОМА?

% опитаних

Серед тих, хто
виїжджав з України

63,4

30,7

3,0

3,0

Російською

Українською

Іншою

Важко відповісти

Серед тих, хто
повертається

53,3

42,9

1,0

2,9

ЯКУ МОВУ ВИ ВВАЖАЄТЕ РІДНОЮ?

% опитаних

Серед тих, хто
виїжджав з України

21,8

65,3

4,0

8,9

Російську

Українську

Іншу

Важко відповісти

Серед тих, хто
повертається

16,2

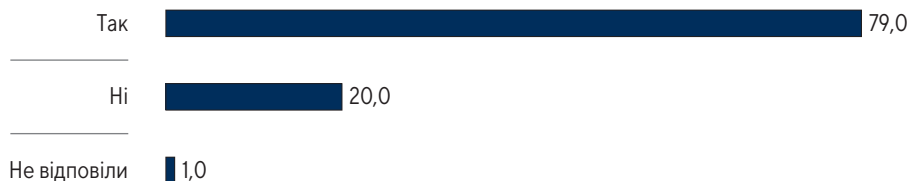
72,4

1,0

10,5

ЧИ МАЛИ ВИ РОБОТУ ДО ВІЙНИ?

% опитаних

ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ЧИ МАТИМЕТЕ ВИ РОБОТУ?

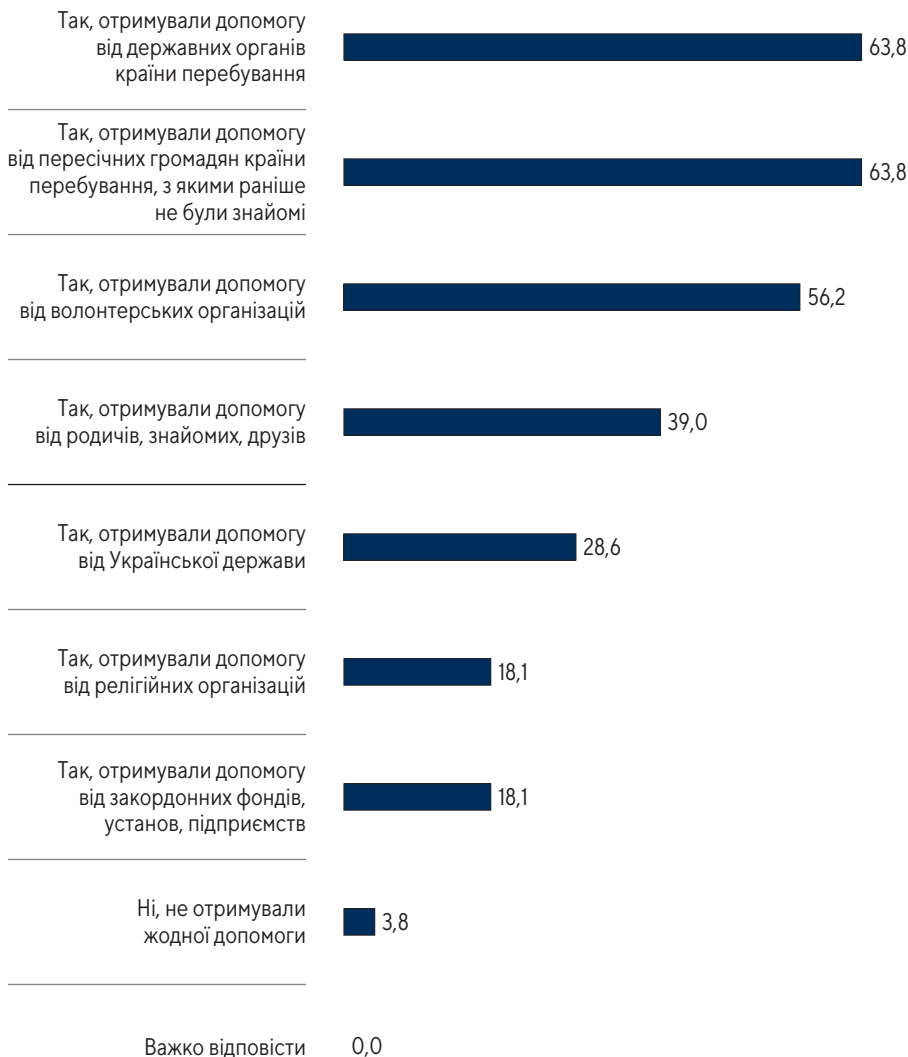
% серед тих, мав роботу до війни

ЧИ ОТРИМУВАЛИ ВИ БУДЬ-ЯКУ ДОПОМОГУ ПІД ЧАС ВАШОГО ПЕРЕБУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ?*

% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

ОЦІНКА ЗАДОВОЛЕНOSTІ ПІДТРИМКОЮ ТА ДОПОМОГОЮ, НАДАНОЮ У КРАЇНІ ПЕРЕБУВАННЯ З БОКУ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ КРАЇНИ ПЕРЕБУВАННЯ, НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, ГРОМАДЯН ЦИХ КРАЇН,

% опитаних

* Сума варіантів відповіді «дуже задоволені» та «скоріше задоволені».

** Сума варіантів відповіді «зовсім не задоволені» та «скоріше не задоволені».

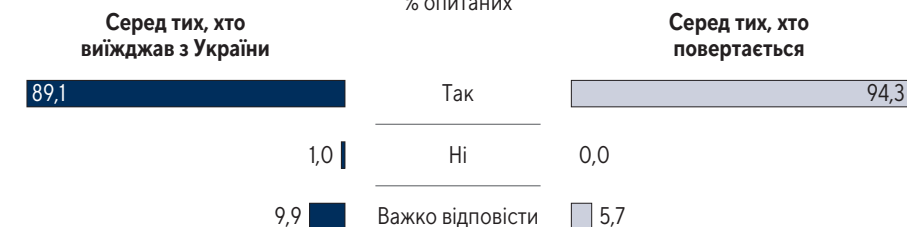
ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ДІЇ ДЕРЖАВНОГО КЕРІВНИЦТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ?

% опитаних

ЧИ ВІРИТЕ ВИ В ТЕ, ЩО УКРАЇНА ПЕРЕМОЖЕ В ЦІЙ ВІЙНІ?

% опитаних

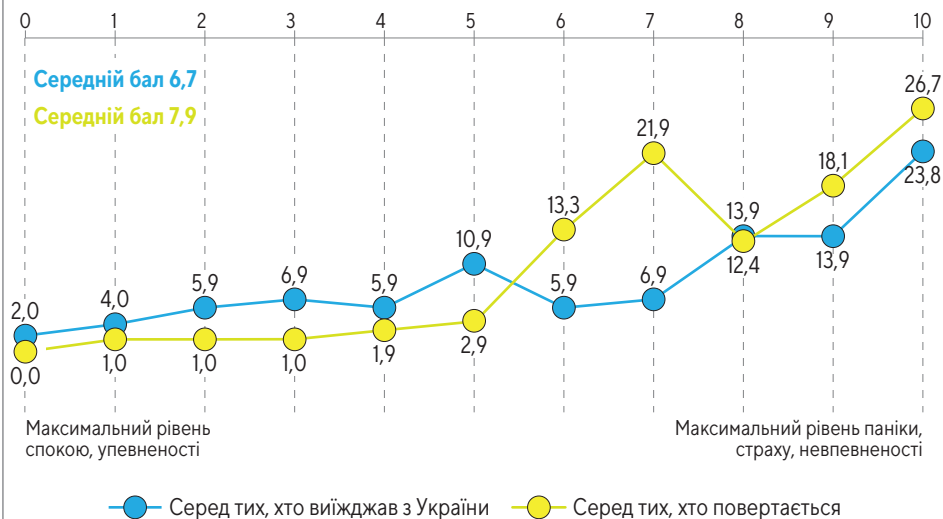
ЧИ ВВАЖАЄТЕ ВИ ДОСТАТНЬОЮ ДОПОМОГУ МІЖНАРОДНОГО СПІВТОВАРИСТВА УКРАЇНИ?

% опитаних

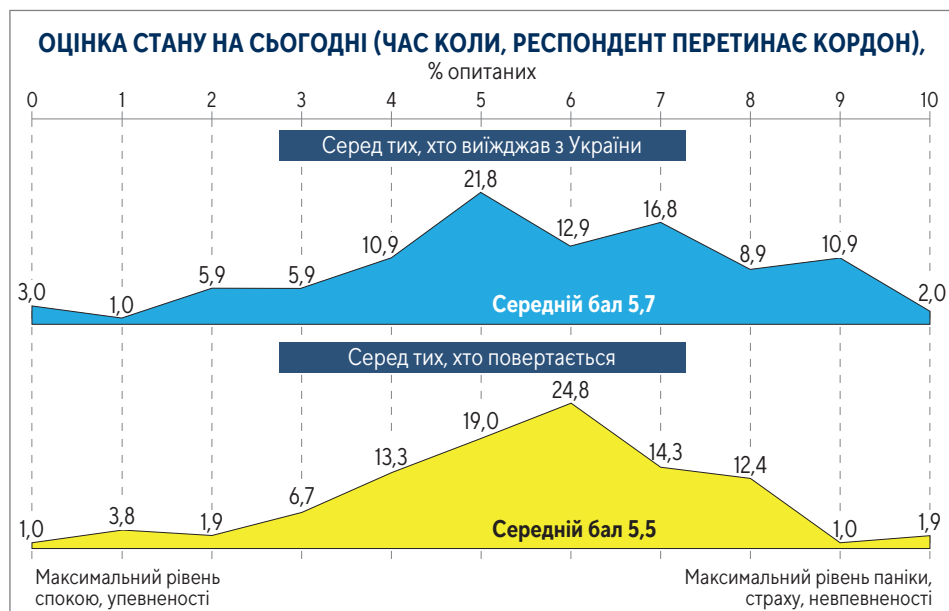

ОЦІНКА СТАНУ НА 24 ЛЮТОГО (ПОЧАТОК ВІЙНИ),

% опитаних

* За 11-бальною шкалою від 0 до 10, де 0 означає «максимальний рівень спокою, упевненості», а 10 – максимальний рівень паніки, страху, невпевненості.

* За 11-бальною шкалою від 0 до 10, де 0 означає «максимальний рівень спокою, упевненості», а 10 – максимальний рівень паніки, страху, невпевненості.

Висновки

Найбільш негативний вплив на гуманітарну ситуацію російська агресія мала у Східному регіоні. За даними соціологічних досліджень, саме біженці зі Сходу найчастіше потребують гуманітарної та психологічної допомоги.

У силу регіональних особливостей використання мов у різних регіонах, очевидним є те, що за всіма позиціями, економічними та гуманітарними, російськомовні громадяни України постраждали від російської агресії найбільше.

Найбільший потік переміщених осіб спостерігався зі Сходу і Півночі країни. Разом з тим, значна частина жителів Північного регіону вже повернулися у регіон свого колишнього проживання. Це потребує уваги влади стосовно забезпечення умов проживання та праці осіб, які повернулися, відновлення постраждалої інфраструктури тощо.

Соціологічні опитування фіксують поступове відновлення трудової зайнятості тих, хто втратив роботу на початку військової агресії.

Забезпечення робочих місць для внутрішніх переселенців є важливим напрямом, що дозволяє покращити їх становище (як матеріальне, так і психологічне самопочуття). Особливо зважаючи на те, що «передвоєнні» заощадження громадян поступово вичерпуються, що ускладнюватиме становище тих громадян, які не відновлять чи не знайдуть роботу.

При цьому важливо враховувати запити різних груп населення. З одного боку, необхідним є створення робочих місць, що потребують високої кваліфікації (в іншому випадку значна частина висококваліфікованих фахівців будуть схильні шукати роботу в країнах ЄС). З іншого боку, вразливою групою у плані забезпечення роботою є представники старшої вікової групи, які втратили роботу і яким важче знайти нову. При цьому в багатьох випадках вони не мають високої кваліфікації (наприклад, часто висловлюють побоювання не знайти роботу переселенці, які раніше були зайняті в сільському господарстві).

Як спосіб реалізації цього завдання може бути залучення іноземних підприємств для створення виробництва в Україні, для чого необхідне забезпечення сприятливих умов (юридичних, організаційних) для цього.

У випадку тривалого військового конфлікту можливе перенесення частини східноукраїнських підприємств до західних областей, а також будівництва житла для переселенців (переважна більшість жителів західних областей ставляться до цього позитивно). Більше половини ВПО розглядають перспективу залишитися і працювати в тих регіонах, в яких зараз перебувають.

Соціологічні опитування показують, що більшість тих, хто втратив роботу внаслідок війни, готові змінити місце роботи, перекваліфікуватися на іншу професію, близько половини готові працювати в іншому регіоні країни, що робить ринок потенційної робочої сили досить гнучким.

Серед серйозних проблем, виявлених соціологічними опитуваннями, є нестача ліків (особливо на Сході та Півдні країни).

Також необхідні заходи із зниження витрат ВПО на проживання (насамперед це стосується вартості орендованого житла) — ця проблема найбільшою мірою проявляється у Західному регіоні.

Респонденти, які мають дітей, характеризуються вищим рівнем тривожності (насамперед через побоювання за дітей), тому сім'ї з дітьми потребують особливої уваги під час надання гуманітарної допомоги (в т.ч. консультування та психологічної підтримки).

Жінки значно частіше потребують психологічного консультування і підтримки, ніж чоловіки.

Найбільш перспективний напрям психологічних тренінгів — формування активної життєвої позиції.

Розділення сімей є стресогенним чинником, тому сприяння возз'єднанню сімей має бути важливим напрямом гуманітарної політики.

Серед тих, хто повертається в Україну (за даними на початок травня), менше, порівняно з тими, хто виїжджав у березні, людей, які їдуть з дітьми, що свідчить про те, що ті громадяни, які мають неповнолітніх дітей, поки що рідше повертаються (або ж залишають дітей на інших родичів, а повертаються до країни самі). Тобто значна частина громадян, які повертаються до України, вважають недостатнім рівень безпеки у країні. Особливо це стосується Східного регіону, свідченням чого є те, що значна частина біженців зі Східного регіону, повертаючись до країни, прямують до західних та центральних областей. Це збільшує навантаження на сферу працевлаштування та забезпечення житлом у Західних, Центральних і Північних областях.

Люди з високим соціальним статусом, зокрема підприємці, керівники підприємств та підрозділів, станом на початок травня, рідше поверталися до України, порівняно з такими групами як кваліфіковані робітники та фахівці.

Зважаючи на те, що, за даними різних опитувань лише від чверті до половини ВПО вказують, що отримують підтримку від державних організацій або органів влади, мережі та обсяг такої підтримки має бути збільшений.

Важливо відзначити, що попри гуманітарні проблеми, з якими зіштовхуються громадяни України, більшість вважає, що пріоритет повинен віддаватися вирішенню проблем армії, а не цивільних. Більшість опитаних готові терпіти матеріальні труднощі заради перемоги над Росією скільки буде потрібно.

Для біженців у європейських країнах, попри значну допомогу, яка їм надається урядами цих країн, значною залишається проблема працевлаштування, яка ускладнюється тим, що більшість біженців — жінки, значна частина з них опікуються малолітніми дітьми. У зв'язку з цим пошук роботи для них ускладнений, зберігається небезпека їх залучення до сфери неформальної зайнятості. Тому міжнародним організаціям разом з урядами приймаючих країн необхідно запроваджувати заходи, спрямовані на покращення ситуації у сфері зайнятості біженців. Зокрема розширювати можливості дистанційного працевлаштування біженців як на закордонних, так і на українських підприємствах.

Важливим є розвиток мережі послуг консультаційної, інформаційної, юридичної підтримки як ВПО, так і переміщених осіб за кордоном, забезпечення їх освітніх і культурних потреб.

VI.

ЗАХОДИ РЕАГУВАННЯ НА ПРОЯВИ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОБУТКІВ У СФЕРІ РОЗВИТКУ

Війна в Україні вже фактично перейшла в довготривалу фазу і пролонгує соціально-економічну та гуманітарну кризу на невизначену перспективу. Це передбачає ретельне планування як ресурсів, так і стратегічних підходів до вирішення соціально-економічних і гуманітарних проблем. Зокрема реагування на прояви соціально-економічної кризи та збереження здобутків у сфері розвитку передбачатиме наступне.

Формування стратегії повоєнного відновлення

Високий ступінь невизначеності воєнного періоду робить актуальним питання вироблення стратегічного бачення на національному рівні.

Вироблення стратегії, згідно з М.Портером, це *«акт свідомого вибору різноманітного інструментарію для того, щоб забезпечити досягнення унікального поєднання ціннісних результатів»*¹.

¹ Porter M.E. Competitive Advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy. – International Regional Science Review, 1996, Vol. 19, Issue 1-2, p.85-90, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/016001769601900208>.

Застосування стратегічного підходу дозволить одночасно вирішувати декілька завдань:

1. Стратегія спрямовує дії. Воєнний стан передбачає своєчасні і жорсткі заходи у відповідь. Правильна стратегія має допомогти людям зрозуміти, що необхідно робити, як діяти та реагувати на події. Це є дієвим не лише в разі єдиного та заздалегідь виробленого плану, але й з урахуванням динамічніших дій, які враховують зміни, що швидко відбуваються.
2. Стратегія дозволяє адаптувати внутрішні умови до зовнішніх умов, що змінюються.
3. Стратегія є єдиною референтною рамкою для людей. В особливий період люди мають схильність шукати цінності та поняття, що об'єднують їх.
4. Стратегія допомагає підготуватися до майбутнього.
5. Стратегія дозволяє відрізнятись, вибирати власний шлях.
6. Правильна стратегія забезпечує стабільність і передбачуваність курсу та державної політики.

В умовах військової агресії, що триває, уряд стоїть перед необхідністю забезпечити ціннісні результати одразу в кількох сферах — соціальній, економічній, гуманітарній, технологічній та геополітичній.

Успіх соціально-економічного відновлення полягатиме у здатності уряду оперативно мобілізувати наявні ресурси та визначити пріоритети їх використання для **реалізації двох цілей — відновлення та забезпечення умов для подальшого зростання**. Насамперед йдеться про:

- ✓ по-перше, запроваджуються заходи, спрямовані на вирішення першорядних (надзвичайних) завдань, які дозволяють пом'якшити негативні ефекти;
- ✓ по-друге, запроваджуються «візіонерські» заходи, тобто, заходи, спрямовані в майбутнє, які дозволяють створити структурований шлях до сталого повоєнного відновлення.

Уряд уже пішов на розширення заходів підтримки, включивши такі механізми, як податкові та регуляторні заходи, пряму підтримку окремих галузей, виплати населенню. Але при цьому **важливо прагнути того, щоб заходи підтримки були орієнтовані на довгострокові цілі розвитку**, з особливим наголосом на ролі довгострокового стратегічного бачення у формуванні сталого економічного відновлення

Отже, незважаючи на те, що ситуація може періодично погіршуватися, загальний підхід дозволить оперативніше справлятися з проблемами, що можуть виникати раптово, адаптувати програми підтримки під ситуацію, не змінюючи головних цілей розвитку. Постійний моніторинг, співпраця з інститутами громадянського суспільства та суспільна підтримка заходів уряду дозволить зробити процес відновлення керованим, що враховує мінливі умови середовища — як економічного, так і геополітичного.

Збереження здобутків у сфері розвитку

З метою реагування на прояви соціально-економічної кризи та збереження здобутків у сфері розвитку в центрі уваги має бути підвищення стійкості та раннє відновлення, для цього необхідно здійснити наступні кроки:

- ✓ *Підтримка уряду міжнародними партнерами України.* З метою запобігання глибинним негативним процесам у сфері розвитку, ініціювати комплексну міжнародну програму на підтримку уряду України та гуманітарної допомоги й реагування на кризу, яка передбачала б, у т.ч. підтримку інституційної спроможності управлінських структур.
- ✓ *Зміцнення інститутів громадянського суспільства, місцевих громад.* Важливо, щоб уряд, представники громадянського суспільства, органи місцевого самоврядування продовжували працювати спільно з міжнародними агенціями та партнерами України. Для виконання деяких завдань органи місцевого самоврядування залучають допомогу міжнародних донорів, партнерів та міст-побратимів. Розширення такої співпраці дозволить зменшити видатки місцевих бюджетів, які фінансуються з власних доходів або трансфертів з держбюджету, та зберегти фінансову спроможність

для подальшої підтримки життєдіяльності громад в умовах суттєвого скорочення місцевих надходжень.

- ✓ *Збереження та розвиток започаткованого курсу на мінімізацію регуляторного впливу владних інституцій на операційне функціонування економіки.* Насамперед це стосується скорочення кількості контролюючих органів та їх повноважень, а також лібералізації дозвільних процедур. Крім того, варто забезпечити подальше зниження податкового навантаження на економіку, зокрема шляхом диференціації ПДВ (передусім впровадження нульової ставки на соціально значимі групи товарів), суттєвого зменшення податків на працю: ЄСВ та ПДФО (принаймні для малого бізнесу), а також нівелювання митних бар'єрів або і їх цілковита ліквідація (крім випадків захисту внутрішнього ринку від субсидованого імпорту чи імпорту з недружніх країн).
- ✓ *Зміна цілей структурної економічної політики держави.* Замість існуючої практики державної підтримки бюджетоформуючих та експортоорієнтованих галузей (а саме вони визначають сировинний характер української економіки, до того ж ринки, на яких працюють підприємства цих галузей в Україні, є значною мірою картелізованими), уряд має стимулювати розвиток малого бізнесу, одночасно заохочуючи самозайнятих осіб і підприємців інвестувати у стартапи та реалізацію інноваційних проектів.
- ✓ *Повоєнне прискорене економічне зростання і розвиток, у т.ч. у соціальній і гуманітарній сферах, в Україні можливий лише в тому разі, якщо заходи економічної політики держави реалізовуватимуться в руслі чіткої та послідовної стратегії, спрямованої на дерегуляцію економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату.* Основним пріоритетом такої стратегії має стати зміна бюджетних орієнтирів держави.
- ✓ *Унаслідок невиконання запланованих показників Держбюджету² та спрямування коштів до резервного фонду для подальшого*

² За розрахунками Мінфіну, втрати дохідної частини бюджету суттєві. Уряд зменшив фінансування неперіоритетних напрямів на 107 млрд. грн.

Наприклад, березневі надходження від митниці становлять лише п'яту частину плану: надійшло 6,7 млрд. грн. за розпису 32 млрд. грн. За ПДВ недовиконання планових показників у березні може становити 7 млрд. грн.

фінансування військових потреб, компенсувати втрати надходжень уряд зможе передусім шляхом залучення *пільгових позик та макрофінансової допомоги*.

Слід наголосити про те, що переважна більшість напрямів і заходів створення і підтримки здобутків у сфері розвитку безпосередньо вимагають розширення фінансування, що провокуватиме нарощування дефіцитів і боргів, які, своєю чергою, можуть провокувати інфляційні негаразди, втрату купівельної спроможності гривні.

Тому уряд разом з НБУ повинні відпрацювати згадані і подібні їм макроекономічні ризики (з одного боку – підтримати соціально-економічну динаміку, а з іншого – обмежити фіскальне і боргове навантаження), а з тим – раціональне та результативне виконання державних зобов'язань.

Реформування системи соціального захисту

Прогнозоване зростання фіскальних і боргових проблем вимагатиме суттєвого перегляду державних зобов'язань з метою мінімізації бюджетного сектору економіки.

- ✓ Хоча обмеження соціальних видатків може стати неминучим (з точки зору макроекономічних збалансувань), уряду слід уважно проаналізувати такі можливості, прискіпливо визначитися з економічним ефектом від бюджетного скорочення. Розроблені та заплановані заходи мають пройти публічну експертизу.
- ✓ Вирішення переважної більшості соціальних проблем має відбуватися переважно за рахунок стимулювання їх самозайнятості, включно зі зменшенням податкового навантаження на працю, та впровадження дієвого механізму громадських робіт. Це створить передумови для зростання доходів громадян, зменшення рівня їх безробіття та працевлаштування в легальному секторі економіки, який дає змогу отримати значно вищий рівень соціальних гарантій, ніж у тіньовому секторі.
- ✓ Надання всіх видів підтримки впливатиме на доходи і видатки держбюджету та бюджетів соціальних фондів. Пільги зменшуватимуть доходи, тоді як пряма допомога збільшуватиме видатки, що, як вказувалось вище, матиме наслідком макроекономічне розбалансування.

- ✓ Держава має сприяти вирішенню безпосередніх проблем вразливих верств населення, які не можуть займатися економічною діяльністю через вік, фізичні вади або з інших причин. Йдеться про забезпечення харчуванням, питною водою, освітою, медициною, житлом. З початком війни велика частина населення стикнулася з серйозною проблемою нездатності купувати продукти харчування та різноманітні товари широкого вжитку. Доцільним є переорієнтація волонтерських рухів, які активно працювали у військовій і гуманітарній сфері на початку війни, на виконання завдань соціальної підтримки соціально-вразливих верств населення, а з тим — адресного надання необхідної (можливо персонально-орієнтованої) допомоги.
- ✓ Для осіб з обмеженими можливостями, чисельність яких збільшується щодня, важливою стане професійна фізична та психологічна реабілітація, забезпечення технічними засобами, які дозволять здійснювати соціальну та економічну активність у суспільстві.
- ✓ Врахування гендерних особливостей ситуації³. Післявоєнна реінтеграція має передбачати створення можливостей для підвищення рівня соціальної безпеки жінок, усунення гендерних стереотипів і традиційного гендерного поділу праці, запобігання дискримінації жінок та фемінізації бідності⁴.

Реабілітаційні напрями соціальної і гуманітарної підтримки

- ✓ Війна вже завдала численних втрат людських життів, ще більше воїнів і цивільного населення зазнали поранень, каліцтв. Причому як фізичного, так і психологічного характеру. Світовий досвід вказує, що упущення у вказаній сфері можуть мати катастрофічні наслідки для суспільства в посткризовий період. Тому завдання влади є налагодження загальнодержавної системи реабілітації воїнів і цивільних, постраждалих від війни

³ Хоча війна зачіпає всі групи населення, жінки несуть непропорційний тягар, особливо за умови втрати годувальника.

⁴ Важливість включення гендерних питань у післявоєнне відновлення визнано низкою резолюцій ООН. Резолюція РБ ООН 1325 з питань жінок, миру та безпеки та Резолюція РБ ООН 1366 про роль РБ у запобіганні збройним конфліктам закликають до включення гендерної проблематики в усі заходи ООН щодо запобігання та врегулювання конфліктів, розбудови миру, підтримання миру та відновлення.

- ✓ Уже зараз доречно формувати потреби на розширення мережі реабілітації, як це відбувається стосовно військових потреб, з якими влада звертається до партнерських країн. Значна частина реабілітаційних потреб може фінансуватися за рахунок партнерської допомоги, а в подальшому навіть (як окремих програм) ленд-лізу.
- ✓ Водночас частина допомоги має спрямовуватись на складні операції і сучасне протезування, що суттєво зменшить психологічні втрати, прискорить адаптацію тих, хто зазнав поранень, до максимально нормальних і звичних умов життя і праці.
- ✓ Доцільним є звернення до міжнародних медичних організацій та інститутів, зокрема «Лікарі без кордонів», з метою створення їх представництв та розгортання мереж в Україні, насамперед у реабілітаційній сфері.

Менеджмент у галузі гуманітарного реагування

- ✓ Проведення регулярного моніторингу та аналізу подій, які впливають на заходи гуманітарного реагування, включаючи надання звітів, адвокаційну роботу, потреби та аналіз заходів реагування.
- ✓ Забезпечення регулярної звітності стосовно досягнутих результатів для створення більш якісної інформаційної основи для прийняття рішень.
- ✓ Розроблення та випуск інформаційних продуктів, забезпечення збору та використання даних з розбивкою за статтю та віком з метою забезпечення більш якісного аналізу з урахуванням гендерних аспектів та дій.
- ✓ Забезпечення регулярного моніторингу фінансування, в т.ч. виявлення та повідомлення про прогалини у фінансуванні.
- ✓ Підтримка своєчасного виділення та виплати ресурсів, що надаються донорами, на найбільш критичні гуманітарні потреби.
- ✓ Підвищення обізнаності та посилення підтримки для гуманітарної спільноти з метою розширення оперативної спроможності та гарантування безперешкодного гуманітарного доступу.

Державна політика стосовно тимчасово переміщених осіб/біженців

Важливою є підтримка українських біженців у країнах ЄС, зокрема їх працевлаштування у приймаючих країнах на період дії військової агресії. Проте підтримка мігрантів-біженців з України має здійснюватися з урахуванням стратегії їх повернення до України після завершення військового конфлікту або зниження його інтенсивності.

Стратегія повернення біженців до України має передбачати:

- ✓ Створення бази даних українських втікачів від війни в зарубіжних країнах, у т.ч. проведення соціологічних досліджень, що відображають потреби, настрої та наміри українських біженців.
- ✓ Забезпечення збереження зв'язків біженців з Україною через підтримання можливостей для віддаленої роботи (в т.ч. для держслужбовців і працівників органів місцевого самоврядування), online-навчання для школярів.
- ✓ Розроблення пропозиції щодо стимулів (державної і місцевої підтримки) для повернення біженців та відкриття власної справи (у т.ч. пільгові кредити, податкові канікули тощо)
- ✓ Створення умов для швидкого повернення українців, у т.ч. освітан⁵ з-за кордону з перспективою створення/відновлення робочих місць. Повернення затребуваних фахівців значно вплине на темпи відновлення економіки України. Запорукою стане допомога та мінімізація бюрократичних перешкод для створення власного бізнесу для тих, хто втратив доходи та житло.

Підтримка внутрішньо переміщених осіб

Органи місцевого самоврядування, які в результаті децентралізації набули достатніх повноважень і стали суттєво спроможнішими інституційно, мають вирішувати такі завдання:

- ✓ максимальне сприяння реєстрації ВПО;

⁵ З різних регіонів України за кордон виїхало приблизно 26 тис. педагогів. Див.: Скільки учнів і вчителів зараз за кордоном – у МОН озвучили цифри. – Нова Українська школа, 27 травня 2022р., <https://nus.org.ua/news/skilky-uchniv-i-vchyteliv-zaraz-za-kordonom-u-mon-ozvuchyly-tsyfry>.

- ✓ створення зручних можливостей подання ВПО документів на отримання соціальних допомог;
- ✓ надання продуктивних наборів та питної води;
- ✓ організація надання допомоги речами (постільна білизна, засоби гігієни);
- ✓ організація надання психологічної підтримки;
- ✓ сприяння наданню медичних послуг (налагодження контактів із сімейними лікарями, медичний огляд, відшкодування вартості життєво необхідних ліків);
- ✓ організація надання освітніх послуг дітям дошкільного та шкільного віку, які віднесені до категорії ВПО;
- ✓ компенсація оплати комунальних послуг та енергоносіїв, спожитих у тимчасових пунктах проживання.

Водночас, реалізація таких завдань, як відновлення інфраструктури передусім соціального спрямування та житлового фонду, потребуватиме розробки спеціальних державних програм та проектів міжнародної допомоги.

Підтримка ВПО має бути обґрунтованою, а способи її надання – прозорими та ефективними. З точки зору публічних фінансів можливі два механізми:

- ✓ окрема велика бюджетна програма;
- ✓ багато дрібних бюджетних програм від різних міністерств.

Кожен механізм має свої **плюси** та **мінуси**.

Механізми та регуляторні інструменти відбудови ринку праці

Розвиток ринку праці — одна з безпосередніх потреб післявоєнної розбудови, а забезпечення роботою має стати невід'ємною частиною соціальної політики постконфліктного відновлення. Створення робочих місць є ключовим фактором для реінтеграції різних груп населення, які постраждали від війни, а також для повернення тимчасово переміщених осіб до України.

⁶ Механізм єдиної бюджетної програми вже застосовувався — мова про ковід-фонд. Як показала практика, це був не найкращий варіант з додатковими ризиками нецільового використання.

Стратегія регулювання ринку праці та зайнятості

- ✓ Зниження ризиків втрати робочих рук у країні, особливо у східних і центральних областях.
- ✓ Розробка та затвердження Методики оцінки потреб та реального стану робочої сили на рівні регіонів. Налагодження систематичної оцінки робочої сили на рівні області і міст. Процес відновлення та реструктуризації вимагатиме перерозподілу робочої сили між секторами економіки, що дозволить підвищити рівень її продуктивності.
- ✓ Розвиток економіки здійснювати з урахуванням концентрації трудових ресурсів України, що склалась в умовах військових дій (трудо-дефіцитних східних і центральних регіонах та трудо-надлишкових західних регіонах).
- ✓ З метою вирішення проблем безробіття та надлишкової робочої сили, що склалась в окремих регіонах країни, розробка короткострокових планів релокації підприємств, переорієнтації деяких підприємств, допомоги бізнесу, який через бойові дії не може платити заробітну плату працівникам, сплачувати податки.
- ✓ Для осіб, які є безробітними або які працюють неповний робочий час, або мають низький дохід доцільним стане запровадження заходів зі сприяння самозайнятості (допомога у відкритті бізнесу з залученням мікрокредитування та маркетингової підтримки). Допомога у відкритті бізнесу сприятиме реінтеграції населення в економіку, а в подальшому дозволить підтримувати систему соціального захисту через податкові надходження.
- ✓ Особам, які сьогодні погоджуються брати участь у програмах відновлення громадської та соціальної інфраструктури деокупованих міст, доцільно надавати підтримку щодо подальшого працевлаштування. Залучення до громадських робіт (особливо у сфері ремонту та реконструкції житлових будинків, дрібної комерційної інфраструктури, під'їзних доріг та місцевих іригаційних і водних схем, прибирання сміття перед відновленням або ремонтом житла та споруд у післявоєнний період) дає можливість створити

велику кількість робочих місць для тих, хто залишився без роботи. Це сприятиме відновленню місцевої економіки, забезпечуючи розвиток суміжних секторів.

- ✓ Створення центрів тимчасової зайнятості з надання консультативних послуг з працевлаштування у регіонах, де спостерігається найбільше число ВПО відповідно до тенденцій ринку праці.
- ✓ Сприяння розширенню навичок і компетенцій у спосіб професійної підготовки та перепідготовки різних груп населення, які постраждали від конфлікту. Важливими стануть програми з розширення навичок, які відповідають тенденціям післявоєнного ринку праці. Більшість тих, хто з початком війни став безробітним, без перекваліфікації не зможе залишитися на тому ж рівні соціального статусу та мати ті ж доходи, як до війни. Формування ж навичок підвищує шанси людини до працевлаштування.
- ✓ Реформування навчальних матеріалів і курсів з метою адаптації їх до змін на ринку праці. Через особливості постконфліктного відновлення існуючі засоби навчання мають бути змінені. З огляду на збільшення чисельності людей, які стають уразливими під час збройного конфлікту, важливо враховувати зміну ситуації на ринку праці, підвищену вразливість та психосоціальні проблеми людей, попит на навички, необхідні для реконструкції та відновлення країни, а також обмеження у фінансуванні.
- ✓ Налагодження партнерських відносин з компаніями з метою підготовки та перепідготовки професійних кадрів у післявоєнний період. Важливими стане безпосередньо навчання на робочому місці підприємств, у т.ч. у формі традиційного навчання. Перевагою тут є безпосередня практика вирішення поставлених завдань.
- ✓ Підвищення рівнів кваліфікації через проведення різноманітних online-курсів та інших видів online-навчання за різними спеціальностями відповідно до потреб ринку праці в післявоєнний період. Важливим має стати всеохоплюючий розвиток online-освіти, що має потенціал до забезпечення всеосяжної освіти та навчання протягом усього життя.

Основні завдання у сфері освіти

- ✓ Адаптування та реформування системи освіти та підготовки кадрів з метою скорочення недостатності навичок вимушених внутрішніх переселенців, демобілізованих колишніх комбатантів, молоді, жінок та інших постраждалих від війни груп населення.
- ✓ Розширення навчальних програм професійної підготовки. Формування програм навчання для груп населення, що постраждали від війни з урахуванням інклюзивного підходу (подолання дискримінації, яка існує між чоловіками і жінками, молодим і старшим поколінням, етнічними або релігійними групами у доступі до навчання).
- ✓ Основні заходи з формування навчальних програм післявоєнного відновлення мають включати аналіз потреб у навчанні потенційних кандидатів, постачальників послуг у сфері освіти, а також тенденцій ринку праці, систему моніторингу та оцінки навчальних програм, що дозволить відслідковувати їх ефективність.
- ✓ Сприяння відновленню освітніх закладів, включаючи фізичну та технічну інфраструктуру⁷.

⁷ Війна вже завдала серйозної шкоди державним і приватним закладам освіти України. Станом на 17 червня 2022р., 209 закладів зруйновано, 1819 – пошкоджені, 1174 шкіл знаходиться під окупацією. 29 закладів вищої освіти, 40 закладів фахової передвищої освіти та 65 відокремлених структурних підрозділів вдалося релокувати в межах України.

VII.

SOCIO-ECONOMIC AND HUMANITARIAN CONSEQUENCES OF RUSSIAN AGGRESSION FOR UKRAINIAN SOCIETY (*Summary*)

Humanitarian situation

Russia's military aggression against Ukraine triggered a rapid spread of the humanitarian crisis with devastating consequences for the population of Ukraine. The humanitarian situation in Ukraine is deteriorating rapidly, reaching catastrophic scale in some cities. The supply of basic goods and services to large parts of the country has stopped, and the civilian population is forced to flee from the hostilities. The geographical scale of hostilities is significant, as the aggressor resorts to indiscriminate shelling and deliberate destruction of humanitarian objects. Further expansion of the conflict will aggravate the humanitarian problems of millions of Ukrainians. The increased security threat affects large areas of Donetsk and Luhansk oblasts, as well as other «newly affected» regions, including, in particular, Kyiv, Kharkiv, Kherson, Mykolaiv, Zaporizhya, Odesa, Sumy, and Zhytomyr oblasts.

Factors increasing humanitarian needs in Ukraine. A number of factors potentially exacerbate the acuteness of humanitarian needs, specifically:

- ✓ logistic restrictions caused by a disruption of previously well-established supply chains, such as closed seaports, absence of air travel, and risks that accompany trucking, which forced companies with once well-established logistics to quickly reorient their activities;
- ✓ limited humanitarian access to areas of active fighting, including the provision of safe access for international humanitarian organisations;

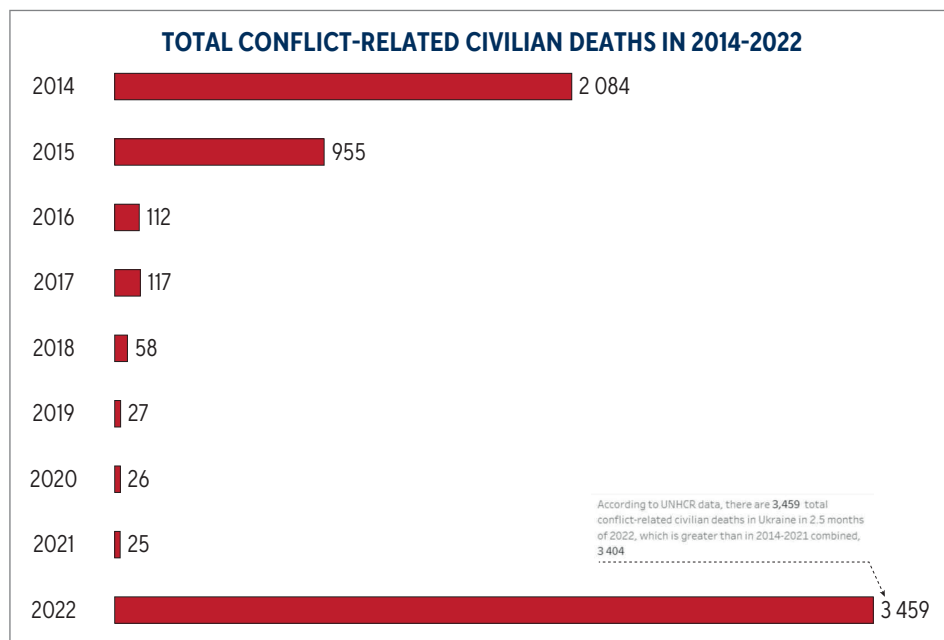
- ✓ multiple environmental risks (shelling or fires lead to the emission of hazardous materials, toxic smoke or chemicals);
- ✓ risks associated with mines and explosive remnants of war;
- ✓ weather, including harsh winter conditions.

Humanitarian needs. Aid needs are growing rapidly, especially in areas with ongoing hostilities. Currently, more than 12.8 million people in Ukraine need help and protection, including up to 6–7 million internally displaced persons. Providing safe access to areas with active hostilities, including for international humanitarian organisations, remains the main problem.

Vulnerable populations. Particularly vulnerable groups in the context of military conflict include the elderly, people with disabilities who cannot leave dangerous areas or remain in affected regions, as well as women and children. The ongoing martial law prohibits men of 18 to 60 years to leave the country, making family separation a significant issue. Women and girls face an increased risk of gender-based violence, including conflict-related sexual violence. Rape, forced marriages, sexual exploitation and human trafficking are typical crimes in any territory affected by active hostilities.

Human losses. According to the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, as of June 2022, the number of civilian deaths since 24 February has exceeded the number of deaths over the past eight years of the conflict. Since the onset of Russia's full-scale invasion of Ukraine, 8,533 casualties among the country's civilian population have been recorded, including 3,942 killed and 4,591 wounded civilians. The real numbers are likely much higher. Most of the reported civilian casualties were caused by explosives with broad impact area, including heavy artillery and MLRS, as well as missile and air strikes.

Destruction and damage of civil infrastructure. It is estimated that at least 533 educational institutions, 300 kindergartens, 196 health facilities, 129 factories and enterprises, and 6,800 residential buildings have been damaged or destroyed since the start of the military aggression in Ukraine. The total area of damaged/destroyed residential property is about 26 million sqm. The total amount of direct documented losses

exceeds \$94.3 billion or UAH 2.7 trillion, and this figure increases with every day of the war. Direct losses of the Ukrainian economy due to the destruction and damage of civil and military infrastructure increased by almost \$4.5 billion.

Attacks on health facilities in Ukraine kill or injure some of the most vulnerable patients, including women and children, as well as health workers. The destruction of the vital health infrastructure forces a large number of people to refuse medical assistance despite the urgent need for it. Attacks on health facilities and health workers directly affect people's ability to access essential health services, particularly for vulnerable groups.

Reduced provision of public and administrative services. The provision of basic administrative and state public services has deteriorated significantly. The local authorities' ability to maintain a minimum level of services is seriously limited as many workers have fled or are unable to access their workplaces. Even when people do not directly suffer from hostilities, they still face a reduced volume of services, interruptions or complete termination of their provision. Interruptions and termination of

essential services are causing multisectoral needs. Water supply, waste disposal, environmental protection, transport infrastructure, telecommunications, health care, emergency services, education, electricity and access to justice are deteriorating in cities with active hostilities. The situation is further complicated by the disruption of the market and the banking system.

Internally displaced persons. The war in Ukraine ignited one of the most rapidly developing humanitarian crises – the forced displacement of the country's population. 29% of the 44-million population of Ukraine are currently displaced either within or outside the country. At the same time, a significant number of Ukrainians have already been displaced several times as a result of previous hostilities.

Sociological portrait of a Ukrainian refugee¹

Demographic characteristics. The vast majority of people leaving Ukraine (83%) were women, with men making up 17%. By age, people of 30 to 39 years made the largest group of refugees (37%), followed by those aged 40 to 49 (26%).

Education. 76% of refugees were people with higher or incomplete higher education, 18% had secondary special education, and only 6% had general secondary education.

Social groups included highly qualified specialists (26%), entrepreneurs (20%) and skilled workers (17%).

Region of origin. More than half of refugees were residents of Ukraine's East and South (51.5%), with the Kharkiv oblast being the most represented eastern region (19%). 45% were residents of central regions (including 31% from the city of Kyiv and the Kyiv region), and only 4% came from western regions.

Family situation. 63% of refugees crossed the border with children, 21% with parents (their own or of their spouse), 17% travelled with a spouse, 4% with grandchildren, 14% with other family members, 7% with friends or acquaintances, and 13% travelled alone.

¹ The Razumkov Centre interviewed 101 citizens of Ukraine aged 16+ who were leaving Ukraine on foot or by road due to hostilities. Interviews were conducted from 15 March to 1 April 2022.

Presence of hostilities. 55% of respondents said that at the time of their departure there was fighting in the community where they lived; 13% reported fighting nearby; and 10% told that there was no fighting, but their settlement was bombed or shelled. 14% of respondents said that neighbouring communities were bombed or shelled and only 8% stated that none of the above happened in or around their places of residence.

Source of assistance and support

53.5% received help from volunteer organisations,

45% received assistance from ordinary people who they did not know before,

41% received support from relatives, acquaintances, and friends,

27% received help from government agencies,

9% received help from religious organisations,

7% received help from businesses, private entrepreneurs (including at work).

Only 2% received assistance from foreign foundations, institutions, embassies and consulates of other countries.

21% of respondents reported receiving no assistance at all.

Attitudes and assessments. When asked to assess own psychological state on 24 February (the first day of the war) on a scale from 0 to 10, where «0» means «maximum level of calmness and confidence» and «10» means «maximum level of panic, fear and insecurity», respondents rated it at average 6.7 points (scores by 52% of respondents range from 8 to 10, which corresponds to a high level of panic, fear, insecurity).

Faith in victory. 89% of respondents believed that Ukraine will win this war.

Return plans. 79% of respondents planned to return to Ukraine after the war, and 10% did not have such plans. 11% could not answer.

Assistance assessment. 78% of respondents were positive about the actions of Ukraine's state leadership during the Russian aggression, and only 2% treated them negatively. 35% of respondents considered the assistance of the international community to Ukraine sufficient; for 43%, this assistance was insufficient. 23% remained undecided on the answer.

Therefore, in a few months of hostilities, Ukraine lost as many economically active citizens as it is needed to restore the Ukrainian economy. The behavioural «pattern» of a Ukrainian refugee to Western countries implies an extremely low percentage of returnees.

*Persons returning to Ukraine.*² Many Ukrainians who had to leave for other countries decide to return home. Most of these returnees are women (87%). If people aged 30 to 39 represented the largest group of respondents (37%) among those who left the country at the beginning of the war, their share among the returnees dropped to 25%. Also, Ukrainians with underage children are still less likely to return to Ukraine.

Most of the returnees are residents of large cities, as well as those who lived in central regions – mostly residents of Kyiv city and region. Most of these returnees are confident that they will return to their old workplaces – they commonly represent middle professional level.

Young Ukrainians under 35 *tend not to return home*. Citizens with underage children are also less likely to return, and this is particularly true for the residents of Ukraine's East and South. If they do return, most of them settle in the western and central regions.

People with a high social status, such as wealthy entrepreneurs or directors of enterprises, are yet to return to Ukraine as well.

Ukrainians' return home may be hindered by certain obstacles. It is worth noting that a long stay in the EU countries expands the opportunities to settle down and gain a foothold in the host countries. EU countries are currently simplifying the employment processes, and such policies will also contribute to deceleration of the return process.

² Results of the survey of the citizens of Ukraine aged 18+ who had left the country on the onset of Russian aggression in connection with hostilities and now return to Ukraine. The survey was conducted by the Razumkov Centre's sociological service in Zakarpattia oblast. 105 respondents were interviewed from 11 April through 6 May 2022.

Internally displaced persons. IDP data are far from perfect and vary depending on the sources of the information.

According to the International Organization for Migration (IOM), the share of displaced persons in the total population of Ukraine as of April 2022 was 17.5% – that is, every sixth person has become an IDP. At least 60% of IDPs are women.³ On average, almost 30% of the population left the settlements of permanent residence. Despite the imperfection of data collection methods, data from oblast administrations show significant regional disparities in the number of newly arrived IDPs. The largest shares of Ukrainians left the city of Kyiv, as well as eastern and northern regions.

The difference in estimates between official government data and data provided by international organisations can primarily be explained by the fact that only some people report their arrival to local authorities. Registration mostly occurs where the newcomers apply for help with settlement or humanitarian aid. Currently, the registration of IDPs is the most popular service in Ukraine, because a large number of citizens relocate to other cities, villages, areas and regions every day, fleeing the terrors of war.

Refugees. Most people left Ukraine between 27 February and 9 March. During this period, more than 150,000 people were leaving the country every day. In the meantime, Ukrainian refugees make a significant contribution to the EU consumer market. So far, there are no statistics for a detailed analysis, but preliminary data from the National Bank of Ukraine suggest that in April, Ukrainians who moved abroad because of the war with Russia spent about \$2 billion there, with payments for goods via POS terminals and cash withdrawals making 80% of such spending. Therefore, money is «washed away» from Ukraine, working for the European economy rather than the Ukrainian one.⁴

³ Ukraine – Internal Displacement Report. IOM https://displacement.iom.int/sites/default/files/public/reports/IOM_Ukraine%20Displacement%20Report_R2_final_UKR.pdf.

⁴ Europe has never seen refugees like that. Every month, Ukrainian immigrants spend \$2 billion abroad. What are they spending on? <https://forbes.ua/inside/takikh-bizhentsiv-evropa-shche-ne-bachila-ukrainski-pereselentsi-shchomisyatsya-vitrachayut-za-kordonom-2-mlrd-na-shcho-ydut-koshti-23052022-6160>.

Despite the society's newly gained rallying and self-organising experience, the need for humanitarian aid in Ukraine will remain relevant for many years to come. This will concern many regions, including those not affected by hostilities, but which only host or will host IDPs.

Labour market

The war amplified risks and uncertainties, creating barriers to the free movement of production factors, including workforce, thus destroying labour market institutions and undermining their effective functioning. Problems in the economy, coupled with significant internal displacement and refugee flows, lead to extensive losses in employment and income. Rising unemployment, social exclusion, gender inequality, discrimination at the workplace, including in relation to young people, the spread of poverty are just several key negative social consequences of the war.

The loss and damage of production assets and infrastructure, the interruption of supply chains of trade networks weakened the potential of the labour market, leading to «disruptions» and lost employment opportunities for most Ukrainians. Small businesses' capacity to financially support their workforce is reducing, and SMEs in Ukraine have already cut 1.07 million employees.

Relocation and forced migration have changed the structure of the labour market, as well as the supply and the saturation structure of specialists across regions. In the regions most affected by the Russian military aggression, the number of jobs decreased, and competition increased.

The imbalance between labour supply and demand has become significant. The demand for labour has decreased dramatically due to the inability to work in combat zones, reduced demand for goods and services, logistical problems, and uncertainty about the future. In addition, there is a significant «shadow» labour market in the country, with many vacancies offered without official registration or as part-time work, etc. It is clear that in such conditions, Ukrainians cannot count on a legal salary, any social guarantees, such as sick pays, or job seniority.

The war prompted a decrease in wages because there are far more unemployed persons than vacant jobs. The share of the population

with incomes below the actual subsistence minimum, which in 2022 is established at UAH 2,481 for able-bodied persons, can reach 70%.

Logistical difficulties, fuel shortages and price hikes are still among the main challenges for businesses. Most of all, entrepreneurs wait for the end of the war, de-occupation of territories, and reduction of excise duties and taxes.

Obtaining up-to-date information on the labour market trends in a warring country with ever-changing number and composition of the workforce is a true challenge, considering that even with the outflow of several million able-bodied refugees, Ukraine still has a high level of unemployment. Despite the revival of economic activity and the gradual restart of production, many businesses have not resumed their activities, and this is affecting the labour market.

Economic basis

Social and humanitarian policy measures aimed at supporting well-being and preserving human capital even in the most difficult periods of Russian aggression can only be implemented if based on balanced economic capacity, rationally outlined directions and their proper implementation.

Ukraine should immediately develop a competitive economic and investment environment that will allow creating new well-paid jobs, which, in turn, will contribute to social and humanitarian strengthening. At the same time, social and humanitarian support should consider the European integration course of Ukraine's development, which, if properly implemented, will enable prompt transformation of the domestic socio-economic environment and strengthen humanitarian support of citizens.

Military losses of the first months of fighting, the need to protect the homeland, as well as the unprecedented needs for social support of the country's population required the authorities to concentrate all available resources and effectively use them to meet the most pressing needs.

As a result of the war, significant destruction and human losses, the structure of the Ukrainian economy underwent unprecedented changes. In peacetime, enterprises located in the areas currently overwhelmed by hostilities produced more than 40% of GDP; the lion's share of foreign exchange earnings was generated by metallurgy and the agricultural sector; and a significant part of the budget was formed due to imports, mainly via sea shipments. The aggression has totally broken this economic structure. Such a breakdown had the strongest impact on public finances, since state obligations did not decrease, but even increased as a result of growing budget deficits, which also required funds to cover them.

The government took urgent measures to reorient the country's budget towards military goals and the most necessary social expenditures aimed at supporting households' livelihood. In particular, there was a rapid increase in defence spending – already in April, it already exceeded 20% of the total expenditures of the consolidated budget. At the same time, the primary needs were preserved – wages and social security amounted to almost 60% of the total budget expenditure.

In the first months, deficits were covered by the National Bank of Ukraine funds, and subsequent risks were partially localised thanks to significant financial and humanitarian assistance of partner countries.

Reliable and uninterrupted functioning of the banking and payment systems was vital for Ukraine's socio-economic resilience in 2022, as it produced a stabilising effect on the economic and humanitarian environment. With the significant financial and humanitarian aid from partners, there are reasons to expect a gradual reduction of crisis risks, which in turn will give domestic businesses more confidence in business recovery intentions.

Although in conditions of war or high risk of new aggression, one can hardly expect the readiness of businesses to activate and investors to enter the country, but there is an important factor of a safe living space, which can become decisive for the sustainable development of Ukraine – the military presence of foreign partners, which can also become a powerful catalyst for improving the country's business and investment environment.

Ukraine will face the aggressive intentions of its dangerous neighbour for decades to come. Therefore, the factor of the military presence of foreign partners – either in the form of military bases or long-term missions – can incite the improvement of business and investment environment. Empirical and statistical studies confirm the importance of missions involving military instructors (primarily from the United States, as well as from Canada and the UK) for investments and trade in the country. Of course, it is about both national and direct foreign investments, for which the security factor is one of key determinants.

Although it is already clear that the recovery priorities are connected with rebuilding of cities, villages and infrastructure, the humanitarian sphere needs more attention, especially education, where the country's human capital is forged. Underestimation of this area means that the lion's share of young people who left for EU countries, escaping from aggression, are unlikely to return to Ukraine. As a result, the country may lose large masses of human capital.

The displays of social and humanitarian responsibility of businesses in the war deserve a special appreciation. Although the attitude of an «average Ukrainian» towards medium and large business was not very friendly, the situation changed profoundly after the Russian invasion – it became a matter of honour for many entrepreneurs to provide social and humanitarian aid both to the army and to those who have lost their housing and jobs. The main areas of businesses' contributions included financial assistance, humanitarian support, payment of taxes in advance, participation in information resistance, assistance to employees, IT support.

Response strategies to humanitarian and socio-economic crisis

During the first days and months of the war, the Ukrainian government demonstrated the extremely effective work in crisis, the ability to quickly address urgent problems in extreme conditions of armed aggression. This equally applies to the defence, foreign relations and the entire spectrum of efforts, aimed at ensuring the vital activities of the country in war.

In order to effectively provide aid to the affected citizens and to promptly coordinate volunteer initiatives, incoming international

humanitarian aid and finances from the special NBU account launched for donations for humanitarian needs, the President of Ukraine set up the Coordination Headquarters for Humanitarian and Social Affairs, tasked to help citizens overcome difficult life circumstances in connection with Russia's armed aggression.⁵

The Coordination Headquarters will cover three areas:

- ✓ humanitarian aid from foreign governments and international organisations;
- ✓ assistance from large business to military administrations and communities;
- ✓ assistance from authorities to military administrations and communities.

The Cabinet adopted a solution developed by the Ministry of Social Policy that provides for the opportunity to extend additional payments from international organisations to residents of territories that are temporarily occupied, de-occupied or currently in the combat zone.⁶ Support can be provided in the form of monetary payments, through the provision of assistance by international organisations.⁷

Currently, several international organisations provide **financial assistance** to citizens in Ukraine:⁸

- ✓ UN Refugee Agency (UNCHR);
- ✓ United Nations Children's Fund (UNICEF);
- ✓ International Committee of the Red Cross (ICRC);

⁵ President created the Coordination headquarters for Humanitarian and Social Affairs. <https://www.president.gov.ua/news/prezident-utvoriv-koordinacijnij-shtab-z-gumanitarnih-ta-soc-73289>.

⁶ Cabinet of Ministers of Ukraine Resolution No. 457 of 16 April 2022 «On supporting certain categories of the population that suffered in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine»

⁷ International assistance. The Government Portal. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-dopomoga>.

⁸ IDPs can get international monetary assistance: available programmes <https://minre.gov.ua/news/vpo-mozhut-otrymaty-mizhnarodnu-groshovu-dopomogu-yaki-programy-dostupni>

- ✓ World Food Programme;
- ✓ International Organisation for Migration (IOM);
- ✓ Norwegian Refugee Council.

At the same time, the objectively determined speed of decision-making bypassing standard procedures creates certain risks of unexpected short-term consequences and a negative medium- and long-term impact on the conflict and post-war recovery.

Tests for the economy. A lengthy war can become a critical test for the Ukrainian economy. Many businesses fail to restart in the war. The deficit is covered by external infusions.

Increased numbers of IDPs in the event of prolonged armed conflict and the state's limited financial capacity to support IDPs. If the war continues, there will be a very big problem with the resettlement and support of forced migrants. If the number of IDPs continues to grow, this will create a significant burden on the country's budget. Money allocated by the state budget of Ukraine to support the population is not sufficient. If all families that are forcibly displaced across the country register as IDPs, the state budget expenditures will amount to about *UAH 28 billion per month*. However, personal reserves and opportunities for budgetary support will gradually deplete, so it is extremely important to promote the self-sufficiency of displaced persons and restore the economy at the same time.

Deterioration of social standards. The government has so far managed to fulfil the entire package of social guarantees of the budget, even though the monthly deficit is now around \$5 billion.⁹ To this end, the government issued and sold military bonds, resorted to foreign borrowing, and printed more money.¹⁰ However, these methods may be exhausted by the autumn. If the war continues, the government of Ukraine will have

⁹ The Ministry of Finance predicts a budget deficit of 5-7 billion dollars monthly <https://www.unn.com.ua/uk/news/1972115-minfin-prognozuye-defitsit-byudzhetu-v-5-7-mlrd-dol-na-misyats>.

¹⁰ It will be hard for Ukraine's economy to sustain a long war. The Economist. May 14th 2022 <https://www.economist.com/europe/it-will-be-hard-for-ukraines-economy-to-sustain-a-long-war/21809222?fbclid=IwAR1B5EtAcALiOwEAVbxbzHESvLGdJTv-zlziWd2O0fro9ZZI98PcezLV>

to undertake some «painful measures», involving huge tax raises to pre-war levels and swingeing spending cuts, including salaries, pensions and social benefits.¹¹

Moreover, fewer jobs and a significant number of «non-returnees» can aggravate problems with pensions. About one-third of the jobs have already been lost (therefore, there are no Unified Social Contribution payments from them), but 11.5 million pensioners who need to be paid remain in place.¹²

If Ukraine fails to return 2 million children who left for other countries, then in 10-15 years the country will face a massive demographic crisis. If the war continues with further employment losses reaching 7 million, as predicted by the ILO,¹³ the labour market will halve. As a result, the budget revenues will be so low that the state will no longer be able to meet its social obligations – pay salaries to state employees, pay social benefits, subsidies and pensions. At the same time, war spending will continue, further exacerbating the budget crisis.

Priority humanitarian response measures should include:

- ✓ Ensuring regular monitoring and analysis of events, needs and response measures;
- ✓ Regular reporting on achieved results to create a better information basis for decision-making;
- ✓ Developing and issuing information products, ensuring the collection and use of data disaggregated by gender and age to provide better analysis, taking into account gender aspects and actions;

¹¹ It will be hard for Ukraine's economy to sustain a long war. The Economist. May 14th 2022 <https://www.economist.com/europe/it-will-be-hard-for-ukraines-economy-to-sustain-a-long-war/21809222?fbclid=IwAR1B5EtAcALiOwEAVbxbzHESvLGdJTv-z1zjWd2O0fro9ZZI98PcezLV>.

¹² It will be hard for Ukraine's economy to sustain a long war. The Economist. May 14th 2022 <https://www.economist.com/europe/it-will-be-hard-for-ukraines-economy-to-sustain-a-long-war/21809222?fbclid=IwAR1B5EtAcALiOwEAVbxbzHESvLGdJTv-z1zjWd2O0fro9ZZI98PcezLV>

¹³ The impact of the Ukraine crisis on the world of work: Initial assessments https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-europe/-ro-geneva/documents/briefingnote/wcms_844295.pdf/

- ✓ Supporting the timely allocation and disbursement of donor resources to meet the most critical humanitarian needs and ensure regular monitoring of funding;
- ✓ Raising awareness and strengthening support for the humanitarian community to increase operational capacity and guarantee unobstructed humanitarian access.

Labour market stabilisation in the post-war period is extremely important, given the emergence of various conflict-affected populations, such as internally displaced persons, including children and women, people with disabilities and former combatants. The specific needs of these groups must be taken into account when planning and implementing sustainable reintegration processes, including employment. It is also essential to develop an effective labour market management system (mechanisms and tools for its implementation), with due attention to education, development of special skills, as well as increased level of social protection and security.

Increasing employment should become central for post-war rebuilding, reintegration and return to peace processes. The political dialogue should cover the current and long-term needs of the labour market. The country needs an integrated programme aimed at ensuring a subsistence minimum and minimum wage, supporting social security, etc.

From the viewpoint of economic development, the economy will need deeper «overhaul» in the post-war period, compared to the pre-war times. A significant loss of the workforce can hinder the country's recovery and development if no appropriate decisions are made. Reducing unemployment and stabilising the labour market should become key item on the state policy agenda.

Recovery and restructuring will require a **redistribution of labour between sectors of the economy**, allowing to increase its productivity. In order to address the problems of unemployment and surplus labour in certain regions of the country, it is necessary to develop short-term plans for the relocation or reorientation of some enterprises, to help businesses that cannot pay wages and taxes due to hostilities.

Job creation is a key factor for re-integrating various war-affected populations. This will contribute to economic development by increasing the purchasing power of the population. Also, it is a reliable tool for overcoming poverty. Addressing the shortage of jobs during the war and post-war recovery should become a cross-cutting issue of social policy, although without exaggeration, promoting decent work is a difficult task, given Ukraine's future socio-economic and military-political situation.

Development of a special State Economic Recovery Programme, in particular, for the restoration of social infrastructure and the housing fund, including attraction of foreign investments to provide housing for the affected citizens, especially in eastern regions of Ukraine. Supporting the local economy is a critical factor for making sure that people are still able to support themselves. The development of the economy should be carried out recognising the factor of concentration of labour resources that developed amidst the war in Ukraine (labour-short eastern and central regions and labour-surplus western regions).

The state should help **address the immediate problems of vulnerable groups** that cannot engage in economic activity due to age, physical disabilities or other reasons. It includes provision of food, drinking water, education, healthcare, housing. Since the onset of the war, many people faced a very serious problem of being unable to buy food and various consumer goods. The mere availability of goods is not a solution if people lack purchasing power, except for their free distribution.